

Mihail SADOVEANU, portret în ulei, executat de A. Băeşu, în 1919, la Fălticeni. (Colecţia M. L. R.)

Coperta şi prezentarea grafică
VICTOR MAŞEK

Jalbă

Avînd a trimite în Bucovina, spre a urma studii în şcoalile de la Cernăuţi, pe doi fii ai mei, Serban şi Niculai, **a cărora fizionomie s-au însemnat în dosul acestia, rog plecat să binevoiască a le slobozi cuvenitul pasaport pe termin de unsprezăce luni şi cu trecirea pe la** Zăstava Mihăilenii, **pentru carii rămîn diplin chizăş.**

G. EMINOVICI căm[ina]r

FATA MORGANA

Pustiul:
Bolnav, de fierbinţeli îi arde fruntea şi trecătoare
Vedenii îi apar în creierii de nisip...
Pustiul larg se zbate şi visează [...]

Lucian BLAGA

Dragelor mele Iulii,

Dacă Lilicuţa mă iubeşte cituşi de puţin, dacă ea ţine puţin la liniştea mea, dacă — în fine — nu vrea să vă aduc imediat la Bucureşti — trebui[e] să poarte flanela (**f l a n e l a**) **şi să nu abuzeze de muncă, să nu se scoale prea de dimineaţă. Tocmai vîrsta de 18 ani şi tocmai în Paris, sunt tot ce poate fi mai periculos, cînd cineva nu se păzeşte. [...]**

B. P. HASDEU

Agamemnon — (Trezindu-se parcă dintr-o reverie) **Oh! dacă într-adevăr ar sta în puterea mea! Dacă aş fi stăpînul vîntului şi al ploaiei, cum le-aş abate năprasnic spre porţile cetăţii! Dacă aş şti că zeii îmi vor asculta măcar această rugăminte, cît de fierbinte i-aş ruga să dezlănţuie mai cumplit vijelia. (Ascultînd vîntul). Auziţi cît de blînd bate? Dacă ar sta în puterea mea, Menelau, de o mie de ori ar sufla mai puternic.**

MANUSCRIPTUM

4/1973 (13) ANUL IV

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Documentele comunicate, însoțite,
fără excepție,
de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sector I, București,
telefoanele 50.32.90—50.23.10

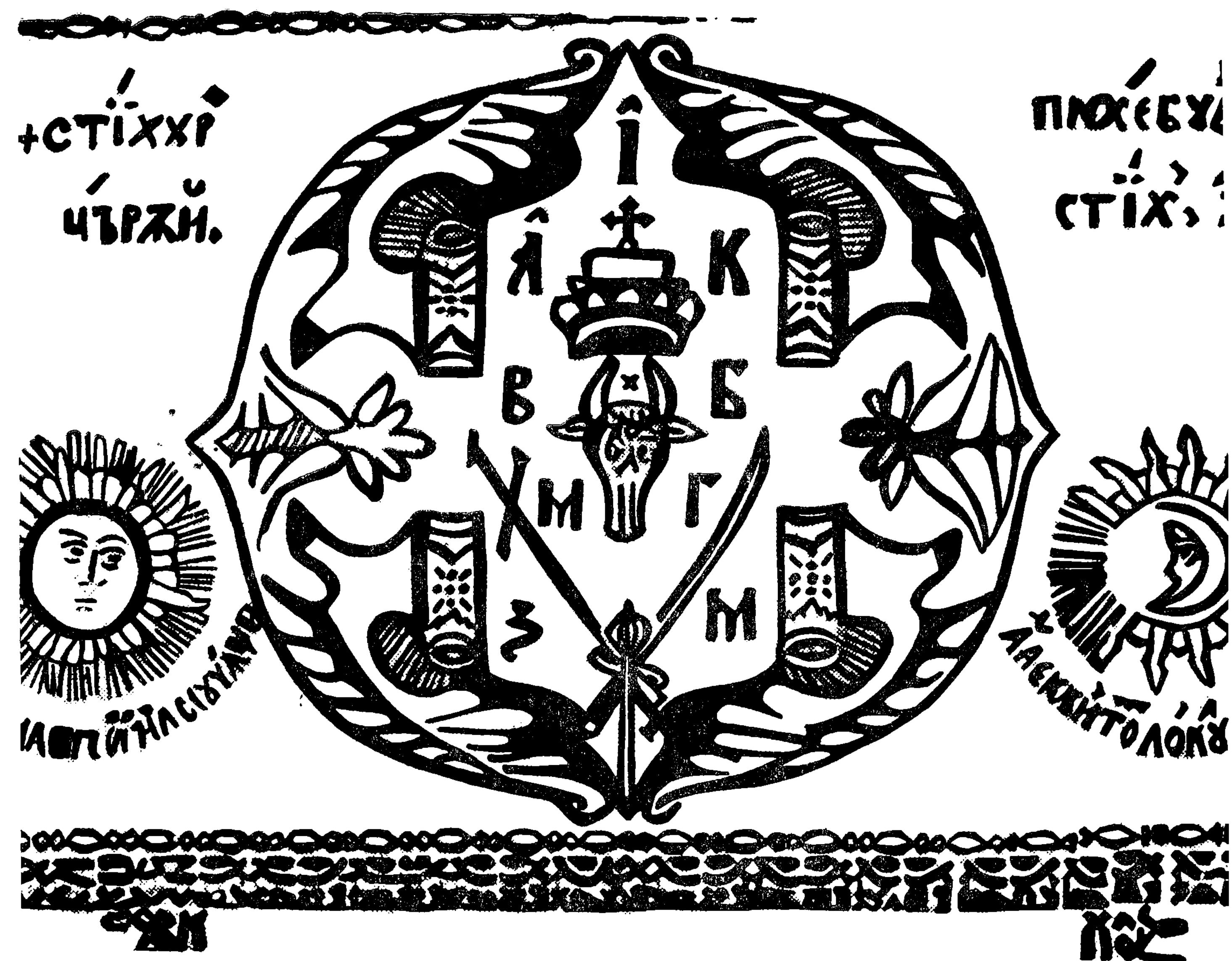

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918"
Clișeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA SCÎNTEII"

SUMAR

SUMAR

SUMAR

«...PENTRU SLOBOZENIE ȘI MOȘIE
CU CINSTE A MURI,
DECÎT PRIN MULȚI VECI CU NECINSTE A TRĂI,
MAI DE FOLOS
ȘI MAI LĂUDAT
IESTE.»

Dimitrie CANTEMIR

DIMITRIE CANTEMIR DESPRE LITERELE ȘI ARTELE ISLAMULUI

PUBLICĂM MAI JOS TEXTUL LATIN ȘI TRADUcerea cîtorva file din manuscrisul autograf al lucrării lui Dimitrie Cantemir Sistemul sau întocmirea religiei muhamedane, cartea a VI-a, cap. XXXVI.

Scrisă în 1719, această operă, sinteză a civilizației islamice, a cunoscut, ca o bună parte din moștenirea literară a lui Cantemir, un neașteptat avatar. Publicată în 1722 la Sanktpetersburg, în traducerea rusă a lui Ivan Ilinski, secretarul principelui, sub titlul: Kniga systima, ili sastoianie muhammedanskiia relighiia, cartea a cunoscut în 1805 o tălmăcire în limba bulgară, după versiunea rusă, datorată învățatului Sofronie Vraceanski. În 1839, Costache Negruzzi își propunea traducerea și publicarea Sistemului în românește, în ediția operelor lui D. Cantemir pe care o pregătea, la Iași, împreună cu Mihail Kogălniceanu. În 1878, Grigore Tocilescu descoperea în Arhiva Ministerului de Externe din Moscova autograful latin al scrierii, dăruite în 1783 de istoricul N. N. Bantîș-Kamenski. După o cercetare superficială, Tocilescu pune să se copieze numai începutul Sistemului (partea intitulată De Curano), neglijînd restul textului. Aceste prime file, reprezentînd o formă prescurtată și incompletă a operei lui Cantemir, au fost traduse și publicate sub titlul Despre Coran, în 1927, de profesorul Ioan Georgescu din Constanța.

Eroarea lui Tocilescu a concentrat atenția cercetătorilor de după el, pînă azi, asupra versiunii ruse a Sistemului, ale cărei 400 de pagini mari îngrijorau pe cel mai harnic traducător. De la Ștefan Ciobanu (Dimitrie Cantemir în Rusia, 1924) și pînă la P. P. Panaitescu (Dimitrie Cantemir, viața și opera, 1958) sau I. D. Lăudat (Dimitrie Cantemir, viața și opera, 1973) s-a perpetuat ideea că forma latină a operei a fost pierdută. Astfel, în studii sau sinteze de istorie literară s-a transmis, decenii de-a rîndul, numai un rezumat al Sistemului după versiunea rusă.

În realitate, acest manuscris latin nu s-a pierdut. Autograful Sistemului se păstrează la Arhiva de Stat a actelor vechi din Moscova. Compararea textului latin cu versiunea rusă din 1722 permite următoarele constatări: ordinea celor șase cărți în care este împărțită opera a fost schimbată în traducerea lui Ilinski; tălmăcirea însăși este foarte îngrijită, deși făcută după un autograf adesea ilizibil; textul rus abundă de neologisme latine și grecești proprii scrisului cantemirian. Pasajele în limbi orientale (arabă, persană, tătară, turcă) sînt transcrise potrivit pronunției autorului, iar nu ortografiei din originalul latin. Dacă adăugăm faptul că pregătirea pentru tipar a ediției din 1722 a fost urmărită de Cantemir însuși (Șt. Ciobanu, p. 43—44; P. P. Panaitescu, p. 213—214), care adaugă o epistolă dedicatorie către Petru I, se impune evidența că versiunea rusă este aceea de autor și că Ilinski — om de casă al lui Cantemir — a efectuat-o sub directa îndrumare a acestuia. Iată de ce, profitînd de toată substanța originalului latin, trebuie să privim ediția din 1722 drept forma definitivă a „Sistemului".

Scrisă în epoca de înflorire a studiilor orientale în Europa, cartea lui Cantemir se distinge de alte lucrări similare din vremea lui prin preocuparea unei înfățișări complete a doctrinei și culturii islamice nu numai după Coran și tradiții (ḥadīth, ci folosind informația adunată de autor din centrul însuși al lumii mahomedane, Constantinopolul, în care a trăit douăzeci și doi de ani. Sistemul comunică, dincolo de imaginea unei civilizații încă puțin sau eronat cunoscută în Europa, siguranța autorului, gradul înalt al cunoștințelor sale despre cugetarea, instituțiile, limbile și literele Islamului. Din paginile cărții extragem elemente care întregesc în chip fericit portretul lăuntric al cărturarului, explică și îndreptățesc faima lui europeană de orientalist.

Paginile pe care le publicăm reprezintă fol. 106—108^{v} din autograful latin (corespunzînd cu pp. 350—356 din versiunea rusă). Ele înfățișează cîteva discipline din domeniul literar și artistic: epistolografia (inša'), caligrafia (husnikhāt), poetica (ši'r), muzica (musīḳī), pictura (naḳš), pictura decorativă (naḳḳāš), legătoria de artă (mujallīd, de fapt « legător »). Unii termeni din acest fragment impun cîteva lămuriri. Cantemir folosea un sistem propriu de transliterare a caracterelor arabe, sistem în care î = y, ș = β, j = dz. De asemenea, el pronunța turcește cuvintele arabe, așadar elif pentru alif (litera) kiuttab, pentru kitāb (carte), mazat pentru mazād (piață) etc. De aci o serie de nepotriviri față de sistemul modern de scriere a cuvintelor arabe cu litere latine. Cartea Șehadi, Șahidi pe care autorul o recomandă pentru studiul poeticei arabe, persane și turce, n-am putut-o identifica. Izvoarele indicate de Cantemir sînt adesea necunoscute literaturii de specialitate, iar referințele sale la Coran foarte vagi sau de-a dreptul inexacte. Autorul explică în altă parte a cărții: « Cele (nu prea multe) pe care fie că le-am citit în tinerețe pentru a învăța limbile orientale, fie că le-am auzit într-o continuă conversație cu oameni de felurite ranguri de pe lîngă Poarta otomană timp de douăzeci și doi de ani le-am întipărit în memorie ca într-o ceară moale și lesne de imprimat, acum, după atîția ani, încărcat fiind cu atîtea treburi, atît publice cît și private, și departe de asemenea conversații, aproape că mi-au ieșit toate din minte; deși cînd le-am însușit au fost imprimate tare, s-au șters [...]. În toate privințele sîntem din numărul celor ce stăruiesc în învățătură și a căror știință nu e în inimă, ci se ascunde în cărți și biblioteci, așa încît [...] n-avem deloc cărți turcești și persane și mai ales pe cele care se potrivesc cu lucrarea și planul nostru ».

Lucrarea sa a fost, așadar, scrisă în bună parte din memorie; tocmai această împrejurare îi mărește prețul.

Termenul bahr prin care autorul desemnează « forma și modul » poeziei, înseamnă, în primul rînd, « mare » (ar. baḥr), dar în cazul de față « metrul » unui vers. Exemplul de versificație pe care Cantemir îl dă drept « prima formă de poezii » este una din cele 67 paradigme posibile în metrica arabă.

Latina lui Cantemir este cursivă, adesea elegantă, fraza echilibrată, vocabularul variat. Putem, așadar, trece peste erori de ortografie — curente pe vremea lui — ca litera (pentru littera), explimentur (pentru exprimentur) etc. pe care nu le-am îndreptat.

Adresez și pe această cale mulțumiri prietenului Mihai Nasta pentru revederea transcrierii textului latin și a traduceri și pentru prețioasele observații făcute cu acest prilej.

Virgil CÂNDEA

DE DISCIPLINA

INßA

etc.

Cap. [XXXVI]

106

Inßa

Inßa multas habet significationes, sed quoad nostrum propositum, est modus aut formulare epistolarum eleganter ac alto stylo scribendarum. Quem libellum [106v] *iuvenes et pre|sertim magnatum filii ac in aulis principum servientes post syntaxim statim prae manibus accipientes illi sedulam dant operam. Ex quo non solum styli elegantiam, orationis eloquentiam et compositionis concinnitatem, sed etiam aulice loquendi modum (quem* istylahi berat *vocant) docentur, ac omni imperatorum, sultanorum, regum, principum, paßarum, dominorum et tum muslimanorum, tum christianorum omnium magnatum, dinastorum atque aliquo officiis ac honoris gradu fungentium iuxta suas conditiones ac dignitates tituli exprimuntur. Quare* kiuttab, *i. e. scribae et secretarii huic disciplinae maximopere operam dant.*

Husnichhat

Una cum inßa *assuescunt etiam ad* husnichhat, *i. e. callygraphice scribendum. Apud enim muhammedanos cum typus sit prohibitus, tanta arte ac mathematica symmetria ductus tractusque litterarum observant, ut illorum scribendi methodus merito quis elegantissimam ac laboriosi[ssi]mam dixerit. Iuxta enim subtilitatem aut crassitiem calami longitudo, latitudo, capacitas, obliquitas, circumductio et recti, obliqui (!), obtusi, atque acuti anguli characterorum regularisque proportio observatur. Ita v. g.)*elif, a, *recta columna, debet constare quinque punctis quadrangularibus, residuum autem eius unde in extremo versus laevam manum vergit spatium duorum punctorum occupare oportet. Ista autem extremi inclinatio netitur duobus punctis. Itaque* elif *septem puncti constat eius latitudinis cuius erit et calami latitudo. Item superior apex literae debet esse eiusdem latitudinis cum calami latitudine. Et a puncto ad punctum tenuitas descendit ita ut in fimo extremo videatur desinere in puncto insensibili.*

Et sic in aliis characteribus suos canones ac regulas artificiosissime observant. Sunt alii hattat, *i. e. eleganter scribentes, qui unum* Curani *librum 200 aureis venum dent. In bibliotheca sultanorum exstare dicitur duo libri* Curani *quorum unus atramento exaratus, alter vero ex tenui papyro similis elegantiae ac caligraphiae artis, forfice sculptus, quem characterem ac sculpturam neminem mortalium imitari potuisse aut posse creditur. Ac librum [quipe] exaratum*

DESPRE ÎNVĂȚĂTURA

INȘA

etc.

Cap. [XXXVI]

Inșa

Inșa are multe sensuri, dar cît privește scopul nostru este un mod sau o formă de scriere a epistolelor cu un stil elegant și înalt. După sintaxă, tinerii, dar mai cu seamă copiii magnaților și cei ce slujesc pe la curțile principilor, luînd în mîini această cărticică se ostenesc stăruitor cu ea. Din ea învață nu numai eleganța stilului, elocința și armonia compunerii, ci și modul de a vorbi la curte (pe care îl numesc *istilahi berat*) și în ea se arată titlurile cuvenite tuturor împăraților, sultanilor, regilor, principilor, pașilor, seniorilor și tuturor magnaților, suveranilor sau altora care se află în vreun rang de dregătorie sau cinste, fie musulmani, fie creștini, potrivit cu condițiile și demnitățile titlului lor. De aceea *kiuttab*, adică scribii și secretarii, se îndeletnicesc foarte mult cu această știință.

Husnichat

Împreună cu *inșa* învață și *husnichat*, adică scrierea caligrafică, deoarece tiparul fiind interzis la muhammedani, cu atîta artă și simetrie matematică se preocupă de scrierea și așezarea literelor, încît după merit se va spune că metoda lor de scriere este cea mai elegantă și mai grea. Căci la ei, prin subțirimea sau grosimea peniței, se păzește cu grijă lungimea, lățimea, mărimea, înclinarea, conturarea literei, precum și proporția corectă a unghiului drept, oblic (!), obtuz și ascuțit al caracterelor. Astfel în *)elif, a,* stîlpul drept trebuie să se compună din cinci puncte dreptunghiulare, iar restul, la sfîrșit, unde se apleacă spre mîna stîngă, se cuvine să ocupe locul a două puncte. Această înclinare finală se măsoară cu două puncte. Tot așa *elif* e alcătuit din șapte puncte, de o lățime egală cu aceea a peniței. La fel, marginea de sus a literei trebuie să fie de o lățime egală cu lățimea peniței. Iar de la un punct la altul subțirimea coboară în așa fel, încît în partea cea mai de jos să pară că sfîrșește într-un punct neobservat.

Astfel păzesc canoanele și regulile lor, foarte artistic, și la celelalte caractere. Sînt unii *hattat* (adică cei ce scriu elegant) care vînd o singură carte a *Curanului* cu 200 de galbeni. Se spune că în biblioteca sultanilor se află două cărți ale *Curanului*, dintre care una scrisă cu cerneală, iar cealaltă [scrisă] cu hîrtie subțire tăiată cu foarfeca și cu o artă atît de elegantă și caligrafică, încît se crede că asemenea litere și tăietură n-a putut și nici nu le poate imita vreun

Dimitrie Cantemir, portret din ultimii ani de viață.

Exlibris-ul lui Dimitrie Cantemir pe un Dicționar greco-latin **(Basileae, 1665).**

AMPLISSIMIS AC MAGNIFICIS VIRIS CONSVLIBVS ET SENATORIBVS INCLYTÆ

Bernatum reipublicæ, dominis suis pluri-mum obseruandis.

On [illegible] amplissimi, [illegible] pietati, sine qua nullum regnum, nulla respub. diu stare potest, [illegible] esse legitimam puerorum institutionem, siquidem iam inde ab [illegible] Deus optimus maximus ex densissimis [illegible] & superstitionum caligine ad apertam verbi sui lucem euocare dignatus [illegible] scholas erexistis, Bernæ potissimum & Lausannæ, quibus cum pietate et eruditionis laude insignes viros hinc inde accitos præfecistis. Quinetiam [illegible] aduenerint, in vestram tutelam susceptos, summa benignitate complexi estis, pauperiores vero nõ exiguo numero, si modo [illegible] indolis speciem præ se ferrent, idoneis stipendijs ad literarum studia inuitastis, ut summa animi alacritate [illegible] ita etiam in eo nõ minore [illegible] ordine [illegible] quippe qui [illegible] [illegible] iudici cæterarum noua, vestro splendore [illegible] [illegible] composita certo ordine die[illegible]

Indice Vocabulorum locupletissimo.

Cum priuilegijs Cæs. Maiest. & Regis Galliarum.

BASILEÆ, PER SEBASTIANVM HENRICPETRI.

parentem, sculptum autem eiusdem filiam exarasse [dicunt]. Reperiuntur illius hominis cuius nominis iam sum oblitus sparsim carmina ac dysticha quorum quodlibet dystichon haud minus quam 20 aut 30 aureis in foro mazat *(ruthenicae dictio mopг) venduntur et hoc quidem rarissime.*

ßir

Ars poeseos apud arabos, persas ac turcas non solum excelentissima est, sed etiam elegantissima ac artificiosissima. Vocatur autem poesis ßir *cui si quis studere vult (student autem|fere omnes illi qui ad alias scientias progredi cupiunt),* [107]
primum discendum est illi liber ßehadi *dictus quo docentur carminum formae ac modi quae* bahr, *i. e.* mare, *vocantur. Sunt autem carminum modi aut formae viginti septem: quarum pedes (ut apud graecos latinosque) constant aliquot brevibus ac longis syllabis quae ut facilius memoriae tradi possint, versiculo ex vocabulo quodam fictitio* fail *diversimode flexum ac modificatum componuntur, ex. g. in prima carminum forma:*

Mufteilun — mefailun — mufteilun — failun
A-ßi-ki — di-dar-o-lan — di-desi-ru — ßen-gierek

quae sic in pedes distingitur:

Āßǐkǐ dīdār ŏlān dīdĕsǐrū ßēn gǐerĕk *etc.*

(Qui venustae faciei videndae desiderio tenetur, illius aspectus hilaris esse debet).

Quoniam autem longum esse de singularum formarum exempla proferre, lectori adeundum est ad libellum ßahidi *quem superius memoravimus ubi casum et nomina et modos omnes videbit. Nos vero propositum prosequamur.*

Si quis poetarum aut scientificum quispiam a me quaereret quid de graecorum latinorumque antiquis ac hodiernis poetis deque eorum compositionibus, quidne de araborum, persarum, turcarumque sentiam, pace omnium nostrorum inhaesitanter respondissem orientalium harum nationum tum primus, tum novissimus poetas palmam huius artis abripuisse. Sententiarum enim gravitate, eloquentiae suavitate (rhithmorum autem alia est ratio aliaque textura), phrasium methaphorarum, aliorumque troporum abundantia, elegantia, atque subtilitate graecos latinosque multis parasangis superare. Mecum omnes ut puto fatebuntur harum linguarum periti et qui arabum, persarum, turcarumque poetas legerunt. Unus ex antiquis persarum poetis, qui nomen Saadi, ex persico in latinum transtulit sermonem Georgius Gentius et Amstaelaedami ex typographia Ioannis Blaeu anno MDCLI in lucem prodiit. Quem si atente leget lector, quamvis totum fere genuinum perdat nitorem in latina lingua, veluti simiam persice agens, ex orationis vernaculo splendore multum deficiat, attamen, si laudes pseudoprophetae excipiat, nihil in eo non laudabile, non mirabile et non suavissimum ac elegantissimum iudicabit. Caeterum, turcae admodum delectantur persarum poesi et vicissim persae turcarum, nam in regis Persiae aula ut plurimum turcica loquuntur lingua. Apud turcas autem pura persica lingua non loquuntur|quidem, sed omnes studiosi perfecte eam et intelligunt [107v]
et colent, imo rationalia thesauri sultani pura persica scribi solent lingua.

muritor. Despre cartea scrisă [cu cerneală] spun că a scris-o tatăl, iar despre cea tăiată că a alcătuit-o fiica lui. Se află ici și colo poezii și distihuri ale acelui om, al cărui nume l-am uitat, dintre care fiecare distih se vinde la piața *mazat* (pe rusește *torg*), cu nu mai puțin de 20 sau 30 de galbeni, și chiar așa [se capătă] foarte rar.

Șir

Arta poetică la arabi, persani și turci nu numai că este prea strălucită, dar și foarte elegantă și foarte ingenioasă. Poetica se numește *șir*; dacă vrea cineva s-o învețe (și o învață aproape toți cei ce vor să meargă apoi la alte științe), trebuie să studieze mai întîi cartea numită *Șehadi*, în care se arată formele și modurile de versuri numite *bahr*, adică «mare». Aceste moduri sau genuri ale versurilor sînt douăzeci și șapte; picioarele lor (ca și la greci sau latini) sînt compuse dintr-un număr de silabe scurte și lungi care, pentru a fi mai bine fixate în memorie, sînt adunate într-un vers al unui cuvînt inventat *fail*, diferit flexionat și modificat ca, de exemplu, în prima formă a poeziilor:

Mufteilun — mefailun — mufteilun — failun
A-și-ki-di — dar-o-lan — di-desi-ru — șen-ghereк

care se împarte în picioare astfel:

Āșĭkĭ dīdār ŏlān dīdĕsīrū șēn ghĕrĕk etc.

(adică: «Cine dorește să vadă o față frumoasă, trebuie să aibă o privire veselă»).

Dar cum ar fi prea lung să dăm exemple pentru fiecare formă, se cuvine ca cititorul să se plece asupra cărții *Șahidi*, menționată mai sus, unde va vedea toate cazurile, numele și modurile lor. Iar noi să continuăm ceea ce ne-am propus.

Dacă cineva dintre poeți, sau dintre oamenii de știință, m-ar întreba ce cred eu despre poeții vechi și contemporani greci și latini și despre compozițiile lor în comparație cu cei arabi, persani și turci, cu îngăduința tuturor alor noștri le-aș răspunde că poeții acestor nații orientale, cel dintii ca și cel mai de pe urmă, au cucerit cununa în această artă. Prin noblețea sentințelor, dulceața elocinței (căci au altă măsură și țesătură a tonurilor), prin bogăția, eleganța și subțirimea metaforelor și a altor tropi, ei îi depășesc la mari distanțe pe greci și pe latini. Și la fel ca mine vor spune, după cum socotesc, toți cei iscusiți în aceste limbi și cărora li s-a întîmplat să citească pe poeții arabi, persani și turci. Unul dintre vechii poeți persani, numit Saadi, a fost tradus din limba persană în cea latină de Georgius Gentius și publicat la Amsterdam în tipografia lui Ioan Blaeu în anul 1651. Deși în limba latină e pierdută aproape toată frumusețea naturală, maimuțărind abia pe cea persană, și s-a depărtat mult de strălucirea textului original, dacă cititorul o va citi cu atenție, după ce va scoate laudele atribuite pseudoprofetului [Muhammed], nu va afla în ea nimic care să nu fie vrednic de laudă, de admirație, foarte suav și foarte ales. De altfel turcii se îndeletnicesc foarte mult cu poetica persană, iar persanii, la rîndul lor, cu cea turcească, pentru că la curtea împăratului persan se vorbește în cea mai mare măsură limba turcă. La turci nu se vorbește limba persană pură, dar toți învățații o înțeleg perfect și o cunosc, și mai cu seamă obișnuiesc ca registrele de venituri și de cheltuieli ale vistieriei sultanului să le scrie în limba persană curată.

Musyky

Poesim semper et ubique concomitatur musica. Quae tamen apud muhammedanos in scholis nunquam docetur, sed private et in domibus suis, ab dominibus artis musicae peritis, omnes fere magnatum filii (etiam plebeiorum plurimi prout quis desiderio ac inclinatione fertur propria) et ulema, i.e. docti omnes quorum ego quidem nullum inveni qui aliquid cantare nesciat aut saltem intelligere musicam. Gens enim persica ac turcica (arabica vero non ita) naturaliter musica supra modum delectantur.

Musices multa sunt propria nomina sed usitatius graecam retinet vocem musyky. Apud hos quoque musica dividitur in tres partes: vocalem (quae voce canitur), instrumentalem, quae instrumento aliquo vocalem imitatur aut sequitur et verbalem, quae est propria poetarum ac lectionis Curani quae peculiariter vocatur kiraat. Multa quidem de musica orientali hisce regionibus forsitan ignota (ne sit verbi iactantia) scribere ac patefacere potuissem, practice enim et theorice orientali musicae plus quam 20 annos sedulam dedi operam, verumtamen quia non ad docendum sed quid illi docent ac discunt dicendum proposuimus paucissimis rem exprimam.

Totam turcae ac persae musicam ad cursum caelestes adaptantes dividunt in septem voces (quae sunt septem dies hebdomadis). Hos septem voces subdividunt in duodecim mecam (domus, mansiones) quae sunt duodecim menses ac zodiaci: et has mansiones iterum subdistinguunt in 365 terkyb, i. e. temperamenta, quae sunt totidem dies unius completi anni. Ex his denique omnibus colligunt quatuor generalissima ßobe, i. e. interstitia quae habentur pro quatuor anni partibus necnon pro totidem elementis ex quibus universum physice esse 107
compositum tradunt antiqui physici.

Usul

Quoad metrum autem profecto orientalis musica longe superat occidentalem. Habet enim metri (quod usul vocant) modos aut species 24 quibus cursus stationisque tempus dimetitur. Unde maxima oritur rite ac canonice cantandi aut instrumentum impulsandi difficultas. Quilibet enim author ad libitum cantilenas in modis metrisque quantum potest difficillimis componere conatur, ita ut ab imperito illius metri cantari minime posset etiam si millies eam cantilenam | audiverit. Qua de re orientales carent quoque notis voces ac temporis di- [108]
mensionem explimentibus (quarum usus maximus esse ac facillimus apud europeos), nam siquis usul noverit perfecte etiam sine notarum beneficio absque errore cantare potest, modo bis aut ter ab authore aut magistro eum auscultaverit. Huic difficultati et succuretur cum essemus Constantinopoli librum (quem hodierno sultano Ahmedo, musicae et amantissimo et peritissimo dedicavimus) turcico idiomate conscriptum, quo praecepta theoriae totius musicae ad certas regulas et canones axiomaticos collecta et loco notarum arabicis characteribus ad usum praximve theoriam demonstrantem satis felici (ut speramus) successu ededimus, ita ut hodie apud turcas quoque tum practicam, tum speculativam musicam multo faciliorem ac dilucidiorem evasisse ipsimet fatentur. Composuimus quoque Mosquae instrumentum mathematicum quod sua quoque maiestas dignata est et spectare et non vituperare (est enim ipsa musicae ecclesiasticae et studiosissima et peritissima) quo etiam mechanice et mathematice demonstramus spatia ac interstitia vocum naturalium, artificialium, simplicium, compositorum, semivocum etc., usque ad punctum quod indivisibile apellari consuescunt quo instrumento absque ulla chordae aplicatae subsidio, per circinum, loca ex quibus usus plenae ac semivoces etc. prodire debemus infallibiliter demonstrari possunt et quidem sensitive.

Musîkî

Poezia este totdeauna și pretutindeni însoțită de muzică. Dar la muhammedani ea nu se predă niciodată în școli, ci numai particular prin casele lor, de către dascălii iscusiți în arta muzicii. [O învață] aproape toți copiii celor mari (și chiar mulți de-ai oamenilor de rînd, după cum are cineva dorință sau înclinare pentru aceasta), precum *ulema*, adică toți savanții, dintre care n-am aflat pe nici unul care să nu știe să cînte ceva sau măcar să înțeleagă muzica. Căci neamul persan și turc (dar nu cel arab) se desfătează în chip firesc cu muzica peste măsură.

Denumirile proprii muzicii sînt multe, însă mai frecvent se folosește termenul grecesc *musîkî*. Muzica se împarte la ei în trei părți: vocală (cîntată cu vocea), instrumentală, care imită sau acompaniază pe cea vocală cu un instrument oarecare, și recitativă, proprie poeților și citirii *Curanului*, care cu un termen special se numește *kiraat*. Multe aș putea scrie și arăta despre muzica țărilor orientale, care poate că nu sînt cunoscute în aceste țări (fără să mă laud), pentru că m-am ostenit mai mult de douăzeci de ani în muzica orientală practică și teoretică, dar cum mi-am pus în gînd nu să învăț, ci să spun ce li se predă și ce învață ei, voi arăta lucrul foarte pe scurt.

Turcii și persanii adaptînd întreaga muzică mișcării cerești, o împart în șapte glasuri (care corespund celor șapte zile ale săptămînii); aceste șapte glasuri le împart iarăși în 12 *mecam* (case, locuințe), corespunzînd celor douăsprezece luni și zodiacuri; iar casele acestea le împart în 365 de *terkîb*, adică măsuri, după numărul zilelor anului întreg. Din toate acestea adună principalele patru *șobe*, adică intervale socotite drept cele patru anotimpuri, și același număr de elemente din care, după cum transmit vechii naturaliști, este alcătuită lumea fizică.

Usul

Cît privește măsura, muzica orientală o depășește într-adevăr cu mult pe cea apuseană. Căci are 24 de moduri sau specii de măsuri (numite *usul*) cu care se măsoară timpul mergerii și al opririi. De unde se naște o foarte mare greutate ca să cînte cineva corect, după reguli, [cu vocea] sau cu vreun instrument. Căci fiecare autor se silește să compună după plac cîntări, în moduri și cu măsuri cît se poate mai grele, așa că cel mai neiscusit în acea măsură nu poate nicidecum cînta, chiar dacă ar fi auzit cîntarea aceea de o mie de ori. De aceea compozitorii orientali n-au note care să indice moduri (tonurile sau sunetele) și măsurarea timpului (care sînt într-o atît de mare și lesnicioasă întrebuințare la europeni). Căci dacă va cunoaște cineva perfect *usul*, poate să cînte un cîntec fără nici o greșeală și fără ajutorul acelor note, dacă-l va auzi de două sau trei ori de la autorul sau dascălul lui. Pentru a înlătura această greutate, cînd eram la Constantinopol am alcătuit, ducînd-o precum nădăjduiam la bun sfîrșit, o carte (pe care am închinat-o actualului sultan Ahmed, care se desfătează foarte mult cu muzica și e foarte priceput în ea), scrisă în dialectul turc, supunînd în ea indicațiile teoretice ale întregii muzici la anumite reguli și la canoane sigure, iar notele le-am redat cu caractere arabe, pentru o, mai lesnicioasă întrebuințare și practică, arătînd mai clar teoria, așa că acum înșiși turcii spun că și muzica practică și cea teoretică au devenit mult mai ușoare și mai limpezi. Iar la Moscova am inventat și un instrument matematic, pe care și prealuminata sa maiestate împărătească a binevoit a-l vedea și n-a îngăduit să fie hulit (căci el însuși este foarte sîrguitor și priceput în muzica bisericească), în care arătam locurile mecanice și matematice și intervalele tonurilor naturale, artificiale, simple, compuse, ale semitonurilor și altele, pînă la punctul numit de obicei indivizibil, cu care instrument pot fi arătate vizibil, fără eroare și fără nici un ajutor al coardei aplicate, ci numai prin compas, locurile de la care trebuie să provină sunetele întregi și semitonurile etc.

Nakß

Picturae (quae generice nakß, *imaginis* tasvir *vocatur) apud muhammedanos ars et usus interdicitur quamquis apud persas antiqua illa in domorum parietibus ornatus ergo imagines personasque pingendi consuetudo per* Curani *quoque vigorem aboleri non potuit. Qua re apud illos huius artis quoque scientia colitur, licet chinensem picturam imitantur potius quam europeam, quarum utraque imperfecte. Turcae ipsis persis multo etiam imperfectis, nam pictores effigium* (musavvir) *praeter hoc quod et paucissimi sunt et ars quoque ipsa ut diximus prohibita ac illicita habetur qua de re eam nunquam naturam imitandi industria artisque symmetriam ac partium dimensionem cognoscere possint ideo neque quicquam laudabile in picturis turcicis invenitur. Caeterum in sultani aula hoc quoque officium suo professore non caret, qui enim aulicus est* musevvir baßi *(praefectus pictorum). Hoc unicum illi incumbit, ut sultani noviter solium ascendentis effigiem depingat et in bibliotheca sultanea servandam reponat. Itaque in interna palatii biblio|theca Othmano ab primo turcarum sultano usque* [108^v] *ad hodiernum, Ahmed, omnium sultanorum personae, coloribus (quantum potuere) naturalibus pictae, etiam nunc exstant. Quos omnesa micorum beneficio multis conatibus pluribusque expensis (vix enim et rarus apud turcas benefactor nisi munusculo fuerit evectus) a primis exemplaribus transpingi curavimus. Ars quidem in illis nulla apparet, similitudo vero profecto admirabilis. Unde turcarum ingenii promptitudinem ac docilitatem facile quis concipere potest.*

Iidem pictores solent pingere plantas pedum ac manuum volas apertas Muhammedi hae enim solum muhammedanis pingendum adorandumque licitum est (de quo nos alias quoque mentionem fecimus). Arte statuaria (illis sanem*) prorsus destituuntur hae gentes, ob hororem quem ex illis concipiunt. Caeterum alias in lapidibus ac marmoribus haud irregulariter sculpturam, quam* mupsabak *vocant, exercent.*

Nakkaß

Nakkaß est pictor qui artem pingendi flores novit quo artificio domus suas turcae exornare solent. Haec quoque ars cum(!) non sit in ea perfectione ut laudem excessivam mereatur nec tamen spernenda videtur, ut de hac facile possunt iudicare ii qui sultanea aliorumque magnatum palatia aliquando lustraverunt.

Mudzéllid

Ad eandem pertinent artem illi qui mudzellid *(i.e. librorum compactores) vocantur. Omnes enim muhammedani suos libros auro, argento aliisque coloribus in initio proemii ac praefationis exornandas ac pingendas student. Quare haec libros exornandi ars non nihil perfectudinis ac proportionalitatis est nacta.*

Nakş

Arta picturii (care se numeşte în general *naks*, iar zugrăvirea icoanelor *tasvir*) şi întrebuinţarea ei sînt interzise la turci, dar la persani vechiul obicei de a picta icoane şi oricare feţe pe pereţii caselor, pentru împodobire, n-a putut fi nimicit nici de puterea şi tăria *Curanului*. De aceea la ei şi cunoaşterea acestei arte se respectă, deşi urmează mai mult picturii chinezeşti decît celei europene. Dar turcii îi depăşesc pe persani în imperfecţiune, căci pe lîngă faptul că pictorii de chipuri (zişi la ei *musavvir*) sînt foarte puţini, însăşi arta, precum am spus, este interzisă. Aşadar ei nu pot cunoaşte ingeniozitatea de a imita natura, armonia artei şi proporţionalitatea părţilor, de aceea în picturile turceşti nu se află nimic vrednic de laudă. Cu toate acestea, la curtea sultanului şi această slujbă îşi are dregătorul ei, care este *musevvir başi* (mai marele pictorilor). El n-are altă sarcină decît să picteze chipul sultanului nou urcat pe tron şi să-l pună spre păstrare în biblioteca sultanului. Şi astfel biblioteca dinlăuntrul palatului are şi acum chipurile tuturor sultanilor, de la cel dintîi, Othman, pînă la cel de astăzi, Ahmed, pictate în culori (pe cît au putut) naturale, pe care am obţinut să le copiem pe toate după originale, cu ajutorul prietenilor, cu multă sîrguinţă, dar şi cu multă cheltuială (căci greu şi foarte rar se găseşte la turci un binefăcător, doar de va fi atras de daruri). Nu se vede în ele nici un fel de artă, însă asemănarea e cu adevărat uimitoare. De unde se poate lesne înţelege promptitudinea şi docilitatea talentului turcilor.

Aceiaşi pictori au obiceiul să zugrăvească tălpile picioarelor şi palmele deschise ale mîinilor lui Muhammed, căci numai pe acestea le este îngăduit muhammedanilor să le picteze şi să se închine lor (despre care lucru am amintit în alt loc). Arta de a sculpta dobitoace (zisă la ei *sanem*), nu o au deloc aceste popoare datorită scîrbei sau fricii inspirată de aceste dobitoace. Dar în săpătura pietrelor şi a marmurelor practică o sculptură îngrijită, pe care o numesc *muşabak*.

Nakkaş

Nakkaş este pictorul care ştie să zugrăvească artistic flori, cu care turcii obişnuiesc să-şi decoreze casele. Această artă deşi nu e atît de perfecţionată încît să merite laudă de prisos, nu pare nici de dispreţuit, după cum lesne pot judeca cei cărora li s-a întîmplat să fi fost uneori în palatele sultanului şi ale celorlalţi magnaţi şi s-o vadă.

Mudjellid

De aceeaşi artă ţin şi cei ce se numesc *mudjellid* (adică legătorii de cărţi), căci toţi muhammedanii se silesc să-şi decoreze cărţile cu aur, argint şi alte vopsele la începutul prefeţei. De aceea această artă a împodobirii cărţilor a ajuns la o mare desăvîrşire şi extindere.

adnotări pe un exemplar al BIBLIEI lui ȘERBAN CANTACUZINO

SE ȘTIE PREA BINE CĂ MAREA MAJOritate a manuscriselor lui Dimitrie Cantemir se află în arhivele și bibliotecile din U. R. S. S. La Arhiva centrală de stat a actelor vechi din Moscova, la secțiile de manuscrise de la Biblioteca V. I. Lenin din Moscova, Biblioteca Academiei de științe a U. R. S. S. din Leningrad și Biblioteca publică M. E. Saltikov-Șcedrin din Leningrad se păstrează cele mai valoroase manuscrise autografe ale marelui cărturar român, copii după acestea și corespondența fostului domn al Moldovei după stabilirea sa în Rusia. Dacă manuscrisele și copiile după ele sînt, în cea mai mare parte, deja cunoscute cercetătorilor, în depistarea corespondenței lui D. Cantemir sînt încă multe de făcut.

Se pune și problema identificării cărților care s-au mai păstrat din biblioteca personală a cărturarului român, mai ales că ele pot conține însemnări autografe. Evident, și aici mai cu seamă, fondurile de carte rară din U. R. S. S. sînt acelea spre care trebuie îndreptată investigația.

La Secția de carte rară a Bibliotecii V. I. Lenin din Moscova, se păstrează un exemplar din Biblia *lui Șerban Cantacuzino, tipărită la București în 1688, carte care a aparținut din 1693 lui Constantin Cantemir. Ulterior acestei date, ea a ajuns în mîna lui Dimitrie Cantemir. În momentele de grea încercare din 1711, cînd fostul domn al Moldovei și-a văzut năruite planurile sale politice mărețe de eliberare a țării, citind* Biblia, *învățatul principe făcea pe carte însemnări marginale din cele mai interesante, care ne sugerează cu destulă pregnanță starea lui de spirit. Unele din aceste note cuprind reflecții cu privire la traducerea românească a textului biblic, observații, de asemenea, de mare interes.* ■

Adnotări pe un exemplar al *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino

Însemnările aparțin, categoric, lui Cantemir, căci grafia este, indiscutabil, a lui. După moartea principelui, Biblia *a ajuns în mîna surorii sale, Safta Cantemir, prima soție a lui Mihail Racoviță, care a domnit în Moldova (între anii 1703–1705, 1707–1709 și 1715–1726) și în Țara Românească (între anii 1730–1731 și 1741–1744), de la care a trecut în posesia uneia din fiicele acestui domn. Însemnarea datînd din 1778 nu trădează, din păcate, la care dintre fiicele lui Mihail Racoviță se afla cartea. Din familia urmașilor acestui domnitor, exemplarul cantemiresc al* Bibliei *lui Șerban a ajuns la început în fondul Muzeului Rumianțev din Moscova, apoi în Secția de carte rară a Bibliotecii V. I. Lenin, unde se păstrează și azi. Reproducem, aici, atît însemnările cu privire la circulația cărții, cît și notele marginale aparținînd lui Dimitrie Cantemir.*

L. DEMÉNY

Note marginale ale lui Cantemir pe un exemplar al Bibliei de la București (1688).

[Pe filéle 4 și 5:] « *Biblia iasti a mea, Hagi Manoli vtori comis* ».

[Pe filele 9, 11 și 13:] « *Domnița, fiica fericitului întru pomeniré Mihail Racoviță voevod, la anul de la Hristos 1778 săptămvri 7* ».

Însemnările care, după părerea noastră, au fost făcute de Dimitrie Cantemir sînt următoarele:

[1. — La pagina 455, coloana din dreapta, este subliniat pasajul:] *Cunoscut-au boul pre cel ce l-au cîștigat, și măgariul iaslea domnului lui, și Israil pre mine nu mă cunoscu, și nărodul mieu n-au priceput* — [în dreptul căruia se găsește însemnarea:] « *Socotéște cu înțelepciune întreagă* ».

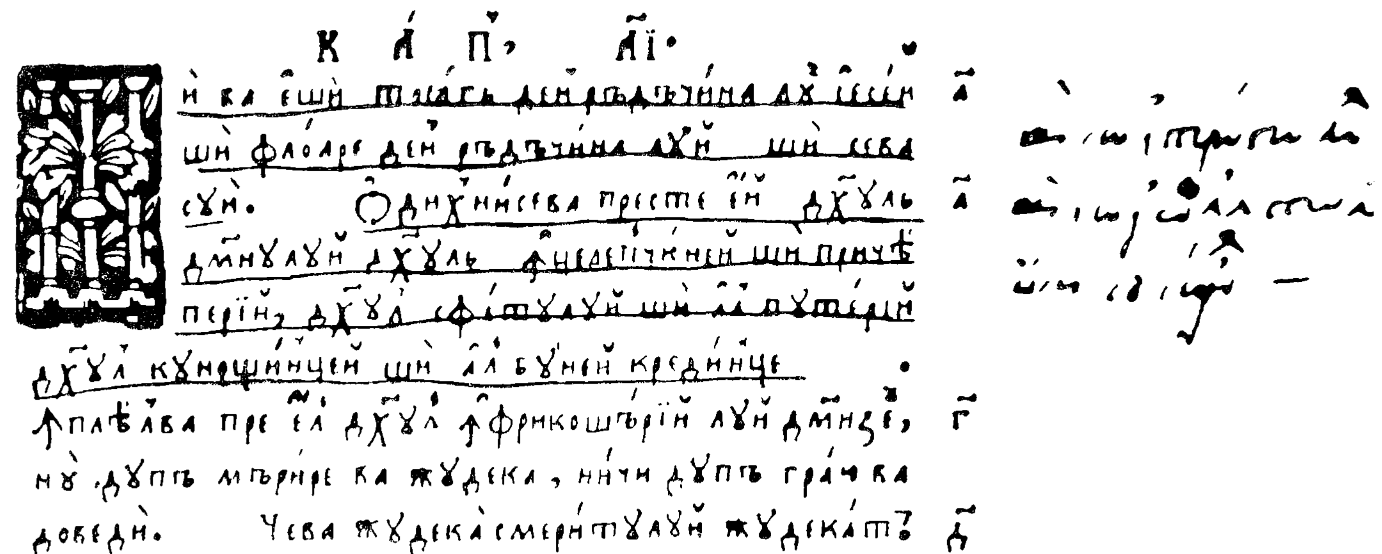
[2. — La pagina 460, pe coloana din stînga, în dreapta pasajului subliniat:] *Căci copil s-au născut noao feiu și să deade noao căruia domnia să făcu preste umărul lui, și să chiamă numele lui, al marelui fat înger minunat țfétnic Dumnezeu tare biruitoriu, domnu păcii părintele veacului celui viitoriu, pentru că voiu aduce pace preste boiari, și sănătaté lui. Și mare e stăpîniré lui, și păcii lui nu iaste săvîrșit preste scaunul lui David, și împărăția lui să o îndirepteze pre ia și să străjuiască cu judecată, și cu direptate de acum și pînă în véc* — [se află următoarea notă:] « *Mai mult a fi de socotit cuvînt de cît acesta nu mi se pare a fi fericit cum să-l descoperi acestea* ».

[3. — La pagina 461, coloana din dreapta, în dreptul pasajului subliniat:] *Și va eși toată den rădăcina lui Seseiu și floare din rădăcina lui și se va sui. Odihnise-va preste eiu duhul Domnului duhul înțelepciunei și pricéperii, duhul sfatului și al puterii, duhul cunoștinței și al bunei credințe* — [Cantemir scrie:] « *Și cu a trupului și cu a sufletului ochi să scrii !* »

[4. — La pagina 477, la un pasaj din coloana din dreapta, domnitorul face remarca:] « *Cu întreagă înțelepciune socotéște și acéste adînci cuvinte* ».

[5. — La pagina 478, coloana din stînga, în dreptul pasajului:] *Cei surzi auziți, și cei orbi căutați a vedé. Și cine e orb fără de numai slugile méle, și surzi fără de numai cei ce domnesc pre ei, cine e orb ca cel depărtat și s-au orbit robii lui Dumnezeu* — [se face următoarea reflecție:] « *Fericit ești, Isaiio, întru adînci cuvintele tale !* »

[6. — La pagina 484, la pasajul din ambele coloane:] *Iată va pricépe fiiul mieu și să va înalța, și să va mări, și să va rîdica foarte. În ce chip să vor spăimînta asupra ta așa să va necinsti de către oameni și chipul tău, și drirépta ta de fiii oamenilor așa să vor mira limbi multe de el și vor ține împărați, gura lor, căci cărora nu s-au vestit, pentru dînsul vor vedé, și cei ce n-au auzit vor pricépe* — [fostul voievod notează:] « *Prea a-i fie aminte ! Într-această față, glava 53, pentru că nu iaste lucru a nu să socoti și mai vîrtos înțelegîn-*

КАП. АІ.

И ва еши тоиагъ дин ръдъчина луи Иесеи ши флоаре дин ръдъчина луи ши се ва суи. а
Одихни-се-ва престе ел духул домнулуи, духул ынцелепчунеи ши причеперіи, духул сфатулуи ши ал путеріи, духул куноштинцеи ши ал бунеи кредницe. в
Ꙟплѣ-ва пре ел духул фрикошъріи луи Дмнзеу, г
ну дупъ мърире ка жудека, ничи дупъ грайка доведи. Чева жудека смеритулуи жудекатъ? д

duré, cu mare veselie să ne încingem și pre a toate iubitoriul să slăvim, căci ne-am învrednicit a cunoaște pre fiiul lui, purtătorul păcatelor noastre, Hristos Iisus, domnul nostru».

[7. — La pagina 487, pe marginea din stînga, la pasajul din coloana din stînga, care glăsuiește:] *Și acum așa zice domnul cela ce m-au zidit den pîntece robului, ca să adune pre Iacov cătră el, și pre Israil mă voi aduna, și mă voi slăvi înainté Domnului, și Dumnezeul mieu fim-va mie virtute. Și zise mie mare iaste ție cinstea a te chiema fiiul mieu ca să întărești némurile lui Iacov și răsipire lui Israil întoarce, iată am dat pre tine spre făgăduința némului, spre lumină limbilor ca să fii tu spre mîntuire, pînă la margine pămîntului.* — [domnitorul consemnează:] «*Nu sînt a nu să socoti cuvinte ce acestea, ci prea a să socoti*».

[8. — La pagina 504, pe marginea din stînga, se scrie:] «*Ia aminte binișor, să înțelegi ce citești*».

[9. — La pagina 607 coloana din dreapta, în dreptul pasajului subliniat:] *Și voiu rîdica lui David odraslă diréptă, și va împărăți împărat dirept, și va înțelége și va face judecată, și direptate pre pămînt. În zilele lui să va mîntui Iuda și Israil va sălășlui nădejduiind, și acesta e numele lui carele va chema pre domnul Iosedec* — [Dimitrie Cantemir notează:] «*Ia aminte*».

[10. — La pagina 898, coloana din stînga, în dreptul pasajului, care glăsuiește astfel:] *Iară tu o omul lui Dumnăzău de acésté fugi, și «gonește»* [subl. ns. — L. D.] *direptaté, cinsté închinăciunii, credința, dragosté, răbdaré, blîndețele* — [Dimitrie Cantemir precizează:] «*Iubite frate ctitoriule, Acela ce cu limba rumâniască te slujești, socotéște că undeva dzice : gonește dreptatea, n-au dzis să o gonești, să fugă de la tine, ci să o gonești, să o prindzi și să te ții de dînsa, de care lucru nu-i pricina despre tălmăcitoriu, ci despre neagiungere a ticăitei limbi rumânești, că și la ceia lătinească limbă dzice (sectare justitiam)*».

«...această concepție înaltă și modernă a rostului unui artist»

CONFERINȚĂ RADIOFONICĂ DE P. P. PANAITESCU

În veacul nostru grăbit, stilul literar urmează ritmul vremurilor, fraza e scurtă și nervoasă, frumusețea imaginilor e sugerată prin aluzii. Cine mai are timpul să citească pe scriitorii de altădată al căror stil urma regulile retoricii, în care perioada trebuia să cadă frumos, ca o notă prelungită dintr-un final la vioară? [...]

...vreau să arăt unde sînt frumusețile ce trebuiesc prețuite în operele scriitorilor români de altădată, înțeleg a celor din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea. [...]

...fraza cronicarilor era lipsită de forță, de acea forță bărbătească a frazei latine, e construită în chip nițel naiv și o analiză a ei ne arată ușor de ce: nu are o construcție organică, o principală și subordonate, ci e adesea numai o legătură de propoziții principale. De fapt, în stilul cronicarilor avem un treptat progres; trei trepte: cea dintîi o reprezintă cel mai vechi cronicar al Moldovei, Grigore Ureche, al doilea, Miron Costin, avînd deja mai multă conștiință a unui stil lucrat și posibilități de a imita fraza latină, și, în sfîrșit, stilul lui D. Cantemir, un stil meșteșugit și cu încercare de latinizare înainte de latiniști. [...]

Dimitrie Cantemir, om de știință cu renume european, a încercat [...] să rupă cu totul formele sintaxei românești, să creeze pentru opera lui o limbă literară nouă pe baza asemănării cu limba latină. Din nefericire, încercarea lui n-a izbutit, limba nu poate fi schimbată în chip desăvîrșit și scoasă din făgașul ei de către un scriitor oricît de

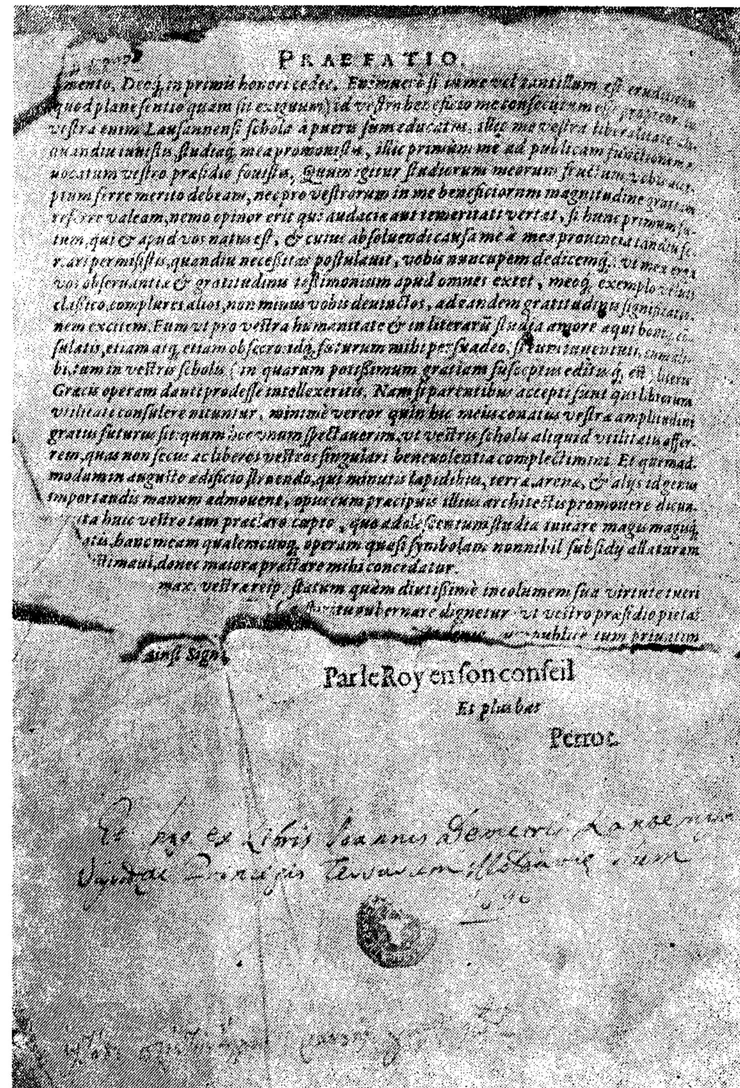
---

* Vreme de 45 de ani, de la întemeierea postului național de radio — la 1 noiembrie 1928 — și pînă astăzi, s-au difuzat prin intermediul microfonului, pe lîngă informații și muzică, și elevate lecții de cultură națională, de patriotism și de etică, făcînd din Radiodifuziune o remarcabilă instituție de cultură. În acest context, s-au făcut lecturi din operele tuturor înaintașilor literaturii noastre, au fost comentate scrierile fundamentale, s-au evocat personalitățile marcante. Un loc important l-a deținut, în mod firesc, figura luminoasă a principelui și cărturarului Dimitrie Cantemir, cel dintîi filozof din cultura românească, istoric autorizat și spirit creator al primul roman alegoric. Din seria conferințelor și cuvintelor omagiale ce s-au rostit la microfon de-a lungul anilor, amintim pe cele ale lui N. Iorga, P. P. Panaitescu, Dan Botta, C. Gane, Gh. Cardaş ş. a.

Nicăieri nu a dat N. Iorga o pagină mai zguduitoare despre D. Cantemir (primul din seria marilor savanți în rîndul cărora însuși marele istoric, cu cea mai vastă operă scrisă din cultura noastră, se va încadra), ca în conferința radiodifuzată și apoi publicată în *Sfaturi pe întuneric.* Entuziasmul și dezolarea, gloria și decăderea, dorința de renaștere și neputința, atîtea contradicții ale omului Cantemir și ale vremurilor care l-au împiedicat să-și desăvîrșească gîndurile clocotesc în portretul pe care i-l închină Iorga: « N-are de loc aerul unui savant veştejit din pragul însuşi al vieții publice acel frumos tînăr — cu profilul curat, cu buzele subțiri, umbrite de o fină mustață, cu părul lung,

genial, ea este ca o ființă vie, a cărei viață trebuie s-o respectăm și s-o înțelegem. De aceea, stilul lui Dimitrie Cantemir este greoi și nefiresc, este savant și căutat, dar nu e viu. Cu cît mai bogat și mai prețuit de scriitori este stilul contemporanului său, Ioan Neculce, care nu era un învățat și tocmai de aceea s-a adăpat din izvoarele adevărate ale stilului românesc, limba populară, ceea ce dă cronicii sale atîta căldură și atîta farmec.

Dar să ne oprim nițel asupra unei alte laturi a scrisului cronicarilor și în genere a vechii literaturi românești: compoziția. O scriere literară ca și o operă de arhitectură trebuie să aibă o construcție unitară și armonioasă. Toate cele așternute pe hîrtie trebuie să tindă spre o concluzie, să fie legate între ele în chip logic. E adevărat că în scrierile istorice, cum erau cronicile, povestirea faptelor din decursul vremurilor n-are concluzie, pentru că aceste fapte n-au sfîrșit, dar aceasta nu exclude o legătură între fapte, o oarecare construcție și un plan în lucrare. Compoziția armonioasă a unei lucrări literare este iarăși un dar al scriitorilor antici, greci și romani, pe care cronicarii noștri vechi nu-l au decît într-o măsură foarte restrînsă. Adesea s-a observat că toate scrierile noastre vechi par neisprăvite și s-au născut chiar discuții între învățați, dacă cutare scriere este terminată sau nu. Se pare că vechii scriitori români nu prețuiau construcția sau compoziția unei scrieri, ei nu priveau totul, ci mai ales amă-

PRAEFATIO.
[illegible] Deoque in primis honori cedet. [illegible]
[illegible] vestra enim Lausannensi schola a puero sum educatus, [illegible]
[illegible] Quum igitur studiorum meorum fructum [illegible]
[illegible] nemo opinor erit qui audaciae aut temeritati vertat, si hunc primum [illegible]
[illegible] vobis nuncupem dedicemque [illegible] testimonium apud omnes extet [illegible]
[illegible] in quarum potissimum gratiam susceptus editusque [illegible] Graecis operam dantibus prodesse intellexeritis. Nam si parentibus accepti sunt qui liberorum utilitati consulere nituntur, minime vereor quin hic meus conatus vestrae amplitudini gratus futurus sit [illegible]
Et quemadmodum in augusto aedificio struendo, qui minutis lapidibus, terra, arena, & aliis id genus importandis manum admovent [illegible]
[illegible] donec maiora praestare mihi concedatur.
[illegible] statum quam diutissime incolumem sua virtute tueri [illegible] gubernare dignetur [illegible]
Ainsi Signé
Par le Roy en son conseil
Et plus bas
Perrot.

Ex libris-ul lui Cantemir.

---

sau mai curînd peruca de modă apuseană, cu buclele căzînd pe umeri, pe care-l înfățișează portretul lui, de un recunoscut pictor apusean. »

Cu o economie de mijloace demnă de un cronicar, N. Iorga evoca figura lui Cantemir cu prilejul aducerii osemintelor sale în țară și așezarea lor la Iași, la Trei Ierarhi. Deși a vorbit despre domnitorul savant în mai multe rînduri, traducîndu-i în limba română și unele scrieri, în această conferință, ținută liber și stenografiată de H. Stahl, imaginea prinde viață, caracterul impunîndu-se definitiv opiniei publice.

Față de perspectiva în care-și situează Iorga portretul cantemiresc, conferința radiofonică de P. P. Panaitescu, intitulată *Scriitorii de altădată* (pe care o reproducem aici fragmentar, reținînd numai acele considerații referitoare la Dimitrie Cantemir), fixează locul personalității domnitorului moldav în contextul literaturii noastre vechi. Pentru P. P. Panaitescu, monografist și editor prestigios al operelor lui Dimitrie Cantemir, autorul *Istoriei ieroglifice* reprezintă o conștiință estetică în adevăratul sens al cuvîntului, primul scriitor din literatura medievală românească cu o concepție definită asupra rostului artei sale. Conferențiarul stăruie totodată asupra valorilor stilistice pe care le dezvăluie — la o atentă lectură, nu lipsită de efort desigur, — scrisul „meșteșugit" al eruditului principe.

Victor CRĂCIUN

nuntul. Nutriţi cu înţelepciunea orientală din Biblie, în care versetele capătă putere de sentinţe înţelepte, urmăreau mai ales ca podoabă a scrierii lor acele sentinţe înţelepte: vorbe bătrîneşti, cum li se zice în popor, pînă azi. [...]

În vremurile antichităţii se zicea unei astfel de cugetări, cuprinsă într-o singură frază înţeleaptă, *epigramă*. Fireşte că nu este în legătură cu epigrama literară, o scurtă satiră înţepătoare în cîteva versuri. Epigrama înseamnă *inscripţie* în greceşte, inscripţie pe piatră, şi cum o inscripţie pe piatră cerea multă muncă pînă să fie săpată, prima ei calitate era să fie scurtă, iar a doua, avînd în vedere trăinicia materialului, să fie în scurtimea ei cît mai cuprinzătoare de înţelepciune pentru viitor. Astfel de *epigrame* sau cuvinte bătrîneşti formau podoaba cea mai gustată a scrisului cronicarilor [...] Adesea culegeau din scrierile [...] filozofilor antici sentinţe înţelepte, pe care le introduceau în scrierile lor la locurile potrivite pentru ilustrarea şi sublinierea unui anume fapt povestit de dînşii. [...]

Fireşte că obişnuinţa cu culegerile sentinţelor din diferite scrieri a făcut ca scriitorii noştri vechi să fie în stare ei înşişi să compună asemenea sentinţe, şi meşter în acest fel de scriere a fost în primul rînd Dimitrie Cantemir. Astfel, el scrie: « Marele scrîşnit al roatelor astupă vorba cărăuşilor » sau « În locurile grele întîi sfetnicii, apoi sfaturile a aşeza trebuie ». Ca un om politic care a văzut multe amăgiri viclene, exclamă: « Toare cari se văd de pe chip şi de pe floare se judecă, iară gîndul a ascunsului inimii, nici chip, nici floare are, de pre care de bun sau rău, de frumos sau de grozav să se cunoască fără numai cînd icoana în cuvinte sau în lucruri îşi tipăreşte ». Sau aiurea se vede omul de ştiinţă care preţuieşte mai presus de toate cercetarea adevărului: « Mai pre lesne este cuiva cîteva ciasuri suflarea şi răsuflarea a-şi popri, decît sufletul înţelept, cunoscînd adevărul, şi de dînsul a se lipi ».

Împodobind scrierile lor cu asemenea cugetări, autorii vechi aveau conştiinţa că le înfrumuseţează, le dau o valoare literară deosebită. Dar aci atingem o problemă grea şi a cărei dezlegare cere mult tact şi nuanţe. Avut-au scriitorii de altădată, la noi, dorinţa ca opera lor să fie *frumoasă*, avut-au o conştiinţă a unei creaţii artistice? [...]

În prefaţa la *Istoria Hieroglifică*, Dimitrie Cantemir lămureşte, şi el, de ce a compus lucrarea aceasta aşa cum este şi spune: « Nu atîta cursul istoriei în minte mi-au fost, pre cît spre deprindere ritoricească nevoindu-mă... prea aspra piatră multă şi îndelungată ascuţitură să-i fi trebuit, am socotit ». Cu alte cuvinte, eruditul principe spune că povestirea istorică a faptelor n-a fost pentru el decît un prilej ca să poată să aplice regulile retoricei, ştiinţa compoziţiei literare, iar materialul, faptele istorice, sînt pentru el o *piatră*, pe care scriitorul-artist, întocmai ca un sculptor, trebuie s-o prelucreze prin « îndelungată ascuţitură ». Avem aci a face cu o excepţie în vechea noastră literatură, căci niciunul dintre ceilalţi scriitori nu s-a ridicat pînă la această concepţie înaltă şi modernă a rostului unui artist.

Istoria Hieroglifică a lui Dimitrie Cantemir este singura operă în adevăr literară ce o are literatura veche românească pînă la sfîrşitul veacului al XVII-lea. Subiectul este istoric ca şi la cronicari: sînt amintirile autorului privitoare la luptele pentru domnie în Principatele Române între diferite familii, în vremea lui. Dar, cum am spus, aceasta este numai un prilej pentru dînsul, scopul lui este să facă o operă literară. Hrănit cu înţelepciunea orientală şi cu unele povestiri care circulau pe vremea lui, traduse în mai multe limbi, el s-a apucat să mute evenimentele din ţările noastre în ţara basmelor. Domnii şi boierii devin sub condeiul lui isteţ animale: leul, leopardul, rîsul, cămila, struţul. Ei vorbesc ca în fabule şi numai la sfîrşit este o cheie, care arată pe cine reprezintă fiecare din aceste animale. Povestirea e presărată, ca de obicei, cu sentinţe înţelepte, apoi cu descrieri de palate minunate; lungi discursuri retorice umplu de asemenea multe pagini. Din pricinile pomenite mai sus: limba cea meşteşugită şi greoaie a lui Cantemir, a alegoriilor, care te silesc să recurgi la fiecare pas la cheie, fireşte că acest roman care în multe părţi are semănate adevărate frumuseţi este însă obositor şi nu poate fi citit decît cu greu şi cu multă răbdare de la început

pînă la sfîrşit. În alte scrieri ale lui, Dimitrie Cantemir introduce fabule orientale, anecdote arabe şi persane, familiare pentru dînsul, care era un cunoscător al lumii musulmane. Desigur că aceste lucruri, acest fel de a înţelege frumuseţea şi arta ne sînt azi străine. [...] De aceea între noi cei de azi şi scriitorii noştri de altădată este nu numai o deosebire de treaptă culturală, ci şi de înţelegere şi de gust. Aceasta nu înseamnă însă că frumuseţile variate şi alese, pe care le-am indicat numai pe scurt, ale scriitorilor noştri vechi, nu merită osteneală pentru noi, de a ne dezlipi din cînd în cînd de vremurile şi de obişnuinţele noastre, spre a ne apropia de dînşiii şi a însuşi ceva din înţelepciunea lor.

12 noiembrie 1932

Adrian MANIU

poezie

proză

teatru

Pomul cunoașterii

PENTRU CĂ ÎN VIAȚA NOASTRĂ LITERARĂ «A QUELQUE CHOSE l'outrance est bonne», sînt tentat să afirm că Adrian Maniu este, de o vreme-ncoace, unul dintre scriitorii pe nedrept uitați de specialiști și cercetători. Știu că mi s-ar putea pune sub ochi, în replică și pentru a mi se acuza «coram populo» eroarea, o bibliografie de referință statistic impresionantă. Efort inutil, de vreme ce o cunosc, și periculos ca un bumerang (cînd îl azvîrli fără să știi ce-i bumerangul...), datele ei demonstrînd că interesul criticilor noștri față de personalitatea lui Adrian Maniu, complexă și subtilă — greu de descifrat și definit atît în sine, cît mai cu seamă, în relațiile ei, numeroase și încîlcite, cu peisajul momentului literar străbătut — s-a manifestat mai mult sporadic, adeseori, în timpul vieții scriitorului, ambalată în « florile de hîrtie » ale unui convenționalism de condescendență protocolară și fără orgoliul de a supune analizei critice originale, pînă la nuanță, întreaga lui operă: versuri, proze, teatru, articole și tălmăciri.

Nu am intenția acum și aci să descifrez și să enumăr toate cauzele acestei uitări. Două însă, pentru că generează și proliferează dezinteres, merită a fi divulgate. Prima constă în inexistența unei ediții critice de referință, ezoterice (ca să folosim terminologia Bibliotecii din Alexandria) a operei lui Adrian Maniu, precum și, paralel, a unor ediții de popularizare, exoterice. De această situație este vinovată și o anumită mentalitate vetudist didactică, tip „Casa Școalelor", care exaltă poezia lui Vlahuță (« traducătorul lui Eminescu în românește », cum îl numea odată un spiritual critic literar), în detrimentul poeziei unor scriitori ca Tudor Arghezi, Ion Barbu, Bacovia, Blaga, Vinea sau, ca să revin la pretextul acestei paranteze, Adrian Maniu. Se poate ușor presupune ce implicații și consecințe are o asemenea mentalitate asupra nivelului de dezvoltare a gustului public și asupra relației dintre arta contemporană și omul de pe stradă.

A doua sursă generatoare de indiferență față de opera lui Adrian Maniu este prejudecata temeinic înrădăcinată în unele medii universitare, de multe ori identice cu mediile critice, că poetul, modificîndu-și versurile din «ediția definitivă»,* în vederea publicării volumelor Cîntece tăcute și Versuri în proză,** și le-a devalorizat estetic — falsă impresie iscată din contactul cu «arhitectura» paginii, insolită în ediția din 1965. Pentru a demonstra lipsa de temei a unei astfel de prejudecăți, reproduc mai jos, în texte paralele, din 1938 și din 1965, stricînd «scriitura» din 1965 și accentuînd cu caractere tipografice schimbate variantele stilistice, versurile din poemul Lîngă pămînt:

1938	1965
A-ntins o **sperietoare spre cer brațe greoaie...**	Deschide **sperietoarea spre cer brațe greoaie...**
Cu **dangăte de clopot lung bălțile vuiesc,**	de **dangăte de clopot, lung bălțile vuiesc,**
Se **ghiemuie sub** gluga lor **șirele de** paie,	se **ghemuie subt** glugă încinse șiri **de** paie,
S-a clătinat **albastru' luceafăr ciobănesc.**	a scăpărat, **albastru, luceafăr ciobănesc.**
De-acum, pe drumuri albe, gem **care cu trifoi,**	Bat drum, prea încărcate, vechi **care cu trifoi,**
Și oameni de la **munte,** drumeți înspre **cetate,**	umbroși oameni de **munte,** dormind trec spre **cetate,**
În zeghii lungi și rupte, împing cu biciu-n boi,	**în zeghii** lung mițoase, prin somn boldind în boi.
Sub punți de lemn, curg rîuri de zale înghețate.	**Sub punți de lemn curg rîuri,** reci zale nencetate.
Au tras cu **pușca-n** aer, de pe **la vii, pîndarii,**	**Au tras cu pușca-n** stele, sus, **de la vii, pîndarii;**
Și **paznicii și cîinii au amuțit în arii,**	morți, **paznicii și cîinii au amuțit în arii;**
Cînd **greieri la întreceri** încep **țîrîitori,**	triști **greieri la întreceri** sfîrșesc **țîrîitori,**
Și focuri blestemate **scot** limba **pe comori.**	cînd diavolii **scot** limbă de flăcări **pe comori.**

Superioritatea artistică a versiunii din 1965 este lesne sesizabilă. Modificările efectuate contribuie, fără excepție, la creșterea tensiunii expresive a imaginilor, ieșite din refontă cu o mai mare forță de sugestie, și la un mai bine articulat joc al silabelor, al ritmului, al muzicalității versului. Poezia a fost eliberată de balastul cuvintelor neutre, fără funcție poetică (prepoziții, conjuncții, pronume, adverbe), care îndeplinesc, în versiunea din 1938, sarcini minore, prozaice, de cărăuși ai ochiului de la o imagine la alta sau de proteze ale ritmului. «A-ntins-o [astfel se aude!] sperietoare spre cer brațe greoaie» este un vers inferior — prin sugestivitatea verbului a întinde la perfectul compus și prin disonanță — versului din ediția 1965: «Deschide sperietoarea spre cer brațe greoaie», învigorat prin verbul a deschide (brațele spre cer) la timpul prezent, artificiu ce aduce imaginea în prim plan, împrumutîndu-i pregnanță și dinamism. «De dangăte (de clopot, lung bălțile vuiesc)» ameliorează printr-o rezonanță onomatopeică versul din ediția 1938 («Cu dangăte de clopot lung bălțile vuiesc»). Adjectivul «încinse (șiri de paie)», din ediția 1965, pune culoare și mireasmă în locul incolorului și inodorului pronume lor, din versiunea 1938; verbul «a scăpărat, (albastru, luceafăr ciobănesc)» transcrie mai plastic decît «s-a clătinat (albastru luceafăr ciobănesc)», din versiunea 1938, impresia de scînteiere stelară ș. a. m. d., pînă la ultimul vers, în care înnoptarea nu mai este exprimată printr-o imagine uzată («limbi de foc»), ca în versiunea din 1938 («Și focuri blestemate scot limba pe comori»), ci printr-o metaforă de o intensă plasticitate, inspirată din eresurile populare zugrăvite pe frescele bisericilor sătești, care coboară cu o savantă intuiție a efectului scenografic, peste peisajul estompat al înserării, un tulburător văl de mister, specific poeziei lui Adrian Maniu: «cînd diavolii scot limbă de flăcări pe comori».

* Adrian Maniu, *Versuri*. Ediție definitivă îngrijită de autor. București, „*Fundația pentru literatură și artă*" 1938.
** Adrian Maniu, *Cîntece tăcute*. București, „*Editura pentru literatură*", 1965; Adrian Maniu, *Versuri în proză*. București, „*Editura pentru literatură*", 1965.

Analiza poate fi repetată cu oricare din poezii — rezultatele vor fi aceleași, adică vor indica superioritatea artistică a ediției din 1965. Quod erat demonstrandum!

*

Mi s-au părut necesare aceste cîteva accente înainte de a reproduce, întru amintirea lui Adrian Maniu, de la spulberarea ființei de țărînă a căruia s-au împlinit, la 20 april, cinci ani, cîteva din poeziile și din variantele inedite găsite printre notele de lucru ale redactorului ediției din 1965 și în mapele cu rămășițe autografe păstrate de soția poetului, doamna Florentina Maniu.

Grupajul actual reunește șase poezii: Amurg, La o ramură, Descîntec în toamnă, Bîlbîială — Romanță simplă — (aiurare pentru două mandoline), Analiză și Pomul cunoașterii. Din păcate, nici una din cele șase poezii nu poate fi datată cu certitudine. Abia dacă, pe baza analizei grafice, putem să presupunem că Amurg, La o ramură, Descîntec în toamnă și Analiză au fost creionate între anii 1914 și 1950, iar Bîlbîială între 1950 și 1963 — cu o singură excepție: Pomul cunoașterii, poem a cărui geneză poate fi stabilită între anii 1912 și 1922, pe baza unui bruion de poezie, intitulat Pomul cunoștinții, găsit într-un carnet cuprinzînd versuri autografe din ciclurile Flori de hîrtie și Războiul.

Descrierea manuscriselor

Amurg — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu cerneală violetă, pe hîrtie albă veștejită (17x11,5 cm), decupată și lipită recent pe o pagină albă. Conține cîteva modificări cu creion negru, de asemenea, autografe. Nedatat, nelocalizat. Semnat cu inițialele A. M. — indiciu că poetul considera versurile definitive, bune pentru tipar. Proveniența: arhiva Florentina Maniu.

La o ramură — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu cerneală albastră, pe hîrtie albăstruie, filigranată Z (20,8x30,1 cm). Conține cîteva modificări cu cerneală albastră și numeroase corecturi cu creion negru, de asemenea autografe. Nedatat, nelocalizat. Semnat cu inițialele A. M. În arhiva doamnei Florentina Maniu, de unde provine, se găsesc încă două versiuni genezice ale poemului, mult mai lungi și stufoase, nesemnate, pe care nu le-am luat în considerație cînd am transcris variantele, socotindu-le neinteresante pentru acest grupaj.

Descîntec în toamnă — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu cerneală neagră decolorată, pe hîrtie albă veștejită (10x18,2 cm), decupată și lipită recent pe o pagină albă. Conține corecturi cu creion negru de asemenea autografe. Nedatat, nelocalizat. Semnat cu inițialele A. M. Proveniența: arhiva Florentina Maniu.

Bîlbîială — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu creion negru, pe hîrtie albă (21x29,5 cm). Conține numeroase corecturi cu creion negru, de asemenea autografe. Nedatat, nelocalizat, nesemnat. Proveniența: arhiva Florentina Maniu.

Analiză — Manuscris autograf Adrian Maniu, cu cerneală violetă, pe hîrtie albă veștejită (16,4x23,5 cm), decupată și lipită recent pe o pagină albă. Conține numeroase modificări cu cerneală neagră și cu creion negru, de asemenea autografe. Nedatat, nelocalizat. Semnat Adrian Maniu. Proveniența: arhiva Florentina Maniu.

Pomul cunoașterii — Dactilogramă pe hîrtie albă (20,7x29,3 cm); corecturi cu creion negru, autografe Adrian Maniu; în dosarul Cerul deschis — Din caietul fratelui meu — Cartea Păcii și Cîntecele soldatului prost, pp. 77—78 (numerotate de mașină). Nedatat, nelocalizat, nesemnat. Proveniența: arhiva G. Pienescu. O variantă integrală a poeziei, reprodusă în fascimil la p. 34, în arhiva Florentina Maniu.

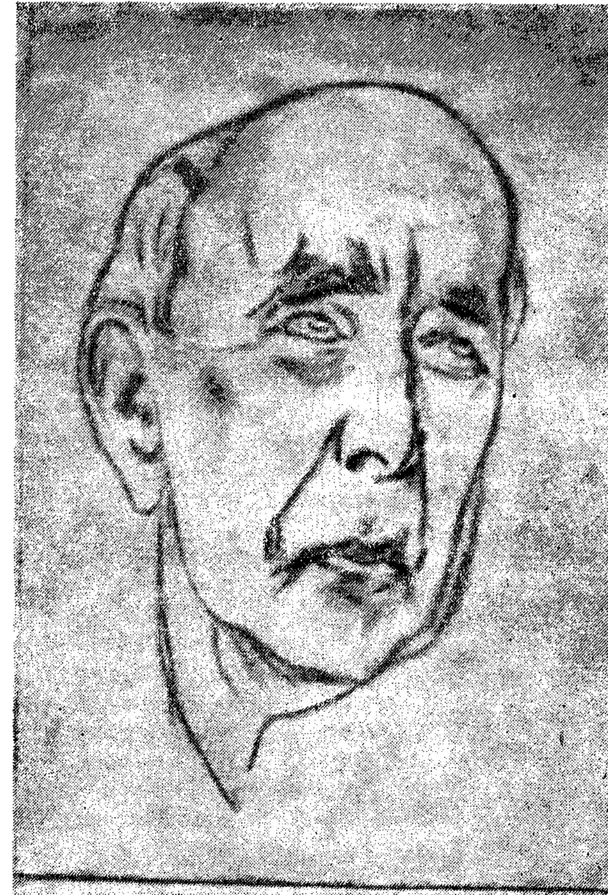
G. PIENESCU

amurg

A șuierat mașina. A soarelui văpaie
Mai curse peste creasta din șirele de paie[,]
Iar norii, mișcînd cerul încet, tot mai încet,
S-au stins pătați cu galben și roșu-violet.

Adus de adiere[,] *amurgul se întinde*
Din ce în ce mai negru cu cît e mai tîrziu,
Doar jos în sat o clipă un foc sărac se-aprinde
Și-n veșnicie steaua — un mugur argintiu.

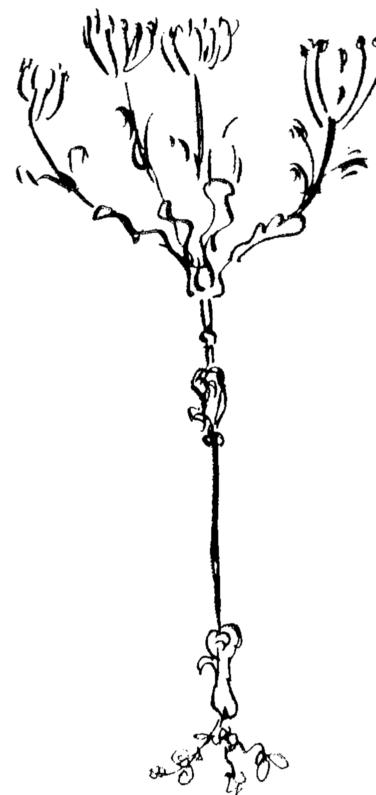
Poetul în intepretarea grafică a lui Loewendhal.

NUMĂRUL DE FAȚĂ ESTE ILUSTRAT CU DESENE DE ADRIAN MANIU

---

3 Mai curge peste cre sta // 4 Iar norii, urnind cerul // 8 o clipă stea, un foc sărac // 9 Şi-n veşnicii apare — un vierme argint ı. //

la o ramură

Alb cîntă primăvara pe masa ta de scris...
Deschide pui de stele crenguța de cais,
Semn drag cules tăcerii din dulcele gîndirii[,]
Frînt cînd purta în fală menirile rodirii...
Din ce ninsori trecute, din ce argint de lună
Întrupi o dogorîre cu-nghețul dimpreună?
Din ce pămînturi moarte, din cîtă noapte veche
Învii desăvîrșirea cea fără de pereche,
Artere rămurate pe tîmpla de cer sfînt,
Vis alb suit din zgura adîncului mormînt.
A izbucnit ca vraje atîta de senină
Din lemn făcînd un sceptru cu fluturi de lumină...
Dar cetitori de zodii nu stau să tălmăcească
Nici rostul frumuseții, nici taina sufletească,
Nici clipa vestejirii, din început sortită...
Alb cîntă primăvara pe ramura-nflorită,
Și-n suflet se pogoară cu dorul împreună
În razele de soare — zăpezile din lună...

---

3 *După acest vers urmează două versuri tăiate cu cerneală albastră :* Scîntei luînd ființa din țărna-ntunecată, / Firească frumusețe de fiecare dată; *versul al doilea din această variantă are, la rîndul lui, o variantă, de asemenea anulată cu cerneală :* Firească frumusețe atît de minunată // 4 Semn drag adus tăcerii // 5 Frînt cînd își purta falnic menirile rodirii... *și* Dar frînt cînd purta falnic menirile rodirii // 6 Din ce zăpezi trecute // 7 Înalță dogorîrea și frigul împreună? // 8 Din ce gunoaie grase, din cîtă noapte veche *și* Din ce gunoaie arse, din cîtă moarte veche // 9 S-a tras desăvîrșirea // 11 Vis alb suit prin bezna vînjosului pămînt // 12 Ce-a izbucnit // 13 un sceptru să pîlpîie lumină // 14 Bieți cetitori de stele nu pot *și* Cînd cetitori de stele nu pot să tălmăcească // 16 La clipa vestejirii din început sortită... Nici clipa vestejirii, în toate presimțită // 18 Și-n suflet se așterne // 19 În razele de soare — alb fulguit de lună... //

descîntec în toamnă

Cerul nopţii se frămîntă, fără stele, fără nori,
Totuşi valuri nevăzute prin văzduhuri trec şi pier
Într-un drum ce fîlfîieşte, ceru' scîrţîie cocori —
Parcă s-ar văita în raiuri ruginite porţi de fier.

Peste cîmp cules, fuioare, fug vîrtejuri îngheţate,
În adînc de apă moartă au căzut maluri surpate,
Izbucnesc tîrziu din zare, pîlpîind, fulgere mute.
. . . .
Vrăjitoarea despuiată cheamă duhuri nevăzute.

Nostalgia spaţiului copilăriei: La pian, Adrian Maniu şi fiica sa Olga.

1 *omite* în **toamnă** // 6 fug vîrtejele îngheţate; *sub versul* 6, *începutul unui alt vers, suprimat:* Malul bălţii // 10 Şi **bătrîna** despuiată // 6—10 *o numerotare cu creion negru, marginală, a versurilor, indică o variantă a strofei a doua:* În adînc de apă moartă au căzut maluri surpate, / Izbucnesc tîrziu din zare, pîlpîind, fulgere mute, / Peste cîmp cules, fuioare, fug vîrtejuri îngheţate. / . . . . / Vrăjitoarea despuiată cheamă duhuri nevăzute. //

bîlbîială

ROMANȚĂ SIMPLĂ

(aiurare pentru două mandoline)

Rîioase voioase — clopotele broscăriei — au clocotit peste cuprinsul coclit;
Vînt băltăreț — pe valul creț — stîrnit cu-ntîrzieri — a dat să țipe și s-a poticnit
Cînd a-ncercat — și s-a legat — de frunzele trecute — și în așa pierdute,
A pagubă fluierător — în dor de frumuseți — redînd tristeți unei juneți pierdute.
Rămasă singurea — se adîncea durerea grea — în ponegrirea rea
În care nu era să stea o stea — iubire căzătoare-n floare — oare cer cerea[?]
Și cucerea alt înțeles — cînd mai ales — a prevăzut că s-a pierdut
Uitare nouă regăsea — la 9 se uita — către trecutul în speranțe petrecut
De ne-ncercată învinovățire — dovedindu-se cu atît mai vinovată
De-ndată ce atrasă de chemare — prin urmare — ajunsese-a fi de lumea mare alungată.
Dar dor ucigător trăise dragostea — în ce alt 'nalt nu prevestea.
Vezi cît a scăpătat — oricît a căpătat — pe cer pătat o stea?
Pustiul 'naintează — dacă nu culează — totuși re-nviază piază
De-a lungul țărmului nețărmurit — [în] vorbării și ierbării — împotmolit,
În care jalea clopotelor după ce-au murit — îngînă și păstrează [o] tristețe trează
Sunînd în nesfîrșit — într-un sfîrșit — orăcăit.

---

5 Băltărețul — stîrnit cu-ntîrzieri — pe valul creț — a dat să țipe și s-a poticnit // 6 Cînd a-ncercat — de s-a legat — de-avute frunze trecute — și așa pierdute // 7 Fluierător a pagubă — în dor de frumuseți — redînd acele tristeți unei juneți pierdute; Fluierător a pagubă — în dor de frumuseți — în așteptare de femei pierdute; Fluierător a pagubă — în dor de frumuseți — în așteptare de tîrfe uneori femei // 9 iubire căzătoare-n care cer cerea // 11 Și o uitare regăsea — cînd se uita // 12 De încercată învinovățire // 13 De-ndată ce atrasă de lăuntrica-i chemare ajunsese *...* // 14 în tot ce alt înalt nu prevestea // 15 Vezi cît a [căpătat] — oricît a scăpătat — pe cerul drag o stea // 16 Pustiul 'naintează — cum culează — de-n-viază piază //17 *omite* [în] vorbării și ierbării // 18 îngînă și visează o tristețe trează // 19 Cînd sună nesfîrșit — într-un sfîrșit — orăcăit.//

analiză

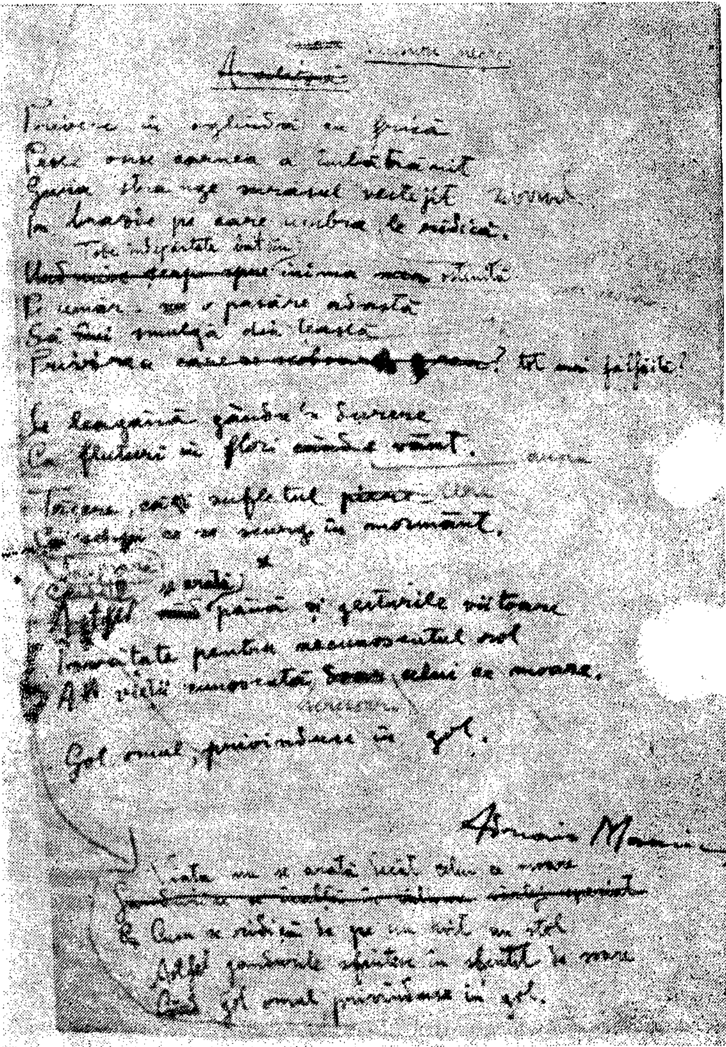
Privesc în oglindă cu frică[:]
Peste oase carnea a îmbătrînit[,]
Gura strînge surîsul veştejit
În brazde pe care umbra le ridică.

Unduiesc şerpi spre inima mea[.]
Pe umăr — nu o pasăre adastă
Să îmi smulgă din ţeastă
Privirea care se scoboară grea?

Se leagănă gîndu-n durere
Ca fluturi in flori cînd e vînt[.]
Tăcere, căci sufletul piere
Ca şerpii ce se scurg în mormînt.

Astfel văd pînă şi gesturile viitoare
Învăţate pentru necunoscutul rol
Al vieţii cunoscută doar celui ce moare.
Gol omul, privindu-se în gol.

Manuscrisul poeziei Analiză, cu diverse corecturi ale autorului.

1 Slove [negre] *şi* Versuri negre // 4 surîsul zborşit // 5 umbra holde galbene ridică // 6 Tobe îndepărtate bat în inima ostenită *şi* Tobe îndepărtate bat din inima ostenită // 7 Pe umăr o pasăre stîrvară adastă // 8 Să smulgă din ţeastă *şi* Să smulgă din astă ţeastă // 9 Privirea tot mai fîlfîită // 11 în flori după vînt // 12 Tăcere că sufletul piere *şi* Tăcere că sufletul cere // 13 Să piară ca şerpii ce se scurg în mormînt // 14 Astfel se arată pînă şi gesturile viitoare; Ciudate se arată pînă şi gesturile viitoare *şi* Viaţa nu se arată decît celui ce moare; *după această ultimă variantă, urmează un vers anulat:* Gîndurile se înalţă în vîltoare[,] vîrtej speriat // 15 Cum se ridică de pe un hoit un stol // 16 A vieţii cunoscută scrisoare celui ce moare *şi* Astfel gîndurile sfinţesc în sfinţit de soare. //

Poetul în viziunea plastică a lui I. Anestin.

pomul cunoașterii

De-atîta viață, care fără nici un rost în irosire s-a vărsat,
chiar steagul păcii și-a schimbat culoarea;
strînsă-n careu, întreaga trupă își avea, educativ, din înalt ordin, adunarea
lîngă un vechi copac, ca ăl din raiuri, în luminiș feeric așezat,
simbolic, rămuros, adumbritor, tufan, sub care pomenirea spune
că îndrăgeau să li se-așeze tronul, pe cînd dregeau dreptatea, împărații;
azi fiecare braț voinic de creangă poartă «pandantive» legănate, «cumpărații» —
din rodnicie omenească lemnul noduros își recoltează împlinirea judecății, cum se spune.
O tobă dă să sune stingeri. Jalnic, în frunzarul toamnei,
sub cer murdar, ploios, mai mare, soarele decapitat apune.
Executații, aprobînd cu gîtul strîmb, se dau încă de-a huța, cu o decență relativă deșirați,
în exibare de cămăși purtînd ștampile și izmene dubios pătate,
bălăngănind, din cenușiu, jegoasele picioare goale;
din spate îi veghează biblic o patrulă de soldați
pusă s-alunge gloata rudelor ce-și dau tîrcoale dîndu-și coate, rîvnind la noapte
să își fure neamurile spînzurate
care nu au drept să fie îngropate.
Severi și marțiali, activii se țineau, ca totdeauna, în rezervă.
« Privilegiata castă », aripați în pelerini lucioase — negru stol,
pe pajiștea vecină, aciuați în unghiul mort, sub cotă,
nerăbdători să joace, după ce e totul gata, poker, creditat pe portofelul gol,
romanțioși își evocau, oftînd cu dor, pe întrecute,

---

6 *omite* tufan // 7 *omite* pe; dregeau dreptatea ticăloasă împărații // 9 *omite* lemnul noduros își // 10 stingeri, jalnic // 12 cu decență // 13 o exhibare, *omite* dubios // 15 Din spate le e pusă ca să stea de veghe biblic o patrulă de soldați // 17 *omite* spînzurate // 18 să fie îngropați // 21 în unghiul mort, pe cotă // 22 *După versul 22, urmează un vers anulat:* la întîlnire de jur fix, avînd să dea șuetă, chibiți

Prima variantă manuscris a poemului Pomul cunoașterii, **datînd din perioada colaborării poetului la** „Seara“ **lui Al. Bogdan-Pitești (1912).**

---

pentru curs de anecdotă la popotă, *pe care, înainte de a-l tăia, Adrian Maniu l-a modificat după cum urmează :* la întîlnire de jur fix, avînd să dea șuetă, chibiții ținînd obișnuitul curs de anecdotă la popotă // 23 romanțioși, oftînd de dor — își evocau pe întrecute foste; romanțioși, oftînd de dor — își evocau pe întrecute petrecute // 24 subvenționate sincer în trecut de-o cocotă...; *omite* pe trecute // 25 cel din urmă val pătrunde // 26 în fruntea lemnului se mai prelinge // 27 în părul morcoviu pentru agitatorul agățat în furcă noduroasă unde; în părul morcoviu pentru agitatorul în furcă și-n coroana ștrengărească se ascunde // 28 vremelnic la etern, făcea pandant a ghimpilor cunună... // 29 cînd poleiala asfințirii fruntea omului atinge // 30 în timp ce o țepușă rază, ca de suliță, împunge în control — adeverire morții, lancea [*scris* lancia] de cavalerist un strop prelinge; în timp ce o țepușă rază ca de suliță, îl împunge, în inert control, adeverirea morții, lancea [*scris* lancia] de cavalerist un strop prelinge // 30 în coasta unui piept / 33 poftim încearcă, du-te să mai dai // 34 Dar, vorba aia, tot noi vom învinge! //

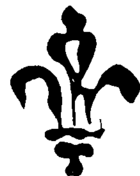
Poetul. în intepretarea grafică a lui J. Steriadi (1936).

aventuri sentimental subvenționate sincer de-o cocotă pe trecute...
Tîrziu, din zare, cel mai de pe urmă val luminiscent pătrunde
din rana soarelui în fruntea lemnului, de unde[,]
în părul morcoviu al celui agățat în furci se-ascunde
închipuind vremelnic în etern a ghimpilor cunună...
O clipă, poleiala asfințirii fruntea condamnatului atinge,
în timp ce lancea de cavalerist împunge adeverirea morții
prin coasta unui piept de mai 'nainte găunos — sub sîn,
strigînd: « Tu, Judo, porc bătrîn,
poftim de-ncearcă să mai dai la toată lumea mătii pacea ta nebună!
Noi vom învinge!»
Vorba aia:...pietrele rămîn.

proză

teatru

poezie

Camil PETRESCU

O nuvelă neterminată

PRINTRE MANUSCRISELE RĂMASE DE LA CAMIL PETRESCU se află și nuvela neterminată, datată «Timișoara, 1922», cu titlul provizoriu Contesa bolnavă. Ne aflăm, după opinia noastră, în fața unei prime încercări, scrisă «à chaud», în care totul este așternut pe hîrtie «în mod tumultuos și cu febră», fără să fi apucat să treacă prin «foarte lunga perioadă de reexaminare, cizelare, de ciocănire a fiecărui cuvînt», cum își definește autorul modul propriu de creație.

Nuvela surprinde ceva din atmosfera fierbinte a Timișoarei de după primul război mondial, pe care Camil Petrescu a cunoscut-o foarte bine, între anii 1919 și 1921, cînd desfășura o intensă activitate publicistică la „Banatul românesc", „Limba română" și „Țara", cu aceeași fermitate în convingeri și spirit de adîncă onestitate caracteristice muncii lui dintotdeauna.

În 1922, Camil Petrescu era deja o personalitate literară consacrată, impunîndu-se prin piesele de teatru și poeziile apărute anterior. Proză încă nu publicase și, după cum singur mărturisește, întîia lucrare «a fost scrisă din carența tipografică a lui Liviu Rebreanu», făcînd astfel aluzie la faptul că Liviu Rebreanu nu a trimis la timp un manuscris care trebuia să apară în „Cetatea literară" și a fost nevoit să se apuce să scrie «vineri seara, la ora 10» lucrarea În loc de ora ceaiului, care a și apărut în numărul 1 din decembrie 1925. Aceasta ar fi, deci, după mărturia scriitorului, prima lui operă în proză, publicată sub forma unei scrisori semnate de doamna T. În numărul 3 din 1 februarie 1926, pag. 21, și în numărul 4 din 15 februarie 1926, pp. 28—29, Camil Petrescu continuă seria de scrisori care vor intra mai tîrziu în materia romanului Patul lui Procust.

Contesa bolnavă demonstrează că preocupările epice ale lui Camil Petrescu datau din 1922.

Scriitorul nu a desăvîrșit însă această nuvelă, el pleacă din Banat, și se dedică unei intense activități multilaterale în București, unde alte probleme aveau să-i stimuleze gîndirea creatoare. Și totuși, între Contesa bolnavă și proza sa de mai tîrziu de la „Cetatea literară", se pot stabili filiații tematice, de idei, de personaje. Așadar, incidentul cu manuscrisul lui Liviu Rebreanu nu a fost decît un prilej ca scriitorul să-și pună în aplicare un deziderat mai vechi, căci

Autorul în perioada premierei piesei Bălcescu.

nuvela pe care o publicăm acum este o certă prefigurare a viitoarelor scrisori ale doamnei T. și demonstrează proiectele mai vechi ale lui Camil Petrescu în această direcție.

Comparînd Contesa bolnavă cu scrisorile doamnei T., constatăm evidente similitudini de viziune artistică, de configurare a personajelor, o asemănătoare structurare a materialului literar, găsim analogii în descrierea interioarelor, în dialoguri. Urmărind mai îndeaproape pe baroana R. din nuvelă și pe doamna T. din Patul lui Procust remarcăm marea apropiere dintre cele două personaje ca profil moral, ca reacție în fața evenimentelor diverse ale vieții. Octavian Dumitrescu din Contesa bolnavă pare a fi o anticipare a lui D. din Patul lui Procust. Întîlnirile, situațiile în care sînt puse cele două personaje se reiau în roman.

Spiritul de observație, puterea de pătrundere a psihologiei personajelor, setea de cunoaștere, perseverența în descoperirea adevărului, atît de evidente în nuvelă, anunță încă din 1922 marile calități ale prozei lui Camil Petrescu. Deși Contesa bolnavă se află în prima fază de elaborare, valoarea ei literară este evidentă. Recunoaștem imediat importanța dată faptului concret de viață, accentul pus pe înfățișarea realității nude, care ne introduc în universul de neimitat al operelor lui Camil Petrescu.

Al. BOJIN

CONTESA BOLNAVĂ*

Filă din mss. nuvelei Contesa bolnavă.

[*F. 1*] Poate că anii aceştia de după război imediat au fost anii cei mai animaţi pentru oraşele ardelene. Fireşte pentru românii care părăseau presbiteriatele, băncile rurale şi judecătoriile de sat ca «să preia imperiul» şi risipeau economii de o viaţă, deci şi pentru minoritari, mai tîrziu cînd generozitatea lui Take Ionescu dăruia celor de peste Carpaţi peste cinci milioane de lei, preschimbînd coroanele la o sumă fantezistă şi prăbuşind de altfel leul, de la 35 la 20 de centime elveţiene... Era o viaţă intensă, în care oamenii îşi creau în fiecare zi noi cariere într-o activitate febrilă iar serile de cum apunea soarele ocupau toate colţurile cafenelelor şi restaurantelor, de trebuia reţinută cu mari stăruinţe cîte o masă... Relaţii de familie, petreceri în cerc restrîns nu se organizaseră, toată lumea era în birouri, în magazine, în stradă. De altfel locuinţele erau tixite şi din pricina asta incomode... Cine cercetează azi marile oraşe ardelene, pustii şi adormite, pe jumătate abia luminate seara, nu-şi poate închipui frenezia cu care se consumau în primii ani după război, după un nesfîrşit, halucinant lanţ de represiuni, confiscări şi restricţii... Pe toate terasele cîntau orchestrele de ţigani cu foc, pînă după răsăritul soarelui a doua zi, căci trei patru grupuri tot mai continuau petrecerea, desfundînd ultimele sticle de şampanie (proastă).

Cinci miliarde nemuncite (fie în valuta actuală cam 30) se cheltuiesc însă prea iute şi azi cînd mai trec prin aceste mari oraşe şi văd restaurantele pustii, îndoliate mi se spune că nu mai e multă lume să plătească zilnic o bere sau un şvarţ.

Nici atitudinea foştilor stăpîni ai locului nu era prea duşmănoasă... Mi-aduc aminte chiar de uimirea încîntată [*f. 2*] [cu care] erau privite trupele româneşti care defilau pe stradă, ce impresie făcuse discursul tînărului şi elegantului general, care făgăduia ordine desăvîrşită şi dorinţa de a evita orice neplăcere neromânilor. Era chiar un soi de mulţumire intensă de sursă negativă... Oamenii se aşteptau sub impresia literaturii şi zilelor de aşteptare încordată la un soi de năvălire a barbarilor, la un jaf de trei zile şi trei nopţi, la execuţii sumare în stradă... În contrast cu aşteptările lor lucrurile se întorceau nesperat de bine.

Timpul liber pe care mi-l lăsa gazeta pe care eram îndatorat s-o fac, mi-l petreceam în cercurile de prieteni care duceau o viaţă în oraş deschis, ca de membri ai aceleiaşi pensiuni. Cinci-şase inşi, despărţiţi doar prin orele de muncă destul de puţine, încolo la masă împreună, la cafenea împreună, pe Corso împreună, la teatrul cu excelenta trupă de operetă maghiară împreună, iar restul nopţii la teatrul de varietăţi înţesat, împreună...

---

* Pe o copie după prima pagină a manuscrisului, scrisă de altă mînă, figurează nota: «Timişoara 1922». Manuscrisul se află în posesia familiei scriitorului (n. r.).

Erau totuşi două ore pe care nu le-ai fi sacrificat pentru nimic în lume. Numaidecît după masa de prînz, cînd prietenii treceau din restaurant în cafenea (conform ritului budapestan) eu traversam largul bulevard, spre partea cealaltă ocupată jumătate de un imens palat, casă de raport armonioasă, cum puţine erau pe vremea aceea în Europa întreagă... Arhitectura cubistă însăşi n-a izbutit să facă să pară vechi acest bloc cu faţada pe trei străzi, dacă nu patru căci în spate erau grădini, împărţit în cîteva zeci de apartamente toate bronz auriu, mozaic şi lemn tare vopsit în alb. Nici scările nu erau făcute cu economia caselor de speculă de mai tîrziu şi cutiile ascensoarelor erau cu adevărat comode.

Traversam apoi una din pasarelele imensei curţi interioare şi sunam cu o caldă emoţie la uşa albă ca de sanatoriu.

— Vezi, iarăşi ai întîrziat... ce ai de vorbit atît de mult cu prietenii dumitale? mă certa într-o franţuzească [*f. 3*] molatecă şi sensuală, gazda mea conducîndu-mă spre fotoliul scăzut pe care cu îngăduinţa hotărîtă a proprietarilor îl declarasem al meu. Şvarţul cald aştepta în serviciul înflorat de faianţă, iar bucăţica de zahăr în fundul ceştii...

Baroneasa R. era întîmplător la Timişoara... Se refugiase [...] mai întîi la Arad şi apoi, fiindcă la Arad nu avea pe nimeni, la o mătuşă din Timişoara, văduva unui advocat cunoscut, mort probabil în război... Mătuşa cam în vîrstă şi singură renunţase la «cancelaria advocaţială» de la parter, dar păstrase fireşte locuinţa de la etajul trei, acum era bucuroasă de prezenţa nepoatei, dar pe amîndouă le bănuiam viu neliniştite despre ziua de mîine.

— Ştii că azi l-am cunoscut pe prietenul dumitale Lazăr... Am convingerea că el e...

N-aş putea spune ce vorbeam cu Baroana aceasta brună ca o creolă (sau dacă aş spune ar părea neverosimil, dacă vreţi comic, căci nu făceam decît să-i repet cele ce scriau gazetele) nici nu cred că eram îndrăgostit de ea... Dar eram totdeauna cuprins de o cuminte fericire în

salonaşul alb cu fotolii joase, în faţa ceştilor de porţelan, de două-trei ori reumplute cu şvarţ, în faţa acestei unguroaice.

Frumuseţea ei tînără avea totuşi ceva obosit, sylteţea trupului, cu un mijloc subţire nu înlătura impresia de uşor veşted al cărnii parcă vlăguite în lumina egală a soarelui care pînă spre sfîrşitul primăverii drapa după-amiază salonul şi trecînd prin perdea aşternea pe podea şi o parte din divan florile lui vii ca lumina şampaniei... Era desigur cea mai frumoasă femeie din oraş şi prietenia ei mă flata, îmi vindeca oboseala prin bucuria de a privi ca o filtrare a sîngelui obosit de munca otrăvită a tipografiei. Erau aceste două ore ca o muzică diafană de lumină, care stimulează toate funcţiile vieţii vegetative. Asculta aşa de frumos, ca un copil şi ca un şcolar serios şi silitor punea întrebări.

[*F. 4*] După săptămîni de zile îmi punea întrebări de felul acesta:

— Prietenul acesta e tot acela de care mi-ai spus cîndva că l-ai întîlnit în tren cînd ai fost la Bucureşti?

— Care prieten? întrebam nedumerit.

— Cînd ai fost în noiembrie la Bucureşti ai întîlnit spuneai în tren un prieten care era însoţit de nevasta lui... Şi aţi luat masa împreună în vagonul restaurant.

Fireşte îmi aduceam aminte, într-atîta lume întîlnisem în tren şi un prieten cu nevastăsa, luasem masa împreună cu el în vagon-restaurant, dar nu-mi aduceam aminte de ce îi povestisem ei întîmplarea aceasta fără nici o semnificaţie deosebită... şi mai ales eram uimit că ea ţinuse minte... Mai logic mi se părea să-i spun cum petrecusem noaptea cu prietenii mei, pe care-i ştia pe fiecare în parte cu felul lui propriu, deşi personal nu-l cunoştea pe nici unul, ce fel de fete fuseseră la masa noastră la cabaret...

— Faci foarte rău că îţi pierzi noaptea, mă dojenea uneori cu o blîndeţe de infantă dezamăgită...

Am aflat că fusese la Bucureşti printr-o întîmplare absolut neaşteptată... Îi povesteam ca unui şcolar viaţa lui Mihai Viteazul... Fără literatură bineînţeles, dar îi explicam rolul lui în trecutul românesc cum vorbeşti unui şcolar.

Îi vorbeam anume de biserica lui Mihai şi spre uimirea mea, m-a completat într-o franţuzească abia mai fermă.

— Dar ştiu, lîngă Arsenal...

Se deschidea parcă o eră nouă, apărea de sub fresca aparentă, un chip absolut nou. Atunci s-a trezit în mine certitudinea că ea a fost.

Aş fi vrut să întreb, dar era cu neputinţă să pot formula nemaipomenita întrebare... Nu vedeam cum aş fi început, nici măcar ce aluzii mi-aş fi putut [îngădui]. Un an întreg de bucurie egală se răsturnase ca o stradă într-o oglindă întoarsă. Imaginea prietenului meu se ridica în mine ca o fantomă, prin trapa unei scene.

[*F. 5*] Am plecat cu un puls ca ritmul de ceasornic detracat...

Faptul că eram la un pas de taina unui deceniu de nedumeriri şi tristeţi (?) mă aruncase în plină dramă, ca şi cînd m-ar fi îmbrîncit pe mine musafir în teatrul din culise, vreun regizor zăpăcit de-a dreptul în scenă între actorii care jucau intens drama.

N-am putut lucra nimic şi am hotărît să vin acasă ca să aflu vreo lămurire de la proprietăreasa mea. Altfel nu veneam în timpul zilei, căci şedeam într-o vilă cam din marginea oraşului... Doamna de Malony, proprietăreasa mea — tînără văduvă excentrică — era rudă cu baroneasa de R., de altfel ea însăşi mă prezentase... Speram că tot ea să-mi dea vreo lămurire... Deşi îi fusesem impus cu forţa drept chiriaş de biroul de cartiruire (şi plăteam o chirie ridiculă) după cîteva zile ne împrietenisem, cînd ne convinsesem că eram un chiriaş ideal, a cărui prezenţă nu o simţea. Plecat la 11 dimineaţa mă întorceam la 4 după miezul nopţii, dîndu-mi osteneala să nu scol din somn nici măcar căţelul din apartament.

— A fost verişoara d[umi]tale la Bucureşti.

— Probabil că da... Cînd era măritată bărbatul ei a purtat-o prin toată Europa, căci fiecare ambasador căuta să scape cît mai curînd de un asemenea consilier... Ah, dacă l-ai fi cunoscut pe bărbatul ei... Un dement splendid...

— Nu poţi să ştii dacă au fost în Bucureşti prin preajma războiului balcanic.

— Ah... Ah... s-a scandalizat, fără să lase însă geamul monoclului din orbită, dar d[umnea]ta crezi că eu sunt istoriograful lor? Ceea ce pot să-ţi spun cu siguranţă e că n-au stat mult... Dacă Lanny e atît de obosită e fiindcă a colindat prea mult cu bărbatul ei diferitele legaţii... Aş vrea să ştiu însă dacă eşti amorezat de ea... Da... da... În calitate de proprietăreasă ai faţă de mine anumite obligaţii. Mai mult deci n-am putut afla. Seara însă către ora 7 m-am întîlnit prin faţa primăriei chiar cu baroana de R. Mi s-a părut deodată că aci în [*f. 6*] febra animaţiei trecătorilor aş putea întreba cum nu aş fi avut curajul să întreb în salonaşul cu lumina împăcată.

— Dacă vrei să mă întovărăşeşti, fireşte n-am nimic de zis. Numai că te voi duce între şunci şi cîrnaţi, căci tîrguiesc masa de seară.

Baroana de R. nu avusese ca atîţi din neamul ei coroane de preschimbat pare-se că nici mătuşa ei, fiindcă deşi locuia destul de luxos şi erau îmbrăcate elegant şi cu lucruri de calitate, altfel trăiau surprinzător de modest. Tîrguia singură din magazinul de mezeluri de sume derizorii, mai completa vizitînd cu pacheţelul cît un breloc, purtat de mîna elegant înmănuşată, uneori şi brînzeturi de la magazinul cît o tutungerie, cu fructe şi delicatese, în tailleurul de culoarea piersicii, silueta ei, fără să atragă violent luarea aminte ca a «regăţencelor», întorcea toate privirile mai ales că galbenul ei contrasta cu o faţă aproape măslinie de creolă. O urmăreau cu acea simpatie tandră cu care-s privite în apus femeile frumoase, excepţionale, privirile trecătorilor opriţi în orele de seară.

Nu i-am vorbit însă atunci nimic şi cînd în dreptul cofetăriei alături de care urca scara ei, m-am despărţit sărutîndu-i mîna — a simţit fără îndoială din pulsul vag al mîinii că e ceva schimbat în mine, căci m-a întrebat cu franţuzeasca leneşe orientală în tărăgănarea ei.

— Dar ce e cu d[umnea]ta?

Ce-aş fi putut să-i răspund? Şi pe urmă era aproape 8 seara, pe Corso vis-à-vis lumea trecea în rînduri largi înghesuite ca la defilare accentuată puţin înainte de masă... Soarta unei convorbiri era să fie întreruptă la această oră.

— Atunci vei veni mîine să-ţi iei cafeaua?

Am venit a doua zi să-mi iau cafeaua... Dar eram prea agitat să-mi iau locul împăciuitor ca o injecţie de morfină în albul auriu al după-amiezii. Priveam pe fereastra largă jos în răspîntia atît de caracteristică Temişoarei. Dintr-una din laturile lui acest bulevard dreptunghiular mărginit de palate, pe vremea aceea printre cele mai mari din România, se deschidea însă într-un lan de porumb [*f.* 7] parcelat geometric cu străzi elegant pavate. Spre Bega, maidanul acesta devenea un parc occidental cu [teren] de tenis... Prin mijloc era tăiat de calea ferată spre Buziaş... Tot peisajul avea ceva artificial de tablou mural, menit explicaţiilor didactice în limbi străine... Asemenea tablouri au ceva ostentativ în îngrămădirea lucrurilor celor mai variate, ca să dea prilej cît mai multor substantive să fie numite de către şcolari... Aşa era această piaţă centrală a Temişoarei între «Josephstadt» şi Cetate. Palate cu magazine luxoase, tren întretăiat cu tramvai, pavaj impecabil între lanuri de porumb, chioşcuri de fotograf şi fructe, terase de cafenele imense şi joc de tenis, femei elegante şi lucrătoare, chei de canal şi boschet îngrijit, biserică, spital, cinematograf, alături de tenis şi teatru comunal, automobile, biciclete, trăsuri şi căruţe ţărăneşti cu cai frumoşi de cavalerie. Toate le aveam dintr-o singură privire purtată pe laturile de 200 de metri ale Bulevardului.

— De ce ai rămas la fereastră? Nu-ţi ocupi locul?

Am minţit:

— Trece trenul spre Buziaş şi am un prieten care pleacă la ora asta.

— Cum vrei... Şi ridică din umerii arcuiţi fragil...

La urma urmelor de ce n-aş întreba... Dar mai cercam să aduc totuşi vorba în mod decent,

— Stranie impresie îmi face această Temişoară cu centrul ei aşezat afară din oraş, pe cîmpul care leagă două cartiere... Mă încîntă faptul că e lipsită de acea periferie sordidă, mahalaua oraşelor orientale... Pe orice barieră intri în Bucureşti... Dar mai întîi cunoaşte Bucureştii?

— Ce-are a face? Bucureştii au farmecul lor, mi-a răspuns de-a dreptul, mirată apoi mimic, de mirarea mea...

— Cunoşti într-adevăr Bucureştii? am întrebat cu o emoţie mascată.

— Dar desigur că da... Cred că ţi-am spus asta de atîtea ori.

—Nu, niciodată... Dar n-are nici o importanţă...

— În realitate totul se răsturnase acum ca priveliştea străzii într-o oglindă întoarsă.

— De ce ţi se pare atît de ciudat că am fost la Bucureşti? [*F. 8*] Soţul meu era în corpul diplomatic şi era firesc să fiu şi în capitala României.

Ceea ce era însă mai puţin firesc era ca eu să fi contemplat aceleaşi privelişti cu această femeie frumoasă, să fi fost poate pe aceleaşi străzi, într-o epocă atît de îndepărtată ca aceea de dinainte de război.

Aveam acum certitudinea întinsă ca un arc că ea e? Dar dificultăţile de-abia acum încep. Cum să întreb un lucru aproape monstruos? Cînd un bărbat a putut pune o astfel de întrebare, unei asemenea femei... Sunt lucruri care se tac ca o eternitate între cei care le-au trăit, ca o crimă ai cărei părtaşi devin, din simplul fapt că ei au privit împreună... Dar din senin nimeni nu le mărturiseşte...

Dar atunci?

Voi căuta să obţin acel ansamblu de confidenţe organice involuntare care călăuzesc convingerea în locul unei declaraţii verbale.

— Era foarte frumoasă, mai cu seamă toamna, Şoseaua Kisseleff...

Prietena mea avea o maşină deschisă, cu care ieşeam în fiecare după-amiază înainte de apusul soarelui... Şi pe urmă acel lucru minunat Cişmigiul, cu acea unică alee de trandafiri... D[umnea]ta ştii că am lucrat şi eu în Cişmigiu.

O privire mirată?

— Da, soţia unui ministru, prietenă a mea, făcea parte dintr-un comitet pentru grădinile oraşului... Era foarte pasionată... Ne sculam uneori dis-de-dimineaţă să mergem să aranjăm cu grădinarul şef, răzoarele de lalele sau să aranjăm noi perdele de trandafiri mărunţi... La 6 dimineaţa, în luna mai era o minune să fii în Cişmigiu cu răsaduri de flori în braţe, aşa trei, patru doamne făcînd artă grădinărească.

Vai, ştie mai mult decît mine, ştie lucruri pe care eu născut acolo, nu le-am ştiut despre acest Bucureşti.

Dar trebuie să fac un pas mai departe.

— Mă plimbam adesea iarna, cînd toţi pomii erau încărcaţi de zăpadă ca de o povară neatinsă de mîini, albă. Un coleg de facultate, Dumitrescu, era îndrăgostit şi el de Cişmigiu iarna, cînd lacul îngheţat era plin de [*f. 9*] patinatoare elegante... Mă aducea anume să privim. Dumitrescu acesta era foarte ciudat.

O spionez cu coada ochiului... Nimic, nici o fibră n-a tresărit în figura ei. Nici o geană n-a clipit... Blestemul iubirii... Şi totuşi dacă ea e, această femeie a întrerupt cu prietenul meu, un fir care începuse de la capătul lumii, a fost destinul lui. E atît de tare sau într-adevăr numele nu-i mai spune nimic, ca un nume de atlas, uitat. A doua oară am accentuat numele, dar de prisos... Va trebui însă să revin. Privesc ceaşca micuţă albă, învîrtind-o cu farfurioara.

— De altfel era şi drumul lui prin Cişmigiu căci dădea lecţii particulare, era preparatorul copiilor unui ministru care locuia în Aleea Carmen Silva.

Acum da... E toată paralizată ca de o injecţie... Nici nu caută să mai ascundă. După întîia derută a surprizei, întreabă ea grăbit.

— Nu cumva prepara băieţelul d[omnu]lui X... şi-mi spuse numele aşteptat.

— Da, doamnă...

Oglinda era din nou răsturnată... Am încetinit totul ca să-mi recapăt ritmul normal al respiraţiei... Am avut tăria chiar să-mi torn puţin licheur, cu un aer distrat.

— Dar l-am cunoscut și eu pe prietenul dumitale... Se numea nu-i așa d[omnul] Octavian.

Înțeleg acum că într-adevăr numele de Dumitrescu putea să-i fie necunoscut oarecum... Din cauză că era atît de obișnuit, toată lumea îi folosea numele de botez... Probabil că elevul lui, și deci toată casa îi spunea d[omnul] Octavian. De acum cortina s-a ridicat peste sufletul ei... Eu sunt spectatorul liniștit din sală, ea e actorul chinuit de rol... Simt că ar vrea să știe, să întrebe... Fără îndoială că nici nu bănuiește cît de mult am comandament asupra ei, ca un observator din deal asupra unei trupe retranșate în fundul văii.

— Da, doamnă, întocmai Octavian Dumitrescu, și vreau să plec. Voi continua mîine... Era pe masa de operație și va rămîne desigur acolo.

[*F. 10*] — Ești atît de grăbit...? Nu mai dorești încă un licheur? Dar de ce n-aș rămîne? Întrebarea vine rară, tărăgănată... șovăind ca o mînă care caută sprijin.

— Mi se pare că prietenul d[umi]tale...

Reiau cît pot de liniștit, *absent*.

— Da, s-a sinucis doamnă...

Tăcerea ei e o definitivă mărturisire... Nimic nu mai poate fi retractat pe viitor... Raporturile noastre sunt altele decît cele de pînă azi, ca o filiație neașteptată descoperită întîmplător. Fumează cu capul înclinat pe umerii fragili... Carnea ei dulce și vag trecută, a căpătat o tristețe interioară... Ochii au adunat în ei, înăuntru o existență întreagă.

Ce va urma însă? Va fi nevoie să întreb eu? Voi violenta acest suflet gingaș ca un trandafir amenințat de ofilire ale cărui petale cad cînd le atingi cu mîna?

Aș putea să-i mărturisesc că știu totul, ca să scurtez caracterul de agonie al clipei, aș putea să aștept însă întîrziata ei explicație.

Sunt tulburat ca de descoperirea unui nou continent... Prietenul meu a murit fără să poată afla ceea ce am eu putință să aflu acum...

Dar există vreo femeie pe lume să mărturisească acest lucru [?] Căci aș vrea să spun de ce frenezie dementă a fost cuprins Octavian, cum a vrut să se pedepsească pentru greșeala de a fi murdărit fără să vrea, această femeie, ca acel legionar care și-a pus îndîrjit mîna pe foc.

— D[umnea]ta știi de ce s-a sinucis prietenul d[umi]tale?

Am tras din țigare, am respirat, liniștit ca fundul mării.

— Da, doamnă, din pricina d[umnea]voastră.

S-a frînt în fotoliu ca o ramură cuprinsă de foc. Multă vreme n-a mai putut scoate o vorbă... Ochii ei mari, negri, singurul lucru minunat pe care vremea îl sporise cu frumusețe fiindcă îi adăugase toată experiența frumuseții, a durerii și a voluptății, lăcrima cu o simplitate de căprioară care moare. [*F. 11*] Doamnă am fost confidentul lui... Sau mai bine spus numai confidentul unei întîmplări anonime... Știam toate amănuntele fără să știu vreun nume... Eram prietenul lui cel mai bun, nu-mi putea ascunde nimic... Mai ales bucuriile. O seară întreagă, noaptea apoi am băut amîndoi în cîteva circiumi... Spre zorii zilei ne-am dus într-un tunel, tavernă. Octavian era ca un obiect (statuetă) de plumb galvanizată în aur. Puteam să mor — și azi pot muri — fără să fi sărutat brațul uneia dintre femeile frumoase de pe stradă, care trec fără să mă bage în seamă... Și astăzi... Am alt certificat de naștere, mă! Toată fața ei s-a deformat într-o grimasă de dezolare, ochii s-au înroșit și ei.

— A fost un capriciu, o nebunie... îl cunoscusem în casa prietenei mele... Toată lumea vorbea cu admirație despre inteligența și seriozitatea lui. Era atît de supus... Simțeam că toată ființa i se umple de admirație, ca un pian de sunet, cînd îi dădeam mîna să mi-o sărute... Am fost o nebună... Am avut răutatea să deslănțui o clipă, o furtună, ca să văd ce se întîmplă... Ce nenorocire... Aș fi vrut parcă să văd o furtună de bucurie... Și ce a ieșit dintr-un astfel de gînd...

— Era amețit ca de un vin tare... Cît de mult a vorbit toată ziua am fost uimit că nu mi-a spus din greșeală și numele... E mort astăzi... Dar dacă vreun om a fost fericit

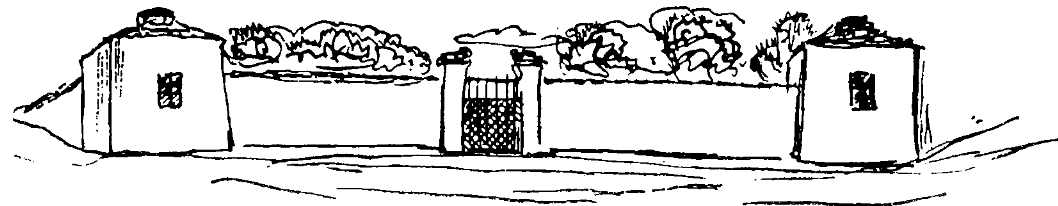
pînă la uitare de sine în ziua aceea, atunci el a fost... Cred că nu-şi mai ştia nici numele.

Reiau cu o nesfîrşită tristeţe, iluminată de voluptatea amintirii ca de lumina văpăiată a unui fulger.

— Cînd am apărut în uşa lui, am crezut că moare pe loc încremenit de bucurie şi uimire. Nu putea vorbi... lăsase uşa deschisă, de am închis-o eu... Şi se frînse iar cuprinsă de jarul amintirii... Nu îndrăznea să mă sărute... Eu l-am sărutat întîi... Pe urmă s-a pornit ca un nebun.

Am întrerupt-o ca să complectez eu în gînd. Sunt lucruri pe care o femeie nu le poate spune, dar pe care îi place să le audă, chiar cînd se întoarce de la înmormîntarea mamei ei. [*F. 12*] Ştiam că după ce s-a convins că nu-i o halucinaţie, că a venit la el pentru el, i-a sărutat încremenit de admiraţie tot corpul, că descoperea cu fiecare unduire de şold sau sîn, o nouă minune a lumii... Îl durea sufletul de atîta voluptate... Toate acestea mi le-a repetat în întreaga noapte de hoinăreală prin cîrciumi şi taverne... Privea femeile de acolo şi pe mine însumi cu dispreţ ca un promovat, pe repetentul clasei.

— Cum îţi treci viaţa...? Care sunt amorurile voastre...? Servitoare şi cocote de bordel... Acum cînd sunt sănătos ca un uliu tînăr, nu-mi sunt accesibile decît tîrfele şi Lenuţa, vînzătoarea cu unghii negre de la cofetărie... Cînd voi avea 40 de ani voi fi ministru, voi fi bogat, dar voi fi chel, cu dinţii cariaţi... Voi săruta femei proaspete şi tinere, la fel cu cele elegante care trec azi în automobile luxoase, cu o gură coclită de bolnav.

Victor PAPILIAN

în ipostază de dramaturg

teatru

poezie

proză

APROAPE NECUNOSCUT AZI DE CĂTRE GENERAȚIILE tinere, uitat prea lesne și pe nedrept de aceia în mijlocul cărora a trăit și a creat, Victor Papilian — savantul, animatorul cultural, scriitorul — a fost una dintre cele mai interesante figuri ale epocii sale, pe care cultura românească trebuie să și-o revendice alături de spiritele generoase, de elită, ale istoriei contemporane. Personalitate viguroasă și complexă, el s-a realizat într-o multitudine de domenii ale activităților umanistice, impunîndu-se constant ca un veritabil și neprețuit ferment al afirmării ideilor noului, aducînd în majoritatea cazurilor contribuții fundamentale, menite a marca, de regulă, pasul unui început de drum. Astfel, savantul Victor Papilian este creatorul școlii românești de anatomie, fondatorul primei societăți de antropologie la noi în țară și autorul unor manuale didactice de disecție și anatomic descriptivă, considerate ca aparținînd literaturii clasice a genului. Scriitorul Papilian a inițiat și a condus prima Societate a scriitorilor români din Ardeal, *a înființat și a patronat la Cluj o revistă culturală (cu apariție efemeră, adevărat)* „Darul vremii", *a organizat și întreținut în propria-i casă un cenaclu literar, prin care au trecut autori de primă mărime azi, ca Pavel Dan, Mihai Beniuc ș. a. Animatorul cultural Victor Papilian a condus mai mulți ani Opera și Teatrul Național din Cluj, a organizat cicluri de conferințe pe diverse teme cultural-artistice și șezători literare în principalele centre urbanistice ale Transilvaniei, a montat spectacole în premieră mondială și națională în calitate de regizor, a animat — ca instrumentist — o orchestră filarmonică (alături de Zeno Vancea și G. Vîlsan) și a dirijat o alta, de cameră, a medicilor clujeni, care mai ființează și azi. În sfîrșit, Victor Papilian, omul, a fost apropiat studențimii cum puțini profesori universitari au știut să fie, bucurîndu-se de o reputație exemplară, de o stimă și apreciere unanimă.*

Munca sa didactică și științifică se concretizează în elaborarea cîtorva lucrări de importanță fundamentală pentru sectoarele de activitate cărora li se adresează. În 1920, publică Manualul practic de disecție, *vol. I și II (care va fi reeditat apoi în 1945 și 1959). Dar cel mai mare succes îl va obține cu* Tratatul elementar de anatomie descriptivă și topografică *(cu aplicațiuni medico-chirurgicale) al cărui prim volum apare în 1923* — Osteologie, artrologie, miologie — *scoțînd*

ulterior încă trei ediţii: în 1928, 1942 şi 1945. La apariţia acestui volum, o oarecare personalitate medicală din Bucureşti îl acuză pe Victor Papilian, într-o recenzie uşor impertinentă, de plagiat. Indignat de gestul neloial al «colegului» său, autorul răspunde acuzaţiei, ripostînd argumentat într-o broşură intitulată Un răspuns şi tipărită la Institutul de arte grafice „Ardealul“ din Cluj în ianuarie 1924. Aici include, ironic şi insidios, o fabulă, Istoria măgarului farsor şi a cioarei invidioase, care, se pare, va constitui de fapt debutul literar al autorului. Succesul obţinut, mai ales cu această naraţiune (nefondarea acuzei de plagiat era atît de evidentă încît ulterior nimeni n-a mai adus-o vreodată în discuţie), îi trezeşte lui Victor Papilian apetitul pentru epica propriu-zisă şi îi dezvăluie talentul scriitoricesc. Revelaţia acestei înclinaţii îl copleşeşte, îl insufleţeşte şi Victor Papilian începe să publice numaidecît proză sub pseudonimul: Sylvius Rolando, împerechind astfel numele a doi anatomişti de reputaţie notoric care au pus în evidenţă două scizuri cerebrale. În 1925, îi va apărea la Institutul de arte grafice, editură şi librărie, „Cartea românească“ S. A. din Cluj volumul de nuvele Generalul Frangulea, constituind debutul literar editorial, însă fără pretenţii şi realizări deosebite. Tot în 1925, îşi tipăreşte volumul al treilea al Tratatului elementar..., cuprinzînd domeniile de Neurologie, Angeiologie, cel de al doilea volum văzînd lumina tiparului abia în 1928 şi tratînd Viscerele (alte două ediţii în 1943 şi 1945). Această lucrare monumentală l-a preocupat în cel mai înalt grad pe Victor Papilian. El realizează aici saltul calitativ de la concepţia statică, morfologică a anatomiei pur descriptive, fără orizont explicativ şi cu un domeniu restrîns de aplicabilitate, la concepţia dinamică, funcţională, cu o mare dezvoltare în gîndirea anatomo-biologică. De asemenea, se pronunţă în sensul românizării terminologiei tehnice de specialitate, fără a exagera însă şi a cădea în greşeala puriştilor de odinioară.

Cu acelaşi pseudonim, Sylvius Rolando, publică în 1926 un roman, Ne leagă pămîntul (Editura literară a Casei Şcoalelor, Bucureşti), premiat de Academia Română în 1927. Este un roman de război, pe linia lui Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, cu o viziune naturalistă şi cu o motivaţie psihologică oarecum deficitară. Oricum însă, succesul obţinut îl determină pe Victor Papilian să renunţe la pseudonim, de acum încolo nemaiutilizîndu-l niciodată. Primul volum semnat deci cu numele propriu va fi Sufletul lui Faust, nuvele, apărut la Editura „Ardealul“, Cluj, nedatat, dar aparţinînd cu siguranţă anilor 1927–1928.

Începe acum o activitate laborioasă, deosebit de fructuoasă pentru Victor Papilian în ceea ce priveşte preocupările sale artistice şi literare.

Lucrează mult, cu o rară dăruire, atît la catedră cît şi la masa de scris. Regimul său de muncă — după mărturisirile lui C. C. Velluda — se înscria într-un program zilnic sever şi foarte încărcat. Dimineaţa la ora 8, punctual, venea la catedră după ce acasă îşi revedea timp de o oră lucrările încheiate în ajun. Lecţiile sale durau 50 de minute fără abatere (« Statura mijlocie, ochii vioi şi mobili, lucitori, chip energic, gesturi hotărîte, vorbea limpede, pasionat, electrizant; debitul verbal precipitat, convingător, erudit fără a face caz »). Ţinea lecţiile pe întuneric, folosind mult proiecţiile, pe care le explica cerînd apoi studenţilor să repete. Nu aprindea lumina decît atunci cînd cineva spunea ceva greşit, şi asta pentru a-l putea vedea pe cel presupus neatent. După-mesele le petrecea efectuînd cercetări sau dăruindu-se activităţilor culturale, pentru ca seara tîrziu să încheie ziua de muncă la masa de scris.

O vreme a funcţionat, pînă la începerea războiului, şi ca profesor de anatomie artistică la Şcoala de arte frumoase din Cluj, intenţionînd să scoată un manual de anatomie artistică.

V. Papilian împreună cu profesorul Haţeganu.

Prima piesă de teatru publicată este Un optimist incorigibil, în 1930 (Tipografia Societăţii de Arte şi Meserii „Principele Carol", Cluj), deşi debutul scenic se petrecuse în 1927 cu piesa Celui ce n-are i se va lua. Victor Papilian este astfel cel de al doilea autor clujean, după Zaharia Bîrsan, cu Trandafirii roşii, reprezentat pe scena Náţionalului. Piesa, al cărui text din nefericire nu se mai păstrează (singurul exemplar aflat la Teatrul Naţional din Cluj a fost distrus în 1950, dintr-un exacerbat zel proletcultist), a produs nemulţumiri în rîndul publicului de atunci, stîrnind aprinse discuţii, datorită tentei sale... psihiatrice. « În fine — notează Victor Papilian în Amintiri din teatru — piesa s-a jucat. Succesul premierei a fost neaşteptat, dar de foarte scurtă durată. S-au sesizat autorităţile că piesa e imorală (Ah, morala în artă!). Episcopia s-a burzuluit, că unul pune mîna pe icoană şi dă cu ea de pămînt (Omul se găsea în pragul nebuniei.). Dar şi altceva. S-au supărat directorii de şcoală. (Ce fel de piesă e asta, la care nu poţi duce elevele?) S-a stropşit şi comandamentul militar.

Dar cei mai straşnici au fost criticii. Unul dintre critici scria: „Domnul V. P. batjocoreşte sfînta noastră credinţă strămoşească". Şi acest critic a tras bine cu piciorul. După el m-au luat în primire cafenelele, saloanele, cancelariile. Şi din nou criticii ».

Tot de prin 1920—1921 începe să se preocupe de antropologie, publicînd chiar un amplu studiu, de o deosebită valoare, intitulat Cercetări antropologice asupra capului românilor transilvăneni. Numeroase alte cercetări, publicate în ţară şi în străinătate, determină primirea lui Victor Papilian ca membru al Societăţii de antropologie din Paris, iar la 10 aprilie 1933 (deci după un deceniu de muncă neistovită) înfiinţează la Cluj, sub preşedinţia sa, Societatea Română de Antropologie, care va desfăşura o amplă şi unanim recunoscută activitate, încununată în 1937 cu încrederea de a organiza şi găzdui (între 8—12 septembrie) Congresul Internaţional de Antropologie şi Arheologie preistorică, la care iau parte numeroşi savanţi de renume mondial, între care Eugen Pittard, Delenbach Labsinger, Louis Marin ş. a.

În 1930, publică cel mai interesant roman al său, În credinţa celor şapte sfeşnice (Colecţia „Gînd românesc", Cluj, 1933), în care sesizăm tentaţia frescei sociale, Victor Papilian creînd cîteva personaje complexe, dostoievskiene, de tip freudist. Asupra romanului se pronunţă critici prestigioşi, între care Ion Chinezu şi G. Călinescu.

Tot în 1933 (6 noiembrie) i se reprezintă pe scena Teatrului Naţional din Cluj piesa Cerurile spun, subintitulată « mister ortodox creştin », ce face parte din trilogia « misterelor », alături de Nocturnă (mister păgîn) şi Moartea vanităţilor (misterul misterelor), ce alcătuiesc împreună primul volum de Teatru, tipărit ceva mai tîrziu, în 1945, la Editura „Dacia Traiană" S. A., Sibiu.

La 16 aprilie 1934 (şi nu în 1933 cum indica Mircea Zaciu în articolul Victor Papilian din Masca geniului, E. P. L., Bucureşti, p. 365), Victor Papilian ia direcţia Operei de Stat din Cluj, desfiinţîndu-se concesiunea lui Constantin Pavel, fostul director. Pentru prima dată în istoria acestei instituţii va înfiinţa un comitet de lectură (din care fac parte, între alţii, Marţian Negrea, N. Bănescu, G. Giuglea, C. Brăiloiu) în vederea susţinerii şi promovării curajoase a creaţiei originale.

La 1 aprilie 1936, înlocuind pe Zaharia Bîrsan, va trece la conducerea Teatrului Naţional din Cluj, funcţie ce o va deţine pînă în vara anului 1940 cînd, datorită evenimentelor politice, mai exact datorită cedării Ardealului de Nord, Teatrul Naţional şi Opera română se refugiază la Timişoara, iar Universitatea, implicit Facultatea de medicină, la Sibiu. În perioada directoratului său, Victor Papilian se orientează cu deosebit curaj spre promovarea dramaturgiei româneşti, ca şi spre valorificarea marilor creaţii din literatura dramatică universală, impunînd un ritm de lucru nemaiîntîlnit, fără a face însă concesii din punct de vedere artistic. Astfel, în cele patru stagiuni vor fi montate 94 de premiere, dintre care 30 cu piese autohtone. Între acestea: Suflete tari de Camil Petrescu, Fratele păgîn de Nicolae Iorga, Molima de I. M. Sadoveanu, Umbra de V. Voiculescu, Comedia fantasmelor de Dan Botta. În paralel, sînt organizate spectacole-şcoală, cu reprezentări fragmentare sau integrale din piese de Matei Millo, Vasile Alecsandri, I. L. Caragiale, Lucian Blaga, Victor Eftimiu. Stagiunea 1936—37 este deschisă cu Pavilionul cu umbre de Gib. Mihăescu

cu care prilej organizează și un festival comemorativ al scriitorului.

Victor Papilian efectuează o călătorie de studii în Italia (la Milano) pentru a se specializa în arta regiei, după care montează el însuși spectacole (Tessa *de Giraudoux,* Servitoarea din Evolena *de René Morax,* Comedia Fantasmelor *de Dan Botta, spectacole coupé cu piese într-un act de M. Săulescu, Azorin ș. a.). De asemenea, invită regizori italieni să monteze spectacole la Cluj, dar și trupe italiene de teatru (în 1939, bunăoară, un turneu de mare succes al Teatrului stabil din Veneția).*

În 1936, tipărește la Oradea, în Editura revistei „Familia“, *piesa* Alt glas.

În calitate de decan al Facultății de medicină, va reorganiza la Sibiu cercul de teatru al studenților și va punc bazele orchestrei simfonice studențești.

La Sibiu, iese de sub teascurile tipografiei („Editura Fundației pentru literatură“, *București, 1943*) *cel mai important volum al său de nuvele,* Manechinul lui Igor, *proză fantastică, urmat în 1946 (?) de celălalt volum de nuvele (la Editura* „Ramuri“, *Craiova),* Nuvele oltenești, *care constituie de fapt partea cea mai rezistentă a operei sale literare.*

Unele accente naționaliste, ca și o tentă mistică, prezentă adesea în scrierile literare ale lui Victor Papilian, au determinat critica anilor '50 la o atitudine de respingere în bloc a operei acestuia, condamnîndu-l astfel la o nedreaptă uitare. Azi, citită cu un ochi atent și critic, creația lui Victor Papilian se cere reevaluată și adusă fără temeri în fața cititorilor noștri.

Piesa Simona *sau* Prințul consort *face parte dintr-un fond de manuscrise inedite, aflate în păstrarea conferențiarului Victor V. Papilian, fiul scriitorului. Alături de romanul* Chinuiții nemuririi *(din care s-au publicat fragmente în* „Steaua“ și „Tribuna“*) mai există și cîteva volume de schițe și nuvele ce-și așteaptă valorificarea editorială. Un însemnat număr de piese, pe care ne angajăm să le reunim într-un volum selectiv, dezvăluie o față nouă a personalității dramaturgului Papilian, anume aceea a preocupărilor sale pentru problematica diurnă socială. Între piesele de această factură sînt:* Autorul huiduit, Regie, Zidul *și* Simona *sau* Prințul consort. *Mai există încă două piese de inspirație istorică:* Avram Iancu *și* Ioana d'Arc *și o alta de inspirație folclorică:* Meșterul Manole.

Simona *sau* Prințul consort *este dactilografiată pe pagini mici, de dimensiunea unei jumătăți de coală ministerială, în medie avînd 24 de rînduri, cu circa 45—48 de semne, numerotate pînă la pagina 52, cu creionul în colțul din dreapta sus al paginii. Manuscrisul se află prins între cartoane, legat cu șnur alb și poartă pe eticheta primei coperte data* 1952, *scrisă cu cerneală albastră, alături de semnătură.*

Textul, ca și fotografiile ce însoțesc această reproducere, ne-au fost puse la dispoziție de conf. univ. Victor V. Papilian, căruia îi aducem calde mulțumiri și pe această cale.

Constantin CUBLEȘAN

VICTOR PAPILIAN

SIMONA SAU PRINȚUL CONSORT

COMEDIE TRAGICA ÎN PATRU ACTE

ACTUL I

Cancelaria profesorului Baldovin. Birou, fotolii, un cuier de care atîrnă mai multe halate albe. La ridicarea cortinei, Geta Mușat, într-un fotoliu, stă de vorbă cu femeia de serviciu, Măriuța.

Scena I

GETA, MĂRIUȚA

GETA: **Va să zică, Măriuțo, ai ajuns proprietară?...**

MĂRIUȚA: **Eu eram singura moștenitoare... așa că Dumnezeu m-a ferit și de pizma unchilor și de procesele cu nepoții...**

GETA: **Atunci, ai să ne părăsești?**

MĂRIUȚA: **Ferească Dumnezeu... deși Ilie mă bate la cap să deschidem o cîrciumă...**

GETA (ironică): **Ai îndrăgit știința?**

MĂRIUȚA: **M-am obișnuit să slujesc în acest institut, și nu plec pentru nimic în lume. Îmi place domnul profesor, îmi plac domnii asistenți, și chiar dumneavoastră, femeile, care, deși două între atîți bărbați, vă înțelegeți așa de bine.**

GETA: **Nu vrei să devii proprietăreasă?**

MĂRIUȚA: **Ba vreau... Ilie, bărbatu-meu, mă bate la cap să pun casa pe numele lui...**

GETA: **Nu știu dacă se-nvoiește legea.**

MĂRIUȚA: **El a vorbit c-un avocat, și zice că-i deajuns o iscălitură de-a mea... A și ales locul de cîrciumă...**

GETA: **Și dumneata?**

MĂRIUȚA: **Eu preget...** (confidențial) **fiindcă știți cum sînt bărbații... Odată îi cade alta cu tronc și mă lasă și fără loc și fără casă...**

GETA: **Bine judeci. Să nu care cumva să te lași păcălită.**

MĂRIUȚA: **Știți cum sînt bărbații... E destul să alunece o altă privire muierească între soți, ca bărbatul să plece nebun.**

GETA: **Bine faci... Să nu cumva să iscălești. Casa e a dumitale, să-ți fie ajutor la nevoie...** (intră Simona).

Scena [a] II-a

GETA, SIMONA, MĂRIUȚA

SIMONA (în timp ce-și agață pardesiul și pălăria în cuier, punîndu-și halatul): **Bună ziua, Geta... Bună ziua, Măriuțo... V-am întrerupt din vorbă...**

GETA: **Măriuța îmi făcea confidențe.**

SIMONA: **Atunci eu intru în laborator.**

GETA: **Nu-i nevoie. Poți și tu să cunoști păsul Măriuții... poate că-i dai un sfat mai bun...**

SIMONA: **Ce s-a întîmplat?**

GETA: **Măriuța a moștenit o casă și soțul ei îi bate capul s-o treacă pe numele lui...**

SIMONA: **Și tu, Măriuțo?**

GETA: **Măriuța se împotrivește... și pe bună dreptate.**

SIMONA: **Nu-i așa...** (către Măriuța:) **Măriuțo, vrei s-asculți de sfatul cuiva?**

GETA: **De bună seamă că vrea.**

SIMONA: **Îți iubești bărbatul?**

MĂRIUȚA: **Da... e un bărbat bun.**

SIMONA: **Și ce vrea el?**

GETA: **Să pună casa pe numele lui.**

SIMONA (către Măriuța): **Și tu?**

GETA: **Ea pregetă.**

SIMONA: **Măriuță, fără multă zăbavă, mîine — dacă nu azi — și azi — dacă nu acum — du-te și fă formele.**

GETA: **Simona, ești prea largă cu averea altuia.**

SIMONA (însuflețită): **Nu... fiindcă, dacă-l iubește, el se află în tot ce e al ei, în tot ce-i aparține... în hainele, în rufele de pe ea, și mai mult încă, în gîndurile, dorurile și vorbele ei...** (către Măriuța:) **Măriuțo, mîine — dacă nu azi — și azi — dacă nu acum...** (se aude soneria.)

MĂRIUȚA: **Au venit ceilalți domni asistenți. Mă duc să deschid...**

Scena [a] III-a

SIMONA, GETA

SIMONA: **Dar ce-ntîmplare aşa de grabnică l-a obligat pe profesor să ne cheme azi, duminică dimineaţa?**

GETA (în batjocură): **Voiai să te duci la biserică?**

SIMONA: **Chiar aşa... Spiru e credincios şi eu îl însoţesc la biserică.**

GETA (acelaşi joc): **E cel puţin ciudat... doi fizicieni, dintre care unul — acela eşti tu — s-a specializat în mecanica ondulatorie, să ascultaţi, ca două babe bigote, slujba anacronică a unui popă...**

SIM[illegible] **[illegible] cunoaşte prejudecăţi.**

GETA: **Tu te duci la biserică şi tot tu vorbeşti de prejudecată.**

SIMONA: **Prejudecata e condiţionată de teroarea opiniei curente... Cînd eşti credincios, concluzia atee este o prejudecată, iar cînd eşti ateu, biserica este o prejudecată...**

GETA: **E o concesie făcută dragostei?**

SIMONA: **Mă tem de mărturisiri.**

GETA: **Ai rămas la o pudoare de logodnică...**

SIMONA: **Nu... dar mă tem că nu mă-nţelegi...**

GETA: **Îmi subevaluezi vîrsta, crezîndu-mă o codană naivă.**

SIMONA: **Sînt convinsă că dragostea mea pentru Spiru e afectată şi chiar făţarnică...**

GETA: **Sînt cinci ani de cînd v-aţi luat...**

SIMONA: **Aproape... sîntem în al patrulea an al căsniciei...**

GETA: **Şi dragostea voastră a ajuns mistica infinitului?**

SIMONA (fără să ia seama la intenţia răutăcioasă): **Singura măsură care poate să cuprindă setea noastră de infinit este, fără îndoială, privirea soţului iubit...**

GETA: **Vorbeşti ca o îndrăgostită, deşi eşti măritată de atîta timp...**

SIMONA: **Cea mai mare greşeală e să socoteşti căsătoria ca un zăgaz împotriva dragostei.**

GETA: **Eu cred că-i multă făţărnicie în această zaharicoasă convieţuire. Pînă la urmă, te saturi de sărutări şi îmbrăţişări. Viaţa cere şi altceva.**

SIMONA: **Ai spus cuvîntul adevărat. Dragostea constă în a trăi în gîndurile fiinţei iubite, în a-i întîmpina cele mai neînsemnate**

V. Papilian — ipostază cazonă.

dorințe, în a-ți modela voința pe voința ei și în a-ți face un scop din micile ei nimicuri...

GETA: **De pildă?**

SIMONA: **Să fii atentă la cravata pe care o poartă bărbatul iubit, la pălăria pe care o schimbă.**

GETA: **Asta-i mare pierdere de timp.**

SIMONA: **Iubirea e ca o lucrare... și cum lucrarea de laborator cere timp, tot așa și iubirea. Nu se poate o iubire frumoasă, fără un sacrificiu de timp.**

GETA: **Tu nu pari să-ți sacrifici timpul pentru lucrările de știință...**

SIMONA: **Se găsește timp și pentru lucrările științifice și pentru iubire.** (Intră Cofaru și Gradea.)

Scena [a] IV-a

GETA, SIMONA, COFARU, GRADEA

COFARU (rîzînd): **Știți pentru ce ne-a chemat șeful?**

TOȚI (interesați): **Pentru ce? Pentru ce?**

COFARU: **Ca să expună critica lucrărilor.**

GETA: **Le-a studiat oare pe toate?**

COFARU: **E șiret vulpoiul. Dintr-o ochire prinde totul.**

SIMONA: **Domnule Cofaru, cum poți vorbi cu atîta ușurință de profesorul nostru?**

GRADEA: **Cofaru are dreptate. Bătrînul e un vulpoi...**

SIMONA: **Mai întîi, că nu-i bătrîn...**

GRADEA: **Atinge al cincilea deceniu...**

GETA (ironică): **Vîrsta cînd Dante a iubit pe Beatrice...**

SIMONA: **Să năzuim cu toții ca la vîrsta lui să ne păstrăm vioiciunea spiritului, eleganța ținutei și îndemînarea mîinilor lui...**

COFARU: **Pasiunea dumitale, scumpă doamnă, devine suspectă.**

GETA (ironică): **Nici o grijă... Simona n-are alt amant decît pe bărbatul ei...** (Cei doi bărbați se privesc ironic.)

COFARU (același joc): **Trebuie să fie grozav de plictisitor să vorbești mereu c-o singură femeie. Asta-i ca și cum ai mînca tot timpul numai dulceață de mure. Vă spun eu, holteiul ireductibil...**

SIMONA: **Ce bună definiție ai dat dumneata chiar, holteiul ireductibil. Căsnicia e o continuă convorbire în doi.**

COFARU: **Un borcan de dulceață, și numai două lingurițe...** (Intră profesorul, toți se ridică.)

Scena [a] V-a

PROFESORUL, TOȚI CEILALȚI

PROFESORUL (dă mîna cu fiecare, apoi se așază la birou): **Luați loc, scumpii mei colegi și prieteni... V-am chemat ca să vă arăt părerea mea asupra lucrărilor voastre. Toate sînt meritorii, dar una se distinge prin noutatea concepției, rigurozitatea demonstrației și precizia calculelor. E vorba de lucrarea colegei voastre, a doamnei Simona Cojocaru. Cauzalitatea și determinismul în fizica cuantică... Felul în care doamna a rezolvat problema nu seamănă deloc c-o speculație metafizică, ținîndu-se strict în cadrul precis al fizicii matematice. Cu un curaj demn de convingere adîncă și siguranță în judecată, doamna Cojocaru a modificat concepțiile einsteiniene asupra spațiului timp, readucîndu-le la cadrul timpului și spațiului obișnuit, îndepărtînd în felul acesta incertitudinile cuantice legate de existența cuantumului de acțiune. În felul acesta s-ar putea obține preciziune exactă în fenomenele microfizice.** (Către Simona:) **Doamnă, permite-mi să-ți prezint felicitările mele, nu ca pe niște banale omagii de comandă, ci ca pe expresia unui cinstit sentiment de admirație. În clipa aceasta privesc cu severitate la lucrările prezentate, la autorii lor și la mine însumi... Se pare că am la activul meu o serie de lucrări importante în microfizică, dar lucrarea dumitale depășește toate lucrările contemporane în acest domeniu... și numele dumitale poate sta la același nivel cu cele mai ilustre nume, ca Plank, Hesenberg și Broglie...** (Se scoală, apoi se întoarce.) **Uitasem să-ți spun să prezinți lucrarea dumitale la Academie, și de bună seamă va fi premiată. Dar asta e fără importanță. Ai putea pretinde și mai mult, la premiul Nobel chiar, dar și asta e fără importanță... Lucrarea dumitale aruncă o lumină puternică asupra științei noastre.** (Către ceilalți asistenți:) **Cred că vă bucurați și dumneavoastră, ca și mine, de succesul colegei dumneavoastră...** (Pleacă.)

Scena [a] VI-a

GETA, SIMONA, COFARU, SBÂRCEA

COFARU: **Bine că nu ne-a înjurat și de mamă...**

GETA (răutăcioasă): **Nu toate femeile au darul de a reduce timpul și spațiul bărbaților la cadrul obișnuit...**

SBÂRCEA: **Eu vă invit la un pahar cu vin...**

TOȚI: **Bună idee...**

SIMONA: **Eu vă rog să mă iertați... Mai am de lucru în laborator.** (Pleacă prin ușa din dreapta.)

Scena [a] VII-a

COFARU, SBÂRCEA, GETA

COFARU (cu înțeles): **Ați înțeles cum devine chestia?...**

GETA: **E cel puțin suspect, ca noi să nu ne fi dat seama că între noi avem așa geniu fizic...**

SBÂRCEA: **Bătrînul nostru e la menopauză.**

COFARU: **Menopauza la bărbat e mai agresivă ca la femeie.**

GETA: **Și mai ridiculă...**

GRADEA: **Vă duc eu la un vin ușor ca pana de rîndunică.**

GETA: **Și mincinos ca vorba unui profesor academician...** (Pleacă cu toții.)

Scena [a] VIII-a

Cîtva timp scena liberă. Intră profesorul, sună, vine femeia de serviciu.

PROFESORUL, MĂRIUȚA

PROFESORUL: **Mai este aici vreun asistent?**

MĂRIUȚA: **Nu, domnule profesor. Au plecat cu toții la un pahar de vin. A plecat și domnișoara Geta... N-a rămas în institut decît doamna Simona...**

PROFESORUL: **Poftește-o la mine.** (Femeia de serviciu pleacă după puțin timp intră Simona.)

Scena [a] IX-a

PROFESORUL, SIMONA

PROFESORUL: **Te-am întrerupt din lucru, scumpă prietenă?**

SIMONA: **Nu pot nega că vestea de adineaori m-a tulburat atît de mult, și că retragerea mea în laborator a fost impusă, nu atît de dorința de a lucra, cît de trebuința de a medita.**

PROFESORUL: **Am fost poate cam brutal cu colegii dumitale.**

SIMONA: **Sînt incapabilă să judec cumpănit. Nu vă pot spune ce fericită m-am simțit după ce-am aflat părerea dumneavoastră asupra lucrării mele...**

PROFESORUL: **Aș fi vrut să îndrept oarecum indiferența față de ceilalți, dar ei s-au dus la un pahar de vin...**

SIMONA: **Nu vreau să credeți că bucuria mea se hrănește numai din vanitatea de a-mi vedea numele tipărit în marile [dicționare — ?] științifice, sau lucrarea mea discutată la Academie... este și o bucurie pură de a sluji științei. Lucrarea e atît de frumoasă, încît mă simt împărțită între o bucurie orgolioasă și o autentică umilință...**

PROFESORUL: **Lucrarea dumitale, repet, e admirabilă. Cred că ești convinsă că nici urmă de galanterie nu înfrumusețează vorba mea. Nu știu cum să-ți spun cît mă simt de fericit după citirea frumoasei dumitale lucrări. Parcă terminasem de ascultat o simfonie de Beethoven.**

SIMONA: **Apropierea e foarte sugestivă. Cînd mă găsesc în zbuciumul lucrului, am impresia că mă apropii de absolut... de bună seamă că și muzicianul se găsește în aceeași stare, prin dărîmarea a ceea ce se numește conștiință.**

PROFESORUL: **Dimpotrivă, prin extinderea ei în infinit...**

SIMONA: **O putere năprasnică și invizibilă îmi agită mîna.**

PROFESORUL: **Lucrarea științifică este poezia raționamentelor și a imboldurilor. Ea are o melodie, susținută pe armonia naturii întregi... De exemplu, linia melodică a lucrării dumitale este posibilitatea de a prevedea exact fenomenele fizice, în fizica cuantelor, iar armonia este reprezentată prin interacțiunea universală, care leagă simplul atom de nebuloasa cea mai îndepărtată.**

SIMONA: **Prin puterea simbolului matematic, noi, fizicienii, construim universul, după cum ideile se materializează în conștiința poetului sub forma cuvintelor, și a muzicianului, în acorduri ce susțin o melodie..**

PROFESORUL: **Legea e și mai măreață. O idee grandioasă izbucnește dintr-un punct al spațiului și elaborează universurile...**

SIMONA: **Univers, cuvinte, armonie, simbol matematic... toate au o corespondență.**

PROFESORUL: **Dar asta e numai o forță a misterului. În sufletul nostru trăiește, arzătoare, nostalgia de a descoperi și cealaltă față din umbră.**

SIMONA: **Cealaltă față?**

PROFESORUL: **Da... același simbol corespunde în două domenii: planul cosmic și planul uman...**

SIMONA (ușor tulburată): **Și în planul uman?...**

PROFESORUL: **În planul uman răspunde iubirii.**

SIMONA: **Nu-nțeleg, domnule profesor...**

PROFESORUL: **N-aș vrea să mă judeci greșit. Sînt convins că mă socotești un om de onoare...**

SIMONA: **Fără nici o reținere...**

PROFESORUL: **Atunci, vei fi convinsă că mărturisirea mea nu are nici o legătură cu aprecierea lucrării...**

SIMONA: **Asta cade în competența șefilor de cenacle literare, care-și declară cenaclele geniale ca să le poată iubi. Noi sîntem oameni de știință...**

PROFESORUL: **Și dacă ți-aș spune că citirea lucrării dumitale s-a soldat cu evocarea iubirii?**

SIMONA: **Aș fi nedumerită.**

PROFESORUL: **Și, poate, decepționată... Ei bine, iată care este adevărul. Pe măsură ce simbolurile matematice din lucrarea dumitale mă duceau la crearea unei lumi exterioare, inima mea, printr-o mișcare analogă, mă conducea la crearea unei lumi interioare, a unei lumi de iubire...** (Hotărît:) **Da, Simona, te iubesc...**

SIMONA: **Domnule profesor, mă simt din ce în ce mai uimită...**

PROFESORUL: **Pînă azi am avut o încredere deplină în fizica matematică... de azi înainte, încrederea mi-o pun în iubirea mea. Ești liberă să alegi...**

SIMONA: **Domnule profesor, sînt din ce în ce mai tulburată...**

PROFESORUL (îi ia mîna și o mîngîie ușor): **Te rog, ascultă-mă... și-mi vei da răspunsul cînd vei crede de cuviință. Înțeleg scrupulele dumitale. Ești măritată și-ți iubești soțul. Dar soțul dumitale, care a fost elevul meu, este o mediocritate plată. Profesor de liceu la cursul inferior... nici nu se putea o profesiune mai potrivită. În schimb, dumneata ești flacăra geniului. Iată ce mă cheamă cu atîta stăruință. Ești frumoasă. Dar nu voluptatea legată de frumusețe mă îmbie, ci forța geniului. Pe dumneata te leagă de soț trebuința de afecțiune, proprie la orice femeie. Te-ai socotit numai femeie, eu ți-am descoperit geniul. Ai o datorie și pentru genialitatea dumitale. Simona, te iubesc... Îți iubesc frumusețea fizică, dusă la perfecțiune prin genialitate. Simona, te iubesc... și aștept. Prietenă, amantă sau soție... orice soluție ai vrea, eu o primesc. Aștept, aștept clipa potrivită cînd să-mi dai răspunsul...** (îi sărută mîna.)

CORTINA

ACTUL II

Cameră modestă în locuința familiei Cojocaru. La ridicarea cortinei, coana Despina (mama Simonei) vorbește cu ginerele ei, Spiru Cojocaru.

Scena I

DESPINA, SPIRU

DESPINA: **Ați pierdut slujba de azi, puiule.**

SPIRU: **Ce să-ți spun, mamă... Poate vorbesc cu păcat... dar fără Simona, cerul se împotrivește chemării mele. Cerul universului meu s-a adunat în jurul femeii iubite, ținînd-o strîns în îmbrățișarea lui de lumină.**

DESPINA: **Te-nțeleg, puiule. Iubirea este o taină. Ea vă ține în veșnica tinerețe a amanților... Ți-o spun eu, care, din nefericire, la cîteva luni după căsătorie, am îmbătrînit dintr-o dată prin necredința lui. La cîteva luni după căsătorie, mi-am dat seama că el vorbea prin alte vorbe, gîndea gînduri străine de mintea mea... iar cînd mă îmbrățișa, îl simțeam mai departe ca soarele de pămînt.**

SPIRU: **Mamă, eu sînt un om fericit. Iubesc și sînt iubit... Nici o femeie, în afară de Simona, nu m-ar putea atrage. Ne găsim într-o continuă împărtășanie sufletească. Nimic nu-i mincinos în ceea ce-i dau, nimic nu-i mincinos în ceea ce primesc...**

DESPINA: **Puiule, tu ești un om admirabil...**

SPIRU: **Nu mă copleși cu laudele, mamă...**

DESPINA: **Trebuie să recunosc darul frumuseții tale sufletești.**

SPIRU: **Nu-i nici o greutate să îndeplinești ceea ce-i firesc.**

DESPINA: **Firesc a fost să-ți vinzi două moșii moștenite de la părinți, ca să întreții pe Simona la școală, fiindcă o iubeai... firesc a fost s-o iei în căsătorie cînd, nici tu nici ea, n-aveați vreo situație... dar nu tot așa de firesc a fost să mă iei pe mine, femeie bătrînă, mai degrabă povară decît ajutor, și să mă socotești ca mama ta...**

SPIRU: **Și asta tot firesc era, mamă. Fără dumneata în casă, dragostea mea ar fi știrbită... De-am făcut un bine, eu l-am și uitat.**

DESPINA: **Dar eu nu-l voi uita nicicînd.**

SPIRU: (ca să schimbe vorba): **De ce-o fi întîrziind Simona?...**

DESPINA: **A chemat-o profesorul Baldovin.**

SPIRU: **Excepțional om, acest profesor...** dar **grozav de egoist...**

DESPINA: **Asta n-am putea-o spune.**

SPIRU: **Egoist numai pentru [preocuparea** — lectio incerta] **științifică. Pentru o lucrare** științifică ar fi în stare **să-și jertfească soție, copii, prieteni...**

DESPINA: **E căsătorit?**

SPIRU: **Un om egoist nu trăiește nici pentru el, necum pentru alții... trăiește doar pentru lucrarea științifică, și fiindcă nu are posibilitatea să-și sacrifice soția, copiii și prietenii, își jertfește colaboratorii... Să nu ne mirăm dacă, azi, duminică, Simona s-ar întoarce la ora patru după masă, fiindcă domnului Baldovin i-a năzărit o nouă idee științifică, pe care, pătimaș cum e pentru știință, n-are răbdare să aștepte pînă mîine, s-o experimenteze...** (Intră Simona.)

Scena [a] II-a

DESPINA, SIMONA, SPIRU

SIMONA: **Bună ziua, mamă... bună ziua, Puiule.**

DESPINA: **Tocmai de tine vorbeam.**

SIMONA: **M-a reținut profesorul.**

SPIRU (către Despina): **Ți-am spus eu...**

SIMONA (strălucind de bucurie): **Dar nu știți pentru ce...**

SPIRU: **A avut o idee științifică și a simțit nevoia s-o rezolve la repezeală.**

SIMONA: **Ceva mai minunat...**

SPIRU (deconcertat): **Ai stabilit în știință noi legături, care te îndreptățesc să găsești mulțumire.**

SIMONA: **Nu mă mustra, dragă Puiule. Sînt atît de fericită!... și fericirea mea se răsfrînge și asupra căminului nostru. Închipuiți-vă că profesorul a găsit că lucrarea mea e cea mai meritorie și o va prezenta la Academie pentru premiere...** (Vede dezamăgirea Despinei și a lui Spiru.) **Cum, nu vă bucurați?...** (Către Spiru:) **Mama nu poate înțelege frumusețea unei lucrări științifice, dar tu, Puiule?... Tu, care, ca și mine, ești fizician?...** (Pauză penibilă.)

DESPINA: **Eu mă duc să pun prăjitura la cuptor...** (Pleacă.)

În sala Teatrului Național din Cluj.

Scena [a] III-a

SIMONA, SPIRU

SIMONA (apropiindu-se de Spiru): **Ce crivăț răvășește cartea de aur a iubirii?... și ce negură de cărbune îi întunecă slovele?**

SPIRU: **Descifrarea unor pagini încă necitite...**

SIMONA (mirată): **Vorba ta aduce a cimilitură... și zadarnic încerc să prind șoapta secretă a inimii tale...**

SPIRU: **Mă mir... căci inima mea hohotește ca furtuna în codru...**

SIMONA: **Puiule, eu vin la tine cu aceeași inimă pură de logodnică...**

SPIRU: **Iar eu nu-mi calc legămîntul dintru început, nici o minciună...**

SIMONA: **Nici o minciună... dar și nici o profanare...**

SPIRU: **Adevărat... iubirea noastră va să fie pură ca fața oglinzii de cleștar.**

SIMONA: **Oare, aburul cugetului meu i-a pătat luciul?** (Tăcere.) **Puiule, vorbește...** (Tăcere.) **Prin urmare, o bănuială otrăvește apa vie a elanului tău de iubire...** (Tăcere.) **Vorbește, Puiule...**

SPIRU: **Da, așa e...**

SIMONA: **Adevărat?**

SPIRU: **Da, adevărat. Tu nu-mi mai aparții.**

SIMONA: **Parcă m-am trezit dintr-un somn cu vise frumoase, ca să cad în incoerența beznei...**

SPIRU (tot mai îndîrjit): **Din ce în ce mă conving mai mult că tu nu-mi mai aparții...**

SIMONA: **Dar nu mi s-a întîmplat nimic.**

SPIRU (furios): **Nu ți s-a întîmplat nimic?...**

SIMONA (dintr-o dată smerită): **Nu mi s-a întîmplat nimic ce te-ar putea interesa pe tine...**

SPIRU (rîzînd amar): **Nimic ce m-ar putea interesa pe mine...**

SIMONA: **Îți jur, Puiule...**

SPIRU: **Dar tu mărturisești...**

SIMONA: **Îmi pierd capul. Ce mărturisesc, Puiule?...**

SPIRU: **Ai mărturisit cît se poate de deslușit că o prăpastie s-a căscat între noi...**

SIMONA: **Îmi vîjîie capul grozav. Am mărturisit eu așa ceva?...**

SPIRU: **La o femeie ca tine, pilda și metafora spun mai mult decît cuvîntul propriu...**

SIMONA: În loc să fii fericit de succesul meu...
SPIRU: Succesul tău...
SIMONA: Fiindcă succesul meu e și al tău...
SPIRU: Minciună.
SIMONA (înmărmurită): Puiule, nu te-am văzut niciodată în starea asta.
SPIRU: Fiindcă ai călcat învoiala... Minciuna, a fost vorba dintru început, s-o alungăm dintre noi.
SIMONA: Minciuna și profanarea...
SPIRU: Asta mă indignează. Minciuna și profanarea.
SIMONA: Căsnicia noastră de aur a fost susținută de acest motto: Fără minciună și fără profanare...
SPIRU: Iar tu l-ai călcat acum...
SIMONA: Puiule, nu mă chinui... Spune-mi deslușit ce te supără în purtarea mea și mă voi sili să mă-ndrept...
SPIRU (ironic): Te vei sili? Ei bine, fără silă... Vreau să acționezi spontan...
SIMONA (tulburată): Nu știu la ce faci aluzie...
SPIRU: Fac aluzie la egoismul tău.
SIMONA: Devii tot mai misterios. Liniștește-te... Poate că ziua de azi a tulburat toată viața noastră.
SPIRU: Vezi bine... azi ai fost consacrată mare savantă și academiciană...
SIMONA (izbucnind în rîs): Am înțeles. Ești invidios ca un școlar... (Grav:) și eu care credeam că ești gelos...
SPIRU (sigur pe el): Nu sînt gelos... dar nu pot suporta gîndul ca tu să-ți începi o nouă viață în afară de mine... fiindcă viața ta științifică te va depărta fatal de iubirea noastră...
SIMONA: Și ce-ar trebui să fac?
SPIRU: Să renunți.
SIMONA: Să renunț la viața mea științifică? Mai bine moartă...
SPIRU: Atunci admiți o dublă viață?... Una cu mine și alta în tovărășia altora?...
SIMONA: Ce să fac?
SPIRU: Dacă m-ai iubi cu adevărat, ai ști cum să procedezi...
SIMONA: Nu pot renunța la vocația mea științifică...
SPIRU: Ar mai fi o soluție...

SIMONA: Care?
SPIRU: Să atragi lucrarea aici...
SIMONA: Unde aici?... În această cameră mobilată? Dar, Puiule.. parcă n-ai fi fizician. Eu am nevoie de un laborator...
SPIRU: Experiențele le-ai putea continua la Institut, și calculele, care alcătuiesc baza lucrării, ar putea fi făcute în această cameră mobilată...
SIMONA: Și care ar fi folosul?
SPIRU: Te faci a nu înțelege...
SIMONA: Îți jur că nu înțeleg.
SPIRU: Ei bine, în loc să profite profesorul Baldovin de mintea ta, ar profita...
SIMONA: Tu?...
SPIRU: De ce te miri? Nu sînt și eu fizician?
SIMONA: Dar bine, ideea e a profesorului, și conducerea experimentală e tot a lui, supravegherea științifică a lui...
SPIRU: Dar ambianța sufletească este a acestei modeste locuințe...
SIMONA: Mărturisesc, Puiule, că nu bănuiam asemenea ambiții deșarte în sufletul tău...
SPIRU: Desigur, eu sînt un prostănac, un nătărău, un biet profesor de curs inferior...
SIMONA: Dar n-am spus asta, Puiule...
SPIRU: Ți-am spus că o persoană ca tine vorbește în pilde și metafore... și un soț civilizat trebuie să citească pe sub cuvinte...
SIMONA: Și eu caut să înțeleg pe sub cuvinte.
SPIRU: Îți voi vorbi pe șleau...
SIMONA: Așa și vreau.
SPIRU: Prin faptul că ai lucrat în afară de mine, tu m-ai înșelat.
SIMONA (rîzînd): Te-am înșelat?
SPIRU: Ca femeie, tu te gîndești numai la o singură înșelătorie. Dar mai sînt și alte feluri de înșelătorii.
SIMONA: Și poate ar fi potrivit să-ți trec ție lucrarea mea...
SPIRU: Și de ce nu?
SIMONA (indignată): Ai primi tu să semnezi o lucrare care nu e a ta?...
SPIRU: Orice lucrare a ta îmi aparține...
SIMONA: În virtutea cărui drept?

[17]

SPIRU: **Al dreptului de soț...**

SIMONA: **Ai fi în stare?**

SPIRU (hotărît): **Da...**

SIMONA (izbucnind): **Asta nu, nu...** E ceva **oribil...**

SPIRU: **Asta e o dovadă peremptorie că nu mă iubești...**

SIMONA: **Nu te iubesc?... Nu te iubesc?...** (Izbucnește în plîns, intră coana Despina.)

Scena [a] IV-a

DESPINA, SIMONA, SPIRU

DESPINA: **Ce e?... Ce s-a întîmplat?**

SPIRU: **Simona nu mă iubește...**

SIMONA: **Mamă, Spiru îmi cere o** imposibilitate...

DESPINA: **Ce-ți cere?**

SIMONA: **Să trec pe numele lui lucrarea** mea...

DESPINA: **Și tu?**

SIMONA: **Eu refuz.**

SPIRU: **Vezi, mamă?...**

DESPINA: **Puiu are dreptate. Trebuie să-i treci lui lucrarea ta. El e totul... Tu nu ești nimic față de el...**

CORTINA

[18

ACTUL III

Același decor

Scena I

SIMONA, DESPINA

SIMONA: **E ceva de neînțeles în purtarea lui Spiru.**

DESPINA: **Eu îl înțeleg** prea bine. **Are dreptate.**

SIMONA: **Lucrarea mea...**

DESPINA: **Tu n-ai nimic al tău. Totul aparține soțului, mai ales cînd el este o comoară de cinste și iubire...**

SIMONA: **Mamă, eu sînt mai în măsură să-i cunosc toate bunele însușiri, și tocmai de aceea gustul lui m-a înspăimîntat...**

DESPINA: **Tu n-ai dreptate. Presupune c-ai brodat niște batiste... mai cu drag le dai soțului decît oricărui alt prieten...**

SIMONA: **E cu totul altceva...**

DESPINA: **Cînd a fost vorba de viitorul tău, el n-a pregetat să-și vîndă toată moștenirea.**

SIMONA: **Iar eu i-am dat, fără să precupețesc, frumusețea, tinerețea, fecioria mea... tot ce aveam eu mai de preț și mai curat...**

DESPINA: **El vrea lucrarea ta, și trebuie să i-o dai, altcum toate** darurile tale **rămîn fără însemnătate.**

SIMONA: **Mamă, sînt fapte** și **lucruri care nu se pot compara...**

DESPINA: **Eu zic să-i treci lucrarea, așa cum vrea Puiu...**

SIMONA: **Ar fi să-i compromit... Toată lumea, inclusiv profesorul,** știe **că-i lucrarea mea...**

DESPINA: **S-a gîndit el și la** asta... **O s-o publicați în străinătate sub iscălitura S. Ciobanu... Și numele tău, și al lui încep cu litera S.**

SIMONA: **Ți-a spus el asta?**

DESPINA: **De ce să nu-mi spună?**

SIMONA: **Ce oroare...**

DESPINA: **Rău ți s-a sucit** mintea, **dragă fată, de nu mai poate judeca ce-i drept și ce-i strîmb...**

SIMONA: **Cu neputință...**

DESPINA: **Ești fata mea și ar trebui să țin cu tine... dar sînt de partea lui. Soțul tău are dreptate și tu trebuie să te supui.**

SIMONA: **Dar e monstruos, mamă...**

DESPINA: **Nu mai monstruos ca faptul că tu nu-ți iubești soțul...**

SIMONA: **Cum, eu nu-mi iubesc soțul...? Am impresia, mamă, c-ați înnebunit amîndoi.** (Soneria.)

DESPINA: **Mă duc să văd cine a venit...** (După cîtva timp intră profesorul Baldovin.)

Scena [a] II-a

BALDOVIN, SIMONA

BALDOVIN: **Scumpă prietenă, m-am temut că ești bolnavă, de-ai lipsit zilele acestea de la Institut...**

SIMONA: **E adevărat că nu m-am simțit bine...**

BALDOVIN: **Efortul creator lasă depresiuni nervoase. Cată să te întremezi mai repede. Absența dumitale s-a resimțit, cel puțin pentru mine... Dumneata aduci totdeauna un adînc simț al adevărului și o judecată justă în toate problemele...**

SIMONA: **Îndată ce mă voi simți întremată, domnule profesor, mă voi prezenta la lucru... fiindcă această reținere în casă de cîteva zile mi-a dezvăluit o însușire încă necunoscută, prețuirea științe dezinteresate...**

BALDOVIN: **Sînt fericit că te aud vorbind astfel... întrucît, la noi în țară, și chiar în alte țări mai avansate, numai știința interesată, adică producătoare de succes — material sau moral — este totul pentru creator...**

SIMONA: **Domnule profesor, trec printr-o grea încercare... de soluționarea ei depinde poate viitorul meu...**

BALDOVIN (înțelegînd greșit): **Sînt destul de civilizat, scumpă prietenă, ca să nu mă vîr ca un cazuist catolic în dezbinările dumitale sufletești... dar sînt tot atît de convins că puterea valorii morale este la dumneata atît de mare cît și puterea judecății. Ești un exemplar rar de umanitate, în care virtuțile inteligenței sînt grefate pe cultul unei energii barbare...**

SIMONA: **Aveți dreptate, domnule profesor... simt o bucurie sălbatică să-mi dovedesc acest prisos de energie.**

PROFESORUL (același joc): **Sînt gata să te secundez cu un entuziasm cinstit, în efortul dumitale...**

SIMONA: **În zilele acestea mi-am simțit sufletul năpădit de o năvală de tristețe, din ce în ce mai greu de suportat.**

PROFESORUL: **Sînt, într-adevăr, afectat...**

SIMONA: **Dumneavoastră, om perfect echilibrat, nu puteți ști ce voluptate produce febra mare și amețeala, în unele momente amare. Simți cum toate devin accesibile, ușoare și minunate... la unele te gîndești cu voluptate. Dar e mai bine să nu vorbim despre asta...**

PROFESORUL (același joc): **Dimpotrivă, să nu pierdem clipa. Eu sînt împăcat cu tot ce mi se întîmplă, și pentru toate, mulțumesc soartei...**

SIMONA: **Eu nu pot să-i mulțumesc pentru ce mi se întîmplă acuma... Mi-e teamă să n-o supăr. De aceea trec în vîrful picioarelor peste absurdele mele pretenții...**

PROFESORUL (insistent): **Dimpotrivă... te rog, continuă. Mă consider îndeajuns de prieten, ca să pot afla toate nedumeririle care-ți încarcă privirea cu tristețe. Mărturisește cinstit... Îți pot veni în ajutor.**

SIMONA: **Da.**

PROFESORUL: **Vorbește... Voi fi fericit să-ți cunosc sufletul, prin nefericirile dumitale... și voi fi și mai fericit să-ți pot veni în ajutor.**

SIMONA: **Mă puteți ajuta...**

PROFESORUL: **Sînt gata.**

SIMONA: **Atunci, vă rog să numiți pe Puiu, pe soțul meu, asistent la institutul dumneavoastră.**

PROFESORUL: **Pe Spiru?**

SIMONA: **Da, pe el...**

PROFESORUL: **El e un excelent profesor de liceu... Fiecare om cu vocația lui...**

SIMONA: **El ar vrea să facă știință.**

PROFESORUL: **Cine vrea? El sau dumneata?...**

SIMONA: **Eu.**

PROFESORUL (brusc deprimat): **Am înțeles, scumpă prietenă. Îl voi numi... Dar cererea dumitale îmi deșteaptă o gravă și, poate, nedreaptă bănuială. Vrei să ai pe soțul dumitale lîngă dumneata, fiindcă te temi de mine, probabil...**

SIMONA: **Vai... domnule profesor...**

PROFESORUL: **Scumpă prietenă, am destulă eleganță morală ca să nu abuzez de situația mea de șef. Nu sînt un șef de birou, iar dumneata nu ești o simplă dactilografă...**

SIMONA: **O clipă nu m-am gîndit la asta, domnule profesor...**

PROFESORUL: **E greu de ghicit pe ce se întemeiază părerile oamenilor despre semenii lor. Nu, ce ești tu, dar numai ce le dai din tine... Așa e legea, și eu n-am avut înțelepciunea s-o înțeleg decît acum.** (Ridicîndu-se:) **Scumpă prietenă, soțul dumitale va fi numit... de mîine încolo poate veni să lucreze în laborator. Îl aștept... Numai că, vrînd să-i fac un bine, să nu-i fi făcut un rău...** (Îi întinde mîna și pleacă.) **De altfel, cred, că un sfat sau o rugăminte nu trebuie să schimbe o hotărîre...** (Pleacă.)

Scena [a] III-a

SIMONA cîtva timp singură, apoi intră DESPINA

DESPINA: **Ce voia profesorul tău?**

SIMONA: **Dorește ca Puiu să lucreze în institutul său...**

DESPINA (bănuitoare): **El dorește sau tu dorești?**

SIMONA: **Mamă, întrebările dumitale sînt adevărate cazne...**

DESPINA: **Fiindcă, pentru întiia dată în viața ta, inima ți-e pusă la grea încercare...**

SIMONA: **Ce adevăruri, pe care eu nu le pot cunoaște, dibuiești dumneata în sufletul meu?**

DESPINA: **Mă întreb, n-ar fi bine ca tu, care ești credincioasă, dar gîndești omenește, să te întrebi ce valoare are o femeie care, cu gîndul la minunata ei reputație, nu se sinchisește de suferința și umilința altuia...**

SIMONA: **Mă-nspăimînți, mamă...**

DESPINA: **Vine un om, care-i soțul tău, care te iubește mai mult decît orice pe lume... care ți-a dat, nu una, ci o mie de dovezi de iubire și sacrificiu... vine la tine și-ți spune cinstit că lui îi trebuie, pentru iubirea sa și siguranța ta, un dar din zestrea ta...**

SIMONA: **Un dar din zestrea mea?**

DESPINA: **Care e virtutea ta, cînd, cu gîndul numai la minunata ta reputație, îi dai o lecție de corectitudine și virtute?...**

SIMONA: **Mamă, iartă-mă... dar judeci ca pe vremea dumitale...**

DESPINA: **Poate. Dar pe vremea mea nu se concepea o femeie care să umilească pe bărbatul ce-i cere dragoste, și care o merită pentru frumusețea clipei aceleia...**

SIMONA: **E vorba de reputație, mamă...**

DESPINA: **Puțin mi-ar fi păsat de reputația și de salvarea mea. Să fiu sigură că el mă înțelege... și mi-ar fi fost deajuns. Ca să vezi ce lipsă de orgoliu era în blestemata noastră inimă, a femeilor de demult...** (Intră zgomotos Geta, Cofaru și Gradea.)

Scena [a] IV-a

SIMONA, DESPINA, GETA, COFARU și GRADEA

COFARU: **Am venit să-l luăm pe fratele Spirache la un pahar cu bere. În drum ne-am întîlnit cu profesorul, care ne-a anunțat fericita veste... și atunci, am zis colegilor: să mergem, să luăm și pe Spirache...**

SIMONA: **Fiți bineveniți... Sînt foarte fericită de atenția voastră...** (Către Despina:) **Mamă, să facem pe voia prietenilor noștri, și să le oferim un pahar cu vin...**

DESPINA: **Numaidecît...** (Pleacă.)

SIMONA: **De multă vreme voia Puiu să lucreze științific. S-a plictisit — și pe bună dreptate — de lecțiile de liceu. Are în el o mare pasiune științifică.**

COFARU (cu o privire de înțeles către ceilalți): **Da, o mare pasiune științifică...**

SIMONA: **Nici nu vă dați seama ce colaborator minunat ne vine... Nu că e soțul meu, dar este un om admirabil...** [(Pleacă.)]

GRADEA: **Îl cunoaștem... ne-a fost coleg de facultate...**

COFARU (grosolan): **Dar de ce nu mai vine șprițul? Mi s-a uscat gîtlejul...**

COFARU: **Ce bine că sîntem singuri... Pot ridica un toast în sănătatea prințului consort.**

GRADEA, GETA (rîzînd): **Bună găselniță. Prinț consort.**

COFARU: **Care e și un excelent amfitrion...** (Rîd cu toții, intră Simona c-o tavă cu pahare).

Victor Papilian (1950).

COFARU (ia un pahar de pe tavă și închină): **Îmi vin în minte versurile lui Molière. Cu ele, înalț paharul meu:** Le veritable Amphitryon est l'Amphitryion où l'on dine...

CORTINĂ

ACTUL IV

Laborator cu instrumente fizicale. [*sic!*] Ușă în dreapta, ușă în stînga, ușă în față. După ridicarea cortinei, intră Simona cu Spiru.

Scena I

SIMONA, SPIRU

SIMONA: **Ești fericit, Puiule? Ți-ai ajuns scopul, să faci știință. Din parte-mi, eu sînt cît se poate de fericită...**

SPIRU: **Pentru mine, laboratorul nu-i o oglindă în care să mă privesc, spre a mă vedea frumos, puternic și măreț...**

SIMONA: **Eu mă simt tare bine în acest laborator... și nu ca să mă privesc ca într-o oglindă, ci ca să continui viața din căsuța noastră. Laboratorul este salonul nostru, în care ne urmăm vorba noastră zilnică.**

SPIRU: **Să-ți spun cinstit. Cînd pleci în laboratorul tău, mă simt atît de singur... atît de singur, încît aud tic-tacul ceasului și bătăile inimii mele.**

SIMONA: **Eu sînt atît de fericită să te știu lucrînd lîngă mine... Uneori mă-ntreb : ce să fac cu atîta fericire? Am impresia c-am ajuns pe culmea dragostei, unde toate resursele fericirii și ale frumosului sînt numai în mine... Poate, fiindcă acum te-ai situat în adevărata ta lumină...**

SPIRU: **Ești, cu adevărat, atît de fericită?**

SIMONA: **Fericire de femeie însărcinată...**

SPIRU: **Eu nu simt decît ostilitate...**

SIMONA: **Ostilitatea cui?**

SPIRU: **Ostilitatea tuturor... a profesorului, a colegilor, și mai cu seamă a acestor aparate, a acestor coli de hîrtie și creioane...**

SIMONA: **Sufletul tău e șlefuit în mii de fațete. De unde-l privești, tot sclipește...**

SPIRU: **De ce nu mă-ntrebi fără ascunziș de ce mi-e frică? Să-ți răspund la fel de cinstit: Mi-e o frică îngrozitoare de mine...** (Prin stînga vine în fugă Cofaru, trece prin scenă și iese în dreapta.)

Scena [a] II-a

COFARU, SIMONA, SPIRU, PROFESORUL

COFARU: **Toată lumea la loc... vine bătrînul cu temele...** (Fuge prin ușa din stînga.)

SIMONA: **Puiule, mă duc în laboratorul meu, să mă găsească acolo profesorul... Peste cîteva luni, cînd te vei fi obișnuit cu felul de lucru, voi ruga pe profesor să te treacă la mine... să fim o brățară a gîndului...** (De la ușa din dreapta:) **Nu uita... Eu sînt brățara gîndului tău...** (Pleacă.)

Scena [a] III-a

SPIRU, PROFESORUL, MĂRIUȚA

PROFESORUL (c-un teanc de hîrtii în mînă): **Uite, Spirule, am adus teza pe care trebuie s-o lucrezi...** (Lasă o coală de hîrtie și pleacă.)

SPIRU (singur, începe să lucreze. Se vede că lucrul merge greu. Devine nerăbdător, apoi exclamă): **Blestemată lucrare. Nu merge deloc.** (În dreapta a apărut Geta, Cofaru și Gradea; își fac semne și rîd de incapacitatea lui Spiru. Pe ușa din stînga a apărut Măriuța și vede jocul celor trei, așteaptă pînă ce cei trei pleacă, apoi se apropie de Spiru.)

MĂRIUȚA: **Merge greu, domnule Spiru?**

SPIRU: **Greu, Măriuță, foarte greu.**

MĂRIUȚA: **Eu am o părere... Chemați pe doamna Simona și, cît ați clipi din ochi, greul piere...**

SPIRU: **Nu, nu se poate... doamna are altceva de lucru.**

MĂRIUȚA: **Eu îi cunosc pe toți. Nici unul, nici chiar domnul profesor, n-are dibăcia doamnei. Domnul profesor singur ne-a spus...**

SPIRU: **Nu se poate, nu se poate...**

MĂRIUȚA: **Să nu fie domnul atît de trufaș. Doar e soția domnului... Știți că eu am pus casa pe numele lui Ilie?...**

SPIRU (amabil): **Pe numele lui Ilie? Dar cine-i Ilie?**

MĂRIUȚA: **Nu v-a spus doamna? E soțul meu... și el a vrut să trec casa pe care o moștenisem, pe numele lui. La început m-am împotrivit... dar, pe urmă, doamna Simona m-a povățuit bine... Acum sînt fericită... iar Ilie și-a deschis o cîrciumă...**

SPIRU: **Ai trecut casa pe numele lui?**

MĂRIUȚA: **Toți m-au sfătuit rău... numai doamna Simona mi-a vrut binele, spunînd că tot ce este al meu, e și al lui...**

SPIRU: **Bine, Măriuțo... Acum lasă-mă să lucrez, să am rezultatul gata cînd va veni domnul profesor.**

MĂRIUȚA: **Eu zic să chemați pe doamna Simona...**

SPIRU: **Nu se poate. Ea are lucrul ei...**

MĂRIUȚA: **Asta nu-i nimic... cît face altul o lucrare, domna face două.**

SPIRU: **Bine, bine... dar eu vreau să lucrez singur.**

MĂRIUȚA: **Domnul e prea trufaș. Așa am fost și eu. Dar numai cînd am iscălit actul pentru Ilie, mi-am dat seama cît e de bine să te faci una cu bărbatul...** (Pleacă. Spiru, singur, se căznește; intră Simona.)

Scena [a] IV-a

SPIRU, SIMONA

SIMONA: **Dragă Puiule, te rog, treci în laboratorul meu și controlează calculele...**

SPIRU: **Și dacă greșesc?**

SIMONA: **Numai tu lucrezi cu iubire pentru mine, și nu vei greși...**

SPIRU: **Dar eu n-am putut urni nici problema mea.**

SIMONA: **Fă-mi serviciul acesta... problema mea are o urgență. Profesorul vrea s-o prezinte la Academie și-i trebuie mai repede. Te rog, Puiule...**

SPIRU: **Dacă ai încredere în mine...**

SIMONA (convinsă): **Deplină încredere... Hai, Puiule.** (Pleacă amîndoi. După cîtva timp, Simona se întoarce și începe să lucreze la problema lui Puiu. În timp ce e cufundată în lucru, la ușa din dreapta apar cei trei: Cofaru, Geta și Gradea. Cofaru le face semn, arătînd pe Simona. Pufnesc în rîs și pleacă. Simona lucrează de zor.)

Scena [a] V-a

SPIRU, SIMONA

SPIRU (intrînd grăbit prin față): **Simona, Simona... nenorocire. Am încurcat calculele...**

SIMONA: **Cu neputință... Problema era pusă pe calea cea bună și n-aveai decît să urmărești calculele.**

SPIRU (disperat): **Și totuși ți-am încurcat total.**

COFARU (intrînd): **Profesorul...**

SPIRU: **Aleargă, Simona, și vezi ce poți repara...** (Simona pleacă. Prin dreapta intră profesorul, Geta și Gradea.)

Scena [a] VI-a

PROFESORUL, COFARU, GETA, GRADEA, SPIRU

PROFESORUL: **Ei, prietene, să-ți vedem isprava...** (Ia foaia și citește din ce în ce mai uimit.) **Bravo, Spirule... ce surpriză plăcută. Rezolvarea ta este cea bună și tehnica o minunăție...** (Din ce în ce mai entuziasmat:) **Bravo, Spirule, bravo...** (Către ceilalți:) **Prietenul Spiru este un talent matematic...**

COFARU (face semne, tumult cu înțeles.)

PROFESORUL (urmînd): **Avea mai multe căi de urmat, dar a ales-o pe cea mai simplă și mai precisă... Bravo, colega Spiru! Te felicit.**

COFARU (izbucnind): **Elogiile nu trebuie aduse lui... el nu-i decît un prinț consort...** (Geta și Gradea izbucnesc în rîs.)

PROFESORUL: **Răutatea dumitale, Cofarule, nu mă poate impresiona...**

COFARU: **Întrebați pe Gradea și pe Geta...** (Către ei:) **Nu-i așa că amicul nostru Spiru face oficiu de soț consort?... De altfel este o meserie foarte onorabilă... Și Jolliot Curie face același oficiu...**

PROFESORUL: **Eu iau lucrul așa cum l-am găsit... și te felicit pentru frumoasa dumitale lucrare...** (Pleacă spre dreapta, însoțit de Cofaru, Gradea și Geta.)

Scena [a] VII-a

SPIRU

Se plimbă agitat, în culmea deznădejdei, apoi se apropie de masă scrie cîteva cuvinte și ia o sticlă cu cianur.

SPIRU: **Cianur de potasiu... Tu ești singura și marea dezlegare a celei mai mari probleme...** (Bea otrava și după cîteva clipe cade cu capul pe masă. Intră Măriuța.)

MĂRIUȚA: **Domnule Spiru, domnule Spiru... a telefonat după dumneata...** (Îl vede și dă un strigăt, apoi pleacă și se întoarce cu Geta, Cofaru și Gradea.)

COFARU (se uită la mort, vede hîrtia și citește): **Simona, iartă-mă... dar alături de tine sînt un exilat și nu mai pot suporta... prefer moartea...**

GRADEA: **Ia te uită, ce-a dat din el...**

COFARU: **Cine anunță pe bătrîn și pe prințesa regentă...**

GETA: **Să nu le stricăm dulcele tête-à-tête...**

COFARU (iese pe ușă și strigă): **Măriuțo, Măriuțo...** (Intră Măriuța.) **Du-te și anunță pe bătrîn că prințul consort...**

MĂRIUȚA: **Ce să spun?**

COFARU (atătind spre Spiru): **Tu nu vezi?**

MĂRIUȚA: **Mă duc... mă duc...**

COFARU: **Nici măcar nu putem striga:** Le roi est mort, vive le roi...

CORTINĂ

TABLOU FINAL

Scena I

DESPINA, SIMONA

DESPÎNA: **Te rog să nu chemi pe nici unul din colegii tăi la parastasul de mîine.**

SIMONA: **Nu i-ai iertat încă, mamă?**

DESPINA: **Cum să-i iert, cînd de la răutatea lor se trage nenorocirea noastră?...**

SIMONA: **N-ai nici o dovadă.**

DESPINA: **Chiar dacă n-ar fi mărturisirea Măriuței, instinctul meu de mamă nu greșește.**

SIMONA: **Măriuța e fiecară, ca toate femeile de teapa ei...**

DESPINA: **Iar Cofaru, Gradea și Geta, niște ticăloși...** (Înfuriindu-se:) **Nu vreau să-i știu lîngă noi, cînd biserica va fi umplută de slava lui Puiu...**

SIMONA: **Nu uita, mamă... eu cu ei lucrez.**

DESPINA: **Iar eu, din umbra și din duhul ginerelui meu, trăiesc... Candela chipului lui luminează și azi această casă.**

SIMONA: **Mamă, simți o plăcere perversă să mă chinuiești.**

DESPINA: **Zilele acestea, în care se împlinește un an de la nenorocirea noastră, mi-am inundat sufletul de o năvală de tristețe, din ce în ce mai greu de îndurat. Odinioară, numai prin prezența lui, casa noastră căpăta un spor de viață. Greutățile deveneau ușoare, toate lucrurile erau apropiate și minunate și totdeauna te simțeai împăcat...**

SIMONA: **Mamă, îmi vorbești ca și cum eu nu l-aș fi iubit...**

DESPINA: **Da, nu l-ai iubit...**

SIMONA: **Am impresia că nu mă cunoști...**

DESPINA: **În iubire nu interesează ce ești în fond, dar numai ce dai din tine...**

SIMONA: **Și eu?**

DESPINA: **Ai ținut prea mult la părerea oamenilor... iar trufia te-a ademenit cu mulțimea îndemnurilor și sfaturilor greșite...**

SIMONA: **Am fost o egoistă?**

DESPINA: **Da, adevărat. Ai fost o egoistă...**

SIMONA: **Ce-a știut el de mine? Ce știi tu de mine?** (Soneria. Despina aleargă la fereastră.)

DESPINA: **Profesorul...** (Cu amărăciune:) **Și profesorul ăsta...**

SIMONA: **Mamă, nu-l asupri... Abia s-a întors din străinătate și a venit să ne viziteze...**

DESPINA: **Și el... și el a ajutat să arunci întuneric în lumina acestei case... Mă duc să-i deschid...** (Pleacă, după cîtva timp intră profesorul.)

Scena [a] II-a

PROFESORUL, SIMONA

PROFESORUL: **Scumpă prietenă, abia întors acasă, cel dintîi drum l-am făcut la dumneata...**

SIMONA: **Vă mulțumesc...**

PROFESORUL: **Nu vreau să-ți povestesc de marele succes, pe care l-au avut lucrările dumitale la congresul fizicienilor de la Paris, ci ca să te văd...**

SIMONA: **Vă mulțumesc mai mult pentru dovada de devotament, decît pentru serviciul făcut. Ce valoare profundă în semnificație capătă un formalism banal, dacă-l privești fără formalismul obișnuitului...**

PROFESORUL: **Cum?... Succesul la congres este un fapt obișnuit?**

SIMONA: **Un simbol de valoarea unei fotografii lipite într-un album sau a unui suvenir...**

PROFESORUL: **O anumită latură a sufletului dumitale este prea plină de umbră, ca să nu-mi fie tăinuită...**

SIMONA: **Clipele, pe care le trăiesc, mă obligă la o surîzătoare melancolie. Desigur că ați uitat că mîine se împlinește un an de cînd s-a petrecut tragica întîmplare...**

PROFESORUL: **Ah, mereu aceeași stafie...**

SIMONA: **În sufletul meu este un vid...**

PROFESORUL: **Ce remușcări inutile tulbură cugetul dumitale?**

SIMONA: **Nu știți ce bucurie victorioasă este să-ți faci un control al conștiinței și să-l găsești fără umbre...**

PROFESORUL: **Ciudat lucru... Dumneata, care ai atîta curaj în lucrarea științifică, te sperii în fața unei stafii...**

SIMONA: **Nu știu dacă mă înțelegeți, domnule profesor... Pe măsură ce timpul trece, între mine și Puiu nu se cască distanța separației, ci dimpotrivă, are loc o apropiere tot mai intimă, fără să izbutească totuși să suprime vidul...**

PROFESORUL (izbucnind): **Fapta lui a fost faptă de criminal...** (Dîndu-și seama de ridicul:) **Iartă-mă, scumpă prietenă, dar în vorba mea nu este o prostie. Sînt tot felul de oameni odioși, dar dintre aceștia cei mai odioși sînt acei ce practică șantajul crimei... Cei care ucid femeia iubită sau se sinucid fiindcă nu sînt iubiți... Ei bine, am curajul să spun că Spiru a fost unul dintre aceștia...**

SIMONA: **Poate că nefericirea mi se trage de la faptul că, la mine, creierul nu are atîta putere să strige mai tare ca inima...**

PROFESORUL: **Scumpă prietenă, aștept ziua cînd creierul va striga mai tare ca inima...**

SIMONA: **E păcatul meu de femeie. Viața cu soțul meu ia caracter de vis și sînt nespus de fericită cu visul meu... Sînt fericită pentru clipele pe care mi le-a procurat, pentru scrisorile pe care mi le-a scris, pentru plimbările noastre în doi... Nu mai trăiesc decît în vis, în acel vis...**

PROFESORUL: **Șantajul stafiei...**

SIMONA: **Ce nesecată este setea de apropiere de ființa iubită, de iubire... Ca să fiu mai în adîncul umilinței mele, m-am hotărît să trec profesoară de liceu, la cursul inferior, în locul lui...**

PROFESORUL (brusc): **Acest sacrilegiu nu-l vei comite... Te voi împiedica prin toate puterile mele.**

SIMONA: **Datoria mea e să preschimb minciuna în adevăr... și asta numai așa o pot înfăptui...**

PROFESORUL: **Datoria dumitale nu e să preschimbi minciuna în adevăr — lucru imposibil — ci să slujești adevărul. Ești preoteasa adevărului.**

SIMONA (tace.)

PROFESORUL: **Trebuie să-mi dai un răspuns, scumpă prietenă. Îl aștept, și-l voi aștepta mereu.**

SIMONA: **Mai pot răspunde, după cîte v-am povestit?**

PROFESORUL (brusc): **Să nu nedreptățim nenorocirea. Ea ne-a apropiat. Piedica este cel mai potrivit mijloc de a învinge și de a cîștiga. Oamenii sînt conduși de imboldurile inimii, dar mai sînt și de cele ale rațiunii...**

SIMONA: **Mi-e dor de pace...**

PROFESORUL (după o scurtă gîndire): **Poate că ai dreptate. Există o fericire, puțin accesibilă oamenilor de rînd, fericirea întemeiată pe încredere, prin lipsa de incertitudine și grijă, și prin acea luptă odioasă dintre sexe și vîrste, fericirea întemeiată pe schimbul gîndurilor, și prin comunicarea ideilor de la unul la celălalt. Fericirea prin pace și încredere...**

SIMONA: **Fericirea prin pace și încredere?**

PROFESORUL: **Aceasta e fericirea supremă, fiindcă se împlinește mereu, în fiece clipă, și mereu dorești ceva nou...**

SIMONA: **Asta-i o mare taină. Oare durerea nu-i era de trebuință lui Tannhäuser, cînd se găsea în Venusberg?**

PROFESORUL: **Noi avem mereu durerea lîngă noi... Avem elementul uman continuu... să ne avîntăm în năzuinți supraumane...**

SIMONA: **Ajungem la neant...**

PROFESORUL: **Nici neant, și nici Dumnezeu... Să ne scoborîm în noi înșine... Depărtîndu-ne de Dumnezeu și de neant, simțindu-ne «noi», cu adevărat am ajuns supraumani.**

SIMONA: **Nu-i și asta o trufie?**

PROFESORUL: **Dimpotrivă, e o umilință totală. În felul acesta găsim un echilibru și, prin el, o perfecțiune. Puterea care ne slujește nu e emoție artistică, ci emoție intelectuală... Avem în ajutorul nostru frumusețea cercetărilor fizice... și nu pentru rezultatele care vor fi, poate, cîndva folositoare omenirii, ci pentru frumusețea lucrului, și pentru emoția intelectuală...**

SIMONA: **Și eu, care voiam să devin profesoară de liceu...**

PROFESORUL: **Rămîi în această activitate de lux... Să ajungem cei mai bogați oameni din lume prin desfășurarea unui lux necunoscut încă, luxul activității științifice...**

SIMONA: **Şi în felul acesta ocolim cascada năvalnică a sentimentelor umane...**

PROFESORUL: **Frumuseţea unei ecuaţiuni noi, frumuseţea unei probleme nebănuite...**

SIMONA: **Ne va permite să ocolim furtuna vulgară a iubirii...**

PROFESORUL: **N-o ocolim... dimpotrivă, o trăim, căci iubirea este starea de extaz în care conştiinţa se proiectează pe infinit...**

SIMONA: **În sens obişnuit, iubirea se socoteşte ca o concentrare a conştiinţei în eul fiecăruia...**

PROFESORUL: **Iubirea implică dizolvarea eului în fiinţa totală...**

SIMONA: **Şi iar ajungem la...**

PROFESORUL: **Contemplarea eternului prin frumosul ştiinţei ne conduce la iubire sau, poate, la adevărata iubire... prin încărcarea divinului în ceea ce este uman...**

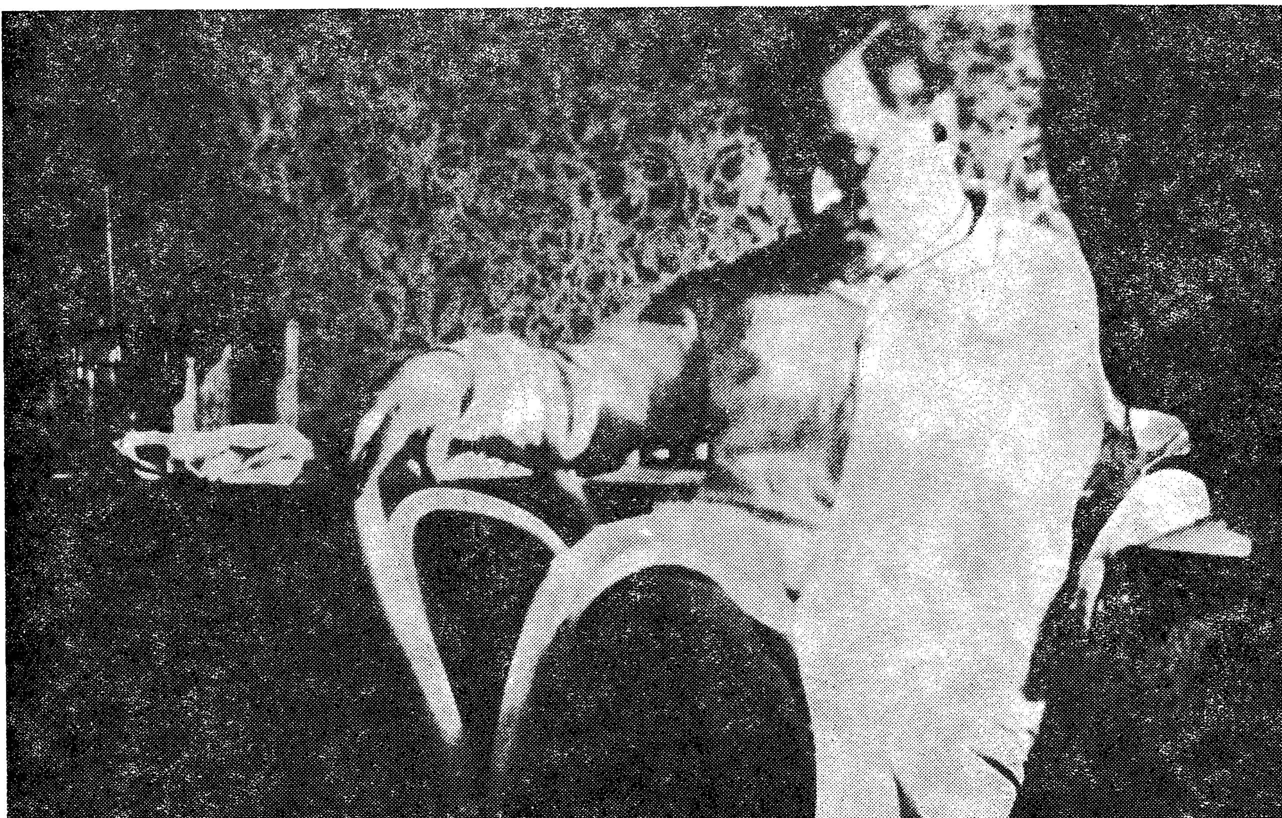
SIMONA: **Pacea şi încrederea... Cît o dura?**

PROFESORUL: **Te-ncrezi în mine?**

SIMONA: **Mă-ncred...**

C O R T I N A

aprilie, 1952

Medicul Papilian Cluj, 23 februarie 1931.

SCRIITORUL — CONȘTIINȚA EPOCII

«...a avea simțul contemporaneității»

PSEUDOJURNAL[1]

De vreun an și mai bine, nu ne-a vizitat muza decît foarte sporadic, și dacă o să mă lase de tot, că am cincizeci și trei de ani la toamnă, atuncea trebuie s-o forțez ; și mijlocul de a forța muza este să scrii cu orice preț, chiar cînd ea nu te vizitează. Și de-aia m-am gîndit să încerc proză. Acum citesc, nu scriu. Mă pregătesc numai pentru proză. Asta fac — exerciții de proză...
Din '54 pînă acuma am lucrat la trei bucăți de proză. Unele sînt, ar putea fi încadrate la genul nuvelei sau al schiței, alta — la cel al reportajului. Eu am fost mult timp reporter de gazetă, ani de zile am făcut reportaj și încerc

---

[1] Paginile, pe care le reproducem aici, reprezintă o seamă de mărturii literare, încredințate microfonului, de-a lungul anilor, de poetul *Cînticelor țigănești*. Ele însoțesc, de obicei, diverse cicluri de poeme ale lui Miron Radu Paraschivescu înregistrate pe bandă de magnetofon la Radio.

Deoarece ni s-a părut că au o anumită continuitate și închegă o adevărată profesiune de credință, le-am grupat într-un text unitar, fără să păstrăm ordinea cronologică a rostirii lor. Confesiunile de față indică același spirit militant binecunoscut, aceeași responsabilitate față de destinele culturii românești în ultimii săi ani de viață, ca și în tinerețe. Miron Radu Paraschivescu se simțea dator să fie o permanentă voce a contemporaneității. Poetul *Declarației patetice* a lăsat generațiilor tinere o exemplară lecție asupra înaltelor rosturi ale artistului in cetate.

N. R.

o sinteză, caut o formă de sinteză în proză. Între reportaj și tipul de roman clasic, de proză clasică, balzaciană sau stendhaliană. N-am să trădez niciodată poezia însă. N-aș vrea s-o trădez. Dar, dacă mă lasă, nu pot să fac, dragoste cu sila.

* * *

Mi-a venit rîndul să-mi iau greaua răspundere a prezentării unui ciclu de poeți

Am preferat să fie numai poeți români, fiindcă am impresia, totuși, că poezia românească nu este îndeajuns de cunoscută. Am căutat să îmbrățișez o arie cît mai

Cu Sidoia Drăgușanu (București, iunie 1944)

Cu Eugen Jebeleanu, Radu Popescu și Al. Oprea, pe terasa Castelului din Bled — Jugoslavia, 3 iulie 1965.

largă, cît mai întinsă de timp: nume de la cele clasice, ca Dimitrie Anghel, pînă la cele mai moderne, ca Magda Isanos.

Visul meu ar fi fost să pot întruni texte din: Dimitrie Anghel, Dumitru Iacobescu Vasi, Luchi Ion Caragiale, Felix Aderca, Lucian Blaga, Emil Botta, Dimitrie Stelaru, Gelu Naum, Virgil Teodorescu, Magda Isanos. Pentru ca, în felul acesta, să se înțeleagă mai bine cît de unitar este curentul poeziei moderne românești, că el are o tradiție, că atunci cînd se vorbește cu dispreț, și oarecum ca despre un lucru de mult fumat, și se spune «modernismul», modernismul nu este un lucru care s-a terminat, nici poezia

modernă nu este un capitol sfîrşit. Ea începe de undeva şi va continua probabil cîtă vreme va trăi şi poezia noastră.

Ce înseamnează a fi modern? A fi modern înseamnează a avea simţul contemporaneităţii epocii şi mai înseamnă ceva: înseamnează a avea sentimentul familiei unice umane.

Dacă am fi avut timpul să întrunim măcar aceste nume în acest ciclu, s-ar fi văzut şi mai bine cît de unitară e familia asta de spirit; foarte prezent şi foarte acut în timbrul şi în felul lor de a simţi şi de a interpreta lumea şi de a o exprima, bineînţeles pentru că limbajul poeziei moderne înseamnează un limbaj care fuge de rutină.

* * *

Unul dintre poeţii care mi-au impus cel mai mult în poezia modernă este Paul Valéry şi el a rămas pentru mine un « alta ira » sau o stea la care visez şi am început şi eu să transpun într-o formă fixă, aşa cum el ne învaţă, cu poezia lui, să transpun o sensibilitate modernă; e drept că, uneori, foarte multe mi se par că sînt baudelaireiene. Baudelaire este, de asemeni, autorul care m-a marcat din adolescenţă.

* * *

Cînd am scris prima poezie? Întîi că nu vreau să mă socotesc un monument istoric. Mai am cel puţin douăzeci şi cinci de ani pînă să ajung monument istoric... Primele poezii le-am scris la Văleni cînd aveam, cred, vreo treisprezece, paisprezece ani; mama era institutoare aicea. Poeziile mele erau violent influenţate de romanţele lui Minulescu, deci toate erau de dragoste, într-un ritm modern şi — pentru că dacă m-ar fi prins mama că scriu asemenea poezii, în care dezvăluiam secretele mele amoroase, cu totul imaginare de altfel, aş fi căzut de ruşine — erau semnate cu pseudonim. Aveam două pseudonime: unul era Emil Soare — pentrupoeziile care aveau tentă optimistă — şi altul era Radu Nour — pentru cele neguroase. Am renunţat la aceste pseudonime cînd a dispărut şi revista pe care o scoteam aicea, la Văleni, la tipografia lui Nicolae Iorga. *„În poveste"* — aşa se chema revista. A şi intrat în « poveste », pentru că — aşa cum zice Blaga — copilăria ţine de poveşti, de « poveste ». Era o revistă care a sugerat probabil şi formatul *„Biletelor de papagal"*, fiindcă asta se petrecea în 1924, cînd nu apăruseră încă *biletele* argheziene. Era o revistă mică, din deşeuri de hîrtie care cădeau de la tipografie. O scotea un învăţător de aici, şi eu eram cel de-al doilea colaborator al lui, primul fiind chiar el.

* * *

La mai toate cărţile mele am luat titluri de împrumut. Adică am încercat să fiu întotdeauna într-o filiaţie, într-o continuitate, într-o linie de corespondenţă cu spiritul latin care caracterizează limba şi literatura noastră. Am debutat cu *Cîntice ţigăneşti*, care nu era decît o echivalenţă a lui *Romancero gitan* al lui Lorca, am luat *Laude* de la Maragal, care e tot spaniol, şi [la] *Tristele*, sigur că m-am gîndit la Ovidiu.

* * *

Dacă aş face aşa, ca un joc, şi-aş pune pe hîrtie amintiri despre cei pe care i-am cunoscut în viaţă în lumea asta a scrisului, cred că tot Ilarie Voronca este cel care m-a frapat ca delicateţe sufletească, ca temperament într-adevăr poetic. Ar însemna însă să fiu cu totul ingrat faţă de mulţi alţii: tot grupul de la *„Unu"* — Saşa Pană, Geo Bogza, Ştefan Roll — pe urmă cei mai tineri, care au venit după echipa din care făceam şi eu parte. Eu am fost de altfel între ei; între cei de la *„Unu"*, care erau mai vîrstnici decît mine, şi între cei care veneau imediat după ei, fostul grup *„Alge"*: Gherasim Luca, Paul Păun, Perachim, Aurel Baranga şi Dan Faur — unul din cei mai buni prieteni, care s-a prăpădit acum cîţiva ani. Dar numele pe care le-aş putea înşira sînt nenumărate. M-a impresionat foarte mult şi Minulescu, cînd l-am văzut prima oară declamînd. Era un artist al declamaţiei, un mare actor care-şi spunea versurile fermecător.

Aproape că îți dădeai seamă că poezia lui nici nu este scrisă pentru a fi citită cu ochii, ci pentru a fi spusă.

* * *

Masa mea de lucru este un birou foarte gros și foarte masiv, de stejar. Nici eu nu știu cum scriu. Se întîmplă că îmi vine să spun ceva și scriu pe ce se întîmplă. Nu scriu nici la masă, nici la birou. Poate să fie în tren, poate să fie pe drum. Scot carnetul — că umblu cu carnetul la mine — și însemnez. Asta este o chestie pe care aș recomanda-o, într-adevăr, la toți tinerii. Să aibă un carnet și un creion asupra lor. Astea sînt munițiile poetului, « sine qua non », fiindcă, de fapt, el e vînat de poezie, nu el vînează poezia și — cîteodată — îl surprinde poezia, și — atunci — notează. Uneori, citesc ceva și, chiar pe cartea pe care citesc, care-mi sugerează ceva, fac o notație. Pe urmă, las un timp, dau peste aceste notații, le revăd — caietele astea — și văd dacă e ceva rezistent în notația pe care am făcut-o, un vers care antrenează altul. N-am o tehnică specială. E imposibil să-ți împarți așa tot programul. Poate doar la prozatori. Mi-am dat seama că prozatorii lucrează cu program. Poate că, pe la șaizeci de ani, o să mă apuc serios de proză. Am încercat proză, dar n-am fost mulțumit de ea.

* * *

Este normal că un poet vrea să fie el însuși, caută să învețe singur limbajul și, bineînțeles, că în această nobilă ambiție se poticnește de foarte multe ori. Este firesc, nu trebuie să i se facă un proces din cauza asta; ar fi mult mai rău dacă s-ar apuca să papagalicească; ei, tinerii, caută să fie ei înșiși, chiar cu șovăirile lor, dar caută să fie ei înșiși și să nu fie epigoni; cred că încearcă să creeze. Există o vorbă, foarte memorabilă și demnă de a fi memorată, a spiritului pe care eu îl socotesc cel mai reprezentativ al secolului nostru, în orice caz, a celei de a doua jumătăți a secolului nostru, al lui Malraux, care spune că « în orice artă, artistul își caută limbajul lui propriu. Dar înainte de a ști limbajul, bineînțeles că trebuie să învețe alfabetul ».

* * *

E aproape o banalitate azi să mai subliniezi că opera de traducere echivalează evident pe aceea de creație originală și adeseori o și suplinește. Nici nu s-ar putea să fie altfel, cînd poetul singur știe cît de mult este el tributar și ostatec al limbii și că singura posibilitate a comunicației între culturi rămîne aceea a tălmăcirii artistice. De la *Odiseea* și *Eneida*, e sensul oricărui edificiu de cultură și al oricărei opere de traducere în special. A fi traducătorul unei opere, pe care o faci să circule și să hrănească, la fel ca și un sînge, conștiința, gustul și sensibilitatea poporului tău, e o treabă cu atît mai frumoasă, cu cît e mai utilă, dacă se poate vorbi de o utilitate a artei, dincolo de utilitatea frumuseții.

* * *

Bineînțeles, s-au făcut la noi, în domeniul traducerilor artistice, vădite progrese și, inevitabil, aceleași erori ca și în sistematizarea urbanistică a orașelor. Dacă numai în acești douăzeci de ani, am putut avea capodopere de traducere din Shakespeare, și mă gîndesc la *Richard*-ul lui Ion Barbu —, din Molière sau Crîlov, traduși de Arghezi, din Goethe, tradus de Blaga și Vianu, sau Lampedusa, tradus de Tașcu Gheorghiu, nu trebuie uitat că ne-au rămas bune moșteniri mai vechi, ca *Eneida* lui Coșbuc sau *Odiseea* (pentru tineret) de E. Lovinescu, pînă la cele [ale] lui D. Iacobescu din Verlaine și alți simboliști francezi sau ale lui Emil Gulian din Edgar Poe. Romanul și nuvela de mare și vie actualitate abia-abia încep să fie traduse la noi. În concluzie, e nevoie de cu totul altă metodă de lucru a *„Editurii pentru literatură universală"*, pentru ca să devină într-adevăr o editură a intereselor culturii românești celei mai avansate, unde-și dau întîlnire și de unde să iradieze operele fundamentale pe care veacul nostru le-a dat nu unei țări și nu unui popor anume, ci planetei întregi. Astfel vom aștepta în viitorii ani să comunicăm prin radio, televiziune, film și sateliți mai repede, mai viu și mai eficient decît prin tipar.

DESTĂINUIRI: Ioan SLAVICI în procesul ziariștilor

ROTONDA 13

consacrată omagierii personalității lui Ioan Slavici, a repus în discuție mult dezbătutul proces al ziariștilor din 1918, moment dificil din biografia scriitorului ardelean.
Au fost reexaminate pe baza mărturisirilor unora dintre participanții la proces, precum și prin consultarea documentelor epocii, acuzațiile care i-au fost aduse autorului *Marei* în urma colaborării sale la *„Gazeta Bucureștilor"*. Din «Corpul de judecată», prezidat de profesorul Șerban Cioculescu, au făcut parte scriitorii: Ion Pas, Barbu Solacolu și D. I. Suchianu. Au depus «mărturii» istoricul Vasile Netea și publicistul Gh. Cunescu. Transcriem după bandă de magnetofon textul dezbaterii care a adus cuvenitele clarificări din punctul de vedere al adevărului istoric, apărînd încă o dată memoria lui Slavici și dezvăluind mașinațiile cercurilor politice ale vremii, care au aruncat asupra marelui prozator și al altora oprobiul public, căutînd să distragă atenția de la adevărații vinovați — politicieni și oameni de afaceri colaboraționiști.

PROCESUL ZIARIȘTILOR
LA CURTEA MARȚIALA
ZIUA VIII-a
— Ședința de dimineață —
— Pledoariile d-lor Em. Socor și Mihail Mora —

In continuarea pledoariei sale, d. EM. SOCOR arată că la venirea nemților, cel dintâi care a avut să sufere neplăceri, a fost tocmai Slavici. El a fost îndepărtat din postul de profesor de limba română ...

D. Socor spune că nu pot fi condamnați oameni cari au convingeri opuse celor ...

Condamnarea ziariștilor

Curtea Marțială, după șase ore de deliberare, a dat aseară următorul verdict: . .

După aproape șase ore de deliberare, Curtea reintră în sala de ședință aducând verdictul prin care sunt condamnați:

Acuzații D. Karnabat și S. Grossman la 10 ani recluziune; iar acuzații Ioan Slavici, I. N. Theodorescu-Arghezi și Dem. Theodorescu la 5 ani recluziune. Toți ceilalți acuzați sunt achitați.

P. A. S.

«rejudecat» de:

ȘERBAN CIOCULESCU

ION PAS

BARBU SOLACOLU

D. I. SUCHIANU

Șerban CIOCULESCU: *Încep prin a vă spune că această sărbătorire a 125 de ani de la nașterea lui Slavici (18 ianuarie 1848, la Șiria), omagiată de Muzeul literaturii române, trebuia să fie onorată de prezența tovarășului Ion Pas, care, contemporan, într-o privință, firește la o respectabilă distanță cronologică, contemporan totuși cu Slavici, și-ar fi depănat amintirile personale. Cum nu poate fi prezent în mijlocul nostru din motive independente de voința domniei-sale, tovarășul Ion Pas a avut amabilitatea să răspundă solicitării noastre transmițîndu-și amintirile despre Slavici, și în mod deosebit despre cel mai dramatic moment din existența scriitorului ardelean, prin intermediul benzii de magnetofon.*

Va urma o expunere a poetului Barbu Solacolu, care, de asemenea, a asistat la acel proces și are amintiri personale. Așa că, am plăcerea, și cinstea totodată, fie chiar pe bandă de magnetofon, să dau cuvîntul tovarășului Ion Pas, scriitorul bine-cunoscut.

Ion PAS: Nu știu ce anume considerații l-au determinat pe secretarul de redacție al ziarelor *„Adevărul"* și *„Dimineața"*, la care mi-am făcut debutul în gazetărie, îndată după întoarcerea mea din război, să creadă că locul de muncă, pe care urma să-l ocup, ar trebui să fie reportajul. Aș fi putut să fiu bun și la altceva în redacție, însă stimatul și mult mai vîrstnicul meu confrate a ținut neapărat să fac reportaj politic și, de asemenea, dări de seamă privind procesele de la Curtea Marțială. Îndatorat, ca atare, eram în primul rînd să iau contact cu fruntașii Comitetului Dirigent din Ardeal, al căror sediu în București se găsea în casa doctorului Popovici, o celebritate a timpului, frate cu fostul ministru național-țărănist Mihai Popovici — bărbat simpatic, elegant și spiritual, despre care adversarii politici declarau că nu are alt merit decît că, trăind ani în șir la Viena, devenise absolvent al Academiei de biliard.

În locuința lui Mihai Popovici, respectiv a doctorului Popovici, veneau toate somitățile, începînd cu Iuliu Maniu, continuînd cu Ciceo Pop și cu toți ceilalți fruntași țărăniști și naționaliști de dincolo de Carpați. Mă interesa, într-un fel, pătrunderea în atmosfera care a urmat imediat Unirii, și căutam să iau interviuri factorilor politici importanți. Izbuteam de cele mai multe ori datorită recomandărilor făcute de Mihai

Barbu Solacolu. D. I. Suchianu. Șerban Cioculescu.

Popovici, care mă prezenta, deși era o mare diferență de vîrstă între noi, ca pe «bunul meu prieten», pe care îl primea la orice oră cît de matinală sau cît de întîrziată.

Cariera mea a început, astfel, aproximativ bine, culminînd cu un răsunător succes pe care l-am avut cînd, datorită mie, „*Adevărul*" a fost singurul ziar care a anunțat plecarea delegației conduse de primul ministru Vaida-Voevod la Geneva, pentru semnarea tratatului de pace.

Eram tînăr și tocmai de aceea am stîrnit invidia colegilor cu stagiu mai îndelungat în profesia condeierilor. Am cîștigat însă în aprecierea conducerii redacției și în special a lui Constantin Mille. (Uitasem să spun că Mille m-a angajat pe baza intervenției lui Costaforu, al cărui redactor fusesem cînd el, înainte de război, scotea „*Revista Copiilor și a Tinerimii*".)

Destinul meu reportericesc s-a încheiat însă, pe latura contactelor cu oamenii politici, în momentul cînd am fost prezentat, tot de Mihai Popovici, lui Ciceo Pop (cu numele-i întreg Ștefan C. Pop), fruntaș al partidului lui Maniu, un om urît ca naiba și foarte violent. Protectorul meu a făcut imprudența de a-l opri în hol. «Bădie, dă-mi voie să-ți prezint un prieten (interpelatul se uita la mine ca un mops) care te roagă să stai cu el de vorbă. E gazetar.» Cînd a auzit care îmi este meseria, a izbucnit: «No, dar nu mai stau, domnule, de vorbă cu ziariștii. Am vorbit ieri cu unul de la „*Universul*". Eu i-am spus o prostie și el a scris alta mai gogonată». După aceea mi-a întors spatele.

La anii pe care îi aveam este de înțeles că m-am dus glonț la redacție și am cerut secretarului să-mi schimbe atribuțiile, trecîndu-mă la secretariatul redacției sau scriind articole. Oricum, reportaj nu mai fac, iar dacă nu-mi satisface dorința pe care i-am exprimat-o, plec.

Cu vreo douăzeci de ani mai mulți decît aveam eu, el m-a privit și a zîmbit. «Bine, domnule, dar din cîte îmi spui rezultă că te superi ca văcarul pe sat. Nu știi că, în presă, dacă te dă afară pe ușă, intri pe fereastră?» «Da, dar eu nu pot. Eu am mîndria mea.» «Să fii sănătos. Însă cu ea nu te văd făcînd mulți purici în jurnalistică.» (Am făcut gazetărie mai mult de treizeci de ani, necurmat; sporadic o mai fac și acum.)

În locul meu a fost desemnat un tînăr, originar din Focșani, care tăia cîinilor frunză prin birouri, așteptînd să fie angajat.

Secretarul redacției (se numea Coniț) l-a chemat cu destul de exagerată grabă pe viitorul meu confrate și i-a spus: «Du-te, dumneata, de acum încolo, domnule Rosin

(îl chema George Rosin), la Mihai Popovici acasă și vezi ce e pe la ei. Domnul Pas s-a supărat (cu ironie) pe frații ardeleni ». Rosin s-a dus și a făcut o carieră atît de grăbită și strălucită, încît Al. Kirițescu l-a proclamat, într-un articol, « prințul reporterilor ». Aceeași denumire a fost dată ceva mai tîrziu și lui Brunea-Fox. Din păcate, Rosin n-a trăit mult deoarece, petrecîndu-și nopțile prin baruri, s-a ales cu o tuberculoză serioasă care l-a răpus.

Asta-i o latură a vieții mele gazetărești; cealaltă e activitatea pe care am desfășurat-o la Curtea Marțială. Acolo, mă prezentam, în fiecare zi, comisarului regal Niculescu-Bolintin, un om de treabă, ofițer de rezervă, în civilitate avocat. Îl întrebam ce procese mai sînt pe tapet și el îmi dădea informații pe care le aduceam la redacție. Din cînd în cînd se petreceau și niște situații care puteau fi considerate evenimente, ca, spre exemplu, procesul colonelului Verzea, fost director al Poștelor și prefect al Poliției Capitalei, rămas în teritoriul ocupat. Condamnat la moarte pentru trădare, n-a fost, pînă la urmă, executat. Avea relații înalte, numeroase, și susținea că rămăsese în București din ordin, ceea ce era adevărat. Erau însă și altfel de procese: de la ofițeri de grad inferior pînă la soldați care rămăseseră acasă, tăinuiți, sau lăsaseră să fie prinși din urmă de vrăjmaș. Reportajele mele erau — cel puțin aceasta îmi fusese intenția — scrise mai colorat. Încercam ca ele să se deosebească de proza confraților cu un mai vechi stagiu în meserie, care scriau după unul și același calapod. Aveau ciudă pe mine și căutau să-mi pună bețe-n roate, mai cu seamă că mă prezentasem comisarului regal în uniformă soldățească, trecută prin toate etuvele spitalelor din Moldova, pe unde zăcusem. Mă prezentam ofițerului, salutîndu-l milităreşte, dar el catadixea numai arareori să-mi întindă un deget. Pe urmă, întîlnindu-mi numele în „*Adevărul*" și „*Dimineața*", și-a schimbat atitudinea, deși colegii mei căutau să-l monteze «precum că sînt socialist», nelucrînd numai la «presa din Sărindar», dar și la „*Socialismul*".

Printre alte procese, am avut prilejul atunci să-l urmăresc pe acela al ziariștilor, care scriseseră la „*Gazeta Bucureștilor*", al cărei director era Ioan Slavici, și la „*Lumina*", condusă de C. Stere. Toți au fost arestați, inclusiv Slavici, dar nu și Stere, care avea relații cu liberalii. Singura neplăcere suferită de el a fost obligația (dacă se poate spune astfel) de a accepta un pașaport și a se interna într-un sanatoriu elvețian. Unii ziariști vruseseră să plece în Moldova, dar autoritățile militare le-au pus în vedere să rămînă pe loc, declarîndu-i mobilizați ca jandarmi pedeștri pe lîngă prefectura poliției. În situația aceasta era Arghezi și mai erau și alții. Nu li se interzisese să scrie la „*Gazeta Bucureștilor*" și nici la cealaltă. Cu toate acestea au fost, după război, trași la răspundere. Arghezi, Slavici și alții au avut pedeapsa maximă — 5 ani de închisoare. [*sic!*]

Pe Slavici l-am cunoscut încă înainte de perioada neutralității, prin nepotul lui, care era pe atunci licean. Stăteam în același cartier eu, el și cu un alt prieten despre care am vorbit mai de multe ori, Stelian Vasilescu — a murit în primul război mon-

dial; au scos revista „*Spre lumină*", iar nepotul lui, în vacanţă, — tatăl lui era redactor şef la „*Universul*", dar aveau totuşi o viaţă strîmtorată — a fost angajat de unchiul lui, de către Slavici, la ziarul „*Ziua*", un ziar care făcea un fel de politică filogermană. I-am mărturisit că aş vrea să-l văd pe Slavici, şi atunci l-am văzut prima oară — « ăla este », mi l-a arătat cu degetul. Era într-o altă cameră. După aceea, de-a lungul anilor, l-am văzut de multe ori. Am avut marea satisfacţie ca printre colaboratorii revistei mele „*Omul liber*", scoasă în 1923—25, să fie şi el. Slavici a scris un articol — îmi lipseşte din colecţie — *Robii*? Aşa ceva... Nu mai ştiu cum se intitula. I-am solicitat eu articolul. Avea o caligrafie foarte asemănătoare cu a lui Caragiale, foarte corectă. Articolul îmi lipseşte din colecţie. Întîlnirile la „*Adevărul*" şi „*Dimineaţa*" se mărgineau la încrucişarea pe scară, de la parter la etaj. Uneori coboram eu, alteori el. Nu mă cunoştea. Alteori mă opream în faţa librăriei lîngă el şi, prefăcîndu-mă că mă uit la titlurile cărţilor, cu coada ochiului îl priveam pe el. Şi el, din cînd în cînd, întorcea privirile, avea nesiguranţă cînd vedea că s-a oprit unul lîngă el. Ani de zile îl insultaseră şi-l huiduiseră atîţia încît omul avea un sentiment de reţinere. Personal nu-l cunoşteam. I-am scris. Mi-a trimis articolul acela; păcat că-mi lipseşte. Dacă prezintă interes poate îl găsiţi...

Dar să revin la procesul de care aminteam mai înainte.

Ziariştii arestaţi, în număr de vreo 50, erau de valori diferite, de la scriitorii de articole de fond sau, cum se spune în termeni ziaristici, «editoriale», pînă la corectori mărunţi. S-a apărat fiecare cum a putut, declarînd chiar unii dintre ei că erau agenţi ai Siguranţei. Stupoare deosebită a stîrnit un economist respectabil, Ştefan Antim, care a făcut aceeaşi mărturisire.

Singurul care s-a apărat cu o impresionantă demnitate, cu vehemenţă, a fost cel mai vîrstnic şi mai notoriu dintre ei, Slavici, căruia comisarul regal i se adresa totdeauna cu un ton de dispreţ : « bătrînul Slavici ». Scriitorul era acuzat că a trădat interesele României, manifestîndu-se ca filogerman. Dar filogerman mai fusese Carol I, care murise între timp. Filogermani fuseseră Marghiloman, Carp şi numeroşi alţi politicieni. Slavici s-a apărat, repet, cu un extraordinar curaj. Era scund de statură, îndesat, cu umeri laţi, cu un păr tuns ca peria. Completul de judecată stătea ceva mai sus şi el nu ajungea pînă în dreptul lor, încît, ca să vorbească, se ridica pe vîrful picioarelor şi doar cu degetele mîinilor ajungea deasupra mesei dinapoia căreia se aflau judecătorii lui. Se apăra, făcînd istoricul vieţii sale, de la puşcăria pe care a ispăşit-o în tinereţe sub regimul maghiar, pledînd în favoarea consecvenţei politice căreia i-a rămas credincios toată viaţa. A greşit, desigur, istoria a luat alt curs, însă el şi-a făcut datoria în funcţie de conştiinţa sa, care îi cerea ca ţara — ori să rămînă în neutralitate, ori să meargă alături de Puterile centrale. A vorbit cam o oră. Era uimitor prin curaj la cei 70 de ani pe care-i împlinise. La Văcăreşti, Slavici a stat împreună cu Arghezi, cu Dem. Theodorescu, Karnabatt, Grosman. Scria toată ziua.

Prietenia lui se îndrepta spre socialişti. Era după drama din piaţa Teatrului şi erau toţi socialiştii, în frunte cu I. C. Frimu, arestaţi. Simţea nevoia sufletească să se ducă în mijlocul lor. Frimu, un muncitor foarte cultivat, şi ceilalţi ştiau cine este Slavici, ce merite are în literatura şi în cultura noastră. Îl preţuiau foarte mult şi erau bucuroşi cînd, seara, venea la ei în vizită. Îl interesau. Cunoştea prin ei ce e socialismul. Mult apropiaţi îi erau cu deosebire Frimu şi Gh. Cristescu. Acesta din urmă era, cum a fost totdeauna, volubil, zgomotos, intempestiv, în deplină discordanţă cu tovarăşul său, calm, potolit, rostind ca şi Slavici un cuvînt la un ceas. Nu se poate anticipa, dar nici nu este exclus că dacă ar fi fost mai tînăr, dacă ar fi continuat să trăiască, Slavici ar fi [devenit socialist, aşa cum şi alţii, în contactele de la Văcăreşti cu socialiştii, s-au alăturat lor. Un exemplu este N. Lupu Costache, al cărui părinte era ministru sub ocupaţie. Intelectual cu studii la Paris, fiul colaborase şi el la gazeta lui Stere, dar la Văcăreşti, în contactele cu socialiştii, şi-a făcut un examen de conştiinţă, după care a cerut favoarea de a fi admis în partidul socialist. Slavici după aceea a colaborat la „*Adevărul literar*", cu diverse articole de cultură generală şi de limbă. Era oarecum o

marotă a lui — lingvistica; destul de plicticoase articolele acelea. Dar a continuat scriindu-și în același timp memoriile în volumul care se intitulează *Închisorile mele* și care este foarte interesant. Și a mai scris ceva: *Lumea prin care am trecut*. El a murit, pare-mi-se în 1925. Avea, cred, 78 de ani.

Șerban CIOCULESCU: *Spuneam încă de la începutul discuției noastre că poetul Barbu Solacolu poate să ne dea în intervenția domniei-sale o imagine exactă a acestui proces la care a participat cu o curiozitate firească, pe atunci fiind foarte tînăr. Dau cuvîntul poetului Barbu Solacolu.*

Barbu SOLACOLU: Domnule președinte, doamnelor și domnilor —, mi s-a prescris un cadru — mărturisesc, mi-e foarte greu să mă rezum strict la cadrul care mi-a fost prescris[1].

Șerban CIOCULESCU: *Sînteți liber să fermecați publicul în cel mai larg cadru...*

---

1. Am primit din partea poetului Barbu Solacolu, la cîteva zile de la seara de amintiri închinată memoriei lui Ioan Slavici, o epistolă mai amplă, completînd cuvîntul său omagial cu o seamă de precizări pe care le socotim demne de a fi consemnate. Vom reproduce așadar în note cele mai semnificative pagini din această confesiune:

«Răsfoiam deunăzi cartea proaspăt apărută a Cellei Delavrancea. Am regăsit în ea un joc din copilărie, pe care-l practicam așa cum și fiica lui Barbu Delavrancea o făcea, cu deosebirea

Barbu *SOLACOLU:* Ce se-ntîmplă?... Am fost într-adevăr, şi mă socot şi astăzi, cît voi mai fi în viaţă, contemporan al lui Slavici, deşi, exact 49 de ani, ca vîrstă, mă despart de acest clasic al literaturii noastre. L-am cunoscut ca oricare elev în primele clase gimnaziale, la gimnaziul „Lazăr" — prin 1907 sau 1908. L-am citit şi l-am apreciat totdeauna în mod deosebit. Legăturile lui cu *Junimea*, prietenia cu Eminescu şi Titu Maiorescu, care, la cererea poetului, l-a stipendiat şi i-a înlesnit studiile la Viena, îmi erau desigur cunoscute. Slavici a mers continuu pe linia politicii, să zicem, junimiste, conservatoare, linia Titu Maiorescu, ceea ce, la un moment dat, l-a dus prin anul 1908—1909, anii la care mă refer, la directoratul gazetei „*Minerva*" — hotărît, pe linia pe care i-o indicau patronii, linia lui Guţă Cantacuzino (cel care finanţa apariţia publicaţiei) cu un caracter pronunţat germanofil.

Deci, nu e de mirare că Slavici a îmbrăţişat orientarea politică pe care i-o reproşăm. Vedeţi, în viaţa unui scriitor sînt ridicări bruşte şi surpări, uneori catastrofale. E cazul ridicării lui Slavici şi al prăbuşirii lui. Slavici a fost un om sărac, era fiu de cojocar rural — tatăl său, Sîrbu, această meserie o avea. Graţie conservatorilor, şi-n special, cum v-am spus, a lui Titu Maiorescu, a izbutit să trăiască, să scrie. În *Notiţele zilnice* [*sic !*] ale lui Titu Maiorescu — apare una din cele mai interesante însemnări înainte de 1880, din care reiese aprecierea deosebită pe care o avea pentru scriitorul ardelean.

Slavici a fost apoi, ani de zile, după cum se ştie, redactor la „*Timpul*". Ca gazetar, Slavici trebuia să trăiască — şi ca atare se conforma direcţiei publicaţiei care-l stipendia. Prin 1914—1915, pe linia acestei politici, a devenit colaborator al ziarului „*Ziua*"

însă că ea îl poreclise fericit „le jeu du bouchon psychologique..." Jocul dopului psihologic (!). Îl jucai la masa de prînz sau de seară, masă burgheză, profitînd de clipele de neatenţie ale părinţilor. Priveai prin faţetele prismatice ale sferei de cristal, — mîner al dopului carafei. Obţineai refracţii de lumină şi culori, prin rotaţii ca de caleidoscop, sau dezmembrai trăsăturile chipurilor pe care le priveai prin cristal şi le refăceai caricatural ca-ntr-un joc de oglinzi miraculoase. Alcătuiai sugestiv esenţa, parcă a înseşi obiectelor şi fiinţelor privite.

Acum, imaginar însă, mă dedau unui asemenea joc. Solicit amintirea pînă la epuizare nervoasă pentru a scoate din străfundurile ei scene, clipe, fulguraţii vechi de şaizeci şi şase şi mai apoi de cincizeci şi opt şi de cincizeci şi patru de ani... Trei etape succesive ale contemporaneităţii mele cu Slavici de care, ca vîrstă, mă despart totuşi patruzeci şi opt de ani... Dar, mi-a fost dat să-mi fie şi să-mi rămînă contimporan.

Dacă la cele rostite atunci, la 13 ianuar 1973, adaug acum notele care urmează, o fac pentru a împlini măcar faţă de mine însumi o datorie de conştiinţă, cu atît mai mult, cu cît expunerea mea din seara zilei arătate a determinat, în chiar cursul ei, un neaşteptat incident. Reflectînd imediat asupra lui mi l-am explicat, lucru pe care nu-l puteam mărturisi public atunci, că decurgea fatal din însuşi modul (greşit după mine) cum fusese organizată o solemnitate care, în loc să privească opera unui scriitor, şi incidental viaţa lui, a fost îndreptată asupra omului şi operei, deci nu exclusiv asupra scriitorului, ci în primul rînd asupra omului. Acest lucru mi-a îngreunat situaţia.

Din capul locului, a trebuit să-mi edulcorez expunerea. Ceea ce urma să se rezume la o confesiune dureroasă, fireşte, dar acuzatoare poate a lui Slavici ca om politic, a devenit fad. În prezidiumul adunării fusese poftit să şadă nepotul în linie directă al lui Slavici şi una din fiicele scriitorului. Mai puteam fi sincer şi, prin sinceritatea mea, brutal cu aceşti oaspeţi?

Sînt ajuns la vîrsta celei mai înţelegătoare şi iertătoare omenii. Voiam să fiu scurt, foarte scurt în relatarea mea şi s-o închei cu un citat din necrologul scris de N. Iorga în 1925, la moartea lui Ioan Slavici. Iată acest citat pe care în şedinţa publică nu l-am mai adus, fiindcă împrejurarea nu-l mai îngăduia. El are aci darul de-a lumina atmosfera în care înţelegeam să vorbesc dacă aş fi putut vorbi aşa cum aş fi voit, fără prezenţa, lîngă mine chiar, a oaspeţilor neaşteptaţi.

„Greşelile omului politic nu se mai discută la moartea lui, ele trec în domeniul istoriei, care nu iartă cînd judecă în afară de patimile momentului, dar în acelaşi timp şi explică, punînd pe fiecare în mediul epocei lui, în acele împrejurări în care a trăit şi în mişcarea curentelor de care a fost împins şi condus .[...]

Dar cît de mult se dă în urmă — şi tot mai în urmă va rămînea cu vremea — vinovatul politic din vremea marelui război cînd apare opera de tinereţe şi maturitate a scriitorului!"

Profetic, Iorga va fi văzut venind momentul absolvirii de vină a scriitorului? Atît doar, istoria nu uită, şi contimporanii, cîţi mai sînt, ca mine unul — nu pot uita. Am spus-o şi în relatarea mea, dar foarte acoperit: — „Eu rămîn contemporan al lui Slavici — pînă la propria-mi moarte". Dureroasă dilemă. Am continuat să vorbesc. Înotam. Mă învîrteam în jurul cuvintelor mele ca un cîine în jurul cozii lui.»

în momentele în care în ţara noastră prindea o mare consistenţă mişcarea francofilă, pentru că românii au înţeles în acele momente că a sosit clipa întregirii neamului şi că această întregire nu se putea face decît împotriva voinţei regelui şi împotriva curentului germanofil. Nu se putea concepe o întregire a graniţelor României fără un război împotriva Austro-Ungariei. Slavici a început tocmai atunci să scrie la o gazetă rău famată în epocă, la *„Ziua"*, a lui Bogdan-Piteşti. Hotărît, îşi făcea meseria de ziarist, dar nu o dată lucrurile au fost interpretate altfel. Întîmplarea face ca să-l fi cunoscut şi eu pe Bogdan-Piteşti, în acele vremuri — prin 1914 sau 1915 — dus de poetul Ion Vinea. Obţinusem de la Bogdan-Piteşti făgăduiala unei modeste colaborări literare. Casa lui Bogdan-Piteşti era ticsită de opere picturale valoroase: Grigoreşti, Andreeşti, Luchieni. Covoare somptuoase, imense icoane vechi de lemn. Acestea împodobeau monumental scara care ducea la apartamentul casei, la etaj, o casă boierească, pe strada Brezoianu. Casa aceasta, geamănă cu cea a proprietarului (un moşier cu numele de Grueff), se afla pe partea stîngă a străzii, în direcţia străzii Sion. În locul acestor case impunătoare s-au ridicat mai tîrziu cîteva blocuri. La Bogdan-Piteşti l-am cunoscut pe Adrian Maniu, pe caricaturistul Don, devenit încă din acei ani, la Paris, un mare caricaturist, pe Petrescu-Găină — un foarte modest pictor şi caricaturist care, ca om de casă al lui Bogdan-Piteşti, îi putea suporta capriciile şi searbedele lui glume. Atunci, acolo, într-una din seri, l-am cunoscut pe Slavici. Venise să primească indicaţiile politice ale zilei, pe care i le da directorul ziarelor *„Ziua"* şi *„Seara"*. Slavici era redactorul politic al acestora. I-am fost prezentat. Era un om scund, bine legat, cu o faţă care-i arăta vîrsta de 65 de ani sau chiar mai mult. Cărunt, cu mustaţa tuşinată, distant, mi-a întins o mînă moale, flască, antipatică. Un schimb banal de cuvinte şi — atît. Omul nu mi-a impus. Prietenul lui Eminescu? — Ce decepţie... Azi, trudindu-mă să-i reconstitui portretul, printr-un efort al amintirii aducîndu-mi-l sub pleoapele strînse, îi revăd chipul banal, dezolant de banal. Mi-aduc aminte de un lucru destul de comic. Bogdan-Piteşti, care purta cioc, m-a văzut scund, foarte scund. Cunoaştea însă pe un văr de-al meu, cu cîţiva ani mai mare decît mine. Acesta, un tip monden, se ferea de ochelari şi purta monoclu, ceva ce-l prindea de minune fiind foarte înalt. Şi atunci, pentru că amfitrionul era un cinic, un ironic, un batjocoritor, mi s-a adresat:

— Parcă erai ceva mai înalt.

— Da, zic, şi purtam şi monoclu.

La care, foarte supărat că i-am răspuns destul de precis şi de impertinent, m-a înjurat. Acolo, în casa lui Bogdan-Piteşti l-am văzut pe Slavici aşteptînd dispoziţiile politice pentru un articol pe care, probabil, trebuia să-l scrie. Eu am colaborat la *„Ziua"*, dar numai cu mici bucăţi literare, aşa cum a colaborat şi Ion Vinea. A venit războiul. Am îmbrăcat tunica militară şi am plecat la război. Slavici a continuat să scrie. Şi pentru că trebuia să trăiască, de altfel, ca şi toţi ceilalţi gazetari rămaşi în teritoriul ocupat, nu putea să scrie decît la gazetele care aveau posibilitatea să le asigure acel minimum de existenţă necesar lor şi familiilor lor. Şi astfel Slavici şi Arghezi, ca şi Karnabatt, ca şi Dem. Teodorescu, toţi au scris la ziarele bucureştene din acele vremuri, şi îndeosebi la *„Gazeta Bucureştilor"*. Hotărît, nu puteau să scrie pentru cei care se băteau pe front împotriva germanilor şi austriecilor. Mulţi din ei au făcut mari greşeli.

D. I. SUCHIANU: Vreau să vă povestesc o mică întîmplare de la puşcărie a acestor falşi trădători. Karnabatt era foarte mîndru de originea sa elenă şi tovarăşii lui de suferinţă din « grecul » nu-l mai scoteau. Cînd s-a dat sentinţa, le-a dat la toţi cinci ani închisoare şi lui zece. Şi era furios şi gelos şi spunea: « Cum? am făcut acelaşi lucru; pentru ce mie îmi dă de două ori cît vouă? » Şi atunci, Arghezi, care era foarte afurisit, cu vocea lui piţigăiată îi spune: « N-ai făcut acelaşi lucru. Noi sîntem condamnaţi pentru că ne-am vîndut ţara, pe cînd tu făcuşi şi abuz de încredere pentru că ai vîndut ceva care nu era al tău ».

Şerban CIOCULESCU: *Dar să ştii că se atribuie aceste cuvinte lui Bogdan-Piteşti. Acesta ar fi spus: « E şi escroc, vinde ţara care nu e a lui ».*

Barbu SOLACOLU : Spuneam că viața unui scriitor nu este ideal liniară. Dacă ar fi să fie reprezentată grafic, viața unui scriitor are înălțări, curba acestor înălțări merge pînă la curba lui Slavici din 1880, și prăbușiri, pînă la acea prăbușire generală din 1919, care l-a dus la durerosul și cumplitul proces de pe urma căruia toți au căpătat cîte cinci ani recluziune. [*sic !*]

Îmi făcusem ca militar datoria în Moldova; am trăit zile cumplite. Vă dați seama ce înseamnă pentru un tînăr războiul. Părinții mei s-au zbătut ca să fiu readus de pe front în București. Au reușit să mă aducă la Consiliul de revizie al armatei, în calitate de locotenent jurist. Și am ocupat postul de grefier la această curte de justiție. Deci, nu judecam, nu făceam decît să redactez decizii și să contrasemnez. Mi-a fost dat să lupt de exemplu pentru acceptarea recursului lui Hidalgo Hefter care fusese condamnat de Curtea Marțială a corpului 2 armată, tot la cinci ani recluziune. În compoziția Consiliului Suprem era un general care prezida și erau doi consilieri de la Curtea de casație, secția a II-a penală. Niculescu, unul dintre ei, — un deformat profesional care nu vedea decît crimă în fața ochilor...

Șerban CIOCULESCU : *Oscar...*

Barbu SOLACOLU : Nu, Oscar era la civili și era președinte. Și mai era și Flaișlen, un om excepțional de dezghețat la cap și bun sufletește. Și pentru că eu colaborasem pe vremuri, înainte de primul război, la revista lui Rașcu și a lui Hidalgo — „*Versuri și proză*“ — mă simțeam sufletește îndatorat să dau cît de puțin o mînă de ajutor acestui recurent Hefter Hidalgo. Reușisem să trec un motiv de recurs pe lîngă Flaișlen. Niculescu însă nu l-a acceptat.

Vasile NETEA : Dar să ajungem cumva la Slavici!

Barbu SOLACOLU : Acum în ce privește pe Slavici. La 1 octombrie a avut loc procesul lui Hidalgo în fața Curții Marțiale, a corpului II[2]. Nu știu dacă procesul celor cinci pe care i-am amintit adineauri a avut loc la 10, la 15 sau la 20 octombrie. Procesul se ținea în localul care a devenit localul senatului și pe urmă localul Teatrului popular al lui Iorga. În această sală trona, bineînțeles, Curtea Marțială prezidată de un colonel — Cernescu, Cernătescu, nu-mi aduc aminte. [De fapt, *Cernat* — n. r.] În stînga era boxa acuzaților. Să vi-i descriu. Era poetul Karnabatt. Părea descins dintr-un tablou flamand, era foarte umflat la față, dar prin împrejurarea tristă în care se afla — dezumflat. Era Dem. Teodorescu, gazetar la „*Adevărul*“, ulterior. Un om foarte distins, foarte simpatic. A fost toată viața gazetar. A iscălit ulterior și romane, romane care, la un moment dat, au avut chiar și cititori. Era Bogdan-Pitești, arogant, ironic, plin de el însuși. Era acu-

---

2. «Vorbeam despre procesul lui Hidalgo (Hefter), cel ce i-a urmat lui I. M. Rașcu (un mare poet uitat azi) — la conducerea revistei „Versuri și proză“ de pe timpuri. Și încurcam datele. Vorbeam despre un proces din octombrie 1919 și uitam să situez procesul lui Slavici în februarie același an și două săptămîni doar după condamnarea la moarte a lui Verzea... Aminteam despre un consilier de Casație, Flaișlen (cel ce fusese consilier la Curtea de Apel în procesul lui Caragiale împotriva lui Caion), și de altul, Niculescu, și voci în sală voiau ca acest Niculescu să fie Niculescu-Bolintin, maior — comisar regal — acuzator... Să le mai răspund că acuzatori erau în procesul de recurs al lui Hidalgo la Casația Militară, unde funcționam, Colonelul Pangrati (fratele profesorului matematician) și maiorul Stătescu? Și iată, simpaticul meu prieten, Șerban Cioculescu, care prezida ședința, mă ajută, surprins: „— Era Oscar Niculescu?“ — „Nu, nu. Oscar era președinte la Casație. Niculescu, despre care vorbesc, era un penalist la Secția a II-a a Casației.“ Și, atunci, s-a produs incidentul. Eu voisem să escamotez relatarea procesului în care figurau vreo douăzeci de gazetari și scriitori și din care cinci doar au fost condamnați: Karnabatt și Grosman la cîte zece ani recluziune; Slavici, Dem. Teodorescu și Arghezi la cîte cinci ani. Temperament exploziv, ardelean, istoric distins și publicist, Vasilea Netea m-a întrerupt cerîndu-mi să vorbesc despre Slavici. Să fi simțit ezitarea mea? Probabil. Avea, firește, dreptate. Și i-am răspuns pripit: „— Răbdare, ajungem la Slavici“... Sala era în tensiune. Prin întreruperea lui Vasile Netea fusesem pus, așa cum sună expresia franceză „au pied du mur“. Nu mai puteam eluda relatarea procesului Slavici din primăvara anului 1919. Trebuia să-mi justific prezența la tribună.»

zatul Ion Theodorescu, zis Arghezi, şi era acuzatul Ion Sîrbu, zis Slavici. Comisar regal era un judecător de instrucţie în civilitate — Miciulescu, Niculescu n-aş putea să vă spun. Sînt de atunci peste 50 de ani. Avocaţi: Toma Dragu care era un socialist, deputat socialist, era Rang, erau fraţii Mora — Virgil şi Emil — (unul din ei semna cronici foarte inteligente — „Don José“ — în „*Universul*“).

Vasile NETEA : Erau N. D. Cocea, Costaforu şi Socor.

Barbu SOLACOLU : Pe Costaforu nu l-am văzut[3]. Socor da, Socor era. Şi N. D. Cocea şi Radu Rosetti. Radu Rosetti mai puţin, mai mult I. Gr. Periețeanu. Stimată asistenţă, impresionant a fost rechizitoriul comisarului regal. Era îmbrăcat în uniformă de maior, gesticula. Era bolnav de cancer în ultimul grad. După darea sentinţei nu ştiu dacă au trecut zece zile şi a murit. Şi au fost condamnaţi. Vă mărturisesc, i-am privit îndurerat în boxă, i-am privit îndurerat pe toţi, dar în special pe Slavici. Era bătrîn de 71 de ani. Era mic de stat, părea suferind. A fost un moment greu, foarte greu. A trecut. Aşteptam să vină recursul în faţa Consiliului de revizie al armatei, unde funcţionam ca grefier. Din fericire procesul nu s-a mai desfăşurat. A intervenit Iorga. Marele merit al lui Iorga, alături de Titu Maiorescu, e acela de a fi sprijinit întreaga activitate literară a lui Slavici. Toţi au fost graţiaţi. Parte din ei şi-au putut reveni după lovitura primită. În special Dem. Teodorescu care şi-a continuat meseria, meseria de gazetar, şi Arghezi care, cum ştiţi, a scris ce a scris, cum a scris, marea lui poezie. A avut şi no-

---

3. «Vorba mi-era alta decît cea gîndită. Povesteam, evocam atmosfera procesului, a casei în care a avut loc, a oamenilor care au fost atunci actorii dramei. Cine era preşedintele Curţii Marţiale a Corpului 2 Armată? Un colonel?! Călinescu? Parcă! Cine avocaţii? Rang? Socor? Radu Rosetti, cel ce 2—3 ani mai tîrziu îmi devenea maestru într-ale baroului? Virgil sau Emil Mora, ultimul, Don José, de la „Universul“? Const. Petrescu (Titel), cel ce devenea mai tîrziu preşedintele Partidului Social-democrat? (Asta n-am spus-o şi nici pe el nu l-am numit.) O voce din sală a adăugat: Costaforu. Am negat şi, totuşi, vocea avusese dreptate. A figurat şi C. G. Costaforu pe lista apărătorilor. Şi I. Gr. Periețeanu care, alături de Radu Rosetti, pledase în procesul Verzea cu două săptămîni mai înainte. Ce imbroglio, atunci, în lumea barei, şi ce carnaval de măşti în amintirile mele... Cine a susţinut rechizitoriul? O voce din sală: Niculescu-Bolintin! Am negat şi neg şi acum, fiindcă Niculescu-Bolintin a susţinut acuzarea împotriva „plevuştei“, a unor Leontin Iliescu, A. de Herz, N. Pora, St. Antim e tutti quanti, despre care nu aveam motiv să mă ocup.»

Ioan SLAVICI (Închisorile mele, **p. 203**): **«[Niculescu-Bolintin]. Nu mă mai slăbea din „Bătrînule Slavici“, îmi spunea că are să-mi fie ruşine de faptele mele, mi-a zis „tîmpit“, mă ameninţa că-mi va fi astupată gura cu pămînt, că am să mă sting la Văcăreşti, ştiind că, de faţă mi-e soţia dimpreună cu fiul şi cu două fiice ale noastre, striga şi gesticula şi-n cele din**

rocul să se sprijine pe Ion Pillat care, dîndu-şi seama de marea valoare a poetului Arghezi, l-a folosit la înjghebarea revistei „*Cugetul românesc*".

Şerban CIOCULESCU: *Mulţumesc prietenului Barbu Solacolu pentru interesanta şi — să nu consideraţi ca un epitet exagerat — ca întotdeauna captivanta cozerie a domniei-sale.*

E adevărat că, în cadrul memorialistic al şedinţelor noastre, amintirea fiecăruia dintre noi interesează în primul rînd. Dar şi întreruperea colegului şi prietenului Vasile Netea a avut un tîlc. Îmi închipui că mulţi dintre domniile voastre, ascultînd cu interes cuvîntul lui Ion Pas ca şi cel al lui Barbu Solacolu, v-aţi întrebat: De ce nu se spune nici un cuvînt despre marea valoare, despre locul foarte important pe care l-a ocupat Slavici în cultura şi literatura noastră? De ce s-a pus accentul pe un moment discutabil al activităţii sale, unde părerile pot fi împărţite? De ce prilejul sărbătoririi a 125 de ani a stăruit prea mult asupra acestui punct şi prea puţin asupra personalităţii lui Ioan Slavici? Acum, fără îndoială, domniile-voastre, cunoaşteţi care este locul lui Slavici în literatura noastră. Nu este însă rău să-l amintim.

În momentul în care debutează, în anii 1873 — 1974, literatura noastră, fără îndoială, profita de directivele unui creier excepţional, al unui estetician şi critic de mîna întîia — Titu Maiorescu. Dar, directivele date de el, Direcţia nouă, *cum a numit-o el, în cultura noastră nu ar fi putut să se concretizeze într-o « direcţie nouă » dacă nu ar fi avut şi şansa coexistenţei în acel moment a patru mari scriitori, patru mari creatori: Eminescu, Creangă, Caragiale şi Slavici. Întrebat o dată Caragiale, de ce nu ies elemente bune de la conservatori, el a răspuns: « Ca să iasă, trebuie întîi să intre » — ori de la* Junimea *au ieşit patru mari scriitori pentru că intraseră, iar dacă n-ar fi fost cei patru mari scriitori, vocea lui Titu Maiorescu ar fi sunat în pustiu. Fără îndoială, Titu Maiorescu a avut meritul ca pe cel puţin trei din cei patru să-i fi sprijinit încă de la început. Regretul nostru este că nu a scris nici despre Creangă, nici despre Slavici, studii care, fără îndoială, ar fi fost fundamentale şi orientative pentru critica ulterioară, aşa cum au fost studiile despre Eminescu şi despre Caragiale. O foarte mare parte din nuvele care l-au făcut cunoscut pe*

---

urmă a „proferat" vorbele „cînd marile interese ale neamului cer, puţin importă, dacă o familie îşi pierde capul.» [n. r.]

Barbu SOLACOLU: **« Acuzator a fost Minculescu, acelaşi judecător de instrucţie îmbrăcat în uniformă de maior, acelaşi acuzator din procesul lui Verzea, atunci însă, alături de fantoşa colonelului Dragu, care susţinea nominal rechizitoriul împotriva lui Verzea în calitatea lui de colonel pentru că Verzea avea un grad de colonel. Minculescu a fost feroce. Cu o faţă pămîntie-verzuie, chinuit de un cancer gastric care peste cîteva zile îl dobora spre cele veşnice, şi-a desemnat victimele: Karnabatt, poet şi ziarist, Grossman, om al lui Bogdan-Piteşti, ambii largi profitori ai manei coborîtoare din dosarul Günther, apoi Sîrbu Ioan, zis Slavici, Teodorescu Dem., ziarist, şi Theodorescu Ion, zis Arghezi, ziarist şi scriitor. »**

Arhitect Dan Slavici, nepotul scriitorului.

Slavici au fost scrise din îndemnul şi cu sprijinul său şi publicate în „Convorbiri literare“. *Ele ilustrează proza românească în acel moment încă de criză literară. Slavici a fost marele prozator, marele povestitor, creatorul prozei narative, a nuvelei psihologice. El a dotat literatura noastră cu capodopere pe care le cunoaştem cu toţii. Sînt de acord cu George Călinescu, de care m-au despărţit foarte multe judecăţi literare, că romanul* Mara, *publicat în revista* „Vatra“, *condusă de el împreună cu Coşbuc şi Caragiale, este prima capodoperă, esteticeşte vorbind, a romanului românesc şi cea mai importantă creaţie a romanului românesc înainte de* Ion *al lui Rebreanu. El este deci nu numai fondatorul nuvelei române moderne, dar este şi fondatorul romanului românesc modern. Nu vreau să-l contrazic pe bunul meu prieten, domnul Barbu Solacolu, dar vreau să afirm că şi după nefericitul proces al ziariştilor, Slavici a publicat încă două lucrări, poate trei, importante; întîi,* Închisorile mele, *o operă memorialistică în care, începînd cu închisoarea de la Vaţ, din 1888, şi terminînd cu închisoarea de la Văcăreşti, a descris unitatea vieţii sale cu un patos şi o sinceritate într-adevăr cuceritoare, chiar dacă nu ne-am fi aflat în acel moment pe aceeaşi poziţie cu dînsul. Cum punctul meu de vedere rămîne cel estetic, eu din aceste amintiri reţin cîteva pagini foarte frumoase. Sînt acele pagini în care descrie cum la Văcăreşti i se lăsase totuşi o oarecare libertate de mişcare. Avea un lot pe care-l cultiva cu legume şi cu flori, şi suferinţele bătrînului clasic al literaturii noastre, care avea în acel moment 71 de ani, erau alinate de faptul că putea vedea crescînd şi dînd rod micile lui răsaduri. O pagină foarte frumoasă, foarte vie. În sfîrşit, nu se va putea face un portret complet al lui Arghezi fără să se pomenească paginile în care descrie acurateţa extremă a lui Arghezi, care avea atunci 39 de ani, dar era un maniac al curăţeniei. Nimeni nu voia să stea cu dînsul în celulă. Celula era de fapt o cameră cu pat, cu masă, cu lighean. Ei bine, era atît de curat, schimba faţa de masă în fiecare zi, schimba cămaşa în fiecare zi, nu tolera nici un pic de praf şi de murdărie, încît nimeni nu voia să stea cu el din această cauză. Vedeţi, prin urmare, dacă e să ne alegem tovarăşul de cameră şi putem protesta împotriva eventualei murdării a cuiva, putem touşi să fim uneori jenaţi sau handicapaţi de excesul de grijă şi de acurateţă pe care-l avea Arghezi.*

Este, apoi, romanul Cel din urmă armaş, *care deşi nu este una din cele mai bune lucrări ale lui, conţine însă, acolo, cîteva crochiuri bucureştene remarcabile. Apare Titu Maiorescu, apare Caragiale, în perioada în care nu-şi putea plăti halba de bere sau capuţinărul şi apela la cei de la masă, deci înainte de debutul lui din 1879. Slavici n-a fost considerat, aşadar, un pestiferat, el a fost stimat, a putut publica în ultimii şase ani după ce a fost eliberat. El n-a suferit atît de mult vicisitudinile privării de libertate, cît de faptul că i s-au confiscat unele manuscrise, unele lucrări care nu i-au fost restituite.*

D. I. Suchianu, Şerban Cioculescu, Dan Slavici şi Al. Oprea.

Printre ele, o lucrare mai amplă asupra limbii române, care i-ar fi completat lucrările gramaticale, care au fost foarte importante în vremea lor, opera didactică a lui Slavici înscriindu-se şi ca printre creaţiile importante ale vremii. Dacă s-a citat aici activitatea gazetărească, pentru unii şi pentru mine chiar, regertabilă, de la „Gazeta Bucureştilor“ *în schimb noi nu trebuie să uităm foarte importanta acţiune a lui de la* „Tribuna“, *unde el a dat presei ardelene un prestigiu deosebit, ce compensează pe departe eroarea vîrstei sale şi a mizeriei din timpul ocupaţiei.*

Aş afirma că rolul lui creator în primele decenii ale secolului XIX şi activitatea lui fecundă gazetărească din Transilvania, şi didactică din România cu conducerea şcolii de la Măgurele, constituie alte titluri importante în activitatea lui Slavici.

Slavici a greşit, desigur, în calculele politice, în echilibrul de forţe. De altfel, marele învingător de la Verdun — iertaţi-mi această digresiune — dar cred că nu e o digresiune, e numai un exemplu ilustrativ — marele învingător de la Verdun, mareşalul Petain, n-a fost făcut, în primăvara anului 1918, de Clemenceau, comandant suprem, ci a fost făcut Foch, care avea mai puţine merite, pentru că Petain nu credea în victorie. Cu cinci luni sau şase înaintea victoriei, Petain credea că Germania va cîştiga războiul sau că, în cel mai bun caz, se va face o pace de compromis — fără învingători şi fără învinşi. Dacă, deci, un mare soldat ca Petain, care a dat Franţei, după Marna, cea de a doua victorie în timpul primului război mondial, ar fi putut greşi în socotelile lui militare, noi să nu fim prea severi cu Slavici în greşeala lui.

În anul 1925, cînd s-a săvîrşit din viaţă Slavici, am avut primul meu contact critic şi o polemică cu E. Lovinescu. Ce se întîmplase? Eu nu eram încă un factor atît de important în 1925 ca să mi se ceară părerea despre marele nostru clasic. Lovinescu însă, un critic cu reputaţie, avînd vîrsta de 44 ani, şef de cenaclu, fost director de revistă, a fost întrebat ce poate spune cu ocazia morţii lui Slavici, şi atunci Lovinescu, care era şi puţintel nar-

Fiica scriitorului.

cisian, puțintel subiectiv, deși critica l-ar fi obligat să fie mai puțin narcisian și mai obiectiv, a dat un răspuns surprinzător — « ca să-mi dau o părere sub un bilanț asupra activității unui Slavici este poate prematur. În acest moment eu lucrez la cutare, cutare, cutare » și a înșirat reporterului, care i-a cerut o declarație de ordin literar, ce opere are el pe șantier. Eu, în acel moment, scriam la o revistă studențească de stînga — „Viața universitară". *Am dat atunci o casetă — cum se zice în limbaj gazetăresc — despre Slavici, în care afirmam că este nepermis ca unul din criticii importanți, sau presupuși ca atare, să nu găsească o caracterizare și un bilanț al activității unui mare scriitor român încetat din viață, că e regretabil că a sesizat acel moment pentru a-și face reclama propriilor sale lucrări în curs de tipărire sau în curs de pregătire. Fără îndoială că acest lucru l-a iritat foarte mult pe Lovinescu, mai ales că eu îl vizitasem cu doi ani înainte. (Fusesem condus de Vladimir Streinu.) Așadar, nu-mi revendic un rol prea important în ceea ce privește situația mea de contemporan al lui Slavici ; aveam 23 de ani în momentul morții lui, dar îmi amintesc totuși, cu plăcere, că, din tolba mea plină de săgeți (atunci eram foarte combativ), am descărcat una destul de veninoasă, dar, cred, meritată, împotriva lui Lovinescu, pentru că rămîn și azi la părerea că atunci cînd un foarte mare scriitor încetează din viață, un critic literar nu trebuie să consulte biblioteca, nu trebuie să se informeze ca un student la biblioteca facultății ca să facă un crochiu al acelui mare scriitor. Trebuie să fim gata oricînd, fie oral, fie în scris, să răspundem la aceste întrebări. Locul lui Slavici în literatura noastră este definitiv fixat. El a fost un precursor al unei întregi literaturi.*

Astfel că imaginea globală a lui Slavici, retușată de atitudinea sa din timpul războiului, judecînd în absolut creația și opera cetățenească și etică a lui Slavici, ea se înscrie, în coordonatele ei principale, în mod pozitiv printre valorile eterne ale culturii și literaturii noastre.

D. I. SUCHIANU : Deși cred că sînteți cam obosiți, însă îmi zic eu așa, mă consolez, că desertul se mănîncă după ce toată lumea e sătulă. Și pentru că lucrul cel mai interesant este lucrul care conține și ceva polemică, voi începe prin a polemiza cu bunul meu prieten Cioculescu. Și voi spune că și dacă învingeau nemții, Slavici ar fi fost tot așa de oropsit, tot așa de hulit, tot așa de sărac.

Șerban CIOCULESCU: *Ca paradox, e bine!* (Rîsete).

D. I. SUCHIANU : Nu, nu este nici un paradox, este o dramă. Slavici era inamicul nr. 1 al lichelelor triumfătoare, el era omul care totdeauna spunea adevărul, tot timpul,

tuturora şi despre toate. Nimeni nu i-a înfierat pe nemţi aşa ca el. Nimeni nu le-a spus lucruri mai usturătoare şi mai jignitoare. Acela care a scris o remarcabilă carte despre el, Vatamaniuc, spunea că avea talentul, avea darul, de a se lua rău cu toată lumea.

Şerban CIOCULESCU: *Te-aş ruga să-mi arăţi şi mie, pentru completarea culturii mele, paginile în care i-a atacat pe nemţi.*

D. I. SUCHIANU : Le-a spus de pildă...

Şerban CIOCULESCU: *Nu, pagini scrise, nu ce le-a spus verbal. Aştept bibliografia dumitale în această privinţă*[4].

D. I. SUCHIANU : Este citată în Vatamaniuc[5]... În al doilea rînd prietenul Cioculescu spunea că este, desigur, regretabilă atitudinea lui Slavici din timpul războiului. Cred că această atitudine se leagă de temperamentul lui veşnic opozant. Trebuie să ştiţi că eu pe Slavici nu l-am cunoscut aşa cum am cunoscut pe alţi prieteni ai tatălui meu, pe Caragiale, Delavrancea, Vlahuţă, Iorga, Goga, pe care i-am văzut la noi în casă. Pe Slavici l-am văzut cînd aveam 16 ani. Eram la Buşteni, la un prieten al meu care avea casa vis-à-vis de casa în care şedea Slavici. Nu l-am cunoscut pe Slavici, însă am cunoscut foarte bine pe cele trei fete ale lui care erau aşa de frumoase, încît nu că luai foc, îngheţai!

Şerban CIOCULESCU: *Îl eclipsau pe tatăl lor !* (Risete).

D. I. SUCHIANU : Totuşi, l-am cunoscut pe Slavici foarte bine şi foarte în adîncime prin Stere. Prin opinia pe care o avea despre el Stere. Noi am făcut liceul internat şi am crescut în cultul „*Vieţii Romîneşti*" şi a lumii de acolo. Cînd a izbucnit războiul, Ralea şi cu mine ne-am dus la Stere să ne lămurească ce-i cu războiul ăsta. Şi atunci Stere ne-a spus cam aşa: « Acest război nu are nici un fel de semnificaţie morală, este o luptă între două bande de gangsteri care vor să-şi cucerească debuşeuri ». Ce mai spunea Stere? « Totuşi, acest război ar putea să aibă un conţinut deosebit. Este revoluţia rusă. » Asta spunea Stere în 1914. « O revoluţie care nu se poate să nu aibă loc. Acest lucru este inevitabil şi are pentru noi o importanţă colosală, pentru că, zicea el, problema ardeleană, momentul unirii cu Ardealul — pentru care Stere a luptat ani şi ani de zile cu tenacitate, cu perseverenţă (era tot timpul prin Ardeal, făcea propagandă...) — este mai aproape decît oricînd. În împrejurările de faţă, mai zicea Stere, nu putem face decît ceea ce fac eu. Mă duc în Ardeal să pregătesc terenul cultural. » Şi într-adevăr, aşa s-a şi întîmplat.

Şerban CIOCULESCU: *Eu v-aş contrazice numai asupra rolului său în Transilvania. Stere în Transilvania a avut doar o misiune limitată, de trei zile: mandatul de a împăca lupta dizidenţei la* „Tribuna" *lui Goga — cu* „Românul" *partidului naţional care apărea la Arad. A fost singura lui activitate. El nu a avut nici o altă activitate. El nu a dus în Transilvania, ca Iorga sau ca alţi patrioţi, o luptă de lămurire. El a avut un mandat limitat pe care l-a dus la bun sfîrşit. În esenţă, Stere nu a avut cu Transilvania un con-*

4. **Ioan SLAVICI: «Multe mii dintre cei mai voinici fraţi ai noştri au căzut morţi pe întinsele cîmpuri de luptă, alte mii au rămas ologi, prin satele şi prin oraşele** cucerite de învingători şi nemăsurate sînt bogăţiile ce ne-au fost nimicite în toiul luptelor crîncene **[s. n.]»,** în „Gazeta Bucureştilor", **nr. 251, 25 august 1917 (apud Pompiliu MARCEA,** I. Slavici, **E. P. L., 1965, p. 127). Vezi, de asemenea,** Închisorile mele, **p. 141: «În curînd am ajuns deci ca cunoscuţii mei germani să-mi zică „prietenul supărător"». [n. r.]**

5. **Vezi** Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut. **Editura Academiei R. S. R., 1968 (capitolul** Bibliografie, **p. 546).**

tact permanent, ci pur şi simplu o intervenţie diplomatică. Iar ideea că transilvănenii ar fi putut păstra lui Stere o altă amintire decît aceea a tratativelor...

D. I. SUCHIANU : Nu zic că ardelenii îi erau recunoscători. Spuneam că la el această preocupare de a uni Ardealul cu restul României a fost o preocupare majoră şi asta o ştiam chiar de la Ibrăileanu.

Şerban CIOCULESCU: *Paradoxele prietenului nostru Suchianu nu trebuiesc contrazise. Trebuie să le admitem ca o frumuseţe estetică, fiind însă mereu preveniţi că acolo unde noi ştim un lucru cu toţii, dînsul ştie altceva, sau cel puţin spune altceva.*

D. I. SUCHIANU : Da, da. Stere ne-a vorbit atunci în mod deosebit de Slavici, ne-a vorbit ca despre un mare pacifist şi ne-a arătat că nu există mulţi oameni în ţara românească aşa de stimabili din punct de vedere al moralităţii, al integrităţii intelectuale, al demnităţii lor de teoreticieni ca acest Slavici. Şi iată pentru ce a avut aşa de mulţi duşmani, mai mulţi decît ceilalţi. A avut duşmani pe Iorga, a avut pe Goga. Goga a scris nişte versuri teribile împotriva lui.

Vasile NETEA : Nu, nu l-a avut duşman pe Iorga, din contră.

[*Ion PAS :* Trebuie subliniat că tratamentul aplicat lui Slavici în închisoare şi înainte de ea a fost întru totul nedemn. Cînd se întîmpla să fie recunoscut pe stradă, auzea nu rareori strigîndu-se în urma lui: « Trădătorule! » Un om ca Nicolae Iorga l-a scuipat pe obraz în faţa palatului. Altcareva, politician demagog, Ionaş Grădişteanu, călare totdeauna, în anii neutralităţii, pe calul lui Mihai Viteazu, şi, rostind discursuri patriotarde, l-a înjurat. Cînd Iorga l-a scuipat, Slavici a scos liniştit batista şi s-a şters. Cînd celălalt l-a înjurat, a ridicat bastonul. Prefectul poliţiei Capitalei de pe vremea aceea, Corbescu, care avea şi reputaţia de (scuzaţi!) pederast, îl ţinea în picioare cînd îl interoga, cu toate că unul avea cel mult 40 de ani, iar celălalt — 70. La fel îl ţinea în picioare Romulus Voinescu, pe atunci secretar al Siguranţei generale, iar mai tîrziu director, copleşindu-l cu insulte şi ameninţări.]

D. I. SUCHIANU : Iată ce spunea Iorga: « Refugiul ultim al lui Slavici era pe la redacţii fără direcţie.(...) Decît să-şi tragă un glonte omul a luat din mîna contelui Czerni pîinea lui Iuda. Aşa că nu e bine să-l întrebăm ce gust are ». Iar Goga, iată ce spunea Goga. Goga spunea mai frumos în versuri: « Vin popi bătrîni cu barbă sură,/ Ţărani cu chip însîngerat,/ Vin să te blesteme din gură,/ Vin să te-ntrebe de păcat./ Şi, spune-mi, nu te-ncearcă oare/ Un vis cumplit, un vis urît ?/ Cu mîna lor răzbunătoare/ Te-ar strînge într-o zi de gît./ » Era hulit de toată lumea pentru că spunea adevărul.

Şerban CIOCULESCU: *Nu numai pentru că spunea adevărul, ci pentru că s-a opus politicii instinctului naţional. În momentul acela era o politică a instinctului naţional, el s-a opus individualist.*

D. I. SUCHIANU : Dar acest punct de vedere era susţinut şi de alţii. Stere însuşi a fost judecat, deşi avea aceeaşi pseudovinovăţie ca şi ceilalţi. Însă avea o carte de vizită a lui Ionel Brătianu, în care îl implora să stea aici, în Bucureşti, şi să caute să amadueze lucrurile, să nu fie prea greu pentru noi în cazul unei înfrîngeri. Şi, într-adevăr, Slavici în procesul acesta, şi mereu şi în articolele lui, spunea: « Pentru ce pe ziarişti să-i condamnăm şi nu pe conducători ?... ».

Şerban CIOCULESCU: *Acesta a fost și punctul de vedere al lui Iorga pentru care a și intervenit*[6].

D. I. SUCHIANU: Slavici era un om de bronz, un om-icoană, un om din aceia cum erau foarte puțini în lumea în care a trăit. Un om care a trăit și a murit sărac, pentru că era un alcest, un om care spunea tuturor adevărul; și articolele lui despre imperialismul englez sînt teribile. Nemții îi ziceau: « Amicul nostru supărător ». Inamicii lui Slavici îi spuneau în derîdere « consecventul ». Cînd a fost osîndit, după ce s-a citit sentința, i-a spus fetei lui: « Nu plînge, fata mea, de osînda lui taică-tău plînge țara asta care a asistat la o asemenea nerușinare ».

Stima pe care a avut-o Stere pentru el din acest punct de vedere ne-a insuflat-o și nouă. Am avut un deosebit respect pentru acest om admirabil, pentru acest sfînt laic care a fost Slavici.

Şerban CIOCULESCU: *Onorată asistență, deși este tîrziu, am vrea să știm dacă din partea familiei cineva ar vrea să spună un cuvînt?*

Aspect din sală.

Fiica scriitorului: Mi-a plăcut foarte mult felul în care ați vorbi despre tata. L-ați caracterizat minunat. Era unul dintre cei mai buni oameni pe care i-am cunoscut în viața mea. Nici nu vă închipuiți cîtă bunătate era în el și cît și-a iubit țara. Asta vă pot spune.

---

6. «București, 22 ianuarie 1973

Stimat director Al. Oprea!

Am fost și eu printre numeroșii asistenți la Rotonda dedicată lui Ion Slavici și am reținut apelul ce l-ați adresat privitor la procesul scriitorului, învinuit și condamnat, în 1919, pentru colaborare cu inamicul (ocupanții germani), respectiv trădare de țară și neam...

Cunosc unele amănunte, poate inedite pentru cititorii de astăzi, din capitolul grațierea ziariștilor colaboraționiști condamnați, între ei și Ion Slavici, și rolul lui N. Iorga în obținerea grațierii.

Îmi fac o datorie din a le comunica aici, pentru dosarul problemei.

S-a pus în circulație și s-a acreditat versiunea că N. Iorga a avut inițiativa și un rol hotărîtor în grațierea ziariștilor, direct a lui Ion Slavici. La fel au prezentat problema, memorialistic, Barbu Solacolu și Vasile Netea.

Faptul este adevărat numai în ceea ce-i privește pe: I. N. Teodorescu-Arghezi, Dem. Teodorescu, S. Grossman și D. Karnabatt.

Nu și în grațierea lui Ion Slavici. Categoric, nu!

Iată cum s-au petrecut lucrurile, relatate mie de scriitorul Gala Galaction, confruntate cu alte surse documentare și confirmate de logică. Gala Galaction a urmărit atent și de aproape procesul. Pe Ion Slavici îl prețuia ca scriitor. Cunoștea dedesubturile politice ale procesului. El însuși a fost implicat în proces, ca acuzat prezumtiv. N. Iorga a cerut și arestarea și judecarea lui Gala Galaction ca trădător. **Însă nu s-a putut stabili, juridic, vinovăția. În iunie 1919 scria într-un articol: «Stau de jumătate de an la dispoziția autorităților competente. Cînd au avut nevoie de mine, m-au găsit imediat. Cînd m-au întrebat, le-am răspuns întocmai cu adevărul». (Gala Galaction,** Tot pentru **d-l Iorga, în „Mîntuirea", an I, nr. 115, din 12 iunie 1919.) A fost lăsat în libertate, sancționat doar administrativ, cerîndu-i-se să demisioneze din serviciul ce-l avusese, timp de zece ani, la Casa Bisericii.**

Ziariștii trădători au fost arestați și încarcerați în decembrie 1918—ianuarie 1920.

În timpul procesului, N. Iorga n-a făcut nimic, n-a scris nici un rînd în favoarea gazetarilor judecați. Dimpotrivă, a fost deosebit de zelos în descoperirea „trădătorilor" de acest fel (a se

Ion Pas.

Şerban CIOCULESCU: *Domnia-sa a completat cu o trăsătură, pe care nici unul dintre noi, necunoscîndu-l atît de bine şi atît de aproape, n-am relevat-o — bunătatea. În lumea scriitoricească bunătatea e o raritate. Nu aş spune că se întîlneşte mai rar decît geniul, dar mai rar decît talentul. Şi iată de ce: pentru că talentul se împerechează cu foarte mult egoism, mergînd pînă la egolatrie. Şi atunci nu mai e loc pentru bunătate. Slavici nu a făcut parte din această categorie. Iar în ceea ce priveşte iubirea de ţară, nici unul dintre vorbitori nu a spus altceva. Există însă deosebite moduri de a-ţi servi ţara şi, fără îndoială, că a fost unul din marii servitori ai culturii şi ai artei, ai literaturii române, şi, dacă s-au făcut unele rezerve asupra atitudinii sale politice, au fost şi alte glasuri care au considerat că aceasta a făcut parte dintr-o structură, cum spunea d-l D. I. Suchianu, a unui caracter care nu poate varia în convingerea lui şi care merge înainte chiar dacă realităţile-l infirmă, chiar dacă cursul istoriei este altul.*

Acum, vreau să dau cuvîntul istoricului, scriitorului, criticului literar Vasile Netea.

Vasile NETEA: Aflînd că în această seară este omagiată personalitatea lui Slavici, am venit aici şi nu regret. Întîi din cauza dumneavoastră. Prea sînteţi mulţi şi prea sînteţi reprezentativi ca să nu fie vrednică remarca aceasta, ca un omagiu adus amintirii lui Slavici. S-a dat cuvîntul unor memorialişti. Memoriile, sigur, reprezintă frag-

---

vedea „Neamul Românesc" **din 1919). Încît Gala Galaction a avut temeritatea să-l denumească atunci „Sycophant" — denunţător de meserie, cum erau în antichitate, plătiţi de primării.**

Încă în timpul procesului, avocatul apărător al lui Slavici şi Arghezi, N. D. Cocea, a arătat, curajos, cum îi era felul, că «nu trebuie ca păcatele altora, mult mai mulţi şi mult mai vinovaţi, să fie ispăşite de scriitori şi ziarişti». (Procesul ziariştilor, **în** „Dimineaţa", **din 8/21 martie 1919, p. 2).**

«Cerem stăruitor amnistia» scria, în noiembrie 1919, Andrei Branişte („Avîntul", nr. 12, din 16 noiembrie 1919, p. 3). La o remaniere de guvern, ajunge ministru de interne dr. N. Lupu; într-o declaraţie, a vorbit de necesitatea amnistiei.

La începutul lunii decembrie (1919), Gala Galaction a scris şi publicat un articol-apel, judicios şi hotărît, în care a pledat, stăruitor şi categoric, pentru graţierea lui Ion Slavici: «Ce a greşit e simplu de tot. Şi-a permis să păstreze, în ultimele vremuri, aceleaşi credinţe, aceleaşi idei, aceleaşi convingeri politice, pe care le-a avut o jumătate de veac. Slavici a avut nenorocirea să nu poată, la bătrîneţe, să zică altfel decît a zis în tinereţe şi în floarea vîrstei. A, e un păcat să nu poţi să te transformi atunci cînd toată lumea s-a transformat. Recunosc că Slavici a căzut în dezacord primejdios cu contemporanii lui. Dar să ne dăm osteneala să pricepem pe acest bătrîn. A fost consecvent cu el însuşi... Stă azi între răufăcători şi criminali, osîndit ca vînzător de neam! A vîndut la bătrîneţe neamul pe care l-a servit, l-a iubit şi l-a preamărit o viaţă întreagă! L-a vîndut, fiind şi rămînînd soldatul aceloraşi principii, în numele cărora luptase cinci decenii!... E o privelişte sufletească preţioasă să-l vezi pe Slavici la Văcăreşti, iar în cele nu ştiu cîte fotolii ministeriale, care stau răsfirate la poalele mănăstirii, să priveşti pe copiii şi elevii lui Slavici! Autorul pe care domnii Vaida-Voevod [era ministru n. ns.], Aurel Vlad [era ministru n. ns.], Octavian Goga [era ministru n. ns.] şi toţi ceilalţi îl purtau cu sfinţenie în ghiozdanele lor de şcolari, îl citeau în rînd cu Sf-ta Scriptură, îl făceau pîine sufletească şi zi de sărbătoare — e azi puşcăriaş la Văcăreşti ».

Emil Socor, avocatul apărător al lui Slavici, comentînd acţiunile pentru graţierea scriitorului şi refuzul de-a face cerere de graţiere, a declarat

mente din viața celor care le povestesc. Toți care au vorbit pe această linie au apărut în viața lui Slavici la un moment dat, l-au părăsit la altul — și au rămas legați de ceea ce ei socoteau că sînt memoriile lor — memorii fără îndoială autentice, bine intenționate. Am luat cuvîntul pentru a face și cîteva precizări. Nu-s de acord să se spună despre Slavici că a trebuit să trăiască, deci a trebuit să scrie. Slavici putea să scrie la orice ziar și la orice publicație. Care ziar l-ar fi refuzat pe Slavici? Slavici a scris conform cu ideile lui. În concepția lui, unitatea acestei națiuni trebuia să se facă în alte împrejurări, trebuia să se facă altfel și de aceea el a avut o poziție deosebită de unii din fruntașii timpului. Și el putea să scrie la alte ziare, ca și Coşbuc, ca și Goga, ca și Bogdan-Duică, dar el s-a separat de aceştia pentru anumite concepții. Ele trebuie bine studiate pentru ca să nu se uite un lucru: Slavici a rostit cel mai strălucit cuvînt în ceea ce privește unitatea națională. A spus în 1884 la Sibiu: « Soarele de la București răsare pentru toți românii ». Sînt vorbele lui Slavici. Le-a pus pe frontispiciul „*Tribunei*" de la Sibiu, cu ele au crescut ardelenii pînă la 1919. Lucrul acesta nu poate fi uitat.

Pentru Slavici mai adaug încă un element pentru ceea ce se cheamă luptă pentru unitatea națională. Dumneavoastră știți că ceea ce i-a deosebit pe ardeleni, de munteni și de moldoveni pînă într-o vreme, era nenorocita asta de limbă latinizată. Într-un fel scriau Cipariu și Barițiu și în alt fel scriau dincoace, la București, Odobescu și Hașdeu... Și pînă nu a apărut curentul junimist, pînă nu a apărut revista „*Convorbiri literare*" și pînă n-a apărut ideologia lui Titu Maiorescu în Ardeal, limba aceasta literară era cu totul și cu totul înecată în potopul de latinisme, germanisme, ș. a. Cel care a făcut lumină în această problemă a fost Ioan Slavici care a înființat „*Tribuna*" în 1874, și „*Tribuna*" este primul cotidian ardelean. Aici a introdus limba care se cultiva la București, a introdus limba susținută de Maiorescu, susținută de *Junimea* și astfel, îndată ce această limbă a pătruns, a pătruns și ortografia și s-au ridicat rînd pe rînd scriitori ardeleni. Pentru a judeca pe Slavici cel din 1914—1916, lucrurile încep cu mult mai înainte: nu ne putem opri nici la 1910. Slavici a susținut atunci o concepție pentru el foarte sinceră, foarte onestă. Slavici a refuzat oricînd să se dezică. Iar condamnarea a primit-o cu o seninătate de stoic. Citiți, vă rog, interviul meu cu Arghezi[7]. Slavici a refuzat întotdeauna să accepte orice înlesnire a situației lui spunînd: « Am fost condamnat, îmi fac datoria de condamnat ».

Șerban CIOCULESCU: *Mulțumesc mult și lui Vasile Netea pentru completare. Este vorba de rolul fixării limbii literare în Transilvania într-un moment de dominație a curentului latinist. Noi să nu uităm că dicționarul aberant Massim și Laurian al Academiei Române a apărut înainte de 1875, cînd Slavici, înotînd împotriva curentului în admirabila lui limbă literară și într-o ortografie fonetică, a promovat în Transilvania o altă limbă, o altă ortografie și a dat impuls unității limbii noastre literare de ambii versanți ai munților Carpați.*

într-un articol: «Ion Slavici a fost condamnat pe nedrept. Curtea Marțială a făcut o eroare. O spun ca apărător al lui în instanța de fond, ca cunoscător al dosarului, al dovezilor ce s-au administrat. Condamnîndu-l pe Slavici s-a condamnat o anumită concepție politică și nu o faptă reprobată de codul penal. Putea să ceară Slavici grațierea?!... Nu Slavici trebuie să ceară grațierea, ci poporul român trebuie să-l achite cu toată dragostea ce o merită. Poporul român, cu toată conștiința lui, trebuie să intervie pentru a se repara nedreptatea... Și ardelenii sînt cei dintîi datori să ia inițiativa acestei opere de reparațiune ». (Emil Socor, Ioan Slavici, **în** „Avîntul", **nr. 55, din 29 decembrie 1919, p. 3.)**

Miniștrii ardeleni, în persoana lui Ștefan Cicco Pop, ministrul ad-interim la Justiție, au obținut grațierea lui Ion Slavici. (Vezi: „Monitorul Oficial", **nr. 206, joi 1 ianuarie 1920.)**

Ziarele de Anul Nou 1920 au anunțat și au salutat grațierea ziariștilor condamnați, în frunte cu I. Slavici, și scoaterea lor de la Văcărești: « Azi dimineață s-a comunicat ziariștilor închiși la Văcărești că în urma semnării decretului de grațiere, ei sînt de acum liberi. Ziariștii au și părăsit astăzi închisoarea ». („Avîntul", **nr. 58, din 1 ianuarie [joi], 1920, p. 4 — Ultimele știri.) La fel a anunțat, cu satisfacție, și** „Chemarea" **lui N. D. Cocea: « Azi au fost eliberați din închisoarea Văcărești: T. Arghezi, D. Teodorescu, S. Grossman, I. Slavici și D. Karnabatt ». (**„Chemarea", **nr. 256, din 2 ianuarie 1920, p. 4).**

Gh. CUNESCU

7. Vezi Interviuri literare, **Editura** „Minerva", **1972.**

Domnișorul Liviu și Ion al GLANETAȘULUI

(amăgire și luciditate)

O PREJUDECATĂ MOȘTENITĂ O DATĂ cu deslușirea primelor slove determină uneori memorialistul literar să confunde sentimentul de pietate față de marii înaintași cu religiozitatea credinciosului față de «sfinții părinți». Sub pana lui, trandafirii nu au fost niciodată boboci, iar spinii, în cazul cînd vor fi existat, nu au zgîriat pe nimeni. Neîndoios, atunci cînd însemnările au un caracter autobiografic sau aparțin celor din imediata apropiere a unor ilustre personalități sînt binevenite, permițîndu-ne să nuanțăm un profil literar sau să întrevedem, direct sau indirect, o ambianță socială. Bune sau rele, ele nu anulează însă obligația istoricului literar de a verifica temeinicia afirmațiilor insolite, de a întocmi o biografie reală, *bazată strict pe studiul documentelor* obiective, *pe coroborarea lor.*

În cazul lui Liviu Rebreanu, rămîn încă multe lucruri neclare, care privesc botezul său literar, tot ce a precedat venirea sa în România (1909). Publicînd volumul 4 din seria de Opere *(1970), am amintit, între altele,* Memoriul *scriitorului adresat Consiliului de Miniștri, în anul 1910* (Arhiva Liviu Rebreanu. II, ms. 32), *cu numeroase referiri la condițiile ce au determinat demisia sa din armată (1908). Cu același prilej am menționat și cîteva rezerve față de unele detalii de ordin biografic (titlul de licențiat în litere la Facultatea din Viena; relații epistolare — în 1907 — cu* „Sămănătorul“ *din București; colaborarea la ziarul* „Lupta“ *din Budapesta și la* „Revista Bistriței“, *periodice în care nu aflăm articole semnate cu numele* Liviu Rebreanu *etc.*). *Nu este exclus ca cercetări viitoare să pună în lumină noi aspecte la care astăzi nu îndrăznim să ne gîndim.* Memoriul *ne îndreaptă, oricum, spre noi izvoare documentaristice (în special dosarele « proceselor » citate de autor).*

Îl reproducem astăzi în întregime, rezervîndu-ne dreptul de a reveni cu unele comentarii desprinse din cercetarea epistolelor și jurnalelor de creație din perioada 1907—1912, pe seama căreia se pun deseori cele mai năstrușnice întîmplări.

«*Memoriu*

Liviu Rebreanu, din Năsăud (Com. Bistrița-Năsăud), Transilvania. Absolvent al Academiei militare Ludovica, licențiat în litere la facultatea din Viena. Publicist, secretar de redacție al revistelor „*Convorbiri Critice*“ și „*Falanga literară și artistică*“, redactor al ziarului „*Ordinea*“. Arestat în urma cererei guvernului unguresc, pe baza convenției cu Austro-Ungaria, pe ziua de 15 Februarie cor. de către cab[inetul] V al trib[unalului] Ilfov, cu mandatul de arestare Dos. 628/33/910.

Motivul și pretextul pentru cari guvernul din Budapesta a recurs la convenție, cerînd extrădarea mea, datează încă din anul 1907, de pe vremea cînd făceam serviciu activ ca sublocotenent în reg[imentul] 2 de infanterie care staționa pe-atunci în Pesta. Comandantul, colonel Schnörch, un șovinist patentat, luînd cunoștință că am bibliotecă românească și că scriu la cîteva reviste literare românești, într-o bună zi, pe cînd eu nu eram acasă, face percheziție la locuința mea și îmi confiscă cîteva volume cari i se par anti-ungurești, precum și corespondența ce o aveam cu revistele „*Luceafărul*“ din Sibiu și „*Semănătorul*“ din București. Mă amenință că mă va da judecății pentru „trădare de patrie“ și-mi pune în vedere că va propune comandantului de corp să

mă permute la un regiment din Galiția ca să mă scoață din mediul „vițios“ românesc cu care aveam legături. I-am declarat că prefer să demisionez din armată și îndată i-am și înaintat demisia pe care însă el nu mi-o primește pe motiv că nu vrea să mă lase să mă prăpădesc în „neghina agitatorilor“ cari seamănă ură împotriva națiunei maghiare. Astfel pentru timpul manevrelor de toamnă mă însărcinează să intru în comisiunea de popotă din care mai făceau parte un locot[enent]-colonel și un căpitan, eu avînd de-a compune, pentru fiecare săptămînă, menuurile și de-a controla, dimpreună cu locot[enent]-colonelul-președinte, socotelile popotei ce le conducea căpitanul-casier. Pe la sfîrșitul manevrelor, căpitanul, un cartofor pătimaș, primind o sumă de o mie și ceva de coroane, de frică să nu joace la cărți banii, mă roagă să-i păstrez eu pînă ce ne vom reîntoarce la Budapesta unde avea să achite dintr-înșii furnizorii popotei. Eu luai banii și îi pusei în cufărul meu pe care îl purta ordonanța mea. Cînd însă ajungem în Pesta și caut banii, banii nicăieri. Comunic pierderea imediat colonelului care însă caută să-mi găsească belea și, cu toate protestațiile mele, pornește în contra mea cercetare onorifică. Comisiunea de onoare mă găsește nevinovat deoarece în decursul dezbaterilor s-a dovedit că banii mi-au fost furați de chiar ordonanța mea, care îndată după sosirea în garnizoană, se eliberase. Plictisit și scîrbit de necontenitele șicane ale colonelului, acuma îmi înaintez din nou demisia care, după multe stăruințe, a și fost primită.

Ieșit din armată, intrai în publicistică ca redactor la ziarul „*Lupta*“ din Budapesta. În 1908, pentru un articol în care procurorul general găsește „agitație împotriva statului“, sunt dat în judecată; curtea cu jurați însă mă achită. Achitarea aceasta însă probabil a nemulțumit mult pe fostul meu comandant de regiment care îmi urmărea cu atenție activitatea în publicistică. El deci se grăbește și, împotriva tuturor ofițerilor regimentului, mă dă din nou în judecată, acum la tribunalul din Ghiula, pentru pretinsul abuz de încredere despre care pomenii mai sus și asupra căruia comisiunea de onoare a regimentului se pronunțase deja

Memoriu

găsindu-mă absolut curat. Fapta aceasta a ultra-șovinistului colonel, pătrunzînd și în presă, toate ziarele, ungureşti chiar, înfierează manoperele colonelului și reprobă acest fel de goană nebună împotriva mea. Așa, tribunalul din Giula, și el, fără chiar să mai judece afacerea în fond, aduce o deciziune, prin care declinîndu-și competința, ordonă închiderea dosarului și sistarea acțiunei intentată contra mea. Curtea de Apel din Oradea-Mare, în urma apelului procurorului, confirmă și ea hotărîrea tribunalului și o declară definitivă și ridicată la putere de drept. Acestea toate în August 1908.

Astfel deci afacerea aceasta a fost din nou, a doua oară, terminată definitiv.

În septembrie 1909 primesc invitația ziarului „*Ordinea*" din București să viu în țară. La „*Ordinea*" sînt însărcinat cu redactarea politicei externe și a părții literare-științifice. În afară de acest ziar însă scriu la mai multe cotidiene, fără deosebire de culoare politică, în chestiunile românilor de peste munți, continuînd a scrie totodată și la „*Revista Bistriței*" din Transilvania pe care o condusesem singular înainte de-a veni aici, precum și la alte ziare și reviste românești de dincolo. Articolele mele agasează vădit pe unguri. Desmințiri, rectificări, amenințări cad ploaie asupra mea prin presa maghiară. În Februarie cor. mi se comunică că pentru trei articole publicate în „*Revista Bistriței*" sunt dat judecății.

În sfîrșit, guvernul unguresc, ca să mă facă imposibil și să mă poată avea în mînă, îmi vine de hac cerîndu-mi extrădarea pentru „deturnare de fonduri", adecă pentru acel pretins abuz de încredere asupra căruia s-au pronunțat deja definitiv atît autoritățile militare cît și justiția civilă, și în care nu mi s-a găsit nici o incorectitudine.

Guvernul român, legat de convenție, a trebuit să ordone arestarea mea. În decursul instrucției la cabinetul V al trib[unalului] Ilfov, am declarat toate acestea și am prezintat și deciziunile originale ale tribunalului din Ghiula, din cari se vede lămurit că afacerea a fost deja terminată definitiv prin același tribunal, care, acuma, la ordine de sus, mă pune din nou în urmărire împotriva tuturor legilor existente.

A rămas în sfîrșit ca Consiliul de miniștri să decidă, dar, deși dosarul meu a fost înaintat încă la 28 aprilie cor., pînă astăzi nu s-a adus nici o hotărîre.

Liviu REBREANU

★

Despre Ion al Glanetașului, romancierul ne-a lăsat numeroase mărturisiri. Citām, între altele: «El trăiește și azi, necăjit și amărît, copleșit de copii, vreo șapte... Cel ce poartă numele eroului meu a rămas un biet țăran ca vai de capul lui, pe cînd cel din roman se știe cîte pozne și totuși ce carieră face înainte de-a muri asasinat» (Amalgam). *Nici «eroul» nu-și uită «nașul», dovadă epistola* ce-avea să i-o trimită din Prislop, peste un deceniu de la apariția cărții. (B. A. R., nr. 142. 274.)*

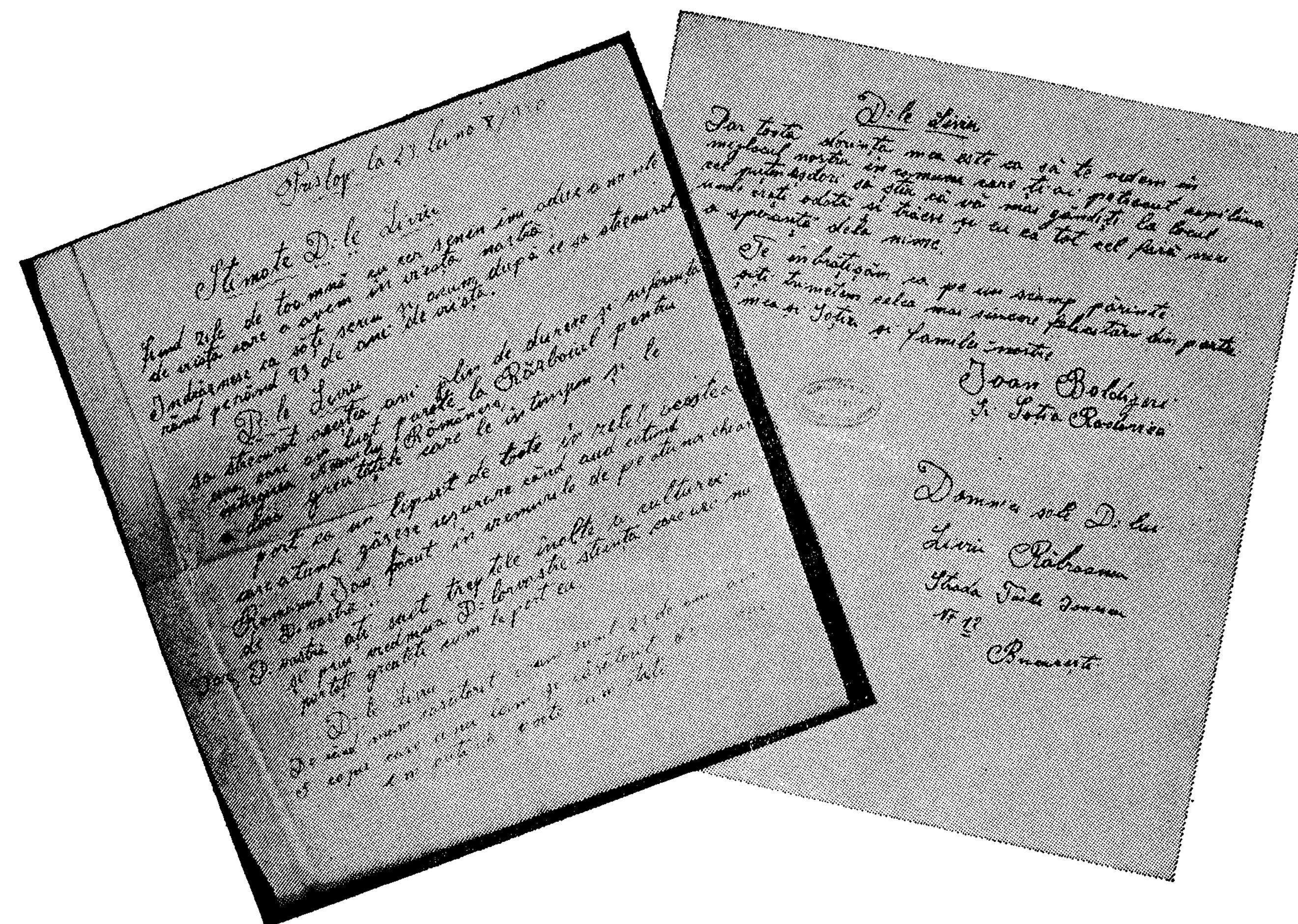
Slovele sînt ale unui om blajin, care a dus în spinare greul războiului, chinuit de povara copiilor și a puținei «moșii». Ușurarea și-o găsește, cîteodată, citind închipuitele isprăvi din romanul ce-i proslăvea numele. Acolo îi erau încrustate ambiția, viclenia, bogăția și dragostea. Trăind între adevăr și amăgire, putea să fie invidiat de alții. Domnișorul Liviu îi dăruise o oglindă fermecată în care pînă și păsările din curte se vedeau vulturi.

* În transcrierea textului s-a păstrat întocmai ortografia expeditorului (n. r.).

«Prislop la 23 luna X 1930

Stimate D[omnule] Liviu

fiind zile de toamnă cu cer senin îmi aduc aminte de viiața care o avem în viiața n[o]astră. Îndrăznesc ca săți scriu și acum după ce sa strecurat rănd pe rănd 23 de ani de viiață.

D[omnu]le Liviu

sa strecurat aceştea ani plin de durere şi suferinţa una care am luat parte la Războiul pentru întregirea Neamului Românesc, a doua greutăţile care le întîmpin şi le port ca un lipsit de toate în zilele acestea care atunci găsesc uşurare cănd aud cetind Romanul Ion făcut în vremurile de pe atunci chiar de D[umnea]v[o]astră...

Dar, D[umnea]v[o]astră aţi suit treptele înalte a culturei şi prin vrednicia D[omnii]lor v[o]astre ştiinţa care azi nu purtaţi greutăţi cum le port eu.

D[omnu]le Liviu

De cănd mam căsătorit acum sunt 23 de ani am 5 copii care unu lam şi căsătorit, dar moşie am puţină poate, cum ştiţi.

D[omnu]le Liviu

Dar toată dorinţa mea este ca să te vedem în mijlocul nostru în comuna care ţi-ai petrecut copilăria cel puţin aş dori să ştiu că vă mai găndiţi la locul unde eraţi odată şi trăesc şi eu ca tot cel fără nici o speranţă dela nime.

Te îmbrăţişăm ca pe un scump părinte şiţi trimitem celea mai sincere felicitări din partea mea şi Soţiei şi familei n[o]astre.

Ioan BOLDIJERI
Şi Soţia RODOVICA

Domniei sale D[omnu]lui
Liviu RĂBREANU
Strada Tache Ionescu Nr. 12
Bucureşti »

PER ASPERA AD ASTRA

MIHAIL SADOVEANU

ESTE PUTERNIC ÎNRĂDĂCINAT MITUL UNUI Sadoveanu aflat într-o perpetuă stare de grație a creației, zămislind op după op, cu o fecunditate voioasă care amintește de firescul (și lipsa de efort) cu care se săvîrșesc fenomenele naturii.

Se cunoaște fabula lui Eugen Lovinescu cu cele cinci ursitoare care se întrec în a oferi cîte o podoabă talentului lui Sadoveanu, ultima — malițioasă — hărăzindu-i ușurința de a scrie « fără a se mai putea opri ».

Astfel de aprecieri nu-i erau necunoscute scriitorului, care le-a opus metafora « faurului aburit » **ce** « se ostenea fără răgaz subt calm înșelător ».

O simplă și accidentală replică metaforică? Un simbol sub care-și așeza conștient întreaga muncă de creație?

*

Avem în față manuscrisele sadoveniene[1]. Ne impresionează prin acuratețea lor; rare și nesemnificative ștersături; cuvintele se aștern egal și armonios (broderii din cusături de arnici); o caligrafie fină, puțin înghesuită, încrustată cînd cu penița, cînd cu creionul și pe hîrtii de toate formatele: caiete de școală, foi volante, coli ministeriale ș. a. Nimic nu trădează complexe de vreun fel și cu atît mai puțin cazna diavolească a muncii scrisului. Mihail Sadoveanu toarnă dintr-o dată materialul creației — în tipare de aur —, cu o siguranță de sine, cu un calm surîzător care ne copleșesc. (Ah, manuscrisele atîtor scriitori, cu o caligrafie cînd șovăitoare, cînd precipitată, împestrițată de modificări, cu pagini întregi tăiate nervos, cu paragrafe adiționate și supraetajate, după o arhitectură bizară, care reproduce traiectoria luptelor cu legiuni de demoni interiori!)

Căutăm să aflăm amănunte despre modul în care lucra de la persoanele cele mai avizate: Profira Sadoveanu, ea însăși o prozatoare meritorie. În cartea de evocări Planeta părăsită[2], **citim:** « el scria ușor și repede, oricînd, oricum ». **Tabieturi, curiozități, manii?** « N-avea nevoie de un turn de fildeș, ca Vigny, nici de tone de alcool, ca Edgar Poe, ori de bezna nopții, ca Gheorghe Topîrceanu. »

Îi era străină faimoasa crispare în fața hîrtiei albe, după cum îi era străin și gustul de otravă al veșnicei insatisfacții de sine: « Tata n-avea complexe, nu ștergea niciodată ce pusese pe foi cu o zi înainte... »

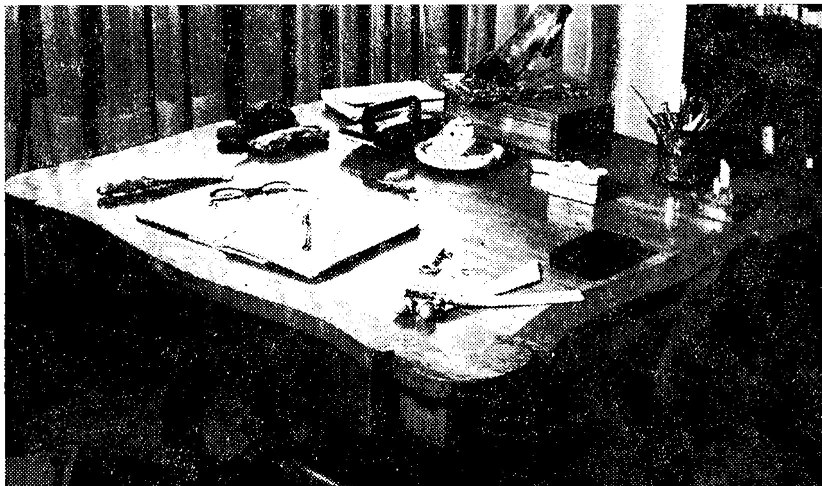
Nu putem rezista ispitei de a formula această ipoteză: Mihail Sadoveanu recreează tipul poetului naiv (vezi distincția lui Schiller între poezia naivă și poezia sentimentală), n-a « evoluat » **pînă într-atît încît să ia cunoștință și să sufere de contradicțiile, sau, mai exact, de angoasele scriitorului modern.**

*

[1] Muzeul literaturii române beneficiază de privilegiul de a deține, în fondurile sale documentare, manuscrisele lui Mihail Sadoveanu, în totalitatea lor.

[2] Profira Sadoveanu, *Planeta părăsită*, Editura „*Cartea românească*", 1970.

FAURUL ABURIT

FAURUL ABURIT

Să privim mai îndeaproape afirmația, încercînd s-o aproximăm în confruntare și cu alte mărturii sau documente, inedite, de arhivă. Este un fapt cert: personalitatea lui Mihail Sadoveanu nu ne oferă spectacolul unor dezbinări lăuntrice, opera lui nu stă, ca la atîți autori, sub semnul luptei lui Iacob cu îngerul (în final, îngerul dîndu-și binecuvîntarea).

A fost și privilegiat, între darurile cu care l-a înzestrat din plin natura neexistînd vreun conflict — cum a fost, bunăoară, cazul lui Ion Barbu, împărțit între calitățile-i native care țineau de știință (matematică) și cele subsumate domeniului vizionar (poezia). Între destinu-i scriitoricesc și existență a existat o suprapunere perfectă.

Dar Mihail Sadoveanu a fost scutit și de dilema obișnuită, exprimată astfel de Montherlant: « Să regreți că nu trăiești viața din plin, atunci cînd scrii. Să regreți că nu scrii, atunci cînd o trăiești din plin ». Am putea spune că povestitorul se simte în plină activitate creatoare și cînd trăiește viața din plin, și trăiește viața din plin atunci cînd creează. (Amintesc ceea ce mărturisea în „Însemnări ieșene"[3]: prin escapadele vînătorești sau pescărești își satisfăcea o pasiune contractată încă din copilărie, dar, în același timp, acestea erau « false vînători » și « fals pescuit », întrucît urmărea și acest scop: « să cunosc cum vorbesc frații mei de pretutindeni ».)

Lupta cu « demonii » creației? Am afirmat că nu întîlnim așa ceva sau, pentru a ne lua toate măsurile de precauție, nu în forme cu care sîntem obișnuiți.

[3] *„Însemnări ieșene"*, mai, 1939.

O explicație pe care ne mulțumim doar s-o schițăm: opera sa dă viață unui univers intact, guvernat de un sistem de valori bine definit, opus timpurilor ultramoderne (în care universul fiind dezintegrat se cere a fi reconstruit și, o dată cu asta, redescoperit și înnoit însuși limbajul artei).

Să reținem această particularitate: deși Mihail Sadoveanu este artist pînă în vîrful unghiilor, deși, ca în mitul lui Midas, pe ce pune mîna se transformă în aur poetic, el nu rămîne prizonier problemelor specifice de atelier — ceea ce, adesea, înseamnă obsesia unor chestiuni oțioase de tehnică. Marele povestitor scrie, pentru a ne exprima astfel, dintr-un punct de vedere situat dincolo de artă — punct de vedere constituit și urmat cu consecvență încă de la începutul activității sale scriitoricești. Este ceea ce recunoaște explicit în Anii de ucenicie (volum care capătă pentru el semnificația pe care a avut-o Poezie și adevăr pentru Goethe). Scriitorul își asumă misiunea de a exprima « realitățile sufletești ale unui neam străvechi, închis cu severitate în disciplina datinelor lui ». (Contractul cu el însuși cată a recepta rezonanțe de ordin afectiv, care ar interesa critica psihanalitică; el se simte chemat să « răscumpere » viața distrusă a mamei, țăranca de la Verșeni. « Nu-mi dăduse ea oare privirea, auzul, și zîmbetul păstorilor din veac? »)

Acest crez devine o dominantă esențială a întregii sale vieți, conferind un caracter etic muncii scriitoricești.

Dacă se poate vorbi despre o luptă în cazul lui Mihail Sadoveanu, atunci trebuie spus că aceasta

Negustor lipscan.[1]

Înserase, venise acel mult dorit ceas, când puteam să mă pregătesc a asculta cu mare plăcere istorisirea prea cinstitului nostru comis Ioniță dela Drăgănești; când, deodată, prin negura serii, s'auziră strigăte și zarvă pe drumul Sucevii. Dela focurile noastre ne întoarserăm cu toții capetele într'o singură parte. Și cel dintâiu, pe-o ulcica jos, se sculă în picioare chiar comisul.

„Ce să fie?" se întrebă el cu ascuțită nedumerire.

Noi nu știam ce putea să fie și nu găsirăm vorbă de răspuns.

Comisul făcu doi pași spre drum. Atunci se arătă din odaie și jupâneasa Ancuța, cu felinarul cel mare. Îl ținea la înălțimea pieptului și lumina îi urmărea obrazul. În această lucire trandafirie ochii îi păreau mai mari și mai negri. Coborî cele două trepte, grăbi spre șleah; noi îi vedeam numai obrazul lunecând pe trupuri de umbră.

„Trebuie să fie niște căruțași, prietine Ioniță," își dădu părerea căpitanul Isac. „Când te-i întoarce la locul dumitale să bagi de seamă să nu-ți răstorni vinul, care-i lucru bun, măcar că nu-i scump.

— Căruțași trebuie să fie," încuviință răzeșul.

Într'adevăr, erau căruțași. Se auzeau glasuri groase care opreau boii: aho-aho! Și lumina felinarului, fulgerând asupra întunecimii, descoperi dintr'odată care cu coviltir răsărite ca din pământ. Oameni în ele se mișcau, [illegible] și pierind. Cineva vorbi cu voie bună:

„Bună-vreme, jupâneasă Ancuță.

— Bine-ați venit," răspunse hangița.

În glasul ei era un cântec dulce pe care-l cunoșteam. Ridicând cu amândouă mânile felinarul deasupra capului, aplecă fruntea ca să-și deosebească mai bine oaspeții. Atunci apăru în lumina făcliei de seu, mișcându-se spre gazdă, un bărbat bărbos cu căciulă și cu giubea. Barba-i era cărunțită și rotunjită de foarfecă; obrajii plini și bogați de creștin binehrănit.

„Eu socot că-i un negustor," hotărî căpitanul Neculai Isac.

Hangița își cunoscu musteriul și glasul ei crescu și scăpă cu dezmierdări:

„Chiar dumneata ești, jupâne Dămian? Atuncea mai ales ești binevenit și te poftesc sub acoperișul nostru. Nu lăsa carângilor să tragă peste pod și să bage de samă să nu prăvale. Să intre sub șandrama, unde știi că putem închide porțile ca la cetate, și n'ai nicio grijă chiar dacă ai avea aur în bucale.

— N'am aur, dragă jupâneasă Ancuță," se apără negustorul râzând.

— Știu, jupâne Dămian: trebuie să ai lucru mai scump; de-aceea să fii fără grijă. Pe lângă porți, pe care le cunoști, avem în popas la focul acesta lume bună care cearcă vinul nou. Am tăiat pui grași și-am scos din cuptor azi pâine proaspătă. Toate-s fi pe pofta inimii dumitale, mai ales știindu-te că ești un om căruia îi plac tovărășiile." [Răzeșul Ioniță se amestecă, ridicând glasul:

„Apoi dacă-i asemenea om dumnealui, noi cu mare plăcere îl poftim la [illegible] și-l poftim cu degetele la focul nostru.

— Dumnia-sa-i comisul Ioniță dela Drăgănești," lămuri Ancuța cu o hohotă. Iar negustorul se plecă spre

1) Din ciclul Hanu-Ancuței.

nu se dă între scriitor și operă, ci, pe de o parte, între scriitorul contopit cu opera și, pe de alta, — natura, în sensul împrumutării a cît mai multe frumuseți și a restituirii lor cu « supra de măsură » — ori în confruntare cu timpul — în efortul de a regăsi limbajul unor epoci revolute, de a reîncarna timpuri mitice (cînd țăranii liberi, exponenți ai unei civilizații străvechi, convorbeau cu zeii...)

Conflictul inerent oricărei activități literare este, așadar, mutat din lăuntru în afară, el nu afectează o carte sau alta, ci întreaga operă. Această delimitare ne îngăduie să luminăm mai bine particularitatea susmenționată. Mihail Sadoveanu nu lucrează, propriu-zis, asupra textului, — trecîndu-l prin mai multe ape, rescriindu-l, renunțînd la pagini întregi, selectînd frazele fericit redactate etc. Travaliul său creator este de cu totul alt tip decît să spunem — pentru a cita exemplul suprem — cel ilustrat de Mihai Eminescu. Sadoveanu așterne dintr-o dată pe hîrtie opusul, iar dacă acesta nu-l satisface, ei bine, nu-l supune unor modificări, ci compune altul[4].

Să ne amintim: în 1901 scrie Frații Potcoavă, în 1904 — Șoimii, iar în 1952 — Nicoară Potcoavă. (Poetul anonim nu face altfel. Nu există o baladă Miorița decît în culegerea lui Alecsandri, în realitate sînt tot atîtea Miorițe cîte variante au fost create.) Dacă nu înțelegem acest aspect, riscăm să nu înțelegem în esența ei dialectica desăvîrșirii creației sadoveniene. Firește, au loc mutații succesive, dictate atît de lărgirea experienței artistice, cît de variile aluviuni înscrise o dată cu trecerea anilor, dar totul sub forma unor sedimentări lente, aidoma cercurilor care marchează vîrsta unui stejar. Opera lui crește în chip organic, o dată cu creșterea timpului, evoluția ei nu se percepe într-o carte sau alta, ci în spectacolul întregii creații. De fapt, la Mihail Sadoveanu este impropriu să se vorbească despre opere, ci numai despre Operă.

*

Care sînt, totuși, aspectele muncii de creație care provoacă imperceptibile broboane de sudoare pe fruntea lui Hephaistos, a zeului-făurar?

În interviul pe care-l publică la 6 decembrie 1942, în „Vremea", Vasile Netea reproduce o mărturisire a scriitorului, privind perioada de gestație (sau de incubație) care precede actul scrisului. Respingînd cu oroare ideea de a-și întocmi vreun plan, după care să se apuce să compună cartea, el recunoaște: « Subiectele mă frămîntă totdeauna mai mult timp pînă ce se coc de la sine. Atunci cu sau fără voia mea trebuie să le aștern pe hîrtie ». Sînt cărți « pe care le-am scris abia după zece-douăzeci de ani de la apariția primei idei ». Venea o moară pe Siret a finalizat o idee încolțită în mintea scriitorului cu douăzeci de ani înainte. Figura lui Ștefan cel Mare — evocată, bunăoară, în Frații Jderi — l-a preocupat de la vîrsta de 14 ani. Nu sînt afirmații incidentale. Realmente, Mihail Sadoveanu crede într-un « stagiu » necesar elaborării fiecărei creații. Expresia am luat-o dintr-o scrisoare (inedită) adresată Constanței Marino-Moscu, la 22 august 1912 — corespondență la care ne vom mai referi.

Scriitorul explicitează astfel termenul: « Ziceam că subiectul prea interesant al matale trebuie să-și facă stagiul. Trebuie adică să se așeze în el persoanele anumite, cu viața, cu ticurile, cu gesturile, cu figurile, cu felul lor de a fi, — să devie atunci întîmplarea o adevărată *amintire* (subl. lui M. S.) proprie, bucată de viață ruptă din viața noastră, trăită și de noi. De altfel cred că și la mata se va fi petrecînd elaborarea aceasta. Aici e și greul cel mare, nu în redactare... » Decantarea am putea crede că urmează normele sacrosancte ale creației clasice — personaje, gesturi, ticuri, figuri etc. — dacă n-ar exista obiectivul mărturisit, cu substrat afectiv, întîmplarea urmînd să devie o adevărată amintire a autorului. E de reținut, de asemenea, că greul nu stă în redactare, ci în elaborare.

Durata « stagiului » este relativă, întrucît « Cîteodată se întîmplă că un subiect deșteaptă deodată o armonică în sufletul nostru, și atunci ne simțim gata să așternem pe hîrtie o bucată ». Precizînd: « Dar asta se întîmplă destul de rar ». (În cazul lui Sadoveanu se va fi întîmplat destul de des.)

Să abordăm însă chestiunea raportului dintre operă și realitate, care ne ajută să înțelegem mai bine dinamica complexă potrivit căreia faptul brut, trecut prin alambicul atelierului de creație, se sublimează, devine, așa cum spune tot scriitorul, undeva, « apa vie a frumuseții ».

Insistența cu care s-a discutat, cu ani în urmă, despre realismul sadovenian (văzut într-o viziune

---

[4] O singură și justificată excepție: ediția « definitivă » începută la Fundațiile regale, unde scriitorul revine asupra unor texte scrise în tinerețe. La apariția primelor două tomuri, Pompiliu Constantinescu a exprimat rezerve care țineau, în principal, de gruparea creațiilor nu după un criteriu cronologic, ci după unul tematic ce i se părea arbitrar. (Articolul *Între ediția critica și ediția definitivă, Scrieri*, volumul VI, pag. 341.) În ce ne privește, înclinăm să credem că inițiativa marelui scriitor dădea curs mai mult unor imbolduri editoriale decît unor necesități interioare de creație. Și, oricum, modificările au un alt caracter decît cele la care ne referim noi.

limitativă) a făcut ca mărturisirile sale să fie despuiate de toate atingerile posibile cu acest subiect, ceea ce ne scutește pe noi să mai întreprindem cercetări speciale.

Mihail Sadoveanu n-a obosit, de altfel, niciodată să recunoască punctele reale de la care a pornit opera. Numele eroilor? Sînt luate direct din viață sau, așa cum se exprimă el, în confesiunea publicată la sfîrșitul volumului Trenul-fantomă: «Toate numele sînt adevărate și corespund unei stări sufletești». În continuare, cîteva exemple: «Costea Marocîne, personajul din *Vremuri de băjenie* este un tip care a existat acum vreo două sute de ani, într-un tîrg din Moldova, și care era un vlăjgan de proporții conforme caracterului pe care îl atribui în cartea mea.

Fiind comandantul multor companii de soldați în timpul războiului am putut strînge sute de nume. Toate listele ostașilor se transcriau anume pentru mine, nume pe care mi le amintesc oricînd — și acum — ori de cîte ori am nevoie de vreunul pentru o situație anumită, le iau în șir și le cîntăresc... »

Să coexiste cumva în Sadoveanu, alături de poetul orfic, un observator lucid și ascuțit care reține, cu o extraordinară forță de percepere, tot ceea ce vede, aude și simte în trecerile lui prin lume? Se cunoaște întîmplarea povestită de Ionel Teodoreanu: o plimbare pe Bistrița, cu care prilej Sadoveanu îi scandalizează pe toți, interesîndu-se numai de subtilitățile tactice ale jocului de șah și întîmpinînd cu o indiferență imperturbabilă minunile naturii, dar la întoarcere descrie panoramicul locurilor, pînă și în cele mai imperceptibile detalii de ordin acustic și vizual.

Depănînd amintiri în cadrul «Rotondei 13» a Muzeului literaturii române[5], cu un an înainte de moarte, Demostene Botez, prietenul lui de o viață întreagă, trecea întîmplarea pe seama unei plimbări printr-o pădure. Cel care se scandalizase de lipsa de sensibilitate a lui Sadoveanu în fața farmecului naturii fusese Ibrăileanu. Finalul era același: povestitorul trimitea „Vieții Romînești" o evocare care reînvia, cu o forță halucinatorie, tot itinerariul excursiei.

O simplă și frumoasă legendă? Mihail Sadoveanu va aminti totdeauna aceste «necontenite mișcări» pe diverse meleaguri și în diverse medii și care l-au ajutat să pătrundă «tainele cunoașterii». Am citat cuvintele lui despre «falsa vînătoare» și «falsul pescuit» care-l acuză de braconaj, vînînd sau pescuind «tipuri și impresii de neuitat». Așadar, Mihail Sadoveanu se documenta? Fără a da termenului înțelesul peiorativ de azi, la întrebarea lui Ibrăileanu, de unde tot scoate atîtea icoane ale naturii, el va răspunde, în introducerea la Anii de ucenicie: «Le scoteam dintr-un rezervoriu umplut cu nemiluita în ani și ani, în toată copilăria».

*

Pornind de la interferențele operelor cu realitatea, să urmărim «radiografierea» proceselor specifice de laborator artistic. Un bun prilej ni-l oferă reluarea cazului Mariana Vidrașcu. Faptele se cunosc: în „Viața Romînească", din octombrie 1906, se publică numai primul capitol al acestui roman. M. Sevastos, în amintirile lui, explică hiatusul survenit prin scandalul pe care l-ar fi făcut Constanța Marino-Moscu, acuzîndu-l pe Sadoveanu că și-a însușit jurnalul ei, dat spre lectură Izabelei Sadoveanu. Textul rămas netipărit a fost reprodus de „Manuscriptum"[6], cu un studiu introductiv semnat de Perpessicius și Corin Grosu. Pot să-i informez pe cei interesați că prezentarea «tehnică» a manuscrisului aparține celui de al doilea semnatar, iar capitolul final, Maestrului. Concluziile lui Perpessicius sînt formulate cu obișnuita-i circumspecție și delicatețe. El afirmă că o deplină dezlegare a problemei nu ne-o poate da decît confruntarea cu jurnalul (cînd va fi descoperit), totuși, nu șovăie în a declara ferm că, prin toate elementele-i inefabile, romanul îi apare ca o creație sadoveniană[7].

---

[5] Vezi „*Manuscriptum*", nr. 4(9)/1972.

[6] "*Manuscriptum*," 1/970, 1 (2)/1971, 2 (3)/1971.

[7] Publicarea capitolelor inedite din *Mariana Vidrașcu* l-a scandalizat pe Demostene Botez care, la 8 martie 1971, ne-a trimis următoarea scrisoare vehementă:

«*Am primit nr. 2 al revistei* „Manuscriptum". *Vă mărturisesc cu amărăciune tonul și analiza de. procuror de curte marțială a „așa-zisului" caz Moscu-Sadoveanu pe care-l știu din adolescență. Am cunoscut-o și pe acea zurbagie Moscu, al cărei geniu nu s-a mai manifestat după marea operă furată de Sadoveanu.*

Oricum, frumos omagiu ați adus pentru aniversarea de 90 de ani de la naștere a Maistrului. De neconceput semnătura lui Perpessicius pe acele nenorocite pagini. Nu la asta servește muzeul și revista, — cred eu.

Cu stimă,

Demostene Botez»

Mă situez, cu regret, pe o poziție diametral opusă convingerilor regretatului scriitor, față de care am nutrit totdeauna cele mai bune sentimente.

Interior sadovenian.

Iată că, în prezent, dosarul se îmbogăţeşte cu noi elemente: corespondenţa lui Mihail Sadoveanu cu Constanţa Marino-Moscu. Scrisorile sînt trimise în anii 1910—1912, aşadar, după patru şi, respectiv, şase ani de la comiterea incidentului. Cu toate astea, el nu este uitat (sau relaţia epistolară marchează reluarea raporturilor întrerupte cîndva?).

La 9 martie 1910, Mihail Sadoveanu aminteşte «o veche colaborare din trecut. O amintesc ca s-o explic.

Dintr-un şir de amintiri inteligent scrise, alegînd esenţialul şi adăugînd propriile sale amintiri despre locuri, oameni şi împrejurări am izbutit să fac acu cîţiva ani o operă interesantă ». Mai departe, discutînd chestiunea colaborării, el precizează: «Nimeni însă nu putea să colaboreze cu mata ca să facă de pildă un roman din memoriile acelea. Unde te opreşti? Ce semnificaţie dai vieţii? Ce izvorăşte din acel tot organic care se chiamă roman? — Partea personală pe care ar fi pus-o altul, ar fi prefăcut fundamental opera, ş-ar fi rezultat cu totul altceva ». La 22 august, din nou: «Cazul cel rar s-a petrecut altădată cu romanul unei fete sensibile, care a adus o regretabilă şi tristă neînţelegere între noi. Romanul şade ş-acum într-un carton, în fundul unui săltar ».

Formularea este puţin sibilinică, determinată, desigur, şi de sensibilitatea acută a interlocutoarei. Pe noi nu ne interesează aici procesul în sine al paternităţii romanului, ci părerile despre specificul actului de creaţie, emise de scriitor, în cadrul acestui schimb epistolar.

Chiar şi numai pentru a clătina prejudecata, contractată din adolescenţă de generaţia Domniei-Sale, şi conform căreia Sadoveanu ar fi «furat» «marea operă» a genialei Moscu, şi tot făcea să redeschidem aşa-zisul caz. Nu recunoaştem subiectele-tabu, clasate o dată pentru totdeauna. *„Manuscriptum"* va publica într-unul din numerele viitoare dosarul complet al «procesului». Şi asta, nu pentru a ne erija în procurori de curte marţială, ci în numele drepturilor inalienabile ale istoriei literare, care nu cunoaşte decît o singură instanţă supremă: verdictul timpului, întemeiat pe adevărul documentelor.

Care este corelaţia dialectică subtilă între faptul cunoscut nemijlocit în realitate şi opera de ficţiune? Pe marginea manuscrisului unui roman — Tovărăşie — trimis de Constanţa Marino-Moscu, Mihail Sadoveanu întreprinde aceste disocieri: «O lucrare literară e ceva organic, aparte de împrejurările reale care au ajutat la naşterea ei ». Sau: «Lucruri întîmplate, în literatură pot fi neverosimile... » Un autor trebuie să creeze în faţa cititorului o lume în sine, un cosmos perfect închegat, fidel propriilor legi. Este implicat aici un proces de esenţializare ca şi de obiectivare. «Arta înfăţişează *esenţa* lucrurilor. Asta face ca autorul să se îndepărteze totdeauna de orînduirea faptelor reale, să-şi poarte lumea lui... ». Şi iată rostit cu alte cuvinte adevărul că o operă literară poate fi o confesiune, dar o confesiune nu reprezintă totdeauna o operă literară. «Amintirile, de pildă, cu titlu de document, au importanţa lor desăvîrşită. Puse în roman îşi pierd importanţa de document. Opera de fantezie trebuie să dea altceva.»

Un subiect de discuţie îl constituie ideea sau, mai precis, pretenţia Constanţei Marino-Moscu de a lua un scriitor « începător » drept coautor în munca de finisare a romanului ei Tovărăşie. Mihail Sadoveanu, fără a părăsi tonul ceremonios, îşi exprimă stupoarea faţă de conţinutul « colaborării ». După ce discută chestiunea într-un plan general-teoretic: « Trebuiesc descrieri unui roman? Mă îndoiesc. Sînt romancieri cari nu simţesc natura; în descrierea pasiunilor omeneşti sînt însă neîntrecuţi. Pot cita aşa pe Dostoievski... », el îi declară tranşant: « O colaborare din bucăţi apoi nu se poate face. Cum o să comanzi să-ţi facă cineva un apus de soare? ». Prilej pentru a-şi mărturisi crezul poetic: «Descrierea în roman ori nuvelă n-o înţeleg decît ca parte întregitoare a vieţii; viaţa nu sîntem numai noi ci şi *tot* ce ne înconjoară ».

După o seamă de alte lămuriri (care antrenează şi rememorarea episodului cu Mariana Vidraşcu). Mihail Sadoveanu conchide cu această frază care-l defineşte întru totul: « Opera de artă nu se lucrează ca ceva de meşteşug: trebuie să-ţi ceară sufletul şi apoi să ţi-l stăpînească cu putere ».

De altfel, studiul corespondenţei ne dovedeşte, oricît s-ar supăra cei care în procesul cunoscut iau apărarea — cu efuziuni sentimentale — a Constanţei Marino-Moscu, că aceasta este puţin mitomană. În clipele de luciditate înţelege puţinătatea forţelor ei de creaţie şi visează să fie ajutată, să devină simplu coautor, pentru ca, de îndată, s-o năpădească suspiciunile, să i se năzare că cineva urmăreşte să-şi însuşească manuscrisul, şi aurul creaţiei ei va consacra numele altcuiva. Mihail Sadoveanu, care-o cunoaşte de-acum, dă dovadă de o răbdare de înger. Dacă la 9 martie îi ţine prelegerea cu pricina, la 18 septembrie nu mai ştie cum să se comporte, încearcă să-i potolească temerile nejustificate, declarîndu-se gata să-i remită manuscrisul; în sfîrşit, o altă epistolă anunţă expedierea manuscrisului," Sadoveanu permiţîndu-şi această observaţie, de o ironie totuşi potolită: « ai fost negaţia frumosului matale nume: mă cam temeam cu de asta ».

Corespondenţa este reluată peste doi ani. La 22 august 1912, Mihail Sadoveanu nu uită să se scuze că nu i-a devenit colaborator la Tovărăşie, arătînd: « Eu colaborarea o înţeleg cum spun mai sus: toată lumea să devie a *mea*, adică lumea despre care e vorba ». El încearcă să îndulcească adevărul, opinînd că nici nu era nevoie de vreo colaborare, romanul putînd să-l perfecteze foarte bine şi ea însăşi. Şi, din nou: « Colaborarea mea ar fi prefăcut-o (*poate*, căci nici acum nu ştiu dacă ar putea veni acel ceas vreodată), în altceva cu desăvîrşire. Eu aş fi venit cu un bagaj mare şi un alt fel de a privi şi a primi viaţa ».

Nu găsim aici cheia problemei şi în ceea ce priveşte mult discutata istorie a Marianei Vidraşcu? Indiferent ce va aduce în plus dosarul integral al respectivului proces, rămîne un fapt de netăgăduit că nu e vorba de o simplă însuşire a jurnalului — şi cu atît mai puţin de un « furt » — ,ci de prefacerea lui « cu desăvîrşire », marele povestitor venind cu « un bagaj mare şi cu un alt fel de a privi şi primi viaţa ». Lumea de-acolo a devenit lumea lui[8].

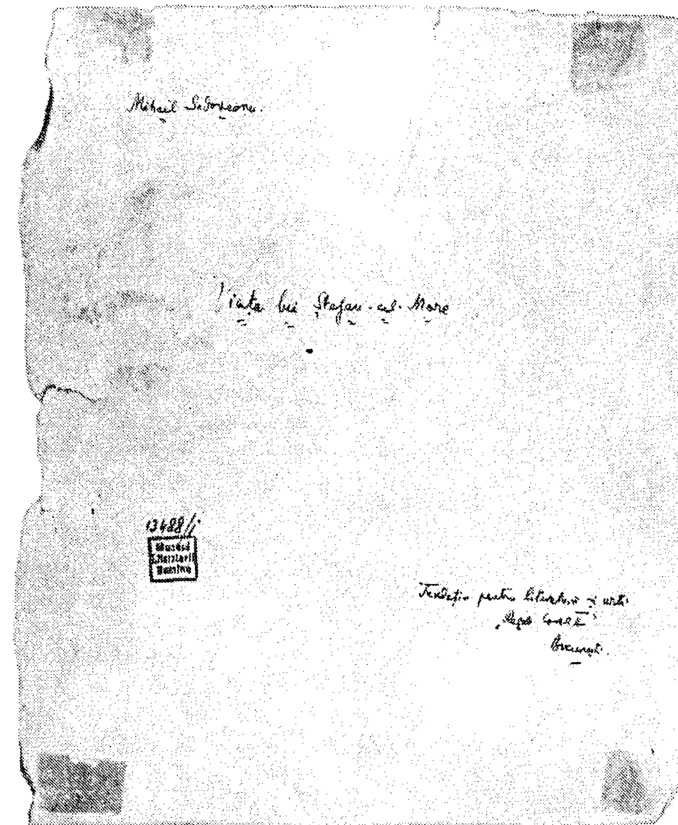
Tehnica unui asemenea proces de creaţie ne-o descrie aceeaşi corespondenţă. În scrisoarea din 22 august 1912, îi mulţumeşte Constanţei Marino-Moscu care — revenită, între timp, la gînduri mai bune — i-ar fi furnizat două posibile subiecte de creaţie. Mihail Sadoveanu promite că va scrie o nuvelă pe care i-o va închina. Faptele relatate nu-l interesează, în sine, ci numai pentru că au declanşat în el icoane ale vieţii cunoscute în copilărie: « Mi-am adus iar aminte de multe icoane ale copilăriei [...] De mult credeam că am isprăvit de cercetat amintirile mele; şi deodată văd că se deşteaptă altă serie de fantome. Unde erau? Într-un colţ al sufletului, al minţii, lucrînd în subconştient şi căutînd ieşirea la lumină ca o plantă care a pornit din sîmbure supt pămînt la căldura şi umezeala primăverii ».

Nu putem reconstitui, pornind de aici, diagrama, în mare, a procesului de creaţie sadovenian? O întîmplare, un fapt de viaţă nu devin material de creaţie, nu-l interesează artisticeşte dacă nu primeşte o coloratură subiectivă, dacă nu se grefează pe fondul acelor impresii colectate inconştient în tainiţele sufletului, mai ales la vîrsta paradisiacă

---

[8] E interesant să remarcăm că, în *Anii de ucenicie*, amintind acuzaţia adusă de Caion lui Caragiale că ar fi pastişat, în *O scrisoare pierdută*, comedia lui Victorien Sardou — *Rabagas*, Sadoveanu observă, calm, că: « *la urma urmei chiar dacă ar fi ceva de oarecare importanţă, e îngăduit şi lui Caragiale să spuie cu Molière: "Je prends mon bien où je le trouve"* ». Nu cumva, în subsidiar, afirmaţia era *pro-domo*?

Coperta mss. Viața lui Ștefan cel Mare

a copilăriei. În cele mai bune cărți ale sale, Mihail Sadoveanu trebuie să zidească ceva din sufletul lui.

*

Dacă Liviu Rebreanu nu poate să scrie practic un roman, pînă cînd nu simte că i-au «reușit» primele cuvinte, acea frază de început care, ca un « Sesam deschide-te », îi dezvăluie ritmul narațiunii, la Mihail Sadoveanu elementul determinant îl reprezintă atmosfera. El trebuie să se regăsească sufletește în lumea pe care o evocă, să realizeze o perfectă osmoză afectivă, încorporîndu-se tuturor elementelor care compun imaginea vieții de-atunci. De unde stagiul necesar al gestației (indiferent de repeziciunea cu care se poate consuma această fază preliminară).

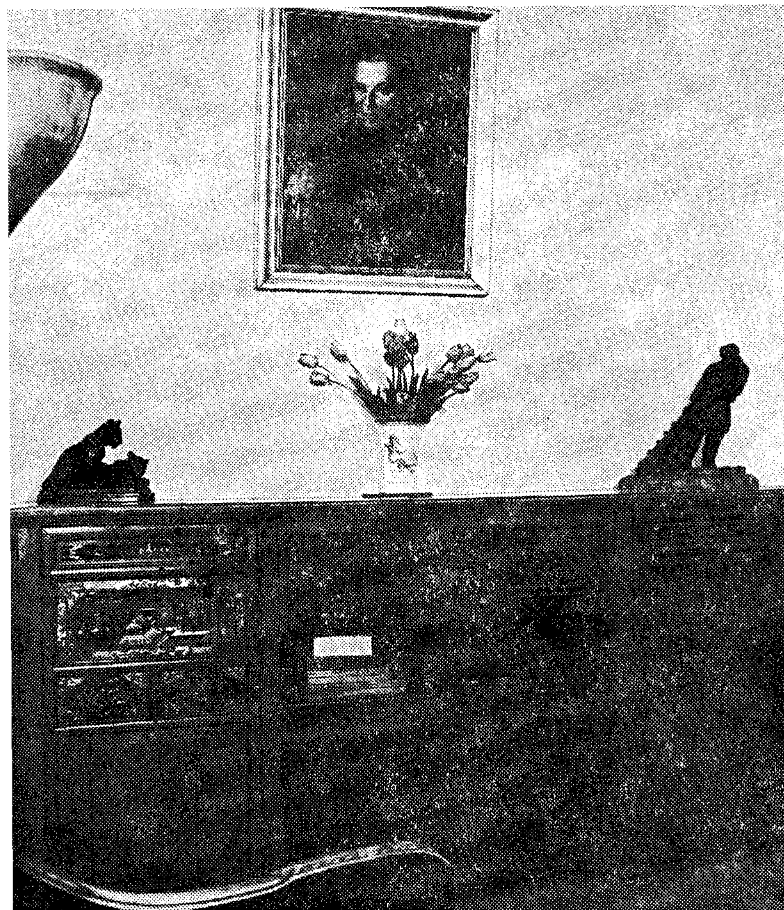
Liviu Rebreanu, pînă în momentul cînd are loc impactul cuvenit, înnegrește coli de hîrtie, încearcă diferite versiuni, își alcătuiește ample caiete de creație (încă insuficient cunoscute) etc. Ne întrebăm dacă n-ar trebui, în cazul lui Mihail Sadoveanu, să punem la socoteală kilogramele de hîrtie mîzgălită voluntar sau nu, în minte, înainte de a simți, imperios, imboldul de a se așeza la masa de scris. (În Anii de ucenicie, povestește cum nuvelele de debut și le-a alcătuit în memorie, abandonînd condeiul și hîrtia. Întregul text era memorizat și murmurat — «ca să-l aud cum sună» — și, de-abia apoi, transcris. Procedeul nu va mai fi folosit, dar obiceiul de a se servi de circumvoluțiunile creierului, drept hîrtie, va fi rămas.) Cristalizarea materialului creației nu survine la el printr-un întreg ciclu de prefaceri laborioase, succesive, ci printr-o așezare lentă, în timp — aidoma fulgilor de zăpadă care încep să cadă molcom, atunci cînd toate cele ale naturii au fost săvîrșite conform crugului vremii... Tăcerile — vestitele tăceri sadoveniene — n-au și acest rol de a ocroti și stimula acest timp esențial al germinației?

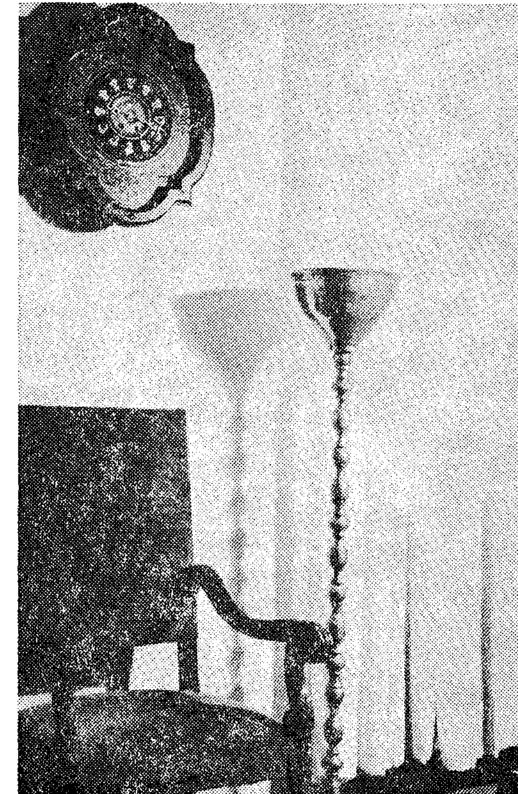
Acum, cînd am în față tot materialul documentar, mă surprinde că nu s-a acordat suficientă atenție cadrului predilect în care creează Mihail Sadoveanu. Nu, el nu scrie oricînd, oricum și oriunde, cum s-a spus.

Nu dispunem, din păcate, de un jurnal (care ne-ar lămuri multe); ne vom adresa, de aceea, din nou corespondenței sale, și anume din perioadele de început, cînd putem să-i surprindem mai ușor substructura sufletească. Iată cum îi motivează lui Ibrăileanu fuga din București și stabilirea la Fălticeni: «poate o da D-zeu să mă pot liniști și să pot lucra». Despre același refugiu, cîțiva ani mai tîrziu, îi va scrie Constanței Marino-Moscu (5 martie 1910): «În livada ce am cumpărat acù cîțiva ani încep zilele aceste a clădi o casă, ca să fiu *mai* liniștit și mai izolat».

Felix Aderca avea dreptate să noteze, cu prilejul interviului ce i-l va lua, mai tîrziu: «M. Sadoveanu în București n-avea aer îndestulător pentru plămînii lui: îi trebuiau zări, păduri, ape și... o gospodărie».

Dar conacul de la Copou, cu turnul din care, va scrie tot Felix Aderca, «în zilele limpezi, se poate deosebi în zare trupul de azur al Ceahlăului»? Dar casa de la Mănăstirea Neamț, de lîngă schitul

Vovideniei, unde au odrăslit atîtea opere? Pînă și în anii grei ai dictaturii legionare, trebuind să-și găsească încă un loc de refugiu, o face adoptînd Valea Frumoasei și înscriind-o în geografia sadoveniană.

Trebuie spus că lui Mihail Sadoveanu nu numai că nu-i este indiferent locul în care concepe și înfăptuiește o operă, dar el realizează o performanță unică, supremul vis (și capriciu) al unui creator: își mută la el în birou cadrul natural al lumilor fabuloase evocate.

Profira Sadoveanu va recunoaște, la rîndul ei, acest adevăr, atenuînd tonul sentențios al frazelor, citate la început, descriind ambianța pe care și-a creat-o cînd a început să scrie Viața lui Ștefan cel Mare: «Îl observasem de o vreme că bate laturile, drapat în mantie de gînduri, solemn, călare pe tăcere neguroasă [...] Se mutase provizoriu în „hall", cu-ntreg calabalîcul de scris. Acolo, în încăperea vastă cu trei uși nalte și boltite, se simțea ca-ntr-o catedrală. Curînd a și-nceput a afuma cu smirnă și tămîie într-o cățuie de aramă scoasă de nu știu de unde, de se încețoșa de duh sfînt toată casa [...]

La masă, schimbam priviri și ne dădeam cu coatele văzîndu-l cum bea apă dintr-un pahar de cristal galben, reliefat cu flori de aur.

— Pocalul lui Ștefan cel Mare! șopteam noi, amuzați.

— Uitați-vă la el! zicea Mihuț, pe cînd tata pleca, măreț, cu trena-i de gînduri întunecate, după dînsul. Numai coroana și sceptrul îi lipsesc!...

[...] Domnul Țării Moldovei, grav și-nnourat, ieșea de la o vreme pe terasa din spate, să se mai răcorească. Văzîndu-l cum stă, nemișcat, cu capul ridicat deasupra plaiurilor și pădurilor din vale, mi se părea că stă călare pe terasa naltă, ca pe un cal falnic, alb, cele două rînduri de trepte — din stînga și din dreapta — părînd picioarele de piatră ale mîndrului călăreț înaripat...»

Machiavelli, cînd se apuca să-și redacteze sfaturile adresate principilor, avea nevoie să se drapeze

într-o ţinută vestimentară somptuoasă, princiară. Scriitorul nostru nu este prea departe de aceste habitudini, mergînd pînă la a se simţi el însuşi Domnul Ţării Moldovei...

Rămînînd ca un adevăr neştirbit faptul că Sadoveanu creează sub imperiul preaplinului lăuntric, să observăm că el nu se supune hachiţelor capricioasei zeiţe a inspiraţiei.

Evocatorul, prin atîtea laturi, romantic este un clasic în felul în care concepe actul creaţiei; el are cultul disciplinei muncii, ştie că aluatul operei, o dată crescut, trebuie plămădit cu mişcări calme, dar hotărîte, conform ritualului, fără a căta la osteneala plăcută a eforturilor. Aşa cum nota frumos tot Felix Aderca, el nu fuge «în patru direcţii deodată pentru a prinde fluturaşul de azur care dă ocol pe la nasul inspiraţilor», ci, cu o rîvnă de gospodar de prin ţinutul Siretului, adaugă carte după carte, înălţînd — cu o uimitoare siguranţă a urmăririi scopului — una dintre cele mai impunătoare opere, ca volum şi semnificaţii, din literatura română.

În interviul dat lui Vasile Netea, declară că o carte îl stăpîneşte pînă în momentul cînd o scrie. «În timpul acesta simt o adevărată nevoie fiziologică de a-mi aşterne gîndurile pe hîrtie. După tipărire totul se linişteşte, mă detaşez cu totul de cartea apărută şi aproape că nu mă mai interesează.»

Să acţioneze aici cunoscutul adagiu că cine naşte greu se leagă mai mult de odraslă, decît cel care a beneficiat de o naştere uşoară[9]? Lucrurile se petrec mai simplu la Sadoveanu: are loc o reacţie în lanţ a făuririi operelor, abia terminată o creaţie şi el trăieşte deja bucuria zămislirii alteia. Am spus că el se confruntă cu puterea de creaţie a naturii nu printr-o carte sau alta, ci prin întreaga şi vasta lui literatură. Ar fi o greşeală dacă am vedea, în chipul cum se detaşează de o creaţie terminată, cunoscuta silă a romanticilor faţă de opusul născut (ca un efect al suprasaturării interioare). La el descoperim o simplă indiferenţă — la urma urmei, indiferenţa cu care natura termină un ciclu şi începe altul...

Şi, pentru că am inclus mereu în discuţie natura, să ne oprim la această comparaţie, încercînd să schiţăm o apreciere cu caracter concluziv.

În viziunea lui Mihail Sadoveanu, am văzut, opera se constituie ca un tot organic, «aparte de împrejurările reale». Dar — atenţie! — desprinzîndu-se de natură, luînd deplină cunoştinţă de sine — de aici eroarea celor care-o identifică eposului homeric —, în acelaşi timp, opera sadoveniană nu intră într-o relaţie de adversitate, nu se opune naturii, aşa cum se întîmplă cu creaţia altor scriitori, eminamente moderni, ci i se încorporează. M. Sadoveanu cată a concilia, în chip original, antinomia clasică dintre Physis şi Antiphysis.

Mărturisesc că am fost tentat, iniţial, să aplic artei povestitorului român definiţia lui Cezanne: arta e «o armonie ce se dezvoltă paralel cu natura». Îmi dau seama că aş fi greşit: arta lui Mihail Sadoveanu este o armonie care purcede din natură şi se dezvoltă reintegrîndu-se naturii...

Al. OPREA

---

[9] Cu titlu de curiozitate, amintim mărturisirea lui Mateiu Caragiale care, în *Pagini de jurnal*, plîngîndu-se cît de istovitoare i-au fost eforturile de redactare a ultimelor trei părţi din roman — desfăşurate pe parcursul a nouă ani! — îşi exprimă încîntarea în faţa textului tipărit. «*Am auzit şi citit că o operă o dată realizată încetează să placă autorului. La mine este contrariul.*»

Lucian Blaga

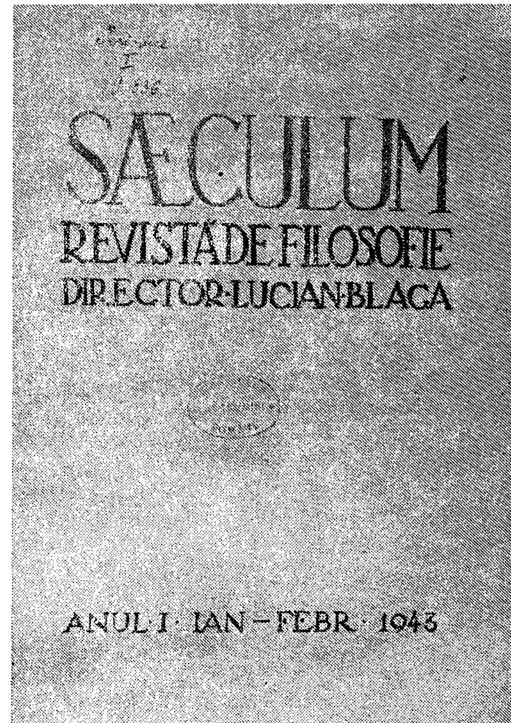
ACEL ORIZONT SPIRITUAL AL DRAGOSTEI DE ȚARĂ

MANUSCRISUL, REPRODUS ÎN CONTINUAREA acestei note, reprezintă partea introductivă la lecția de deschidere a cursului ținut de Lucian Blaga în anul 1940—1941 la Facultatea de filozofie și litere a Universității din Cluj, refugiată, în urma Dictatului de la Viena, la Sibiu.

Expusă într-un moment în care împrejurările tragice prin care trecea țara noastră erau deosebit de vii, în condițiile aspre ale refugiului, pe lîngă înfățișarea orientării generale a cursului, a concepției sale despre religie și despre raportul dintre religie și filozofia religiei, în această lecție de deschidere, Lucian Blaga face referiri profunde, în măsura în care îi permitea natura cursului, la aceste împrejurări. Crescut în climatul luptei pentru desăvîrșirea unității naționale, participant la actul Unirii, Lucian Blaga, care și-a dedicat forța de creație dezvoltării culturale a României întregite și care, chiar din depărtare, urmărea cu înfrigurare plină de grijă destinele națiunii sale, nu putea să nu folosească un astfel de prilej, pentru a lua atitudine, fără ostentație, dar cu un profund sentiment al angajării și răspunderii, față de tulburătoarele evenimente, care, datorită trădării intereselor naționale de către forțele reacționare interne și a presiunilor externe, au dus la cedarea vremelnică a nordului Transilvaniei și la înscăunarea unui regim ostil poporului și aspirațiilor sale de dreptate socială și libertate în România.

*

În prima parte a lecției de deschidere, referindu-se la concepția optimistă cu privire la viitorul popoarelor sud-estului european, expusă la lecția de deschidere a primului său curs de filozofia culturii, ținut la Universitatea din Cluj, după numirea sa ca profesor, Lucian Blaga schițează schimbările politice externe care au avut loc după izbucnirea celui de al doilea război mondial, « care a zdruncinat vechile așezări europene, răsturnînd perspective și valori », precum și pe cele interne, cu care « a început cascada dezastrelor noastre politice, după ce simptomele lor se arătaseră mult înainte, prin ceea ce se petrecea înlăuntrul țării », schimbări ce păreau a-i contrazice optimismul istoric. Din context, rezultă participarea sa sinceră și profundă la durerile țării și condamnarea forțelor social-politice care le-au prilejuit, dar nu se lasă copleșit de nenorocirile care s-au abătut asupra României. În

pofida împrejurărilor politice vitrege, Lucian Blaga apreciază că nu trebuie să-și revizuiască concepția optimistă, întemeiată pe energia creatoare a popoarelor tinere din sud-estul Europei, pe faptul că, după desăvîrșirea unității naționale, poporul nostru și-a îndreptat eforturile spre ridicarea sa culturală sau, cum spune Blaga, reproducînd cuvintele primei lecții de deschidere, el a urmărit « expansiunea spre cer într-un moment istoric cînd alte popoare sînt intens preocupate de expansiuni geografice ». Totodată, el adaugă că presimțind de atunci « apropiatele nenorociri », și-a manifestat optimismul istoric « nu din dorința de a consola sau ca o reacțiune temperamentală față de probabilitatea unei iminente tragedii », ci « din îndelunga meditație asupra rosturilor și destinelor culturii *în general și asupra substratului așa de viu, așa de nepervertit, așa de proaspăt, așa de incredibil de „creator" al culturii noastre populare, în comparație cu tot ce se găsește în bătrîna Europă ».*

Motivîndu-și, în continuare, optimismul istoric privind posibilitatea înfloririi unei culturi chiar în condițiile politice vitrege ale momentului, Lucian Blaga pune în cumpăna concepției sale argumentele istoriei. El subliniază faptul că între elementele sistemului cultural coincidența nu este întotdeauna perfectă și, referindu-se la exemplul Germaniei din epoca lui Goethe, el arată că, uneori, între creația spirituală și situația politică a unui popor pot exista profunde contradicții, dar existența lor nu justifică pesimismul privind destinele culturii.

Nu era cazul ca Blaga să dezvolte aici argumentarea ; fapt este că el a sesizat just efectele cu consecințe variate ale contradicțiilor sociale asupra dezvoltării culturii spirituale. Epocile de mari frămîntări sociale au fost și epoci de efervescență creatoare de valori spirituale. Căci cerințele luptei de eliberare socială sau ale aceleia de eliberare națională mobilizează toate resursele sufletești ale forțelor înaintate ale societății, ale națiunilor oprimate pentru a depăși situația lor politică și economică precară.

Al doilea argument pe care-l aduce Blaga în sprijinul optimismului său istoric este că lupta cu nenorocirea unui popor pe plan politic se poate converti « într-un factor pozitiv de creație », prin activitatea sa conștientă. Întrucît în astfel de situații, de « sub zodie veninoasă », reacționează forțele vii, proaspete ale națiunii, Lucian Blaga consideră că această convertire se poate realiza cu mai multe « șanse » de succes atunci cînd destinele unui neam « ajung mai hotărît în mîinile unei generații neuzate », a tinereții.

Ajungînd la acest moment al argumentării, textul lui Lucian Blaga trezește nedumerire ; între motivele încrederii sale în ziua de mîine, el amintește « împrejurarea atît de nouă că stelele neamului nostru au trecut în grija și paza tinereții ». Putea oare Blaga să se gîndească la « tinerețea legionară », pe care cercurile reacționare interne și externe o adusese la putere în toamna tragică a anului 1940 ? Putea să conceapă un moment măcar că viitorul țării îl pot asigura legionarii, părtașii și beneficiarii trădării naționale, după ce condamnase pe aceia care au contribuit la ruperea unei părți din trupul țării ? Nu se putea ca Blaga să nu-și fi dat seama că mișcarea legionară nu reprezenta noul, viitorul, ci vechiul, doar în haină nouă, în cămașă verde și diagonală, că, datorită dependenței ei de cel de al III-lea Reich, aceasta nu putea contribui

Lucian Blaga în Portugalia (1938).

cu nimic « *la* anularea *și* repararea nenorocirilor », *ci, dimpotrivă, la sporirea lor. Concepția lui Blaga despre poziția singulară a omului în univers, scrierile sale, atașamentul său față de valorile culturii naționale și universale arse pe rugurile nazismului, mărturiile atitudinii sale potrivnice huliganismului politic și cultural — sînt în contradicție cu o astfel de interpretare, cu posibilitatea chiar a unei astfel de interpretări. Tinerețea la care se referă filozoful erau forțele vii ale națiunii, acelea care, în jurul său și în toată țara, se ridicau împotriva Dictatului de la Viena și împotriva autorilor și beneficiarilor lui, acelea care, după patru ani de nenorociri, au răsturnat regimul înscăunat de aceștia în România. Acestea au fost forțele sociale care și-au manifestat voința nestrămutată de a anula și repara nenorocirile și, fără îndoială, la acestea se referă Blaga, căci ele au păstrat neatins în sufletul lor* « *orizontul* » *Țării* « *care de pe pămînt s-a retras în inima noastră,... pe care nici o măsură omenească nu-l va putea revizui* », *acel orizont spiritual al dragostei de țară, care le-a dat putere în lupta de eliberare și în creația culturală pusă în slujba eliberării* « *orizontul tocmai suficient pentru orice creație oricît de mare a spiritului* ».

*

În partea a doua a lecției, prezentînd auditorului tematica cursului său de filozofia religiei, Lucian Blaga aduce, în această lecție și în desfășurarea cursului, numeroase precizări în legătură cu concepția și atitudinea sa față de religie, valorificînd idei și teze din lucrările sale anterioare și folosind altele în lucrările ce au văzut lumina tiparului ulterior.

În această parte a lecției, după ce înfățișează destinele catedrei de „Filosofia culturii", Lucian Blaga explică motivul pentru care și-a intitulat cursul: Mitologie, religie, moravuri *și modul în care va expune corelația dintre acești factori. Apreciind, apoi, că religia poate fi analizată din perspectivă* « *teologică* », *dintr-una empiric-științifică și precizînd faptul că, cursul pe care-l va ține este un curs de filozofia religiei, va trata fenomenul religios* « *după metoda și în perspective* proprii filosofiei ». *Insistînd asupra modului de tratare a fenomenului religios din perspectiva teologiei, Lucian Blaga subliniază specificul acesteia și, anume, de a fi legată de credință.* « *...Avem aici de a face cu un factor de credință, prefăcut în criteriu absolut sub unghiul căruia privește totul* ». *Menționînd atitudinea sa tolerantă față de diferitele confesiuni (* « *...mi-am însușit obiceiul foarte civilizat de a respecta credințele altora* »*), Blaga scoate în evidență totuși incompatibilitatea perspectivei teologice și aceleia a filozofiei religiei în abordarea fenomenului religios.*

În ultima parte a lecției, Lucian Blaga anunță auditoriul despre delimitările pe care intenționează să le facă în curs: cursul nu va fi un curs de istoria religiilor, doctrinele religioase fiind studiate numai în măsura în care servesc scopului urmărit în curs, expunerea unei filozofii a religiei.

În contextul general al concepției sale, lecția de deschidere și cursul de filozofia religiei, în ansamblu, exprimă punctul de vedere al lui Blaga despre religie, ca fenomen de cultură, reprezentînd un aspect al creativității umane, precum și atitudinea sa față de acest fenomen. Punînd în centrul filozofiei sale omul, Lucian Blaga a delimitat clar poziția teologiei și a filozofiei în problematica omului, scriind: « *Făcîndu-se*

abstracţie de teologie, care în permanentă defensivă apologetică şi sub presiunea unor generale suspiciuni de a fi oricum prea interesată în această chestiune, a apărat cu un simpatic optimism, dar din punctul ei *de vedere poziţia centrală a omului în lume, de-abia s-au mai înregistrat în ultimele decenii cîteva încercări firave de filosofie spiritualistă preocupată să asigure omului un locşor deosebit faţă de al celorlalte fiinţe terestre. Ne înscriem printre acei puţini gînditori care cred în destinul şi poziţia excepţională a omului* »[1].

Faţă de alţi umanişti ai vremii sale, Lucian Blaga consideră că opoziţia dintre teologie şi filozofie este radicală. « Căutarea unui acord de natură sistematică între filosofie şi teologie a fost pentru mulţi gînditori, şi nu dintre cei mai neînsemnaţi, o problemă. Pe noi aceste limanuri cu sirene răguşite nu ne pot ispiti în nici un fel. Nu putem crede că rezultatele obţinute în cele două domenii învrăjbite ar fi atît de stabile, încît ţinta nobilă de a le împăca să merite atîta trudă »[2].

Subliniindu-şi atitudinea, el precizează : « Cît priveşte substratul dogmelor creştine, nu admit „revelaţia". Ele sînt produse ale intelectului extatic pe baza unui material de pretinsă *revelaţie.*

Nu sînt nici catolic, nici ortodox, ci pur şi simplu filosof. Din doctrina creştină admit anume elemente ca simple mituri, *ca expresii mitice ale unei realităţi sufleteşti* »[3].

Această atitudine o regăsim exprimată într-un manuscris cu caracter de testament : « Cîteodată îmi pare rău că nu pot crede cu tărie primară în niciunul din miturile pentru care am atîta admiraţie. Ştiu că din viaţă voi pleca ezitînd, şi cuprins de un mare regret, de regretul de a nu crede în învierea morţilor şi în judecata din urmă ».

Jertfind mitul veracităţii divine, *cum se exprimă în* Cenzura transcendentă, *şi ridicînd omul la înălţimea sa umană, Lucian Blaga a desacralizat fiinţa ontică a acestuia şi a smuls cu consecvenţă de pe el vălul humei* revelaţiei divine. *Aceasta şi este explicaţia faptului că un ortodoxist din grupul de dreapta al* „Gîndirii", *indignat de spiritul antireligios al* Eonului dogmatic, *atacase, în 1932, în termeni caracteristici spiritului legionar, esenţa eonului axiomatic al filozofiei cunoaşterii, considerînd că concepţia lui Blaga constituie « o înfruntare originală a Cerului şi un moment de contrazicere a lui Dumnezeu însuşi* »[4], *iar un teolog ortodox, descoperind în filozofia lui Blaga sensuri esenţiale care duc la negarea directă şi totală a «revelaţiei divine şi a dumnezeirii lui Hristos, care îl trec în rîndurile filosofilor anticreştini* »[5], *îl alungă din Paradisul ortodoxiei şi-l aşază în Infernul creştinismului, alături de marii filozofi anticreştini.*

Credincios opiniei sale, că între filozofie şi religie nu poate exista decît un raport de excludere, Lucian Blaga analizează fenomenul religios în limitele condiţiei umane. « Studiul nostru cercetează religia *în cadrul spiritului uman, iar prin* spirit *înţelegem spiritul uman creator de cultură* »[6].

Astfel, Lucian Blaga studiază religia nu din perspectiva religiei, ci din aceea a filozofiei religiei. Motivarea din lecţia de deschidere este transcrisă într-o lucrare ulterioară : « Poziţia teologică faţă de fenomenul religios apare totdeauna alterată de credinţa că o anumită religie este privilegiată, aceasta datorită unei pretinse origini neumane, *sau graţie unei particulare* revelaţii *de natură* divină »[7]. *În schimb, « o filosofie a religiei are latitudinea de a se orienta după orice metode, ce s-au încetăţenit în cursul timpului în gîndirea filosofică ; ea exclude însă o singură cale : aceea de a mineca de la un foarte amplu corp de teze, de la un corp constituit şi inalterabil, căruia printr-o ciudată exaltare i se atribuie o autoritate indiscutabilă şi de natură celestă* »[8].

Analizînd diverse religii şi descifrînd aspecte ale fenomenului religios de-a lungul vremii, Lucian Blaga pune în lumină faptul că nucleul religiozităţii îl constituie tendinţa omului de autodepăşire *şi de* autototalizare *şi mută* accentul axiologic *de la* mithos *la* logos. *Dar, în timp ce religia ca religie, cu elementele ei mitice, magice şi numinotice alunecă în* mithos *şi pune astfel fiinţa umană în dependenţă de o pretinsă* fiinţă sacră, *străină de esenţa umană,* filozofia religiei *circumscrie omul în structurile* logosului *şi, ridicîndu-i demnitatea ontică singularizată*

---

1 Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Editura „*Fundaţiei*", Bucureşti, 1944, p. 503.

2 Lucian Blaga, *Trilogia cunoaşterii*, Editura „*Fundaţiei*," Bucureşti, 1943, p. 7.

3 Lucian Blaga, *Trei scrisori asupra fenomenologiei*, adresate lui I. Brucăr şi publicate în „*Revista de filosofie*" nr. 12/1966, p. 1492.

4 Paul Costin-Deleanu, *Scrisoare deschisă d-lui Lucian Blaga*, „*Floare de foc*", ianuarie 1932.

5 Dumitru Stăniloaie, *Poziţia d-lui Lucian Blaga faţă de creştinism şi ortodoxie*, Sibiu, 1942.

6 Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, Editura „*Fundaţiei*", Bucureşti, 1946, pp. 351—352.

7 *Ibid.*, p. 350.

8 *Ibid.*, pp. 350—351.

în marea ființă, îi analizează elementele modului eminamente uman *care este modul creației de valori. În felul acesta, în religie, Lucian Blaga descifrează* fondul ei uman *(pe care-l analizase Marx în minunatele pagini din* Introducere, *la* Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului*), iar în formele de manifestare istorică ale fenomenului religios, Blaga dezvăluie posibilitățile omului de a pătrunde în tainele* existenței ca existență.

În atitudinea sacră față de realitate, religia apare totdeauna ca produs al spiritului uman. «În orice religie, omul își făurește un mit sau o metafizică oarecum după chipul și asemănarea sa, dar și acest mit sau această metafizică ce se cuprinde în orice religie, tinde să modeleze omul după chipul și asemănarea lor»[9].

În coordonatele unui astfel de proces, dominat fie de sentimentul neputinței, fie de acela al iubirii, fie de cunoaștere, de voință sau de supunere și umilință, fie de toate la un loc și de alți factori exteriori sau lăuntrici persoanei, religia apare, în filozofia și în practica filozofică a lui Lucian Blaga, ca manifestare de cultură a genului uman și nimic mai mult. *«Locul religiei în cadrul culturii apare determinat de volumul și complexitatea sa ca fenomen spiritual»*[10].

Ca mod de spiritualizare a existenței, religia nu îi apare lui Blaga numai ca teorie a autoiluzionării omului în fața marii totalități și ca expresie a luptei ființei umane cu sine însuși și cu necunoscutul pe care-l dezmărginește tot timpul, ci — s-ar putea afirma —, ca și la Marx, ca un proiect uman de depășire a condiției sale reale de existență individuală efemeră și — obiectiv — ca un protest împotriva acestei condiții.

*

Manuscrisul ce se publică în cele ce urmează, care conține numeroase accente autobiografice, are meritul de a clarifica, o dată mai mult, atitudinea lui Lucian Blaga în fața marilor probleme cu care a fost confruntată națiunea noastră, precum și a acelora cu care se confruntă întreaga omenire, de unde și necesitatea publicării lui.

Tudor BUGNARIU

[9] Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, Editura „*Fundației*", București, 1946, p. 504.

[10] *Ibid.*, p. 508.

INTRODUCERE LA CURSUL DE FILOSOFIA RELIGIEI

D[oamnelor] și D[omnilor],

Acu doi ani, în lecția de deschidere, ce am ținut-o cu ocazia luării în primire a catedrei de „Filosofia culturii", am făcut unele afirmațiuni cu privire la viitorul sud-estului european pe plan spiritual. În doi ani s-au petrecut evenimente cari altădată de abia încăpeau în decenii. Să nu vă mirați deci că simt nevoia să reiau acele afirmațiuni pentru a le justifica în lumina gravelor fapte, răsturnări și peripeții, ce s-au produs de atunci încoace. Spuneam atunci, în acea lecție de inaugurare exact un an înainte de izbucnirea actualului război, care a zdruncinat vechile așezări europene, răsturnînd perspective și valori, spuneam atunci că «spiritul» nu are în Europa momente prea fericite. Nu s-ar putea afirma că de atunci Spiritul ar fi început să aibă condiții mai prielnice. Dimpotrivă, împrejurările s-au înrăutățit înzecit.

Am îndrăznit totuși să-mi exprim credința că, oricare ar fi viitorul *politic* al sud-estului european, acest sud-est bîntuit de toate furtunile în trecut se găsește în pragul unor împliniri spirituale unice în istoria sa. Mi-am exprimat credința că acest sud-est, prin popoarele sale tinere, cari trăiesc încă în plină spontaneitate și pe un plan de mitologie firească și nestricată, își va trăi o nouă epocă de înflorire, cum nu a mai cunoscut de-o mie de ani încoace. Avînd presimțirea cumplită a dezastrelor teritoriale,

cari s-au declarat pe urmă, și mai ales în vara acestui an apocaliptic, m-am încumetat totuși să afirm că noi, Românii, vom avea un viitor de natură spirituală, cum nu l-am avut niciodată pînă astăzi. Întrebuințînd o figură poetică, vorbeam despre expansiunea noastră spre cer, într-un moment istoric cînd alte popoare sunt așa de intens preocupate de expansiuni geografice. Cînd, mai acu vreo cîteva luni, a început cascada dezastrelor noastre [*f. 2*] politice, după ce simptomele lor se arătaseră mult înainte prin ceea ce se petrecea înăuntrul țării, mi-am pus întrebarea dacă nu cumva trebuie să-mi revizuiesc optimismul spiritual, desfășurat ca un steag în conferința mea de inaugurare a acestei catedre. Răspunsul ce mi l-am dat singur, muncindu-mă și frămîntîndu-mă în tăcerea de refugiu a ultimelor săptămîni, a fost destul de prompt. Iată-l: *Nu trebuie să-mi revizuiesc deloc* acel optimism. Căci spiritul își are istoria sa mai presus de evenimentele ce par a se pune de-a curmezișul. Dacă ar trebui să țin astăzi aceeași conferință, solemnă prin singularitatea împrejurărilor ce au prilejuit-o, aș rosti exact aceleași cuvinte. O ureche mai subțire putea foarte bine să simtă printre și în dosul cuvintelor mele de atunci temerea tragică peste care se clădea mărturisirea unei credințe optimiste în destinul spiritual al sud-estului european, și în acest cadru, în primul rînd al nostru. Sentimentul unor apropiate nenorociri l-am avut cu toată precizia, și între prieteni nu evitam să-l rostesc cu stîngăcia cuiva, firește, care nu vede nici o ieșire și nici o posibilitate de ocolire. Vreau să preîntîmpin o bănuială. Să nu se creadă că optimismul, pe care în ciuda anumitor presentimente l-am cuprins în cuvinte spre a-l comunica publicului și studenților, a izvorît din dorința de a consola sau ca o reacțiune temperamentală față de probabilitatea unei iminente tragedii. Convingerea mea se desprindea din îndelungă meditație asupra *rosturilor și destinelor culturii* în general și asupra substratului așa de viu, așa de nepervertit, așa de proaspăt, așa de incredibil de « creator » al culturii noastre populare, în comparație cu tot ce se găsește în bătrîna Europă. Bătrîna Europă e devastată de o mentalitate [*f. 3*] care nu mai are nici o legătură cu munca pămîntului. Or, noi *avem* această legătură. Toată filosofia mea, la clădirea căreia am muncit peste douăzeci de ani, mă îndruma spre considerațiunile și mărturisirile de acu doi ani. Le mențin și astăzi, și încă tot dintr-o convingere, iar nu din nevoia de a vă da o mîngîiere și o ultimă speranță în plin dezastru. Nenorocirile prin cari am trecut fac un alt capitol, și ele sunt așa de mari — că nu permit *nici o mîngîiere*, pînă la *anularea și repararea nenorocirilor*. Nu presimțirea nenorocului și apoi consumarea lui m-a făcut și mă face să persist oarecum prin reacțiune în viziunea viitorului nostru spiritual, ci simpla *gîndire* care-și are șansele ei. D[umnea]voastră vă veți întreba însă cum se împacă o asemenea viziune a viitorului cu acest nadir sau cu punctul cel mai de jos al mișcării noastre istorice prin care ni s-a dat să trecem? Întrebarea e desigur îndreptățită. Argumentelor, cu cari ne întîmpină depresiunea momentului, suntem nevoiți să le răspundem cu argumentele de totdeauna ale istoriei, cari sunt fără îndoială mai tari. Mai întîi coincidența între zenitul spiritual al unui popor și strălucirea sa politică nu e totdeauna perfectă. Ba imperfecția acestei coincidențe ia uneori înfățișarea cea mai paradoxală: zenitul spiritual al poporului german din epoca lui Goethe și a romantismului coincide exact cu nadirul politic al aceluiași popor. Ca semnificație exemplul nu e transponibil asupra altor fapte și împrejurări istorice, dar citez acest exemplu numai pentru [*f. 4*] a arăta că o situație politică egală cu dezastrul nu dă nimănui dreptul de a fi pesimist cu pri-

Lucian Blaga în Portugalia (1938).

vire la destinul spiritului. Spiritul își are mersul său. Politica își are și ea mersul său. Cîteodată cele două drumuri se întîlnesc, cîteodată nu. Paradoxele istoriei sunt insondabile. Iată și un al doilea argument în favoarea optimismului. Nenorocirea se convertește adesea, de la sine, în motiv care promovează o nouă ascensiune! Conversiunea nenorocirii într-un factor pozitiv de creație! Aceasta este ceea ce se impune în primul rînd unui popor ajuns în atari situații sau sub zodie veninoasă. Procesul acesta decisiv de conversiune a nenorocirii în factor pozitiv de creație are, firește, cu atît mai multe șanse de a se realiza cu cît destinele unui neam ajung mai hotărît în mîinile unei generații neuzate. A bătut deci ceasul tinereții, a tinereții neuzate! Nenorocirea e o forță! Se va *face* prin urmare, sunt sigur, și această conversiune a nenorocirii în prilej de fapte. Două sunt așadar momentele cari, actualmente, mă îndeamnă să privesc cu nețărmurită încredere ziua de mîine: credința de nimic alterată că ceasul de fericită plenitudine a *spiritului* european, dacă va mai bate undeva, va bate cu toată certitudinea aici în Sud-estul nostru, care pînă mai ieri era situat la spatele lui D[umne]zeu, și împrejurarea atît de nouă că stelele neamului nostru au trecut în grija și-n paza tinereții. Dar mai este încă o împrejurare de care vom ține seama în aceste socoteli ale noastre într-un moment de grea cumpănă. Pînă ieri am fost o țară mare, din punct de vedere etnic și geografic, astăzi suntem o țară mult mai mică... Acest orizont, care de pe pămînt s-a retras în inima noastră, [*f.* 5] îl purtăm cu noi, închis în noi, ca orizont viu și neuitat, pe care nici o măsură omenească nu-l va putea revizui. Țara din inima noastră, orizontul tocmai suficient pentru orice creație oricît de mare a spiritului, țara de totdeauna rămîne neatinsă acolo, înăuntrul nostru [...] Acest orizont lăuntric, comoară neadormită și care nu se va stinge, este cea mai mare moștenire

Lucian Blaga în viziunea lui R. Ladea.

a trecutului, a trecutului care, tocmai pentru această moştenire, ar merita poate să nu fie în totul dispreţuit.

D[oamnelor] şi D[omnilor],

Permiteţi-mi să vă dau acum cîteva orientări şi lămuriri preliminarii cu privire la cursul ce-l voi ţine anul acesta. Fusesem chemat acu doi ani să-mi iau în primire catedra de „Filosofia culturii". Mi-am părăsit cu entuziasm şi din proprie iniţiativă situaţia de ministru al României la Lisabona, spre a-mi ocupa catedra, pe care de mult timp o dorisem, şi pentru o profesie spre care mă îndrumase cel dintîi vis al tinereţii. Cînd am sosit în ţară, catedra cu titlul de „Filosofia culturii", deabia născută, murise. Murise printr-un decret arbitrar. Mi s-a dat în schimb catedra de „Sociologie rurală"[...] [*f. 6*] În orice caz mi-am păstrat dreptul de a cere schimbarea titlului catedrei mele în ceea ce a fost, iar anul trecut însuşi Consiliul facultăţii noastre a adoptat acest punct de vedere. Cursurile pe cari le-am ţinut pînă acu au fost potrivite tuturor acestor împrejurări foarte complicate: unul s-a numit «cultură majoră şi cultură folclorică», iar al doilea «despre gîndirea magică». N-am pierdut astfel din vedere nici problemele strîns legate de «satul românesc», dar nici vastele probleme ale filosofiei culturii, în general. Pentru anul acesta, precum ştiţi din programul universităţii, am anunţat un curs despre *Mitologie*, *religie*, *moravuri*. Din capul locului va trebui să ne înţelegem puţin asupra titlului: mitologie, religie, moravuri. Ceea ce plănuiesc este în fond un curs de «filosofia religiei». Mitologia intră în discuţie numai ca factor implicat al religiei, iar morala ne va interesa iarăşi numai ca un moment adiacent al aceluiaşi fenomen spiritual care este religia. Nu vreau să afirm cu aceasta că mitologia în sine este numai un factor implicat al religiei, şi nici că morala ar fi un simplu moment adiacent al religiei. Recunosc din plin şi autonomia mitologiei şi chiar autonomia moralei, dar în cursul anunţat aceste fenomene spirituale ne vor interesa numai, sau mai ales, sub raportul conexiunei lor cu religia. În cadrul cursului, cît şi la lucrările de seminar, vom avea adeseori ocazia să ne ocupăm şi de formele şi aspectele *fenomenului religios la poporul nostru*. Subiectul este desigur nespus de ispititor şi, în ciuda sentimentului ce-l am împotriva actualului [*f. 7*] titlu al catedrei mele, cred că subiectul poate fi atacat cu entuziasm de orice «sociologie», fie rurală, fie nerurală. Sociologia însăşi eu o înţeleg într-un mod *filosofic*[...] Dar să nu deschidem această chestiune, în care cele [*sic !*] mai adesea intervine şi o ceartă penibilă de simple «cuvinte». În cursul nostru, vorbind despre fenomenul religios, vom face incursiuni în foarte felurite domenii, căci obiceiul nostru este de a cerceta totdeauna atît specificul unui fenomen, cît şi legăturile lui cu alte fenomene.

Alice CĂLUGĂRU

O ENIGMĂ BIOGRAFICĂ

UNA DIN SURPRIZELE ÎNDEPĂRTATULUI an literar 1905 a fost apariția volumului de poezii intitulat Viorele al unei debutante care semna Alice Călugăru.

Volumul a reținut, printre alții, atenția lui Nicolae Iorga care s-a grăbit să afirme în „Sămănătorul" — revista la care « debutanta » colaborase încă din 1903 — că această domnișoară e un adevărat scriitor cu grai foarte frumos, de o mlădiere vrednică de cele mai mari laude, cu o mare ușurință în vers, cu mult simț pentru armonie [1].

Revista „Duminica", în care de asemeni apăruseră cîteva din poeziile sale, a ținut cu această ocazie să dea și unele indicații biografice asupra tinerei poete, arătînd că se născuse în anul 1887 și că era fata căpitanului Ștefan St. Călugăru. Aceeași revistă comunica și faptul că primele versuri ale Alicei Călugăru ar fi apărut într-o revistă din Turnu Severin, pe cînd poeta nu avea decît vîrsta de 10 ani[2].

Viorelele au reținut totodată și atenția lui Ovid Densusianu[3], mai puțin entuziast însă decît N. Iorga, precum și a lui Mihail Dragomirescu[4].

În anul debutului, și apoi în anii următori, pînă la 1908, Alice Călugăru a colaborat la revistele „Analele literare, politice, științifice" (1905), „Viața literară" (1906), „Convorbiri literare" (1906), „Viața literară și artistică" (1907) din București, precum și — cu mai puțină intensitate — la periodicele „Provincia literară" de la Tecuci și „Ramuri" de la Craiova.

Pe lîngă versurile sale originale, Alice Călugăru a dat acestor reviste și unele traduceri din Lenau, Geibel și Heine.

La începutul anului 1908, poeta — plecată la Paris — dispare însă brusc din publicistica românească, fapt ce l-a determinat pe Ilarie Chendi, entuziasmat de talentul ei precoce și de inteligența sa superioară, să o treacă într-o cronică din anul 1910 în rîndul poeților care au încetat să mai scrie. Nu cumva — adăuga malițiosul critic, care-i publicase în „Viața literară" cele mai multe poezii și care era cel mai informat asupra peregrinărilor scriitoarei — « Parisul cel

[1] „*Sămănătorul*", București, 1905, nr. 23, 5 iunie, p. 400. Cronica respectivă a fost reprodusă și în volumul *O luptă literară*, Vălenii de Munte, 1914.

[2] „*Duminica*", București, 1905, 27 februarie.

[3] „*Viața nouă*", București, 1905, nr. 13, p. 311.

[4] „*Convorbiri critice*", București, 1907, nr. 5, 1 martie, p. 164—264, și nr. 8—10, aprilie—mai, p. 468.

zgomotos, Parisul cel fermecător, să ne fi înstreinat cu totul acest talent?»[5]

Se pare că intervenția lui Chendi a avut efectul așteptat fiindcă, la puțină vreme după apariția cronicii sale, Alice Călugăru și-a făcut reintrarea în publicațiile românești, colaborînd de astă dată la „Luceafărul" de la Sibiu (1910—1912), la „Viața romînească" de la Iași (1910—1913), precum și la „Revista idealistă" din București (1911).

Concomitent cu colaborarea la „Viața romînească", poeta a întreținut o intensă corespondență cu G. Topîrceanu, secretarul de redacție al revistei[6].

[5] „*Tribuna*", Arad, 1910, nr. 25.
[6] Constantin Ciopraga, *G. Topîrceanu*, București, 1966, p. 115.

Cu una din poeziile publicate în „Viața romînească", Cîntec de plasă, devenită în limba franceză Les perles, poeta s-a prezentat apoi în 1914, sub pseudonimul Alice Orient, la un concurs de poezie organizat de revista „Femina" de la Paris, izbutind să obțină premiul al doilea, precum și o medalie de aur.

Succesul Alicei Călugăru a fost subliniat cu o vie satisfacție de către „Luceafărul", care s-a grăbit să reproducă versiunea franceză a poeziei premiate[7].

O îndelungată și enigmatică tăcere cuprinde apoi viața poetei pînă în anul 1924, cînd, pe neașteptate, reapare în vitrinele franceze, sub același pseudonim, cu un roman intitulat La tunique verte, în care a încercat să acrediteze o versiune fabuloasă asupra vieții bunicii și mamei sale, precum și a ei însăși, identificată în roman sub numele de Lilis.

O dată cu vestea apariției romanului ajungea însă în țară și zvonul referitor la moartea ei, moarte pe care Topîrceanu a și amintit-o într-o publicație de la Iași.

Știrea nu s-a confirmat, dar nici o altă veste nu mai vine să împrăștie întunericul de nepătruns care se lasă asupra destinului poetei.

Cînd a murit? Nimeni nu știe. Unde e înmormîntată? Nimeni n-a aflat. Ce s-a întîmplat cu corespondența și scrierile ei rămase nepublicate, dacă vor fi fost? Mister.

Ion Pillat și Perpessicius aveau să o includă însă în 1925 în primul volum din Antologia poeților de azi (pp. 83—89) și să dea asupra ei, reproducînd și cîteva din poeziile sale[8], cîteva referințe bibliografice. Ei n-au putut indica însă nici anul nașterii și nici al morții poetei — în cazul că ea ar fi murit pînă atunci — și au lăsat nerezolvată și chestiunea stabilirii sale la Paris — chestiune care se va relua adeseori în viitor — afirmînd că aceasta s-ar fi produs «definitiv» în anul 1912.

În 1927, E. Lovinescu se va arăta și el preocupat de activitatea literară a Alicei Călugăru, afirmînd însă în Istoria literaturii române contemporane (Vol. III, pp. 154—157) că «originalitatea» ei nu trebuie căutată în Viorelele din 1905, ci în poeziile ulterioare, neadunate

[7] Vezi *Succesul unei romănce*, „*Luceafărul*", 1914, nr. 7, 1 aprilie.
[8] Antologia respectivă fiind dispărută de mult din circulație, menționăm aici titlurile poeziilor reproduse: *Nuferii*, *Glasul nopții*, *Torsul*, *Închinare*, *Buruieni*, *Ploaia*, *Șerpii*.

încă în volum, remarcînd îndeosebi Șerpii și Nuferii.

Ca dată a « înstreinării » poetei, E. Lovinescu fixează și el anul 1912.

O nouă reactualizare a memoriei sale se va produce în 1934, printr-un articol al Otiliei Cazimir, publicat în „Adevărul literar și artistic" (3 iunie), și apoi în 1935 prin lucrarea Ecaterinei Săndulescu și a Margaretei Miller Verghi — Evoluția scrisului feminin în România (pp. 309—318) —, în care autoarele au ținut să-i consacre cîteva pagini calde, duioase, relevînd totodată și necesitatea de a i se aduna într-un volum « perlele deșirate de pe firul rupt al vremii ».

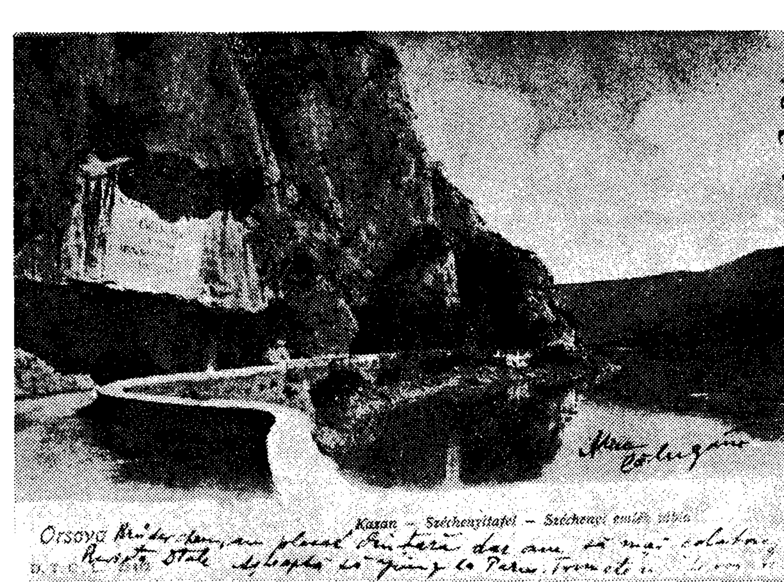
Biografia poetei nu depășea însă cu prea mult stadiul cunoscut anterior.

În Enciclopedia Cugetarea, publicată de Lucian Predescu în 1940 (p. 159), se dă ca an al nașterii Alicei Călugăru anul 1888 și se afirmă, ca și în Antologia poeților de azi, că ea s-ar fi stabilit la Paris în 1912.

În anul 1941, G. Călinescu va arăta însă în Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent (pp. 603—604) — fără a indica sursa informației sale — că poeta s-a născut la Paris în anul 1886, în ziua de 4 iulie, subliniind totodată faptul că viața sa e « foarte puțin cunoscută ». G. Călinescu remarca în poezia Alicei Călugăru puterea de compoziție, tendința de a descrie « polifonia din univers) precum și « sentimentul de migrație propriu vieții scriitoarei ». Ca exemple sînt citate poeziile Cîntec de greer, Cîntec de fus, Ritmul, Ploaia, Șerpii — aceasta fiind considerată « poezia tipică » a Alicei Călugăru — și Pe drum, cele mai multe din ele fiind publicate în „Viața literară" a lui Ilarie Chendi.

Nici o altă indicație de natură biografică nu însoțea însă comentariul marelui istoric și critic literar.

La 25 de ani de la apariția monumentalei opere a lui G. Călinescu — timp în care nimeni nu s-a mai ocupat de existența acestei scriitoare — Demostene Botez, începînd să-și publice în revista „Cronica" Memoriile, ce vor apare apoi în volum în anul 1970, era silit să mărturisească, vorbind despre colaboratorii „Vieții romînești", că atunci « cînd e vorba de Alice Călugăru, totul pare o taină, o prelungă discreție. Foarte puțini știu, foarte puțin despre ea. Și asta — adăuga memorialistul — nu de acum. Taina are peste o jumătate de veac. Curiozitatea mea legitimă mi-a cerut dezlegarea de atunci, și nu o am decît fragmentar și nesigur».

« Poeziile ei la „Viața romînească" — scria mai departe Demostene Botez — veneau de la Paris sau de undeva din Belgia. Nimeni nu știa sigur. Mai mult n-am aflat nici pînă astăzi și nimeni nu mi-a spus prea mult altceva. »

O întîmplare fericită ne-a făcut însă recent să intrăm în posesia unor ilustrate ale Alicei Călugăru adresate între anii 1906 — 1908 lui Ilarie Chendi — ilustrate puse la dispoziție de fiica criticului, doamna Letiția Babeș Chendi — prin care se înlătură cel puțin o parte din tainele și enigmele care înconjurau pînă acum viața acestei poete.

Ilustratele menționate, pe care cititorul le poate urmări în întregime în paginile care urmează, ne oferă astfel posibilitatea de a fixa în mod exact data plecării și stabilirii sale la Paris, preocupările din această perioadă și traiul său în capitala Franței, dorința unui voiaj în Groenlanda, intenția de a-și aduna poeziile publicate anterior într-un nou volum, și, totodată, indicații asupra colaborării sale la revista „Viața literară" — revista condusă de Chendi — precum și la revista „Provincia literară", colaborare necunoscută pînă acum. Una din scrisori relevă tot-

odată şi intenţia lui Chendi de a « trece » spre America.

Alice Călugăru a părăsit ţara, pentru a nu o mai revedea niciodată, în ziua de 9 septembrie 1906, lucru anunţat lui Chendi (pe care-l cunoştea de la începutul anului 1906, o dată cu publicarea în revista acestuia a unui nou ciclu de poezii) printr-o ilustrată trimisă de la Orşova. La 3 octombrie se afla la Paris, de unde-i scrie, cerînd să-i trimită „Viaţa literară" **şi informîndu-l de intenţia sa de a se înscrie la Universitate. « Afară de asta — preciza poeta — învăţ şi limba rusească ». Dintr-o altă ilustrată, trimisă la 27 martie 1907, aflăm dorinţa ei ca un oarecare P. — prieten** şi **acesta al lui Chendi — să nu spuie** « niciodată nimic la nimeni » **despre dînsa. În continuare, mulţumea criticului pentru punerea sa în « vitrină » într-unul din numerele revistei, devenite acum** „Viaţa literară şi artistică" **(1907, nr. 8, 4 martie). Ilustrata se încheie cu informaţia că răscoalele ţărăneşti de la 1907, precum** şi **schimbările politice intervenite în România — înlocuirea guvernului conservator prezidat de Gr. C. Cantacuzino cu un guvern liberal prezidat de D. A. Sturdza — preocupau intens ziarele** şi **cercurile politice franceze. La 19 iulie, acelaşi an, făcea un scurt comentariu asupra poeziei sale Ţiganii, publicată în 1906**

I

[C. p. i. — Orşova]

[*Data poştei*]: Vidin, 9 sept. 1906

Brüderchen, am plecat din ţară, dar am să mai colaborez la revista D[umi]tale. Aşteaptă să ajung la Paris. Trimite-mi te rog revista de la 2 septembrie pînă la 5 oct[ombrie], Rue Bézout 18 şi pe urmă Rue St. Dominique 82, Paris.

Alice CĂLUGĂRU

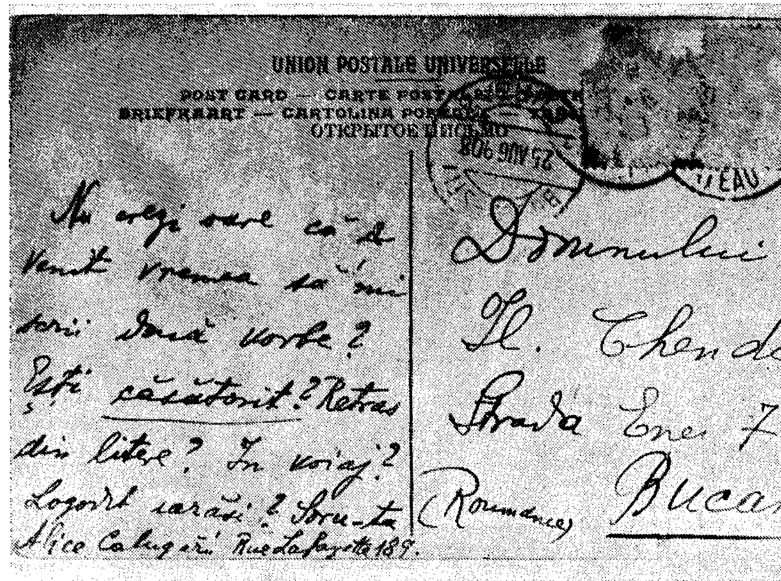
II

[C. p. i. — Paris, Le Petit Palais]

[*Data poştei*]: Paris, 3 octombrie 1906

Pentru moment sunt bolnavă de friguri de vre-o trei zile şi sunt culcată, dar mîine mă scol şi îţi scriu o scrisoare. În ea am să-ţi scriu mai detaliat despre tot ce mă întrebi. « Mersi », dar nu pentru informaţiile trimise, ci pentru *„Viaţa Literară"* pe care o aştept de 5 săptămîni şi n-o primesc deloc. Cît despre informaţii, nu ştiu ce trebuie să cred. Spune-mi dacă te logodeşti aşa ca de obicei, sau altfel, ca toată lumea, ca să ştiu să te felicit. Mi-ar face multă plăcere să vă văd la primăvară pe aici, dar cum, *în treacăt*? Ai intenţia să treci spre America? Eu am renunţat pentru cîtva timp la Groenlanda. Aici nu ştiu ce am să urmez, am să-ţi spun peste o săptămînă, după ce m-oi înscrie. Afară de asta învăţ şi limba rusească. Scrie-mi, « Frate-Bun », o scrisoare mai

în „Convorbiri literare", pe care Chendi, apreciind-o în mod deosebit, intenţiona să o reproducă şi în revista sa[9]. Deşi scurtă, ilustrata cuprinde şi o ironie la adresa criticului, care confundase numele orăşelului francez Landon cu al generalului austriac Laudon. Epistola din 29 august 1907, scrisă într-un ton alarmant, se referea la poezia Trenul, trimisă spre publicare lui Chendi, dar din care voia să elimine unele expresii. Chendi a ţinut seama de rugămintea corespondentei şi a introdus în revistă modificările cerute[10]. La 6 septembrie 1908, îi trimitea o nouă ilustrată, care reproducea una din fotografiile ei, precizîndu-i totodată că nu a putut să se înscrie la Universitate, fiind silită să accepte diferite posturi de funcţionară. Interesantă e şi precizarea că poeta ar fi părăsit ţara, printre alte motive, şi fiindcă, deşi cunoscută, nu găsise însă « cel mai mic post ». Prin aceeaşi ilustrată, Chendi este rugat să caute şi un editor pentru un nou volum al său, rugăminte pe care criticul n-a putut-o satisface. Lucrul se pare că a îndurerat-o, fiindcă timp de aproape doi ani nu va mai trimite nimic revistelor din ţară. Tot aici găsim şi informaţia că poeta colaborase în acel an şi la revista „Provincia literară" din Tecuci care, trecînd-o printre colaboratorii săi, ţinea să precizeze totodată — pentru a atrage atenţia

UNION POSTALE UNIVERSELLE
POST CARD — CARTE POSTALE
BRIEFKAART — CARTOLINA POSTALE
ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО

Nu vezi oare că a venit vremea să-mi scrii două vorbe? Ești căsătorit? Retras din litere? În voiaj? Logodit iarăși? Scrie-ta Alice Călugăru Rue Lafayette 189.

Domnului Il. Chendi
Strada Ene 7
Bucure[ști]
(Roumanie)

lungă. Ce va să zică pagina aia scurtă? Aia nu e scrisoare. Eu am să-ţi scriu mai mult Ai să vezi. Te salut prieteneşte şi aştept să-mi scrii mai mult.

Alice CĂLUGĂRU

[Pe ilustrată, reprezentînd Le Petit Palais, adaugă]:

În casa asta pe care o vezi sunt lucruri foarte frumoase de artă. Statui, tablouri şi mai nu ştiu ce. Stau ceasuri întregi aici.

III

[C. p. i.]

[*Data poştei*]: 27 martie 1907

Nu, Brüderchen, nu vreau, chiar protestez cu mare gălăgie, nu vreau să aibă nimeni informaţii despre mine aşa! Scrie-i lui p. că nu vreau *niciodată* să spuie *nimic* la *nimeni* despre mine şi mai cu seamă să nu spuie *nici un cuvînt din ce i-am scris ieri*, fiindcă nu mi-ar face nici un bine. Dar te rog, scrie-i *urgent* asta, şi că am să-i scriu mai pe lung. Am văzut că m-ai pus în vitrină şi că îmi trimiteaţi regulat revista, dar acum, de cîteva zile, iar au uitat să mi-o trimită. Am să-ţi scriu o scrisoare mai lungă (cînd oi avea şi cîteva versuri de trimis). Te rog mult de cîte ori e ceva întreabă-mă pe mine întîi, cum ai făcut acum. Mai scrie-mi. Şi eu îţi strîng mîna.

Alice CĂLUGĂRU

[Adăugat pe ilustrată]: Aici se vorbeşte mult acum despre România, cu revoltele şi cu schimbarea de minister.

---

[9] Vezi „*Viaţa literară şi artistică*", *1907*, nr. 30, 5 august.
[10] *Idem*, 1907, p. 35, 9 septembrie.

cititorilor asupra importanței publicației — că poeta își trimite colaborarea de la Paris. Anunțul revistei a amuzat-o, dar în același timp a și indignat-o, scriind lui Chendi că revista de la Tecuci « își face reclamă nu cu mine dar cu orașul unde sunt ».

Cu aceasta se termină corespondența cunoscută dintre poetă și critic, deși fără îndoială ea va fi continuat, fiindcă bănuim că la originea colaborării Alicei Călugăru la revista „Luceafărul" de la Sibiu — colaborare care începe la 16 aprilie 1910 — se va fi aflat îndemnul și intervenția aceluiași Chendi, ale cărui relații cu revista de la Sibiu erau notorii.

Ea ne-a ajutat însă a elucida, măcar în parte « taina » și « enigma » vieții sale din anii 1906 — 1908, urmînd ca alte scrisori sau informații documentare sigure — atunci cînd se vor descoperi — să lămurească și perioada ultimă a vieții poetei.

Vasile NETEA

IV

[C. p. i. — Paris, Le Boulevard Montmartre]

[*Data poștei*]: 19 iulie 1907, Paris

I. Bine, bine, fă cum îți place cu țiganii, dar scrie-mi mai repede o scrisoare. Nu plec și n-am plecat nicăieri. E cineva în afară de tine care să mai fi inventat asta? Cu generalul Landon nici acum n-ai nimerit-o. Numele străzii e Château Landon care este numele unui orășel din Franța. Scrie-mi mai repede și nu mai căuta întîrzieri.

Sora ta A. C.

[Adăugat pe ilustrată] II. De administrație mă plîngeam către tine, dar de tine cui să mai reclam că nu-mi trimiți „*V*[*iața*] *L*[*iterară*]"??? De ce o dată la 2 săptămîni? Frate, fără sentiment! Dacă țig[anii] au multe defecte pune *data* scrisorii. Eu i-am uitat de tot cum sunt.

V

[C. p. i.]

[*Data poștei*]: 25 august 1908

Nu crezi oare că a venit vremea să-mi scrii două vorbe? Ești *căsătorit*? Retras din litere? În voiaj? Logodit iarăși?

Soru-ta Alice CĂLUGĂRU
Rue Lafayette 189

VI

[C. p. i. — Paris, Place du Château London]

[*Data poștei*]: 29 august 1907

Foarte urgent: Nu publica poezia *Trenul* pe care ți-am trimis-o alaltăieri fiindcă din sfîrșitul ei se înțelege cea mai mare stupiditate din lume. Am vrut să spui ceva și iese altă prostie. *Cel puțin* schimbă cuvintele « s-o am în mînă » prin « s-o *țin* în mînă », deși nu e mare schimbare de sens. Dar aș vrea s-o consideri ca neprimită și să-i schimb strofa cu totul. Ah! sunt foarte plictisită. Întotdeauna fac același lucru și nu le recitesc decît după ce le-am trimis!

Scrie-mi

Sora ta A.

[Adăugat pe ilustrată]: La fereastra asta însemnată cu o stea stau eu.

VII

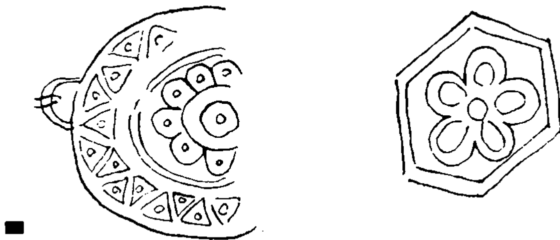
[C. p. i. — Portret Alice Călugăru
Photographie Louis Martin 52.
Faubourg Saint-Martin, Paris]

[*Data poștei*]*:* 6 sept. 1908
[*Expediere*]*:* (30 august Paris)

Ba îți spun drept că cu cît trece vremea, cu atît îmi pare mai bine că am venit aici. N-aș fi putut urma la Universitatea de acolo, cum nu pot urma la cea de aici: în România, ca și în Franța, am căutat să lucrez ca să trăiesc și deosebirea e că acolo [deși] cunoscută n-am găsit cel mai mic post și aci, necunoscută, găsesc cînd vreau și pot să schimb cînd nu mai îmi place. Și pe urmă e mai bine să lupți într-un oraș frumos, strălucitor și mare, unde dacă n-ai bogăția poți avea libertatea, unde gustul înlocuiește luxul și unde singurătatea nu atrage calomnia.

Cu tatăl meu (care e la Onival) n-am aranjat niciodată nimic în privința volumului. Îl rugasem cînd era în București (crezînd că pe tine te plictisea angajamentul luat prea ușor) să se intereseze el de un editor care ar lua publicarea pe socoteala lui. Dar tatăl meu n-a avut ceva mai bun de făcut decît să se adreseze tot ție, ceea ce eu nu-i spusesem, căci dacă vroiam să te rog pe tine, îți scriam eu, cum o fac acum. Ce să fac? Sunt condamnată să mă opresc la *„Provincia Literară"* din Tecuci care-și face reclamă nu cu mine, dar cu orașul unde sunt! Salutare. Sor-ta care te dorește mai mult decît pe toți de acolo.

ALICE

RESTITUIRI: ARGHEZI

UN ROMAN DE AVENTURI

ÎNTR-O TABLETĂ PUBLICATĂ NU MAI ŢIN minte nici cînd, nici unde şi nici sub ce titlu, Tudor Arghezi scria, pare-mi-se (citez din memorie!): « Cu titlul de amintiri se poate vorbi mai direct şi mai decent de viaţa unui scriitor, decît adunînd petice şi hîrtii din coşul cu zdrenţe, lipite documentar în jurul unei opere, covîrşită [şi aşa] de maculatură »*. Să mă ierte multiubitul meu meşter (« la superlativ ») din Empireul Poeziei că o dată cel puţin (« une fois n'est pas coutume ») îi voi tulbura tihna preumblării prin Cîmpiile Elizee contrazicîndu-l. Amintirile, de cele mai multe ori, fie din cauza subiectului, fie din a complementelor circumstanţiale, sînt nişte minciuni frumoase, ajustate după un joc al oglinzilor retrovizoare, mai totdeauna deformante. Aducerea-aminte vine din urmă întreagă şi adevărată, «aşa cum a fost», cu toate împrejurările complementare şi tangente pe o impresie, dar alchimia sensibilităţilor încrucişate ale secundei de condei dau la iveală o imagine corespunzătoare principiului « aşa văd eu ». Deci mai aproape de adevăr, de adevărul sensibilităţii scriitorului, pentru că de el e vorba, rămîne tot « indecentul » şi « antipaticul » document. Publicarea lui implică însă o decenţă, şi una deosebită, a inteligenţei. Trebuie să ştii să citeşti cu mintea peticele şi hîrtiile adunate din « coşul cu zdrenţe » şi, publicîndu-le, se cuvine să le înnădeşti în aşa fel cu opera cunoscută, încît fluxul de energie nepieritoare din scrierile desăvîrşite să treacă şi în « maculatură », înnobilînd-o şi împrumutînd de la ea energiile-i latente.

*

Omul Brusc, pagină necunoscută pînă azi din bogata arhivă argheziană de inedite (texte şi variante), pe care poetul Florilor de mucigai ne-a îngăduit să o copiem, în 1966, după o dactilogramă, este proiectul unui roman în patru volume, schiţat la 8 octombrie 1919, în închisoarea Văcăreşti, unde se afla internat pentru pricini mai mult sau mai puţin necunoscute. Proiectul, reprodus mai jos, aduce, într-o creionare nervoasă, concentrată, mai mult enunţiativă, determinată parcă de o subită inspiraţie, mărturia unei intenţii de « roman ştiinţific » (în 1919 termenul nu era zgîriat cu dedesubturi ironice de peniţa lui Tudor Arghezi), în patru volume, în care imaginaţia fantastică a scriitorului îşi propune să şarjeze satiric excesele dezumanizante ale civilizaţiei tehnice — temă curentă azi în literatura societăţii de « consum », devansată cu o jumătate de secol, pe malul drept al Dîmboviţei

---

* Bineînţeles că citatul, după cum indică ghilimelele şi paranteza dreaptă intercalată, este exact, şi de bună seamă că ştiu şi cînd, şi unde şi sub ce titlu au apărut aceste cuvinte, dar prefer să mă prefac că nu ştiu, pentru a nu mai da, cum am dat pînă de curînd, cu o păguboasă generozitate, mura (documentară) în gura flămîndă a editorilor de ocazie şi a « copiilor de mîzgă de carne ai statuilor de materiale consistente » (T. Arghezi, *Scrieri*, 20, cap. 72, al. 1), pregătiţi de o vetustă etică specială să-şi însuşească, fără muncă, rodul strădaniei îngenunchiate pe coate, în bibliotecă, a aşa-numitului de ei, cu boieresc dispreţ de ignoranţi, documentarist». E de scris o pagină şi de mîzgălit cu portrete după natură, în aqua forte—dacă nu de altceva, cel puţin pentru a adăuga vreo cîteva exemple noi la *Pravila de morală practică*.

de intuițiile geniului arghezian. Regăsim astfel, aici, tonul pamfletelor sale din această perioadă, publicate în „Facia", iar mai apoi în „Țara" și „Cronica".

O lectură atentă, cu lupa comparativă și asociativă sub ochi, permite, trecînd peste și printre imperfecțiunile inerente unei schițe, distingerea unor intenții și stabilirea unor puncte de contact ale proiectului cu universul de idei, de imagini și de sensibilitate al operei argheziene cunoscute. De pildă, nașterea Omului Brusc «dintr-o familie de dulgheri», în «luna lui decembrie, noaptea», implică nu numai lecturile lui Tudor Arghezi, dar — ipotetic, bineînțeles, de vreme ce nu se sprijină pe o mărturie directă, ad rem, a scriitorului — și intenția de a-și prezenta personajul central din «succesiunea de romane științifice» ca pe un distrugător al «ființei ridicule» și al «animalului feroce» care fusese odată Omul-Om.

Adunînd toate datele marcante despre Omul Brusc, apare din hîrtie un monstru de nichel, cu ochii imenși și treji ca farurile de automobil — explicabili prin aderarea la anatomie și evoluția în timp a fostelor lentile de la ochelarii purtați de strămoșii lui — cu unghii de sticlă, cu dinți de aluminium, cu roate naturale în loc de picioare, cu membrele demontabile și care pot fi curățite cu petrol, prevăzut cu o sursă de energie proprie, foarte puternică de vreme ce poate fulgera și emite raze (ultra-violete) declanșabile prin apăsare pe «ventilul universal» numit și «bobina universală». Saliva lui este atît de acidă încît îi permite să sugă cristale de sticlă și bomboane de diamant. Acest portret, adunat din fărîmele de idei ale proiectului și pe care l-am construit eliminînd cu bună și mărturisită știință sugestiile privind sistemul de senzații al Omului Brusc, aduce aminte, mutatis mutandis, de observațiile și divagațiile doctorului Ax din Harpigni, cel care îi expune Sabinei în Ochii Maicii Domnului (Scrieri, 9, pp. 72 73) un proiect de sterilizare a Omului-Om prin grefe și spălături interne periodice. Probabil că evoluția Omul-Om spre Omul Brusc s-a petrecut prin mai multe etape de chirurgie similare celei recomandate de doctorul Ax, bineînțeles că făcînd aceste presupuneri, exagerăm puțin sugestiile proiectului, care, privite în ansamblul lor, sînt tangente la mai multe «capitole» din opera lui Tudor Arghezi, la scurtele povestiri absurde din Subiecte (Scrieri, 16), la Negutătorul de ochelari și Interpretări la cleptomanie, la Cimitirul Buna-Vestire (Scrieri, 10) și de bună seamă la Tablete din Țara de Kuty (Scrieri, 14).

G. PIENESCU

Arghezi la „Editura pentru literatură" — martie 1959. Interlocutor Gheorghe Pienescu, fotografie de Florin Pucă.

OMUL BRUSC

O succesiune de romane științifice — istoria Superomenirii — văzută după o mie de ani de la nașterea ei. Primul [volum]: *Omul Brusc*. Ultim volum: *Sfîrșitul.*

Omul Brusc s-a născut dintr-o familie de dulgheri, în spitalul Maternitatea din Praga. Doctorul care veghia la facerea mumei lui, prinzîndu-l într-un cearșaf, dete un țipăt și leșină, rostogolindu-se pe spate în mijlocul salonului, iar ajutoarele lui, doctoranzi și moașe, ieșiră fugind pe ușă, îngrămădite ca oile.

Noul-născut era într-adevăr, pentru vremea aceea — lucrul se întîmpla acum 10 veacuri, în 4117, luna lui decembrie, noaptea, — un fenomen și un monstru.

Ca să înțelegeți contrastul trebuie să vă fac descripția minuțioasă și exactă a omenirii de-atunci. Un om, cum se numeau ființele ridicule din care avem rușinea să ne tragem, era astfel construit. (Descrierea Omului și apoi a Omului Brusc.)

Omul era un animal feroce. Banul juca pentru el primul rol esențial în viață. Unii aveau bani, alții aveau brațe, și schimbul se făcea așa ca cei cu brațele să nu moară de foame, dar cei cu banii să și-i înmulțească cît mai mult. Banii erau niște boabe mici de aur și de argint. (Noi facem azi metal prețios jucîndu-ne.)

Cei cu bani își făceau toate plăcerile și inventau din cele mai caraghioase, a cărora esență era tot banul. Ruletă, jocul de cărți, — diverse jocuri de cărți — bula, căișorii — Monte Carlo — Ostanda. Teatrele, plictiseala de viață neocupată. — Cursele de cai. — Circul cu tauri. — Curvele. — Beția: astea erau petrecerile lor.

Strămoșii noștri cei adevărați, aceia care, crescînd în număr, trebuiau să ne dea nouă posibilitatea de a ne naște, stăteau în laboratorii, în ateliere, cercetau, citeau, scriau. Medicii.

Omului brusc nu-i e nici frig nici cald. N-are sudoare. Vede prin întuneric.

Se făcu brusc întuneric, electricienii fiind surprinși la rîndul lor de panica generală din spital, opriră generatoarele de lumină.

Lehuza, deșteptîndu-se, își întinse mîna după copilul ce-i sta alături încă amorțit și simți un corp cu desăvîrșire rece, ca o oglindă, pe care îl atrase către sîn, căci mișca, și voind să-i dea țîță, noul-născut o respinse cu scîrbă, zicînd:

— Laptele tău, mamă, nu e pentru mine. Păstrează-l pentru altul.

Auzindu-l că vorbește, lehuza încremeni de mirare. Trebuie să vă spun că pe vremea oamenilor copiii se nășteau muți și proști, nu începeau să vorbească decît în al doilea an de existență și că se hrăneau pînă la această vîrstă, din cauza lipsei dinților, cu un suc alb, produs natural al unor pungi în număr de două, cu sfîrcuri naturale, purtate

la piept, cam în locul unde purtăm noi astăzi « ventilul universal » căruia-i mai zice şi «bobina magică», şi care ne serveşte la examinarea atentă a culorilor universale.

— Ce greu este fără lumină, zise lehuza. Unde or fi doctorii şi moaşele? Unde mă găsesc în acest întuneric?

Dar « copilul » — ca să întrebuinţez un termen la locul lui pe vremea aceea, cînd omul se năştea mic şi roşu, fără încredere în sineş, creştea, îmbătrînea şi murea — zise:

— Nu e nimica, mamă. Am cu mine tot ce trebuieşte, lasă-mă puţin numai să răsuflu, că abia m-am născut.

— Bine, dragul mamii puişor, dar cum se face că vorbeşti? Pruncii de obicei răcnesc, strănută, se murdăresc şi sug. Nu cumva cel ce-mi vorbeşte e domnul doctor prin întuneric.

— Lasă, mamă, glumele, îi răspunse « copilul ». Ia mai bine adu-ncoace mîna şi apasă-mă pe bobina universală, căci e prea întuneric.

— Nu înţeleg, puiul mamii, ce spui tu, dar am impresia că te-ai născut nebun. Dumnezeule! Cu ce ţi-am greşit ca să mă pedepseşti astfel?

— Te rog, vorbim acum serios, răspunse noul-născut. Îţi repet că am tot ce-mi trebuieşte ca să se facă lumină.

— Tare mă mir, dragul meu îngeraş, de cele ce-mi spui. Nu cumva vei fi avînd lumînări şi chibrituri. Să ştii că atunci aş înnebuni şi eu.

— Apasă-mă numai puţin pe bobina universală şi ai să vezi. Însă nu apăsa prea tare, ca să nu fulgere prea violent; trebuie să evităm şi razele violete.

— Puişorul meu, după cele ce-mi spui, aş prefera să rămînem pe întuneric. Nu înţeleg nimic, adaose nevasta dulgherului Ştefan, care îşi dădea seama vag că a născut ceva ca un mare profesor.

— Nu mai e nevoie de nimic, răspunse copilul. Mi-a fost greu să-mi regăsesc echilibrul. Acum l-am găsit.

Brusc, se ilumină odaia, ca de două faruri de automobil. Erau ochii noului-născut, care se ridică din pat şi se aşeză în mijlocul salonului.

Pînă la el, oamenii se năşteau cu ochii acoperiţi de două pleoape, subt bolta adîncită a frunţii. Omul brusc fu primul individ cu asemănarea noastră, adică prevăzuţi cu sticle naturale umflate în dreptul lor. Se presupune că e evoluţia ochelarilor pe care-i purtau oamenii.

Omul de nichel.

Ştie toate. Scrisul şi cititul.

Disperarea învăţăţilor. Inutilitatea studiilor.

Umblă iute, cu roate naturale la picioare.

S-a mai născut un Omul Brusc, apoi mai mulţi.

Savanţii sînt stupefiaţi şi mulţi se sinucid.

Omul brusc vorbeşte toate limbile şi cuprinde-n el toate puterile.

Batjocoreşte ştiinţa şi viaţa oamenilor.

Complotul: oamenii vor să-l omoare.

Minunile: telegrafia fără fir naturală.

Războiul mondial: o jucărie.

Omul Brusc ţine o conferinţă la un congres de universităţi, arătînd că lumea şi-a greşit fiinţa, că ea e cu mult mai simplă.

Mîncarea de carne de vită ucisă. Pastila.

Proprietatea şi autoritatea.

O ordonanţă prin care se constată că nu mai e de făcut nimic, că dreptul s-a desfiinţat, că ordinea nu mai poate să fie ţinută.

Patria şi Armata şi Biserica.

Ceasornicul de bumbac.

Mileniţa, pe care o poartă în buzunar şi cu care înlocuieşte cărbunii unui tren. Trenul o ia la sănătoasa prin aer, zburînd, şi dispare în haos.

Arghezi și Ion Pas în casa de la Mărțișor. (Fotografie comunicată de Gheorghe Cunescu.)

Interviul jurnaliștilor.

A patra dimensiune.

Idila Omului Brusc, de care s-a îndrăgostit o prințesă.

Unghii de sticlă.

Plăceri noi: « Scarpină-mă, te rog, pe omoplat » (îmbrățișarea). Canalizarea aerului pe alambicul femural (sărutarea). Alipirea călcîielor (emoția). Sugerea cristalelor. Bomboane de diamant. Baia de acid sulfuric.

Omul Brusc e demontabil. Își lasă picioarele cu galoșii la ușă. Își curăță membrele cu petrol. Are dinți de aluminium.

Un păduche special de sîrmă cu miros de benzină.

(Strămoși: păianjenii.) Omul Brusc face ață ca păianjenii și zboară ca baloanele.

Omul Brusc se naște complect.

Femeile Bruște. Copulare prin bateria electrică.

Omul Brusc degajează miros de petrol și ulei mineral.

El moare topindu-se în aer.

II (volum). Invazia Omului Brusc. Pămîntul e gol, totul se petrece în aer și printre planeți. Pe pămînt sînt numai animalele, care au evoluat în ființe de tinichea și de celuloid — și bătrînii.

Moartea ultimului Om.

Discursurile și ceremonia înmormîntării.

III [volum]. Omul Brusc în Paradis și în Infern...

A intrat o dată, fără să știe, o ceată de Oameni Bruști pe motociclete.

Halt! Convorbire cu Cezar, cu Marincof, inventatorul iaurtului, cu Napoleon, care dau fuga să afle ce mai e pe pămînt. Istoricul pămîntului de la dispariția lor.

În Infern, Corbescu se luptă cu un c[...]t.

IV v[olum]. Sfîrșitul final.

Dumnezeu, plictisindu-se singur în natura devastată, o ia de-a capul și reface pe Adam, zicînd: « Toate bune, dar lăsați-mă să fac cum știu eu. Primul meu proiect a fost cel mai bun. Ascundeți toate urmele trecutului și să ne culcăm și să ne deșteptăm ca și cum n-ar fi fost nimic și să-l facem pe Adam cu scuipat. »

Un nou război.

Asaltul Lunei de către Continentele aliate. Vegetația: ace cu gămălie și de cusut, degetare (ciuperci) și flori de hîrtie și animale de tibișir, care mor prin tîrșire, mîzgălind teritoriile lumii.

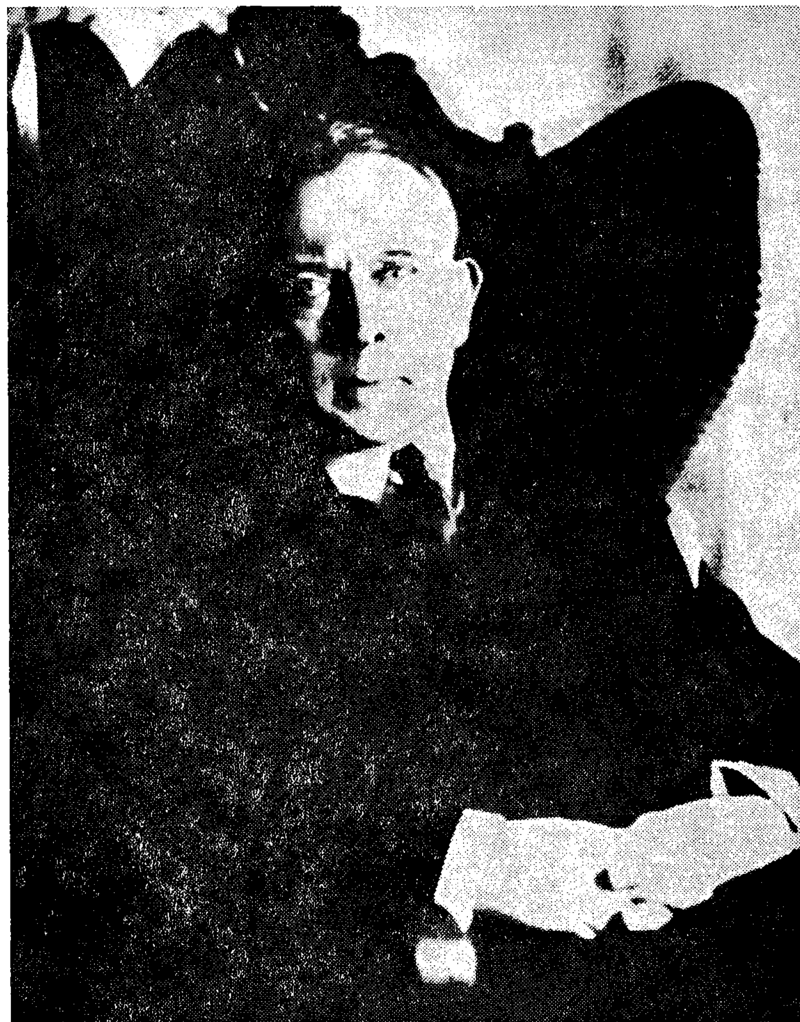
Octavian Goga

EPISTOLAR: «Iacă de ce te rog să cumpănești bine...»

ÎN NR. 10 PE LUNA NOIEMBRIE 1971 AL revistei „Vatra", am publicat un grupaj de scrisori inedite ale criticului Ilarie Chendi — adresate lui Octavian Goga, scrisori aflate în patrimoniul de manuscrise al Bibliotecii Centrale de Stat din București (cotele 14.170 - 14.271). În același fond se păstrează și o parte din scrisorile pe care Goga le trimitea prietenului său strămutat la București și care, după experiența publicistică de la „Sămănătorul" și „Viața literară și artistică", îl va ajuta la redactarea revistei „Țara noastră". Revista apare la Sibiu cu începere de la 1 ianuarie 1907 și este concepută ca o «revistă pentru popor», fiind pusă sub auspiciile societății Astra. Începînd cu 1 iulie 1907, conducerea Asociațiunii cedează dreptul de proprietate asupra ei poetului Octavian Goga, care, de la 1 ianuarie 1908, și-l ia asociat la direcție pe Ilarie Chendi, secretar al revistei devenind Victor Eftimiu. E unul din momentele de seamă ale revuisticii noastre din trecut, deoarece cei trei scriitori vor atrage în coloanele revistei o seamă de colaboratori de real talent, printre care se numără: Șt. O. Iosif, Liviu Rebreanu, Z. Bârsan, I. Pop Reteganul, N. Pora, C. Sandu-Aldea, Emil Gârleanu, V. Cioflec, I. Ciocârlan ș. a., contribuind astfel în mod susținut la realizarea unității culturale.

Scrisorile ilustrează cu date deosebit de pregnante tocmai aceste frămîntări din viața literară a Transilvaniei, care se vor accentua apoi în perioada colaborărilor de la „Luceafărul" și „Tribuna" din Arad. Aflăm aici de eforturile depuse de poet în vederea abandonării tacticii de espectativă din politica partidului național român și abordarea mai realistă a problemelor (legătura cu ziarul „Die Zukunft" — „Viitorul" — a reputatului pamfletar și ziarist german Harden, e făcută în acest sens).

De mare însemnătate pentru precizarea poziției lui pare a fi scrisoarea din iunie 1909, în care poetul descrie participarea sa la ședința comitetului partidului național român de la Pesta din acel an; intenția de a scoate împreună cu Ilarie Chendi un nou ziar politic cotidian, ni se pare cel mai de seamă răspuns pe care cei doi scriitori îl puteau da disensiunilor și tergiversărilor din sînul partidei politice transilvănene. Din motive lesne de înțeles,

ziarul nu mai poate apărea. « Tinerii oțeliți » de la „Tribuna", grupați în jurul lui Chendi și Goga, jigniseră prin radicalismul lor amorul propriu al « bătrînilor », care dețineau poziții cheie în partidul național, astfel că „Tribuna" este silită să-și înceteze apariția (1912), cedînd locul „Românul"-ui. Retragerea tribuniștilor nu se poate face oricum, și Goga schițează în scrisoarea sa din 27 iulie 1912 un program de revendicări pe care își propune să-l susțină cu orice preț. Punctele lui au fost acceptate aproape în totalitate, lucru ce explică și împăcarea care urmează.

Scrisorile sînt importante și sub aspect literar și biografic. Din ele reținem o serie de date despre munca redacțională a lui Goga, despre eforturile sale permanente pentru îmbunătățirea structurii ziarului. Totodată, ele ne informează asupra disensiunilor sale cu Tăslăuanu, ivite de pe urma publicării articolului acestuia Două culturi, *și despre poziția față de « cazul » Duiliu Zamfirescu. Nu lipsite de importanță sînt confesiunile poetului referitoare la atmosfera și mediul cultural al Sibiului sau descrierea stărilor lui afective din perioada călătoriilor în străinătate sau în țară.*

Biografia lui Octavian Goga se îmbogățește astfel cu cîteva elemente noi, seducătoare prin ele însele.

Mircea POPA

I

[*F. 1 r°*] *[1907, decembrie]*

Dragă Ilarie,

Uite ce-am isprăvit: Am primit părerea ta în privința formatului. *„Țara"* se va tipări în 8 pagini mari — form[atul] *„Tribunei"* [1]. Literă mai mică și hîrtie mai bună.

Toate bune — dar forma asta înghite material duplu. [*sic !*]

Iată deci ce te rog:

Trimite pentru numărul viitor, ca să nu mă încurc, următoarele:

1) articolul tău.

2) cronică din București. (Ar fi bine ca rubrica *România* s-o redactați de-acolo. — Aștept asta și pentru numărul 1.[)]

3) Negreșit — articol de Sandu — pe care te rog caută-l și-i vorbește.

[*F. 1v°*] 4) Schiță pentru foileton de Gîrleanu.

Toate aceste îmi trebuiesc pînă *Vineri* după Crăciun — atunci vin la tipar.

Eu de-aci îmi dau silința. Prevăd că mi-am băgat capul în mare încurcătură. Dar — ce-o fi — o fi. Pînă ești tu cu mine — nu-mi pasă. M-am plictisit de tovărășiile de pîn-acum — și vreau ceva nou.

Un lucru e care mă supără.

Frate — e grozavă prăpastia între [*f. 2 r°*] noi tinerii și scriitorii de gazete de modă veche. Ăștia scriu mizerabil. Tot conzistorul — e la condei — aidoma ălor din banda lui Brașoveanu. Cel puțin aici știu să cînte învîrtita. Nici ei n-au haz — dacă nu vii tu.

Cu poșta de astăzi îți trimit *100* cor[oane]. Schimbă-o [*sic !*] în franci și dă cîte ceva și băieților de la cronici și notițe.

Doamne-ajută!

Nu uita toate-astea.

Te pup:

VIȘCU

---

[1] Începînd cu 1908, *„Țara noastră"* se restructurează « apărînd sub conducerea unui comitet ». Redactor responsabil e Octavian Goga, iar editor Ovidiu Gritta. De partea literară răspundea de fapt Ilarie Chendi. *Vișcu* e Octavian Goga.

II

[Adresa destinatarului pe plic]

Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
București
Strada Enei nr. 7
România. Rev[ista] „*Viața literară și artistică*“

[*F. 1 r°*] *14 Febr[uarie 1908]*

Dragă Ilarie,

Am primit planul tău cu cărțile[2]. Bineee! În săptămîna viitoare am să-l pun pe hîrtie și să-l prezint la ședința comitetului. Apoi ne apucăm de lucru. Are să facă foarte bună impresie acest început de muncă.

Zilele astea— probabil Luni — are să vie Tăslăuanu la București. Te rog să nu destăinuiești *nimic* din toate planurile și discuțiile noastre. Să vorbești tu cu el — mai mult să « discuți » — și vei vedea că deocamdată cel puțin — nu are înțeles să-l mai inițiăm.

Pe-aici toate cum știi. Ai cetit cu bietul Stoica[3] ce pacoste? Acu s-a stricat planul cu angajarea lui la mine. Și mă gîndeam serios la asta. — „*Lupta*“ desigur se prăpădește. Am informații pozitive. Celelalte « organe » duc cam răcoare de noi. Nu vezi — că nu zic nimic « inbeșilii ».

„*Tribuna*“ tace — ca sobolul. [*F. 1 v°*] A noastră face bună impresie în tot locul și sînt sigur că dacă o ducem înainte așa un an ne întărim bine. Deocamdată Ilarie — să ne dăm silința să facem din această revistă — o gazetă temută. Mă tot gîndesc la „*Zukunft*“[4] al lui Harden — tot săptămînal.

Aici atîtea sînt de măturat! La acești oameni mici e atîta murdărie — de cea mai vulgară specie. Nu păcate în stil mare — pentru asta se cere ceva talent — ci mici găinării. Aceste[a] au prins rădăcini în spiritul public, s-a învățat lumea cu ele și nici nu se mai socotesc greșeli.

Cu toate aceste[a] se așteaptă cu nerăbdare oameni noi. De-aceea mișcarea noastră e primită cu simpatie în cercurile largi. Vezi că vine cîte-un popă: « Am venit să te văz și eu pe D[umnea]ta » și-mi spune bătrînul toate păsurile lui cu « Veneratu conzistor ». Ieri au fost cinci țărani din Părău — de pe Țara Oltului — [*f. 2 r°*] « să ne plîngem ». După cum vezi începem să pătrundem. Mă mulțumește lucrul ăsta. Numai temuți în sus și respectați în jos — putem face vreo ispravă.

Cînd a fost cu alegerea lui Stoica — de protopop — tocmai atunci mi-au sosit cărțile tale. Zic: haid să vedem oamenii ăștia ce gînduri au? Am trimis pe chelnerul de la *Stadtpark* să aducă cărți de ale tale. Și aici îți trimit lista să vezi:

« — Chendi? Ăla-l pune bine pe Iorga » — și alte exclamații « de toată nostimada », cum ziceți voi.

Necazuri am cu localnicii mei cari nu vor să scrie la gazeta noastră. Toți vechii logografi de la „*Telegraf*“ sînt pe partea noastră, dar [*f. 2 v°*] nu-i multă scofală în treaba asta. Scriu ca cu piciorul. Unde mai pui — că acum cum dau adierile primăverii începe a se răzvrăti și plusul de energie al lui Șpan.[5] Spune că vrea să se-nsoare și-i trage la articole... Cum vezi, eu sînt pe-aici și cu punerea capului.

---

[2] « Planul cu cărțile » se re eră la edițiile lucrate de Ilarie Chendi în cadrul *Bibliotecii poporale* a Astrei, a cărei responsabilitate o avea în această perioadă Octavian Goga.

[3] E vorba de scriitorul tr nsilvănean Gheorghe Stoica.

[4] Ziar german de opoziție, cu o puternică orientare polemică, înființat în 1892 de Harden, jurnalist, critic literar, om de teatru și pamfletar de valoare.

[5] Petru Șpan, profesor la Sibiu, redacta la „*Țara noastră*“ rubrica economică, agricolă. La aceasta se face aluzie mai jos.

De altfel binişor. Tu ce zici? Spune! — « Băligarul » de la *Economice* se suprimă după putinţă!
Pe-acolo ce impresie? — Beamterul?

Trimite te rog pentru numărul viitor ce crezi şi cît poţi. Nu uita o corespondenţă *politică* negreşit despre programul lui Tache? etc. Ţine-le toate în acelaş[i] ton de obiectivitate ca în rîndul trecut. Numai fapte. — Material literar am pentru numărul 7.
Scrie-mi.
Te pup şi te îmbrăţişez

TAVI

III

[Adresa destinatarul pe plic] *[Data poştei] 1908 aug[ust] 29*

D[omniei] sale Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
Bucureşti
Strada Enei 7
România

Sîmbătă

Dragă Ilarie,

Uite ce-i: Mî[i]ne— Duminecă— e adunare poporală la Sălişte [6] şi am crezut că e bine să merg şi eu. Vine şi Maniu — Vaida — Vlad — trebu[i]e să mă mai înţeleg şi cu ei. Tocmai tu spuneai să caut contactul cu ei şi cu poporul. De aceea voi merge acolo la Ivan [7] şi cu suita întreagă a „*Ţării*".
La Râmnic [8] ar fi mai bine să ne întîlnim. Acolo putem să petrecem şi noaptea. Hotăreşte [*sic !*] tu orice zi în săptămîna care vine. Eu viu.
Pe-aici cele vechi. Cînd am sosit mi s-a prezentat punerea sub acuză cu *Gen[eraţia] nouă* [9]. Mi se pare că în chestia celorlalte s-a sistat.
La revedere, al tău, cu drag

G[oga]

IV

[Carte poştală ilustrată]
[*verso:* adresa destinatarului]
Al' Egregio Signor
Ilarie CHENDI
Bucureşti
România
Strada Enei 7

Milano — 10 Mart.

Ho-cia-mo! Ho-cia-tu! Dragă Ilarie. Sînt aici la macaroane de două zile — beau arti spumanti şi cetesc *Odi barbari.*
Sers!

TAVI

[recto]

Te rog spune-i lui Bleriaţă să-şi trimită adresa ca să-i pot răspunde.

---

[6] Adunarea poporală la care se referă Goga a avut loc în 30 august 1908, aşa cum ne informează articolul *Adunarea poporală de la Sălişte* („*Ţara noastră*", II, 1908, nr. 35, 24 aug./6 sept., p. 287.
[7] N. Ivan, protopop şi colaborator la „*Ţara noastră*".
[8] Întîlnirea dintre Goga şi Chendi a avut loc într-adevăr la Rîmnicu-Vîlcea în toamna anului 1908 (cf. V. Eftimiu, *Portrete şi amintiri*, E. P. L., 1965, p. 144).
[9] Articolul lui Goga, *Generaţia nouă* a apărut în „*Tribuna*" (Arad) XIII, 1908, nr. 63 (16/29 mart.), pp. 1—3.

MILANO Monumento a Leonardo da Vinci

V

[Carte poștală ilustrată]
[*verso :* adresa destinatarului]
Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
Bucarest
Strada Enei 7, Roumanie

Venezia — Luni — 26/IV
[1909]

Dragă Ilarie — De două zile mă plimb cu gondola și ascult serenăzile în Țara lagunelor. Ce să zic? N-aș mai pleca de-aici — multă-multă vreme... Și cu toate acestea, miercuri seara plec de-aici cu vaporul la Fiume și prin Pesta la București unde ne întîlnim probabil sîmbătă. Telegrafiez.

Sers

TAVI

VI

[*F. 1 r°*]

Vineri
[1909, iunie]

Dragă Ilarie

Mai întîi lasă-mă să-ți strîng mîna pentru cele cîteva rînduri de poezie în cari îți aduci aminte de Eminescu[10]... poezie și tinerețã... Cu cît ești mai tînăr tu — decît mine... Să trăiești!...

---

[10] E vorba de articolul lui Ilarie Chendi *Aniversarea morții lui Eminescu*, în „*Țara noastră*", III, 1909, nr. 22 (31 mai /13 iunie), pp. 1—2.

Și-acum să trec la raport... S-o încep cu plecarea mea la Pesta. Am fost chemat la ședința comitetului și m-am dus. M-am dus ca să-mi fac o idee de acest areopag al nostru, să văd ce-i de capul oamenilor cari se țin la suprafață între noi. Acolo, lume multișoară. Au venit din toate părțile peste 30 de inși. Ciudată adunare! Cei mai mulți — aproape toți — oameni din generația mai veche, cinstiți, greoi, cu judecățile politice culese din lectura „*Gazetei*" și a „*Tribunei*" vechi, alții din școala retorismului lui Lucaciu, lați în vorbe, aruncători de « pronunciamente » cari au ciupit binișor din cașcavalul popularității... Și cei mai tineri, băieți buni — dar foarte dezorientați și cari ar rămînea dezarmați dacă n-ar fi ziarele unguresti din cari își fac educația politică... Bătrînii cei mai bătrîni, ca badea Gheorghe și Ungureanu[11] — niște moșnegi cu judecăți de cantori boieriți, oameni cumsecade, cam autoritari și înzestrați cu toate greșurile [*sic !*] simpatice și caraghioase ale fruntașilor noștri provinciali. [*F. 2 v°*] În adunarea asta am căzut și eu. Se-nțelege că am pus buza și m-am așezat domol într-un colț. S-au vorbit multe — multe și foarte mărunte treburi. Nu există o idee conducătoare — un spirit care să ordoneze potopul de vorbe — o minte clară care să croiască drumul discuției. Oamenii ăștia—înzestrați cu toată vorbăria lungă a țăranului nostru nu văd pădurea de arbori — se pierd în detaiări [*sic !*] ridicole... Aruncă vorbe mari — că « nu mai merge » — că « a sunat ceasul » — « să ne deșteptăm » și așa înainte... dar în schimb sînt fricoși și mici cînd vine vorba de pedepse, de temniță... « Avem copii »... și « mai bine să nu iscălim »... și-i vezi cum se trag la o parte și se codesc...

Desigur că nu s-a făcut nici o ispravă. S-a hotărît ținerea unei conferințe naționale — dar nu s-a fixat termenul, s-a decis « organizarea », dar totul e un platonism... În sfîrșit, singurul moment de oarecare însemnătate a rămas tocmai pășirea foarte rezolută a cîtorva — provocată de mine și Vaida — Bontescu — împotriva atitudinilor dubioase ale lui Șerban și unui Ciupe. Au fost cîteva scene interesante pe cari o să ți le povestesc la întîlnire și s-au sfîrșit cu retragerea rușinoasă a acestor secături...

Altceva — cum zic — vorbă multă și nici o ispravă... Între deputați frecări ascunse — invidii — năzuințe locale... Cu deosebire arădanii ridică capul... Oameni mai șireți, [*f. 2 r°*] mai ascunși și mi se pare mai apropiați de păcat...

Eu am stat de vorbă în chestia noastră cu Mihali, Maniu și Vaida. Am discutat <chesti> toată povestea gazetei. Peste două săptămîni — cel mult — am să-ți dau răspuns definitiv. Acum pot să-ți spun că partea materială e pe cale <și pînă> de-a se asigura și <un> curînd e cu totul aranjată. Se-nțelege — că a rămas să se înființeze în Pesta — după cum ne-a fost înțelesul. Eu mă mir că tu-*acum* începi să aduci motivele pentru *Sibiiu*. Eu în întîlnirea ce voi avea le voi aduce în discuție — dar nu prea cred... Trag multe în cumpănă împotriva <aceste> credinței tale... Pentru că în Sibiiu, gazeta nu s-ar putea nicicum feri de-un colorit cam pronunțat ortodox, nu s-ar putea feri de nota prea locală, ar fi prea departe de deputați și alte multe. Dacă ai fi trăit tu în Sibiiu — ca mine — în anii din urmă — atunci te-asigur că n-ai mai invoca motive de-a aduce ziarul în acest... « centru »... În sfîrșit, vom mai discuta... Un lucru însă vreau să-ți spun și te rog să ții seamă... Mi se pare că te-ai cam recit [*sic !*] și nu te mai ispitește mult toată povestea asta... Se pare că numai « în principiu » îți mai susții învoiala... Vai, ce groază mi-a fost mie totdeauna — de... « principii »... Și uite— încep să mă tem că se distruge visul meu— visul nostru— [*f. 2 v°*] tocmai acum cînd ar fi mai aproape de realizare...— Dragă Ilarie, desigur că tu faci ce vrei... Te rog însă să te gîndești bine. Cred că lăsînd din mîinile noastre această gazetă am pierdut cel mai puternic mijloc de propagandă și ne-am făcut vinovați de păcatul mare al unei epoce noi de zăpăceală care va domni în ziaristica noastră... Căci dacă tu nu vrei să mergem alături înainte, — eu încă mă trag la o parte și noul aranjament cu „*Lupta*" se va face fără noi, — cu oameni fără rost, adunați cum dă Dumnezeu... Iacă de ce te rog să cumpănești bine...

---

[11] E vorba de Gheorghe Pop de Băsești și de Emanoil Ungureanu, ultimul, fruntaș politic bănățean.

— Povestea cu Birăuțu [12] mă indispune — dar mă lasă rece. Bir[ăuțiu] nu mai numără de-acu înainte. Imediat ce lămuresc lucrul cu deputații, Bir[ăuțiu] trece la vincălac [*sic!*] cu toate angajamentele și toți colaboratorii lui...

Te rog scrie-mi tu — cu toată sinceritatea pe care mă cred în drept să ți-o cer — scrie-mi ce ai de gînd?... Nu « în principiu »... Scrie-mi așa curat... și mai puțin rece ca în scrisoarea penultimă... Sper că n-o să stai tot cu Sextil la masă și mă mîngîi c-o să fii mai explicit...

— Ș-acum să-ți spun altele. Să-ți spun de colaborarea, adică de necolaborarea mea de-aci înainte la „*Luceafăr*"... Eu m-am hotărît. Cu Tăsl[ăuanu] noi nu putem merge. Tăsl[ăuanu] e un dezorientat și un om <obi> orbit de-o bolnavă grandomanie. — Eu îți spun drept — m-am săturat. [*F. 3 r°*] Nu zic că e un om rău — dar e un încurcat. Și mai are grozavul păcat de-a nu ști niciodată ce vrea... Pentru ambițiile lui nesăbuite — puterile nu-l slujesc și bătăios cum e tot la două săptămîni ne face de rîs... Eu sînt sătul. Îl văd foarte mic acum, umilit, jeluitor — dar ce să-i fac? Eu sînt convins că niciodată nu se va cuminți... Ș-apoi cunosc eu aceste canosse de cap plecat... Aștept să se-ntoarcă și să-mi publice retragerea... Închipuie[-]ți ce-i de capul acestui om: El stăruie să nu mă retrag eu — și îți dă tîrcoale ție — și în același timp publică (adică era să publice) în cel din urmă număr al „*Luceafărului*" un articol al lui Ciura în care tu și eu și „*Ț[ara] N[oastră]*" sîntem dezavuați și romanul *Îndreptări* al lui Zamfirache e socotit ca « cel mai frumos elogiu adus Ardelenilor... » Mi-a spus de asta numai în ziua din urmă — așa în treacăt — cînd se tipărea „*Luceafărul*"... Zice că...: « obiectivitate »... Cînd i-am arătat că asta se chiamă prostie — care va fi pedepsită tocmai în cel mai recent număr al „*Țării*" — a fugit săracu' la Krafft și — norocul lui — a putut suprima, încă la timp, tipărirea... Văd că aci-i buba din sminteală!... Aci nu-i altă pricină... Ei bine — cu astfel de oameni noi nu putem da îndrumări literare... Tocmai dacă plec eu — și n-are să fie nici un om în spatele lui — ăsta dă din șanț în șanț... Tu ce zici? Ce i-ai [*f. 3 v°*] răspuns? — Desigur că mie îmi pare rău de „*Luceaf[ăr]*" în care am îngropat atîtea frumoase nimicuri din tinerețe... Dar astăzi „*Luceafărul*" însemnează: Tăslăuanu O. C. și ăsta e astăzi tot mai greu de suportat. — În toată treaba asta — îți mai scriu eu — după întoarcerea lui...

Întrebi ce ne facem cu „*Ț[ara] N[oastră]*". Ce să ne facem? O ducem înainte acum pînă se alege ceva cu gazeta din Pesta... Nu ne putem trage la o parte — ș-apoi mai sînt și datoriile destul de respectabile cari se prăbușesc toate asupra mea în clipa desfacerii... Deci...

Articolul tău cu Zamfir[escu] mi-a plăcut mult[13] — și a fost singuru[l] răspuns nimerit ce-a primit individul. Eu *deocamdată* nici nu fac nimic, nici nu răspund nimic. Aștept să se ridice din nou — lucru pe care-l va face desigur — și atunci o să-mi curm tăcerea...

Nu pot să zic de altfel că mă tulbură mult... Prind tot mai multă dragoste de steagul roșu...

Închei acum dragă Ilarie. — Mi-a venit nevasta pe cap: — « Îi scrii lui Chendi? — Spune-i și de la mine... »

Iaca îți spui. Dă mîna încoace. — Te pup

VIȘCU

[*F. 4 r°*] Ce zici: Nu s-ar putea zilele astea o întrevedere sau aici — sau pe teren neutru — să zic la Călimănești? Am avea cîte ceva de spus... Spune!

G.

---

[12] D. Birăuțiu, redactorul șef al ziarului „*Lupta*" de la Budapesta.

[13] Vezi *În jurul unui discurs academic*, în „*Țara noastră*", III, 1909, nr. 22 (31 mai/13 iun.), p. 173.

VII

[Carte poştală ilustrată]
[*verso*: adresa destinatarului]
Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
Bucureşti
Academia Română

[Data poştei:] 1910, mar[tie] 28

Dragă Ilarie, Eu mi te ţin dator c-o lungă scrisoare în care mi-ai povesti multe. Tu se vede — o faci uitată datoria asta... De ce? Deodată cu graniţa să se fi închis şi inima ta?... S-ar adeveri şi la noi povestea atît de cunoscută a ochilor cari nu se văd?... Scrie-mi două vorbe... Eu acum m-am întors acasă din cerc, răguşit, răcit, plin de praf şi de emoţii... Vai — cîte-aş avea să-ţi povestesc şi tare mi-e teamă că n-o să ne vedem multă-multă vreme.

Cu drag

TAVI

VIII

[Carte poştală ilustrată]
[*verso*: adresa destinatarului]
D[omniei] sale Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
Roumanie
Bucarest
Academia Română
Calea Victoriei

München — 17aug[ust 1910]

De cîteva zile sînt aici la bere neagră — lîngă Isar... Admir turesicile din expoziţia mohamedană şi caftanele califului din Bagdad... Acum cînd stau să-ţi trimit trei rînduri în fugă trece deasupra noastră *Parseval* al lui Zeppelin — ca un bondar uriaş...

Strîng mîna

TAVI

IX

[Carte poştală ilustrată]
[*verso :* adresa destinatarului]
Domnului Il[arie] CHENDI, publicist
Roumanie
Bucarest
Academia română
Calea Victoriei

[Data poştei :] 26 oct[ombrie] 1910

Adresa în Londra: Mrs. Brodie
Queen Anne Street 29

Dragă Ilarie,

Am primit cărţulia ta — trimisă cu unchiu[l] Ivan. Decît nimic, mai bine atît — dar să aşteptăm o scrisoare mai lungă. De vreo zece zile stau în lumea asta nouă — despre care vom vorbi multe. Aici am cetit splendidele scuturături ce i-ai tras lui Vecerdea [14] şi-am rîs de s-au cutremurat munţii lui Macbeth. Zilele astea— Luni-Marţi— plec la Edinburgh şi de-acolo înapoi la Londra. Eftimiu văd că s-a întors de la Paris— după iscălitura rece pe cart[e]a mea — pare foarte grav. Salutări lui Napoleon al Vilenţului.

Te pup

TAVI

X

[Carte poştală ilustrată]
[*verso :* adresa destinatarului]
Monsieur Il[arie] CHENDI, publicist
Roumanie
Bucarest
Academia română
Calea Victoriei

[Data poştei :] 26 ian[uarie] 1911

Fontainbleau — Duminecă

Dragă Il[arie] — În ajunul plecării m-am abătut pe-aici. Mîine seară sînt în Basel şi de-acolo în 10 zile acasă...

Cu drag

TAVI

XI

[Carte poştală ilustrată]
[*verso*: adresa destinatarului]
D[omniei] sale
Domnului Il[arie] CHENDI, publicist
Bucureşti
România
Academia Română
Calea Victoriei

[Data poştei:] 13 apr[ilie] 1911

Miercuri

Dragă Il[arie] — Pe repezeală două vorbe. Am isprăvit afacerea aia. Nu mai trebuie nici o hîrtie nouă — numai coroanele la punct... Pe-aici — după cum vezi — praf de

---

[14] Vezi articolul *Societatea teatrală, ilustrul Vecerdea şi subsemnatul*, în „*Tribuna*", XIV, 1910, nr. 205 (8 oct./25 sept.), pp. 1—2.

pușcă... ăia de la Arad nu vor pace... îi mai lăsăm puțin și-apoi din nou « steagul roșu »[15]. Ce zici de « mărturisirea » mea? Cred că eram dator s-o fac. Tu deocamdată îngrijește-te de material literar pentru numărul de Paști. Să fie strașnic! Eu pregătesc un mare articol de fond — potrivit. Cu mergerea la Arad ar fi bine să amînăm pînă la Rusale [*sic !*] — ce zici? Cu declarația pentru „*Tribuna*", asemenea.— O vorbă: Roagă pe d[omnul] Bianu să rezolve favorabil petiția la „*Transilvania*" a lui D[octor] Laurian Gherman din Viena. E nepotul lui Ivan.

TAVI

[Pe margine:] Zilele astea scrisoare.

XII

[Carte poștală ilustrată]
[*verso*: adresa destinatarului]
Domnului
Ilarie CHENDI, publicist
România
București
Calea Victoriei

[*Data poștei*:] *28 X. 1911*

Riva,

Dragă Ilarie — Vîntul care spulberă acum frunzele de « sub arini » m-a aruncat și pe mine aici la malul lacului Garda — de unde îți trimit îmbrățișările mele. Peste două săptămîni sînt la București.

La revedere:

TAVI

XIII

[Pe plic: adresa destinatarului]
D[omniei] sale Domnului
Il[arie] CHENDI, publicist
România
Bușteni
R
Jud. Prahova
Str. Fîntînii nr. 2 bis

[*F. 1 r°*]

27 iulie 1912

Dragă Ilarie,

Am primit cărțuliile tale de la Bușteni [16]. Iartă-mă că am tăcut... Iarăși sînt zile de eclipsă, de urît... N-am putut să mă duc nicăieri — aici în Sibiiul ăsta de consistorialiști și funcționari e o plictiseală grozavă. Mă simt în el ca un greier închis într-o cutie veche de pălării... Zilele vin și trec goale, fără mulțumiri, fără izbînzi... Pe urma lor te alegi cu sufletul biruit...

M-aș bucura să aflu că te-ai mai întremat și tu. Eu cred că are să-ți facă bine acolo brădetul și liniștea. Vezi de te [*f. 1 v°*] tămăduiește o dată să te înșiri din nou în gledă... Eu sînt așa de singur și, crede-mă, că toată apatia asta a mea din timpul din urmă — mi-o aduce și lipsa unei tovărășii. Cu Țignea — ori cu băieții de-aici să faci vreo ispra-

---

[15] Aluzie la atitudinea polemică a lui Ilarie Chendi care, într-un articol teoretic, proclama un punct de vedere bătăios: « Suntem pentru steagul roșu! »
[16] În primăvara lui 1912, Chendi se refugiase la Bușteni pentru a-și trata boala.

vă? Dragă Ilarie — mă conving din ce în ce că e enorm de greu la noi în zilele astea să duci o viață intelectuală... E un supliciu să te strecori zilnic printre răutatea oamenilor mici și printre prejudecățile proștilor... Nu mai vorbesc de impulsuri superioare, de artă, de gîndire — cari se înăbușesc în atmosfera asta închisă... De aceea mă stăpînește tot mai mult o resemnare dureroasă cu renunțările ei crescînde... Se vede că n-a venit încă vremea cînd se limpezește orizontul...

Politicește sîntem mai striviți ca oricînd. Niciodată n-am stat mai rău și niciodată n-am avut oameni mai slabi. În ultima criză parlamentară, [*f. 2 r°*] cînd ne-am distins prin mutismul deputaților noștri și în strașnica înfrîngere cu episcopia ungurească — ne-am dovedit cu totul minori. Oamenii ăștia cari se zvîrcoleau așa de cumplit, mai acum un an — cînd se publicau răvașele noastre critice — cari țineau atunci adunări — dau telegrame și toaste — acum cînd se clatină tot viitorul nostru politic — nefiind vorba de șerparul lor — sînt blînzi și resemnați...

Eu m-am pus în legătură cu Maniu... Am stat de vorbă... A rămas ca zilele astea să vie cu Mihail la Sibiiu să croim o formulă definitivă. I-am cerut în schimbul trecerii noastre la „*Românul*" [17] — următoarele:

1) Retragerea lui Goldiș.

2) Intrarea noastră (4 inși) în com[itetul] de redacție al „*Rom[ânul]*"[*-ui*]

3) Intrarea la 5 inși [*sic !*], afară de mine, în com[itetul] național.

[*F. 2 v°*] Acum să vedem din discuția cu Maniu — pe care-l știi cît e de sincer — am ales doar atîta că și ei ar dori o revenire și că sînt cam plouați...

Ieri a venit aici cumnatul Aurel Cosma — el îmi spune că Bocu a fost pe la Timișoara și că ei acolo ar putea aduna un capital în acții de 100.000 cor[oane] pentru a deschide o nouă gazetă. I-am spus să aștepte două săptămîni și dacă nu putem ajunge la vreun rezultat cu „*Românul*" ne grupăm cu toții la gazeta asta nouă.

În două săptămîni se alege totul — eu am să te informez.

Te rog scrie-mi cît mai degrabă multe cîte-ți mai trec prin minte... Tu știi cu cît drag cetesc rîndurile tale...

În suflet mi se bat mai multe vîltori — ca și cîte se gîcesc [*sic !*] de la suprafață și scrisul tău îmi aduce mulțumire.

Te îmbrățișez cu dragoste

TAVI

---

[17] Lupta politică dintre «tinerii oțeliți» de la „*Tribuna*" și «bătrînii ruginiți» de la „*Românul*" se încheie printr-un pact politic, care e tranșat de Constantin Stere. Din păcate, „*Tribuna*" este sistată în martie 1912, în favoarea „*Românului*", în redacția căruia trec și o parte din tribuniști, căci noua gazetă, proiectată de Goga, nu mai apare.

IDEI OAMENI FAPTE

Titu MAIORESCU în amintirile lui Ioan PETROVICI

De numele lui Titu Maiorescu și de faima lui de ilustru profesor auzisem mai înainte de a lua contact cu dînsul — la început numai ascultîndu-l — după ce m-am înscris student la Facultatea filozofică din București.

Mai știam că era și critic literar, și alcătuise o scriere de *Logică* — o condensare rezumativă a cursului său universitar — dar care era pentru noi, elevii de liceu, cărora ni se recomandase ca manual, cam greu de descifrat, cu toată limpezimea sa cristalină.

Aflasem de asemeni că Maiorescu era un mare meșter al graiului vorbit, întrucît cetisem un paragraf din *Amintiri de la Junimea* a lui Iacob Negruzzi, tipărit anticipat și răzleț într-un număr jubiliar al „*Convorbirilor literare*", apoi dintr-un frumos articol al lui Anghel Demetrescu, și în sfîrșit dintr-o conversație pe care am avut-o, foarte tînăr, cu I. L. Caragiale într-o împrejurare norocoasă, cînd marele dramaturg mi-a

---

*) Conferința pe care o publicăm aici i-am solicitat-o profesorului Ioan Petrovici cu doi ani înaintea regretatei sale dispariții. Lucram atunci în redacția emisiunilor literare ale Radiodifuziunii și în evocarea personalității lui Titu Maiorescu mărturia profesorului Petrovici avînd caracter de adevărat document — știută fiind aprecierea deosebită de care se bucurase în ochii marelui critic — mi s-a impus de la sine. Textul s-a difuzat în lectura memorialistului, în cadrul emisiunii „*Prietenii mei scriitori*", din 7 martie 1968, orele 21.

În aceeași calitate de redactor radiofonist, am avut bucuria să înregistrez pe bandă de magnetofon și o altă conferință a sa despre *A. D. Xenopol*, de asemenea, difuzată cîteva luni mai tîrziu și rămasă pînă astăzi inedită, cum inedit este și interviul — cred, ultimul său interviu — pe care mi l-a acordat nu mult timp după aceea. Îl reproduc mai jos, în loc de orice alt cuvînt întru cinstirea memoriei distinsului intelectual care a fost Ioan Petrovici.

N. F.

«PRELEGERILE LUI MAIORESCU ERAU O ÎNCÎNTARE»

Î. Într-unul din ultimele dumneavoastră aforisme afirmați: «În decursul vieții nu există definitivări decît temporale sau aparente și în știință, și în gusturi, și în iubire. Definitivul ca atare e un specific al morții». «Îmi permit să-l înscriu drept «motto» al discuției noastre, ceea ce mă scutește de la bun început de pericolul repetării unor lucruri deja cunoscute în parte. Dacă, să zicem, n-ați fi scris încă acele cărți de memorialistică pe care le-ați scris și nu v-ați fi relatat acolo detaliat debutul publicistic, cum mi-ați răspunde astăzi la o asemenea întrebare privind apariția primelor dumneavoastră încercări literare?

R. Ele datează din epoca adolescenței, mai precis din ultimele clase de liceu. Atunci mi-au apărut în eleganta revistă a lui D. Olănescu-Ascanio, „*Arta și literatura română*" [*sic!*], al cărei prim redactor era Nicolae Petrașcu, trei poezioare. Cu Petrașcu ne aveam în familie, fiind văr primar al tatălui meu. Să nu se creadă cumva că am beneficiat de indulgență. Era mai degrabă necruțător cu rudele decît cu străinii. Îmi aduc aminte și astăzi de îngrădirile și obiecțiile ce-au precedat publicarea acestor poezii. În special pretenția lui să nu semnez cu numele meu adevărat m-a determinat să-mi aleg un pseudonim cam exotic și misterios. Am continuat apoi să scriu abundent poezii în epoca studenției; unele mi-au fost publicate în „*Noua revistă română*", organ apărut de curînd și dirijat de profesorul Rădulescu Motru. Debutul adevărat însă l-a marcat reprezentarea, pe scena Teatrului Național din București, a unei piese ro-

spus, vorbind de elocința română: « De la moartea lui Alexandru Lahovary, Maiorescu a rămas și este astăzi cel mai mare orator al nostru ».

Își închipuie oricine cu ce emoție așteptam ca Maiorescu să-și deschidă cursul și să-l pot auzi, ceea ce s-a întîmplat la 3 noiembrie 1899, deci acum aproape 70 de ani. Cu greu găsisem un locușor îngust în ultima bancă a amfiteatrului, într-o sală, deși vastă, dar plină — ochi, de lume înghemuită nu numai în bănci, dar stînd și în picioare, alcătuind coloane, îngrămădite în toate spațiile libere ale încăperii, chiar în spațiul strîmt dintre catedră și ușa pe unde urma să intre profesorul.

În fine, la 5 1/4 a apărut un cap alb printre capetele tinere, înaintînd cu greutate, uneori rămînînd pe loc, ba chiar dînd și înapoi, pînă cînd a ajuns în fine la catedră, cu ochii mulțumiți de această aglomerație, care nu exista absolut la nici un profesor.

Această primă lecție a fost o încîntare, de altfel ca toate care au urmat, și de la care n-am lipsit, niciodată. A început să vorbească foarte calm, pregătind pe-ndelete problema care avea să o expună. Ca o corabie care își scade viteza pentru a nu răsturna bărcile ușoare aflate în calea ei. Pe măsură ce problema era lămurită, debitul cuvintelor a început să se accelereze, glasul să se însuflețească, devenind în a doua jumătate a lecțiunii atît de muzical, încît parcă îți venea să-ți clatini capul ca în tactul unei melodii. În domeniul elocinței, era echivalent unui mare solist, a cărui voce devine mai caldă și mai vibrantă cu cît se apropie de sfîrșit.

Desigur, consider ca o exagerație tema, susținută de filozofii « existențialiști », că un adevăr autentic nu poate fi exprimat cu răceală, ci întovărășit de un element pasional. În felul acesta afirmația seamănă a paradox. Dar un lucru rămîne veridic: elementul afectiv atunci cînd însoțește rostirea unui adevăr, firește, nu îl constituie, dar îmbogățește exteriorizarea lui și <uneori suie frazele> ajută suirea exprimării lui, cît mai sus, pe înălțimi.

---

mantice într-un act. În vacanța dintre liceu și universitate scrisesem acest mic poem dramatic sub influența dramelor lui Hugo, a piesetelor lui F. Cooper și poate a creației dramatice, recentă pe atunci, a lui Edmond Rostand. Sosind toamna în capitală, mai înainte chiar de a-mi face formele de înscriere la Universitate, am alergat la direcția Teatrului Național și am cerut audiență directorului.

Î. Cine deținea această funcție în anii aceia?

R. Scarlat Ghica, un fiu mediocru al unui părinte mult superior. M-a expediat imediat spunîndu-mi, probabil ca încurajare, că nu trebuie să mă aștept ca prima mea încercare să fie jucată pe scena Teatrului Național. După lungi amînări, într-o zi, hotărît să aflu rezultatul, am urcat din nou scările *direcțiunii*. L-am găsit în cabinet și pe autorul *Scrisorii pierdute*, căruia Scarlat Ghica i-a încredințat, cum m-a văzut, piesa mea spre lectură. Am plecat în mare măsură dezamăgit de noua perioadă de așteptare pe care o aveam de înfruntat. Curînd însă am fost chemat de Caragiale să mă prezint ca să discut cu dînsul la Regia monopolului tutunului, unde era, atunci, șef de birou. M-a primit aproape cu tandrețe, strîngîndu-mi mîna, ceea ce Scarlat Ghica nu făcuse niciodată de cînd ne cunoscusem, și m-a invitat să iau loc întrebîndu-mă de părinți și dacă nu cumva familia noastră număra printre membrii ei vreun scriitor. L-am indicat pe Theodor Șerbănescu. Asta l-a făcut să declare, spre încîntarea mea emoționantă, că aveam să-l depășesc cu siguranță în arta scrisului pe poetul dela „*Convobiri literare*“ și mai cu seamă că piesa asupra căreia refera « se va juca ». S-a ținut de cuvînt. A intervenit cu energie pentru a răzbate peste tergiversările directorului Scarlat Ghica și la 21 martie 1900 a avut loc premiera actului dramatic *O sărutare*.

Î. Ați publicat-o cîțiva ani mai tîrziu într-un volum...

R. Da! Folosindu-mă de dărnicia unei bunici ambițioase, am tipărit, după aproape doi ani și jumătate de la această premieră, un volum în care am strîns, alături de textul piesei cu care debutasem la Național, poeziile publicate prin reviste, cărora le-am adăugat o serie de inedite și o a doua piesă într-un act: *Din cauza iertării*, de asemenea jucată pe scena Naționalului din București, iar patru-cinci ani mai tîrziu montată și la Iași, unde s-a bucurat de interpretarea alternativă a Agathei Bîrsescu și a Mariei Filotti în rolul principal. În această carte am cuprins, pot zice, toată activitatea mea propriu-zisă de scriitor, căci ceea ce am publicat mai apoi, după un interval de șapte ani de tăcere, impresiile de călătorie, volumele de amintiri, n-au nimic comun cu literatura de imaginație.

Î. Anii debutului literar înseamnă în destinul dumneavoastră și anii cei mai legați de personalitatea lui Maiorescu, anii în care l-ați frecventat și ați fost admis în intimitatea laboratorului maiorescian.

R. Mai înainte de a-l cunoaște direct pe Maiorescu, am cunoscut o părticică din opera lui. În liceu ni se recomandase, pentru studiu, manualul de *Logică*, lucrare cu mari calități literare, dar grea și aridă pentru nivelul de înțe-

L-am auzit pe Maiorescu vorbind și în parlament, la Senat. În momentul acela el era senator de opoziție, întrucît junimiștii — ramură mai selectă și adesea disidentă a partidului conservator — nu intraseră în guvernul tot conservator, instalat de curînd la cîrmă.

În parlament, Maiorescu avea o notă în plus: nota caustică, răutăcioasă, care înțeapă sau chiar rănește.

Luînd cuvîntul la discuția de la mesaj și privind banca ministerială, unde se găseau pe lîngă oameni ai vechiului partid și cîțiva refugiați politici, înscriși din ajun la con-

---

legere al unui elev din cursul superior. Ca student, la Facultatea de filosofie, am avut apoi ocazia să-i audiez lecțiunile ce se țineau în cel mai încăpător amfiteatru al clădirii de atunci a Universității, atrăgînd alături de studenți un public extrem de numeros. Prelegerile lui Maiorescu erau o încîntare. În fraze limpezi, ample, îngrijit construite, Maiorescu dezbătea, cu o voce melodioasă, un conținut bogat de idei, atacînd problemele cu deosebită eleganță. În vremea aceea, erau poate oratori mai mari decît el, dar, în ceea ce privește muzicalitatea glasului, Maiorescu nu avea rival. A venit, în fine, o împrejurare care a mediat apropierea mea de magistru.

Î. Vă referiți, mi se pare, la sărbătorirea aniversării a 60 de ani de la nașterea lui Maiorescu, eveniment pe care l-ați mai evocat și cu o altă ocazie publicistică!

R. Bineînțeles, nu pot să trec peste acest moment. La 15 februarie 1900, urmînd îndemnul unui profesor, studenții din anul întîi au trimis o delegație acasă la Maiorescu pentru a-l felicita. Am fost însărcinat să rostesc cuvîntul omagial. Asta l-a făcut pe Maiorescu să exclame: «Voiesc să rețin numele dumitale!» După o altă perioadă de timp, apărînd volumul meu de versuri *Un colț de viață*, despre care-ți vorbeam, i-am trimis un exemplar profesorului, cu o dedicație sinceră, admirativă. Întîlnindu-mă curînd pe stradă, Maiorescu m-a invitat într-o duminică dimineața la dînsul acasă ca să discute cu mine poeziile. Rețin și astăzi prima sa frază: «Poeziile dumitale lirice, singurele pe care le-am citit deocamdată, au imperfecțiuni...» Sfătuindu-mă să continui să scriu, m-a autorizat să-l vizitez, cînd și cînd dimineața, acasă. De cîteva ori, în cursul timpului m-a reținut la masă, unde am avut plăcerea să cunosc cîteva dintre personalitățile importante ale epocii. În sfîrșit, în preajma examenului de licență, i-am înmînat lui Maiorescu manuscrisul unei lucrări cu caracter filozofic, rugîndu-l să-și spună cuvîntul asupra valorii lui. L-a găsit original și mai ales redactat în cea mai bună limbă românească, aprecieri înscrise și în prefața care a precedat lucrarea publicată într-o broșură la Editura „Socec". În *Însemnările zilnice* există notat același calificativ.

Î. V-ați început activitatea didactică, universitară, la Iași.

R. În toamna anului 1906, mă stabileam acolo în calitate de conferențiar la filozofie.

servatori, a exclamat: « Astăzi se găsesc la guvern conservatori puri... Observați puritatea pe banca ministerială ».

Iar altădată, mai tîrziu, referindu-se la Take Ionescu, ajuns ministru de finanțe și [care] prezentase mîndru și încrezut în sine un [proiect de] buget, calificîndu-l cu emfază « perfect, echilibrat », dar care s-a soldat la urmă cu un deficit de 30 de milioane, Maiorescu s-a rostit astfel: « Mi se pare că d[omnu]l Take Ionescu confundase echilibrul bugetar cu echilibristica oratorică ».

Tot în epoca în care începusem a-i frecventa cursurile universitare, luasem obiceiul — pornind de la același elan admirativ — să cetesc la Biblioteca *Fundației*, măcar o oră pe zi, cele trei volume de *Critice* ale lui Maiorescu, — să le citesc în ordine și cu luare aminte. Foarte curînd am văzut că le citesc și cu mare plăcere, admirînd în primul loc [*sic !*] preciziunea stilului, proprietatea termenilor, simțul de măsură și cadența muzicală a frazelor. Fiecare propoziție era perfectă în felul ei, nici un cuvînt de prisos, nici un pasaj de umplutură, ceea ce am văzut ulterior — prin comparație — că se pot afla chiar la unii scriitori de seamă. Cînd mai tîrziu am vizitat muzeele de artă din Florența, unde pereții plini de tablouri cuprind numai pînze perfecte, pe care nu le poți sări — în deosebire de alte pinacoteci, unde între capodopere se găsesc și pînze care te opresc mai puțin și le poți privi mai repede — mi-aduceam aminte spontan de frazele lui Titu Maiorescu, din care nu poți sări nici una, toate egal de necesare ansamblului și fiecare desăvîrșită în formularea ei.

Mi-am deschis cursul sub auspicii favorabile. Deși eram prea tînăr pentru cineva care oficiază în învățămîntul superior, mi-am cucerit un auditoriu numeros și mai ales constant. Am fost apoi solicitat să țin o serie de conferințe la Iași și în alte centre moldovenești. Mă îndrăgostisem de arta de a vorbi. Și astăzi consider *oratoria* ca un gen literar deosebit de pretențios și dificil. Ca orator, am avut un mare succes, din păcate într-o clipă tragică din istoria noastră modernă. În 1918, am rostit un discurs la funerariile lui Barbu Delavrancea, discurs care mi-a adus elogiile lui Take Ionescu.

Î. Ce oameni de cultură ieșeni v-au fost apropiați în perioada respectivă?

R. Te-ar interesa deci să știi ce personalități am cunoscut aici. În primul rînd l-aș aminti pe A. D. Xenopol, figura cea mai proeminentă. Nu-l uit nici pe profesorul P. P. Negulescu, a cărei succesiune la catedră am onorat-o cînd dînsul s-a transferat la București și, cu atît mai mult, pe ilustrul filolog Al. Philippide, căruia, de asemenea, i-am succedat la fotoliul său academic.

Î. Dintr-unul din volumele dumneavoastră de amintiri, rețin că ați stabilit strînse legături intelectuale și colegiale cu G. Ibrăileanu.

R. Cînd eu am venit la Iași, Ibrăileanu era profesor de liceu, însă cu perspectivă universitară. Ca redactor șef al revistei „*Viața Romînească*," care apăruse chiar în acel an, își crease o excelentă atmosferă de stimă și respect. După vreo doi ani, a fost numit suplinitor la catedra de literatură română modernă creată la Facultatea de litere din Iași. Cu această ocazie, ne-am cunoscut în cancelarie. La început raporturile noastre au fost destul de rezervate. „*Viața Romînească*" ataca « junimismul », iar eu fusesem deja etichetat junimist — ținînd seama de admirația mea pentru Maiorescu. Într-o zi însă, întîlnindu-l la o încrucișare de drumuri, m-a oprit foarte amabil rugîndu-mă să convin ca orele noastre de curs să nu mai coincidă, fiindcă erau studenți de-ai lui care urmăreau și cursurile mele și invers. Ne-am înțeles imediat. Lui i s-a părut că nu se cade să ne despărțim numaidecît și a continuat să stea cu mine de vorbă, să mă întrebe ce mai lucrez. I-am spus că fac eforturi ca să-mi tipăresc vreo trei volume filozofice pe care le țin în sertar cam de multă vreme, fiindcă stau prost cu fondurile. Ibrăileanu mi-a propus ca una din aceste lucrări să o public, în trei sau patru numere, în „*Viața Romînească*" și apoi să scot extrase aparte. Așa mi-a apărut studiul *Ideile filosofice ale matematicianului Henri Poincare*. Ibrăileanu era un om de o deosebită delicatețe sufletească. N-am fost niciodată prieteni, dar, poate mai mult, am fost intimi colegi. Peste ani, am avut bucuria de a-mi fi recenzată de Ibrăileanu cărticica: *Raite prin țară*. Și iarăși, peste alți ani, i-am recenzat și eu romanul *Adela*. Apreciam de mult articolele sale critice. Îi reproșam în gîndul meu că nu-și îngrijește stilul mai îndeoaproape. Romanul *Adela* a constituit pentru mine o adevărată surpriză, ajutîndu-mă în bună măsură să înțeleg ceea ce bănuiam numai. Trăirea intensă, sensibilitatea accentuată a acestui om, aparent atît de tăcut, de rece și lucid. Ai început discuția noastră cu unul dintre ultimele mele aforisme. El se potrivește perfect în cazul lui Ibrăileanu. « În decursul vieții nu există definitivări decît temporale sau aparente: și în știință, și în gusturi, și în iubire... »

(Interviu consemnat de Nicolae FLORESCU)

E ciudat că Maiorescu părea convins că n-are talent de scriitor. Odată, cînd mă învechisem în Universitate și aveam învoirea să-l vizitez la el acasă, mi-a mărturisit următoarele:

— Mie îmi place să vorbesc, nu însă să scriu. A! « mois je suis mauvais écrivain».

— Dar stilul d[umnea]voastră este clasic, — am cutezat să-l contrazic.

— A! pînă la urmă să mai îndreaptă, mi-a replicat magistrul, dar asta, îmi adaugă dînsul, fiindcă am un mare ajutor în nevastă-mea.

Această afirmație, atît de grațioasă la adresa celei de-a doua soții, nu m-a putut totuși convinge, gîndindu-mă că pe a doua lui soție a cunoscut-o mai tîrziu, iar perfecția lui stilistică a fost aceeași de la debuturile lui de scriitor.

Vorbind de *Criticele* sale, trebuie să mai adaug și talentul său polemic, remarcabil și el, cum reise strălucit din articolul *Beția de cuvinte*, *Răspuns revistei „Contemporanul"* și alte numeroase pasaje de peste tot. Pe V. A. Urechia l-a desființat aproape, pe Hașdeu l-a clătinat de asemeni, dar mai cu rezervă și numai în unele privințe. Hașdeu, cu verva lui spirituală, i-a replicat lui Maiorescu furios, zeflemisindu-l și minimalizîndu-l în chip radical.

Îi citeam la *Fundație* și polemicile lui Hașdeu, unele reușite, altele exagerate și puțin convingătoare.

Fapt e că acești doi oameni mari nu s-au putut suferi, împăcîndu-se intermitent și numai pentru scurtă vreme.

În schimb eu, prin inițiativa pe care am luat-o, mult mai tîrziu ca ministru, de-a instala, în rotonda Cișmigiului, o galerie de busturi a marilor scriitori, am dispus să se așeze față-n față bustul lui Maiorescu cu acel al lui Hașdeu. Va fi fost convingerea că ambii au fost mari contemporani, de înălțime mai mult sau mai puțin egală. Dar va fi operat poate în taina sufletului meu, pe lîngă împăcarea lor, firește, în eternitate, și puțină ironie, inspirată poate de comportarea scriitoricească a amîndorora...

I. PETROVICI

De vorbă cu André GIDE

ALICE VOINESCU

Alice Voinescu s-a născut la Turnu Severin, la 10 februarie 1885. Tatăl său, avocatul Sterie Steriadi, era doctor în drept la Paris. Mama, Massinca Poenaru, provenea dintr-o veche familie oltenească. În linia ascendenței materne îl găsim pe Petrache Poenaru, colaboratorul lui Bălcescu la cele cinci volume ale „Magazinului istoric pentru Dacia" și unul dintre ctitorii școlii românești în prima jumătate a secolului trecut.

Alice Voinescu a urmat cursul primar și liceul la Turnu-Severin. Apoi s-a înscris la Facultatea de Litere și Filozofie din București, unde l-a avut profesor pe Titu Maiorescu.

În 1908, își trece în mod strălucit examenul de licență. Imediat după aceea, pleacă la Paris pentru a-și pregăti doctoratul. În primăvara anului 1911 este la Marburg, unde urmează cursurile profesorului Herman Kohen, adept al școlii neo kantiene. Aici îl are coleg pe Nikolai von Hart mann.

În 1913, își ia doctoratul în Litere și Filozofie la Sorbona, susținînd o teză cu titlul L'interprétation de la doctrine de Kant par l'École de Marbourg. Étude sur l'idéalisme critique. impresia pe care a făcut-o a fost atît de profundă, încît i s-a oferit acolo un post de asistentă, pe care l-a refuzat însă, socotind că activitatea ei e mai necesară în țară. La întoarcerea în România, se căsătorește cu avocatul Stello Voinescu și-și începe activitatea ca profesoară la un liceu industrial. Cînd s-a prezentat, cu adeziunea profesorului C. Rădulescu-Motru, la concursul pentru ocuparea catedrei de filozofie la Universitatea din București, comisia i-a respins cererea, considerînd preconceput că o femeie nu poate exercita funcția de profesor universitar.

În anul 1922, Alice Voinescu este numită profesoară la Catedra de istoria literaturii dramatice de la Conservatorul din București, unde a rămas pînă în 1947, cînd a fost pensionată. A predat, în

JURNAL

Alice Voinescu de vorbă cu André Gide

această perioadă, pe parcursul celor trei ani de studiu, patru cursuri: Tragedia antică, Clasicii francezi, Shakespeare și Clasicii germani.

Alice Voinescu a desfășurat între cele două războaie mondiale o bogată activitate de conferențiară în cadrul Universității Libere.

A colaborat, de asemenea, intens la revista „Ideia Europeană" și a fost, timp de mai mulți ani, cronicar dramatic la „Revista Fundațiilor". În legătură cu această activitate publicistică, Perpessicius nota: «Numele doamnei Alice Voinescu e strîns legat de istoria culturii noastre în ultimii douăzeci-treizeci de ani. Seriile de discipoli ai cursurilor d-sale și auditorii numeroaselor d-sale conferințe stau mărturie imenselor servicii pe care această pedagogă și oratoare, deopotrivă de activă, le-a adus celor iubitori de învățătură, de gînduri frumoase și, mai ales, de o justă și subtilă inițiere în tainele dramaturgiei universale. În aceeași ordine, se cuvine situată și substanțiala sa activitate de cronicară teatrală. Complement al catedrei, cronica teatrală a doamnei Alice Voinescu a regenerat un gen discreditat și, reluînd firul marilor cronicari teatrali: Eminescu, Caragiale și Delavrancea, a supus meditației autorilor și interpreților opiniile și judecățile unuia dintre cei mai avizați cunoscători ai fenomenului dramatic.»

În 1936, Alice Voinescu publică, la „Editura Fundației", cel dintîi volum al său: Montaigne — omul și opera.

De ce tocmai Montaigne?

Pentru că, în viziunea Alicei Voinescu, personalitatea lui Montaigne întruchipa ceva din esența sufletului modern, setea de cunoaștere, de împlinire, de desăvîrșire printr-o experiență nemijlocită de viață, aspirație spre un țel suprem, spre înțelegerea profundă a existenței dincolo de bucurii și tristeți, de biruințe și înfrîngeri.

În concepția filozofică a autoarei, intra de altfel o deosebită preocupare pentru dezvoltarea și organizarea pe baze științifice a asistenței sociale. Grija responsabilă pentru om, rolul colectivității în destinul individului presupunea, după opinia Alicei Voinescu, un înalt nivel al conștiinței sociale. Numai așa trebuie înțeleasă activitatea ei în cadrul Școlii superioare de asistență socială, unde a predat cu recunoscuta ei pasiune și devoțiune științifică un curs de psihologie cu o durată de patru ani.

Alice Voinescu — ultima fotografie.

Rod al acestui interes este broșura publicată în 1938, Contributions de la Psychologie dans l'Assistance Sociale en Roumanie, în paginile căreia susține, printre altele, necesitatea studierii psihologiei diferențiale a sufletului românesc, în general, și a structurii mentale a diferitelor grupuri etnice.

În perioada dintre 1925 și 1939, Alice Voinescu a frecventat în fiecare vară reuniunile culturale de la Abbaye de Pontigny, din Franța. Organizate de profesorul Paul Desjardins, aceste manifestări reușiseră să atragă personalități de pretutindeni, propunîndu-le spre discuție liberă și schimb de opinie chestiuni de o stringentă actualitate în epocă, precum: Autobiografia și ficțiunea (1925), Esența umanismului (1926), Rolul omului modern și altele.

În 1941, apare cea de a doua lucrare importantă a Alicei Voinescu: Aspecte din Teatrul Contemporan.

Considerînd posibilă «citirea contemporaneității pe curbele descrise de dominantele spirituale ale unei epoci», preocupată, de asemenea, de a descifra fizionomia proprie a perioadei în care trăia, așa cum se oglindește ea în lumea intimă a teatrului, autoarea se oprește la patru dintre dramaturgii care au căutat, mai mult decît alții, să descopere chipul culturii contemporane și să-i schițeze profilul caracteristic: Wedekind, Bernard Shaw, Pirandello și Claudel.

«De la Wedekind care exprimă strădania duhului de a se deștepta sub formă de pornire instinctivă din somnul adînc al materiei, trecînd cu Shaw prin aventura faptei, cu Pirandello prin riscul cugetării, pînă la izbînda actului spiritual celebrată de Claudel, ni se înfățișează unul și același elan vital, în cei patru timpi fundamentali ai mișcării sale creatoare. Aceștia interesează ca precursori ai tipului de om veșnic și, totodată, ca autori care, călăuziți de ultimele zvonuri ale culturii, caută sensul omului și al omenirii moderne» — arată Alice Voinescu în introducerea cărții sale.

Pasiunea de-o viață pentru teatrul antic se va cristaliza și ea într-o valoroasă monografie dedicată lui Eschil, apărută în 1946.

«Cultura greacă atinge în dramaticele dialoguri platonice, precum atinge în Orestia și tragedia lui Oedip culmea spiritului său tragic; de pe această culme se deschide zarea îndepărtată a oricărei culturi omenești, de aci spiritul grecesc își revarsă lumina călăuzitoare peste veacuri».

Monografia Alicei Voinescu cuprinde, pe lîngă date despre viața lui Eschil, analiza celor cîteva tragedii care au ajuns pînă la noi.

Interesul pentru Eschil vine din conștiința că acesta reprezintă «poetul unui veac în care nu se statornicește numai o nouă orînduială politică și socială, ci în care se formează mai cu seamă acel

tip uman care a avut o putere pilduitoare pentru întreaga cultură europeană de-a lungul a două milenii ».

Ceea ce reține în primul rînd Alice Voinescu din opera lui Eschil este « o conștiință liberă; el construiește pe ruina omului mitic, pasiv și înfrînt lumea dinamică a tragismului creator ».

Asemenea considerații închează o adevărată profesiune de credință.

Ne-au rămas de la Alice Voinescu, pe lîngă lucrări originale, și cîteva exemplare traduceri din literatura universală. A tradus Michael Kohlhaas de Heinrich von Kleist, lucrare tipărită în 1955, în „Biblioteca pentru toți", cu o prefață semnată de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. De asemenea, Nuvelele lui Thomas Mann, publicate în 1960 de E. S. P. L. A., cu o prefață a profesorului Alexandru Dima.

Dintre lucrările lui Alice Voinescu rămase în manuscris, amintim interesantele dialoguri Întîlnire cu eroii tragici, pagini de o mare frumusețe, sugestive pentru viziunea umanistă a autoarei lor.

Virginia ȘERBĂNESCU

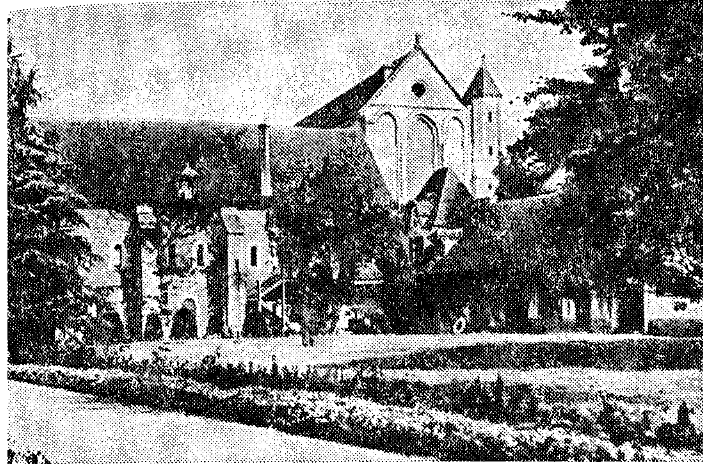
«...GIDE—NESCHIMBAT DUPĂ 9 ANI»

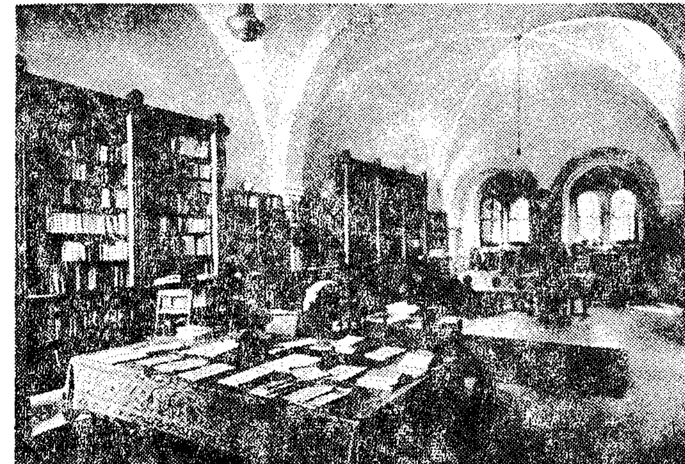
Pontigny— 20 septembrie 1938 — Plecam din Paris liniștită, fără părere de rău. Oare fiindcă sper să mă mai duc o săptămînă? Sau poate fiindcă dejunul la Braffy a însemnat un punct culminant al călătoriei, și că acele ceasuri mi-au dat maximum-ul ce[-l] puteam aștepta de la acest voiaj. Mă scrutez bine: oare e un snobism în această bucurie de a fi stat de vorbă, intim, cu Gide și cu Schlumberger? Ori e o bucurie pură, adevărată, datorită omului din ei — nu ilustrului? O fi și snobism! Dar cinstit cred că ceea ce mă atrage mai ales în Gide e noblețea, e calitatea sufletului lui. Că uneori politețea lui ar putea fi exterioară — mi-a venit în gînd — dar imediat am simțit că deficitul era în mine, care nu puteam cuprinde atîta omenie. Cînd a ținut să mă însoțească la gară, fără Schlumberger, ca să vorbească numai cu mine și ca să-mi mulțumească de dovada de simpatie ce a văzut în deranjul meu — am înțeles că nu e ceva de suprafață în politețea lui caldă — ci e izvorîtă din adîncă simpatie pentru omul franc și simplu. Cînd mi-a cerut să mă sărute, am acceptat gestul cu aceeași spontaneitate și simplicitate, curată, simplu umană. Îmi amintesc sentimentul de adîncă jenă ce m-a ricîit cînd Charles du Bos a făcut același gest. Era la el, jumătate simpatie, jumătate onctuozitate popească, cu totul altceva. E drept că Gide are 70 de ani! Cînd apoi mi-a sărutat mîna — parcă a vrut să marcheze că primul gest s-a adresat unui om mult m[ai] tînăr, pentru care poți avea o tandrețǎ părintească, iar mîna o sărută Doamnei! Era atît de adevărat gestul, încît am simțit nuanța. Dar vreau să scriu aci toate impresiile zilei de 18 septembrie pentru tine, Maricico, pentru cei care vor citi aceste pagini. Gilbert spunea ieri: « Madame écrivez votre antretien avec Gide — un jour on vous saura gré pour cela »[1].

Am plecat dimineața de la hotel pe la 8 și jumătate (cu un pas sprinten), d'un pas alerte. Încerca un scrupul de orientală să mă tulbure— gîndul că poate « nu se face » să deranjez doi bărbați — bătrîni e drept, dar străini și ocupați. Dar, ca niciodată, am fost mai tare decît scrupulele, decît tot ce mi-a impus educația, prejudecățile, obiceiul, tembelîcul. Îmi ziceam: dacă fac rău, ei bine, se va vedea că știu să fac și rău — nu sunt impecabilă — poate nici măcar convenabilă, în fundul naturii mele. N-am luptat cu pornirea mea, de astă dată — ci am lăsat-o să se impună ea. După două ore de tren a început să plouă. La Lisieux — la 11 1/2 — timpul era morose[2], umed, trist. Pe peron nimeni. Mă gîndeam: să telefonez? să aștept? cînd mi-a dat în gînd să ies

[1] « Doamnă, să scrieți despre convorbirea dumneavoastră cu Gide — într-o zi o să vă fie lumea recunoscătoare pentru acest lucru. »
[2] posomorît.

Vedori ale mănăstirii de la Pontigny, unde Alice Voinescu s-a întîlnit cu André Gide.

pe peronul interior. Am văzut întîi pe Schlumberger — apoi Gide — neschimbat după 9 ani. Schlumberger mi-a spus: fiindcă aștepta un răspuns — pînă să explic că scrisoarea mea fusese un răspuns, Gide a replicat imediat, explicînd de ce trebuia să socot că nu mai aveam de răspuns a doua oară. Eu simțisem pe drum jena că nu răspunsesem lui Schlumberger în ziua precedentă și sînt sigură că și Gide credea ca și mine, dar nu putea să mă vadă în embarras [3] — nici măcar în supoziție. Iar spontaneitatea cu care a replicat în locul meu e aceeași cu care suferea pentru bieții negri! E bun pînă în adîncuri.

Drumul la Breffy destul de convențional. Mă întrebam fără cuvinte: ce cauți tu aici? De ce ai deranjat? După 1/4 de oră am ajuns. Printr-o «haie»[4] am intrat în grădina cu partere împrejmuite «à la française», cu buis taillé [5], care păzeau o livadă de meri de Normandia cît se poate de liberi și fanteziști în formele lor. Flori — trandafiri. —Revăd unul f[oarte] mare — bătrîn — cuprinzînd zidul salonului — cu flori palide — rose-thé [6]. La camera lui Gide, spalier de pere — perele îmbrăcate în pergament, ca multe lămpi electrice. Ne-am scoborît în fața micului peron. Am intrat într-o sală cu tavanul scund de tot. Cheminé și dulap normand cu faianțe vechi. Masă lungă cu napaj[7] roșu cadrilat. Partea de jos gospodărie — simplă dar cu gust — gospodărie burgheză. Sus un salon tipic francez — cu toiles de Gênes[8]. Joi ora 4. Întrerupere lungă. Vreau să notez conversația cu Gide; n-am decît impresiile mele. La masă conversație despre situația personalității — inquietudine. În salon, rămași singuri 5 minute, mă întreabă care e raportul meu cu studenții, căci știe de la un prof[esor] tînăr italian că profesorul se simte singur. L-am asigurat că eu am încă puterea de contact cu tineretul — dar că f[oarte] mulți prof[esori] universitari o pierd și din vina lor. Am constatat în omul acesta, care vibra pentru tineret, o tristețe mornă [9] în acel moment — parcă

---

[3] încurcătură.
[4] «gard de mărăcini»
[5] merișor tuns.
[6] nuanța de roz.
[7] față de masă.
[8] tablouri de Gênes.
[9] apăsătoare.

era departe — nu-l mai atingea. Acum îl revăd ca pe Goethe cel singuratec pe la 60 de ani. Conversația s-a întors asupra teatrului. Am discutat *Asmodée*. Gide vedea în Mr. Couture, dincolo «de lubricité du personnage» que lui impose Ledoux (l'acteur) [10], figura exactă a lui Claudel. Preotul respins din ordinul preoțesc și care își transformă darul într-o nevoie de emprise sur les âmes. Oh! bien pire que Tartuffe[11]! Schlumberger, surîzînd, voia să îmblînzească atacul — pe cînd servea zahărul pentru cafeaua ce servisem eu — fără cuvinte, dar cu un «euh! euh!» amical. Gide persista adăugînd că a scris-o lui Mauriac. Conversația a continuat asupra influenței culturii franceze la noi. Am insistat că nu se face destulă propagandă. Am recunoscut că trebuie cursuri plătite pentru că majoritatea oamenilor de pretutindeni prețuiesc puțin gratuitul — ils s'en méfient comme d'une marchandise de moindre qualité [12]. Chestiunea conferențiarilor — episodul cu autorul din *Valentine* — au sărit amîndoi, mai ales Schl[um]b[er]g[er] să-l stigmatizeze, ce ignobie. Gide preconiza un control al conferențiarilor oficiali. Nu-mi amintesc cu ce prilej, spunea că nu e pericol «pour les gens comme vous et moi» [13]. M-am simțit jenată de această echivalare care era făcută cu o siguranță care nu era numai curtoazie.

A plecat să-și facă siesta pe care o anunțase de la început cu simplicitate și cu justificarea că altfel are migrene. Înainte de dejun îmi arătase camera lui. Am comparat-o cu o celulă de mănăstire. Patul Louis XVI, cu o cretonă pe care motivul era simbolic: *Le Christ à Emmaus*. N-am relevat-o. În timpul siestei lui, am stat de vorbă cu Schlumberger, pe care Gide l-a rugat să se lungească după prescripția doctorului, cerînd mii de scuze. L-am silit să o facă, iar eu, într-un fotoliu cu veche tapiterie, comod așezată, am vorbit despre parastasul ortodox, despre care vorbește în viitorul său roman și avea nevoie de detalii. Am trecut la folclorul românesc. A luat note. Am făgăduit să-i trimit texte. M-a dus în casa de alături să-mi arate cabinetul său de lucru amenajat într-un pod de mere — imens, luminos, confortabil. Prima impresie: lumină și cărți, tablouri și flori. Scotea din un raft un *St. Saturnin* despre care îi raportasem că Léonie Gillot spusese că a învățat-o mai mult ca o carte de psychiatrie [14]. Pe cînd scria o dedicație: «A M-me V. en remerciement de sa visite et collaboration»[15], mi-au căzut ochii pe o carte cu prefața de Motnherlant. Am angajat o discuție. Recunoștea că a fost goujat [16] cu femeile — dar «il ne manque pas d'une certaine grandeur et noblesse»[17]. Recunoșteam că e sinistru din partea mea să judec atît de aspru un scriitor străin căruia nu-i contest marele talent de scriitor, dar care e sec și neputincios în

---

[10] «de lubricitatea personajului» pe care i-o impune Ledoux (actorul).
[11] de a acapara sufletele. Oh! mult mai rău decît Tartuffe!
[12] nu au încredere în el, ca într-o marfă de cea mai proastă calitate.
[13] «pentru oameni ca d-voastră și ca mine.»
[14] psihiatrie — (influență ortografică franceză).
[15] «D-nei V. — mulțumindu-i pentru vizită și colaborare.»
[16] bădăran.
[17] «nu-i lipsit de o anumită grandoare și noblețe,»

simțire. Sur ce[18] apare Gide, spunînd că nu putea dormi și și-a scurtat odihna. El a spus: « Oh, il écrit rudement bien [19] » regretă că uzează de mijloace nedemne de el pentru a se pune în evidență — scrisorile unei eroine — care spunea Schl[um]b[er]g[er] că a umplut Parisul cu indignarea ei de a fi fost copiată — dar și f[oarte] mîndră de a fi « colaborat » astfel. Conversația asupra grupului de Oxford. Gide istorisea că a asistat la Thein acum 4 ani la grupuri stînd afară — au bord d'une fenêtre [20]. L-a interesat prodigieusement [21], dar la urma urmei repetarea era banală. Imita foarte bine pe M-elle de Watterville care mărturisea în fața mulțimii cum o ambeta [22] cultul de Duminică și cum acum e fericită să-l asculte, cum era timidă etc... Am recunoscut ce spunea acum 2 ani — dar n-am spus-o. Repetarea témoignagelor [23] m-a cam frapat și îngrijorat și pe mine. A adaos că l-a agasat demersul lui de Watterville pe lîngă el, pe motivul că s-a rugat să-l aducă Dumnezeu pe Gide la el — ac[easta] i s-a părut trecînd peste limitele suportabile — inspirația divină oricînd... nu — se scutura de o asemenea credință care riscă să fie abuzivă. [...] F[oarte] impresionat de recunoașterea reciprocei răspunderi în menaj — părea emoționat — probabil se gîndea la menajul lui, cînd acuzam femeile prea spiritualizate. (Am uitat să spun că în salon, cînd i-am spus că am fost tentată să-i scriu odată, într-o criză, pentru a cere o soluție — m-a întrerupt precipitat: « Oh, mais je n'ai pas de réponse — je n'ai que des questions ![24] ») Schlumberger îmi propusese să-mi arate vechea proprietate a fam[iliei] Gide la Rocque. Acum Gide propunea același lucru. Am pornit cu Schlumberger care și-a scos mașina din garaj. Gide a zăbovit vreo 15 minute, încît Schlumberger se mira. În fine am pornit, eu lîngă Schlumberger la volan — Gide în spate. Ne-am oprit la « La Grande Maison ». M-a impresionat. O casă veche din secolul al 17-lea — ancien couvent desaffecté[25], cu o aripă lungă în stînga, fără aripa dreaptă. Peron larg, două rînduri de ferești mari, un rond imens și bordat cu cele mai frumoase begonii ce am văzut. Intrare într-un hall mare — cu statuile lui Guizot și ale d-nei Guizot, bunicii familiei Schlumberger. La stînga, o scară mare cu rampă de lemn sculptată cu traforajul de mătușa lui Schlumb[er]g[er]. La dreapta, intrare în bibliotecă. O minune. O sală imensă căptușită de sus pînă jos cu cărți legate în tonuri dominate de aur. Un cămin în fund, o masă de epocă în mijloc. Canapele, fotolii, flori. Copii[i]lui Schl[um]b[er[g[er] cu o prietenă englezoaică. Un copilaș de vreo 7 ani lăsînd să troneze pe masa salonului un vaporaș. Salonul în continuare cu ferestre închise, persiene lăsate. Sensibil nelocuit. Tablouri mari; portretele regelui Louis Philippe de Winterhalter și al reginei Amélie — replici Sch.[lum]b[er]g[er] explică norei reparațiile unui portret de unchi — un ofițer mare și frumos. Se deschid ferestrele. Mă frapează cretona de pe mobile — perdelele de cretonă, lustrul superb și un paravan de mătase albă cu nalbe în tonuri de crème pînă la brun — brodat. Salon tipic de epocă. Prin ușă, vedere în parcul imens. Un brad imens cocîrjat de bătrînețe în mijlocul unui rond. Mai departe, pomi, pomi, orizont închis. Pornim spre Laroque, după ce ne luăm ziua bună de la fam[ilia] Sch[lum]b[er]g[er] junior. Cucoanele cam excitate de prezența lui Gide, englezoaica f[oarte] nostimă — cu vizibilă poftă de a mă reține. Ce importanță voi fi luat în ochii lor! Marc, o frumusețe de bărbat — brun, seamănă cu Bob Metaxa. Englezoaica — destul de mîndră de acest interior al familiei. Am pornit, prin interminabile « haies » [26], ca panglici verzi ce te cheamă spre un țel cunoscut numai

---

[18] Și în acel moment.
[19] « Oh, scrie extrem de bine ».
[20] la marginea unei ferestre.
[21] peste măsură.
[22] plictisea.
[23] mărturisirilor.
[24] « Oh! dar eu n-am răspunsuri, ci întrebări! »
[25] veche mănăstire părăsită.
[26] « garduri de mărăcini ».

de ele căci orizontul dispare. La un moment dat a apărut o casă rose din secolul [al] XVI-lea, cu poivriere [27] cu apă jur în jur, cu un pont levis[28]. Apropiindu-ne, am descoperit și construcțiile mai noi; apărea un perete acoperit cu viță roșie. Gide era trist. «Fait donc le boniment à M-me Gide.» «Il se fait tout seul.»[29] În schimb își amintea cum se jucau copiii, și ce amuzant era că mîncau în altă casă decît unde dormeau. Toată lipsa de confort și bogăția de spațiu. A adăugat că aici a scris *L'Immoraliste*.

Acasă, ceaiul. Conversația devenea presantă— esențială. Schl[umber]g[er] a lansat-o parcă luîndu-și curajul în mînă. «Ne croyez-vous pas même que le sort de la culture peut être sauvé encore seulement par les eglises chrétiennes?»[30] Am respirat. «J'attendais venir cela» et j'aurai le courage nu și Gide de vous dire que «depuis des années j'attends votre aveu»[31]. N-a răspuns direct — a mers pe tangentă— amintind un răspuns al unui om politic fr[ancez] la propunerea unirii bisericii protestante cu cea catolică. Mi se pare că Guizot spera în unire și altul a răspuns că atîta vreme cît catolicii vor cere înainte de toate cultul Sf[intei] Fecioare...«eh bien non... Ça ne se pourra pas vu les protestants»[32]. În toată atitudinea lui era zvonul imposibilității. N-am spus nimic — era inutil.[...

M-a mișcat explicația de ce publică *jurnalul* cu toate ezitările lui pentru a ajuta pe oameni care vor înțelege astfel că nesiguranța, slăbiciunea e și a altora — acela spre care se îndreaptă ca spre un model. Aceeași dragoste de oameni ca altădată; dar o liniște de om îndepărtat de oameni. Nu mă pot împiedica de a mă gîndi la Goethe. Un moment unic a fost la ceai cînd Schl[umber]g[er], ezitînd, mă întreba dacă dragostea mea pentru Franța nu va scădea cînd Franța va fi silită să lase pe Cehi să cadă. Nu mi-am dat seama ce vitală era întrebarea, dar am simțit cu cîtă atenție așteptau răspunsul care nu le venea de la o femeie — ci de la amicii Franței. M-am scrutat cinstit — pînă în adînc — n-aș fi vrut să răspund cu o politeță, nici măcar numai cu un sentiment personal — am cercetat în mine stropul de înțelepciune și dreptate românească. Cred că nu am trădat-o asigurîndu-i (ca și pe cei de aici, din Pontigny) că nu putem judeca Franța ca pe o lașe trădătoare de prieteni — că la urma urmei oroarea războiului îi dictează un sacrificiu. Au respirat liniștiți. Acum cînd asist la tragica criză de aci, realizez angoissa lor și nevoia lor — nu de a fi justificați — ci înțeleși. Nu-și ascund — niciunul aci — umilința morală a Franței de a lăsa un prieten în pană (Philippe spunea acum la ceai că mai ușor cedau Colonii sau... chiar Alsacia — decît să abandoneze pe un prieten). E o tristețe cum n-am cunoscut aiurea, aci! Mă doare — nu metaforic — și inima se resimte — oboseala mă cuprinde în fața umilinței lor. Ar trebui un gest mare, curajul eroismului să-i scoată din această stare de mornă resemnare. Nu se poate! Îl vor face — e curios cum eu, străină, îi asigur că-l vor face, că nu pot trăda o credință pentru a lăsa să triumfe barbaria. Am înțeles aci că, în fond, onoarea unei țări nu seamănă cu onoarea unui om. Angajamentul e altul — e vorba să nu se lase să învingă o ținută umană inferioară! Franța poate încă salva democrația și cultura luînd inițiativa celui mai curajos gest azi: întemeierea Europei pe baze mai drepte — dictate nu de nevoia de a pedepsi, ci nevoia de dreptate. Trăiesc zile mari aci — o criză ca la 1914. Nu regret că risc stînd aci.

Gide m-a însoțit la gară pe o ploaie! Surîzînd mi-a cerut iertare «de bénire une maladie de coeur qui a permis cette visite»[33] (căci le-am explicat curajul meu prin simțămîntul că n-am vreme de pierdut — că zilele sînt numărate).

---

[27] plantație de piper.
[28] pod mobil.
[29] «Fă-i deci complimente d-nei Gide.» «Asta se face de la sine.»
[30] «Nu credeți că tocmai soarta culturii poate fi salvată numai prin bisericile creștine?»
[31] «Așteptam să spuneți acest lucru» și voi avea curajul... de a vă spune că «de ani de zile aștept mărturisirea dumneavoastră.»
[32] «ei bine, nu... — Asta nu se va putea, datorită protestanților.»
[33] «de a binecuvînta o boală de inimă care a făcut posibilă această vizită».

Îi ceream scuze de a-l fi făcut să piardă 6 ore de lucru: «je me remettrai avec plus de courage au travail — merci pour cette visite. Permettez-moi que je vous embrasse — comme une amie, n'est-ce pas?»[34] Tonul indefinisabil al omului care, cu toată celebritatea, nu crede că e cine este. L-am lăsat să mă sărute pe amîndoi obrajii — apoi a sărutat mîna — am descins din auto — am salutat cu mîna — am intrat pe peron. Am recapitulat în tren ceasurile acestea — fără emoția pe care o bănuiam — cu simplicitatea cu care îți amintești lucrurile cele mai firești.

[34] «mă voi reapuca de lucru cu mai mult curaj. Mulțumesc pentru această vizită. Îmi permiteți să vă sărut — ca pe o prietenă — nu-i așa?»

ADRIAN MANIU PLASTICIAN

Nu mai țin exact minte cînd l-am cunoscut pe Adrian Maniu, în orice caz sînt sigur că la Casa Școalelor, unde mă dusese Minulescu. Adrian Maniu mi-a făcut de la început impresia unui om reținut, teribil de sigur pe el și cu o oarecare morgă. Era un bărbat frumos, înalt, cu o față emaciată de propriile lui lovituri de daltă interioare. A fost un om care s-a dăltuit tot timpul, pînă la sfîrșitul vieții.

Adrian Maniu nu era bătrîn, dar părea mai bătrîn decît vîrsta lui, cu niște foarte puternice rețineri, un autocontrol desăvîrșit ce-i crea o oarecare distanțare față de cei din jur. Cu toate acestea era un om politicos și amabil, în sensul englezilor. Dar în momentul cînd își deschidea sufletul cuiva, devenea extrem de angajat, făcea o delicioasă conversație, plină de spirit. Mulți cred că era un cerebral; eu știu că era un tip pasional, în primul rînd, și de o senzualitate bolnavă. Era omul pentru care elementul erotic a contat o viață întreagă, schimbîndu-i uneori chiar cursul vieții. Era tot timpul îndrăgostit de persoane cu care căuta o intimitate de durată. Era tipul de amant nesatisfăcut niciodată, căutînd să plaseze setea lui de absolut în cîte o ființă pe care, pînă în momentul deziluziilor, o considera ca pe o pereche ideală. Dar deziluziile nu întîrziau să vină...

M-a primit în casa lui din Cotroceni, vizavi de biserica Elefterie, unde avea și colecția de tablouri. Cu Adrian Maniu se putea discuta îndelung despre diverse momente din istoria artelor, probleme care mă pasionau încă din anii studenției. Eu am început să scriu cronică plastică în 1937, la „Vremea“, cînd aveam 19 ani. Faptul de a mă fi putut exprima cu mare ușurință și cu aparența de stăpînire a unui domeniu, l-a atras spre mine. Făcea, în ceea ce-l privește, o cronică plastică de bună calitate și s-a considerat întotdeauna un bun cunoscător în domeniul acesta nu numai din nevoia de a-și face o colecție sau din amiciția față de unii artiști, ci dintr-o vocație reală și din nevoia de a da o rimă ocupației lui de la minister. Stăteam îndelung pe terasa casei lui. Adeseori era și cîte un vin pe aproape, mai veneau și alți scriitori, artiști, și am petrecut ore de neuitat în tovărășia lui Adrian Maniu.

Știu că eu eram întodeauna într-o oarecare panică cînd aveam de-a face cu el. Adrian Maniu era blînd și împăciuitor pînă la un punct. Nu accepta să fie contrazis. Era de părere, bunăoară, că Virgil Cioflec are o excelentă colecție, dar nu era de acord că Virgil Cioflec face o excelentă critică plastică. În momentul însă cînd cineva ar fi îndrăznit să spună ceva rău despre o frază scrisă de Virgil Cioflec, nu mai accepta să vorbească nimic. Așa înțelegea el, într-o formulă de spadasin don-quijotesc, sentimentul prieteniei. Era prieten cu Virgil Cioflec și nu admitea ca cineva să i-l bîrfească, zicea el. Ceea ce mi s-a părut o trăsătură de cavalerism.

În calitate de colecționar, Adrian Maniu era un fantezist. Ca membru în diferite comisii de evaluare, nu o dată mi-a fost dat să citesc niște atribuiri cu totul fanteziste date de Adrian Maniu unor lucrări, fie din colecția lui, fie din colecții care i se adresau lui pentru expertiză. Așa descoperise, bunăoară, cîteva tablouri de Toulouse-Lautrec, Matisse. Manet. A vîndut chiar Muzeului un Manet, care nu era deloc Manet, ca să se descopere mai pe urmă că aparținea unui artist nordic, de cu totul altă factură decît Manet, și care doar semăna cu o anumită fază din Manet. Totuși Adrian Maniu a susținut pînă la sfîrșitul vieții că era vorba de un Manet original și se considera jignit dacă cineva îi nega competența. Lucra foarte mult cu anticarii, care — dîndu-i fel de fel de lucrări — îl obligau pe Adrian Maniu să le verifice paternitatea. Mă consulta adesea și pe mine. Uneori i-am confirmat valoarea tabloului, alteori l-am dezamăgit. Avea totuși o viziune destul de acută a stilurilor. Așa cum știa Tuduc despre ce fel de covor e vorba, ce epocă, ce regiune, ce școală de țesătorie și ce vechime are de cînd a intrat în țară lucrarea, adică toate le simțea prin buricele degetelor, tot așa simțea și Adrian Maniu textura internă a tabloului: tipul de a așterne pasta, uneori cu cuțitul, alteori cu pensula, după fuga gestului, după stenograma asta, care rămîne vizibilă, a unei mișcări interioare exprimate prin mișcarea mîinii. Astea toate le știa Adrian Maniu și de aceea era considerat un specialist.

Nu l-am știut dornic să se manifeste prin desen. Desenele pe care le

Adrian Maniu

am în față sînt o surpriză pentru mine, pentru că unele dintre ele sînt făcute cu un simț deosebit de desenator. De pildă, acest portret care mi se pare a fi fie al fiicei sale, fie al primei sale soții, un foarte frumos desen acuarelat, cu niște valori foarte bine stabilite, și asta chiar din pensulă. Un asemenea desen este făcut de un profesionist al desenului, nu este un desen de amator. De asemenea, sînt două sau trei care ar putea fi oricînd semnate de Steriade, de Dărăscu, de Ressu. Ceea ce s-ar putea imputa acestor desene este de a nu fi fost consecvent integrabile în același tip de formulă stilistică. Asta, probabil, pentru că au fost făcute în perioade diferite. Unele par să fie de pe cînd era director în minister și avea responsabilitatea unor teatre. Iată, de pildă, acest teatru „Fantasio", pentru care face un afiș, foarte bine echilibrat dealtfel, cu o formulă de vignetă. Seamănă cu afișele și vignetele lui Victor Ion Popa. Tot așa masca de alături, care trebuia să fie pentru sfîrșitul unui catalog. Fîntînile și mobilierul de teatru dovedesc o preocupare mai pregnantă a lui Adrian Maniu pentru arta scenică. Deși el niciodată nu mi-a vorbit mie de teatru. Bănuiesc că depășise această perioadă cînd l-am cunoscut eu mai bine. Cu toate astea el a scris și adaptat niște piese de teatru, în special feerii. Cred că și decorurile, din care am în față unele schițe, sînt decoruri pentru aceste piese. Peste tot sînt amintiri de baladă : pridvoare cu arcade trilobate, cu aspecte de stil românesc, și în mobilier și în arhitectură ; meluzinele acestea care sînt tipice pentru secolele 15 și 16 moldovenesc. Iată un palat de tipul Brâncovenesc din secolul al XVII-lea valah... În orice caz refugiul în evul mediu, domeniul din care se extrăgea, probabil, materia pieselor pe care voia fie să le pună în scenă, fie să le scrie.

Foarte puține schițe de docor din care se vede o altă îndrumare. Cîteva pergole italiene sau spaniole care ne pot duce, atemporal, la arhitectura iberică, sau în orice caz a Italiei de sud, mediteraneană. Cîteva schițe de decor în care se vede formula mai mult rococo...

Interferența asta dintre arte, pentru unii dintre scriitori, a fost legea firii lor. La Victor Ion Popa desenul era o necesitate adînc resimțită. Sînt atîția scriitori care și-au ilustrat singuri operele, alții care au făcut ilustrații

pentru opere pe care nu le-au scris niciodată. Dacă Victor Hugo ar fi fost numai desenator, ar fi fost deajuns să rămînă în istoria culturii universale. Un om care folosește cuvîntul pentru a crea cu el imagine poate crea foarte bine imagine și cu altceva decît cuvîntul. Un om se poate exprima vizual, auditiv, prin simfonii tactile sau olfactice, așa cum voia Theophile Gauthier și cum s-a exprimat și Zola făcînd un capitol de roman (Pîntecul Parisului) *inspirat de simfoniile de mirosuri din halele Parisului și cum se exprimă în general poeții simboliști. O imagine artistică este creată pentru mai multe simțuri.*

Dacă ar fi să-l judecăm pe Adrian Maniu după desenele lui nu am putea spune despre toate că sînt pe măsura talentului său poetic. Dar trebuie să menționez, încă o dată, că unele sînt foarte interesante. De exemplu, aceste capete care se apropie de trăsăturile lui Ion Marin Sadoveanu, din perioada studenției la Paris, sînt desene cu un scop în sine, expresive.

Nudul acesta este o formulă de Academie, așa cum se făcea în școlile de desen, dar căruia Adrian Maniu i-a dat unduirea asta a axelor necesitată de un anume sens liric : conturul coapselor nu mai e concav, ci convex. În cazul acesta nevoia formativă este mai puternică decît nevoia exactității.

Și mai interesante sînt acele desene de tip pictural, în care ambianța trăiește mai mult decît obiectul. La Adrian Maniu coexistă cele două tipuri : clasic și romantic. Iată un candelabru care — prin fragilitatea cu care sînt trasate aceste contururi întrerupte, printre care lasă să circule fulgerele materiei dintr-o parte în alta, prin fluidul înconjurător, nici măcar marcat cu creionul, ci doar de albul menajat al hîrtiei — lasă să se se vadă că este vorba de o anvelopare a obiectului. Adrian Maniu devine aici un desenator în sine și pare că urmărește o expresie.

Ion FRUNZETTI

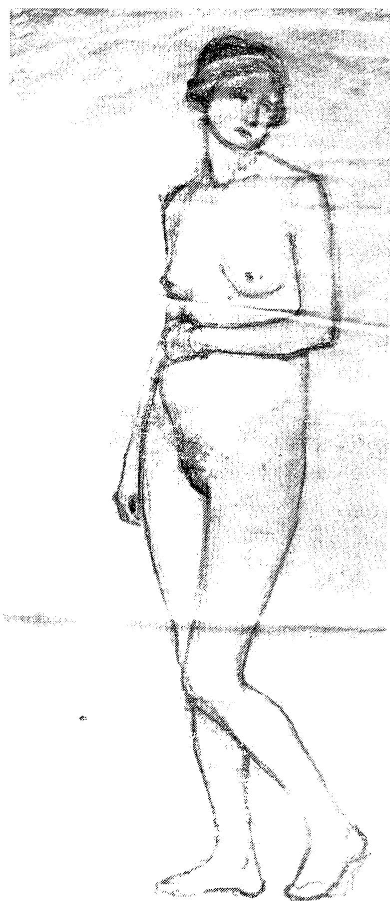
Final la piesa Motanul încălțat.

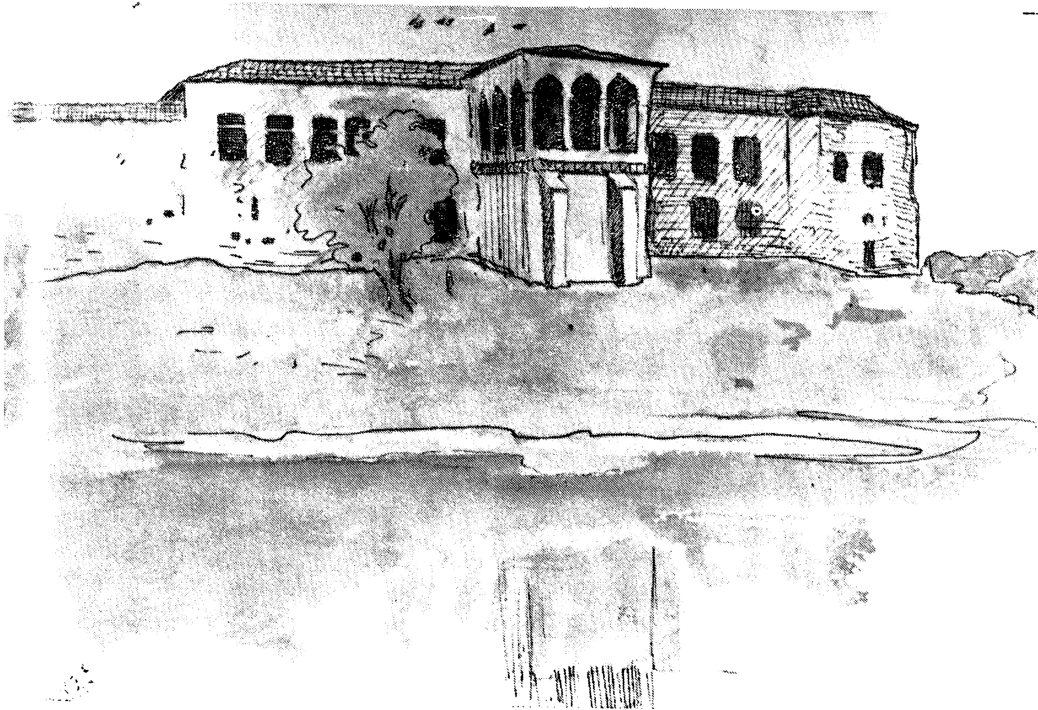

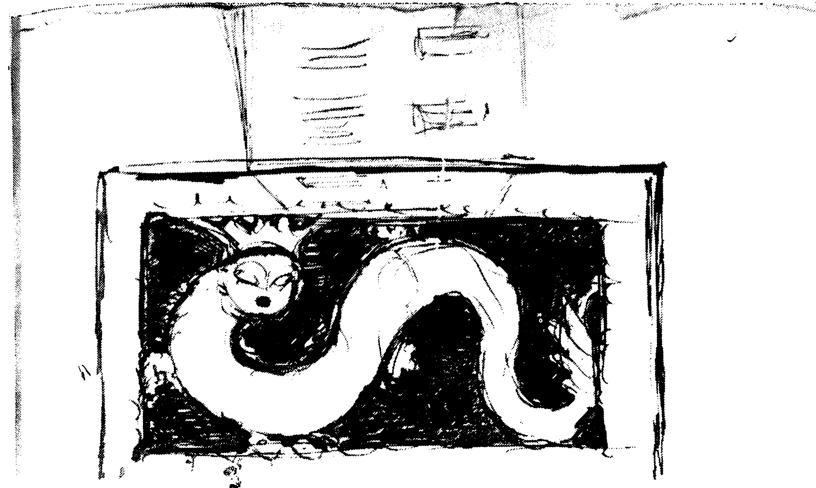

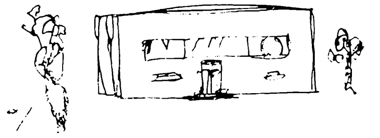

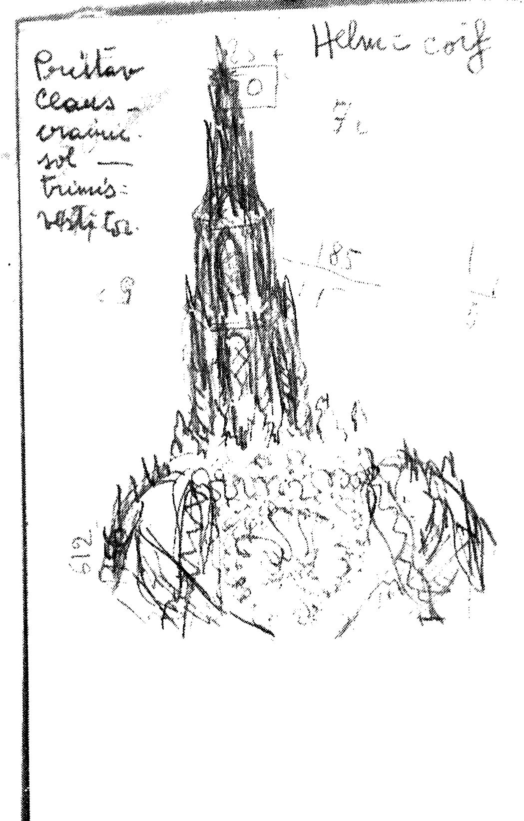

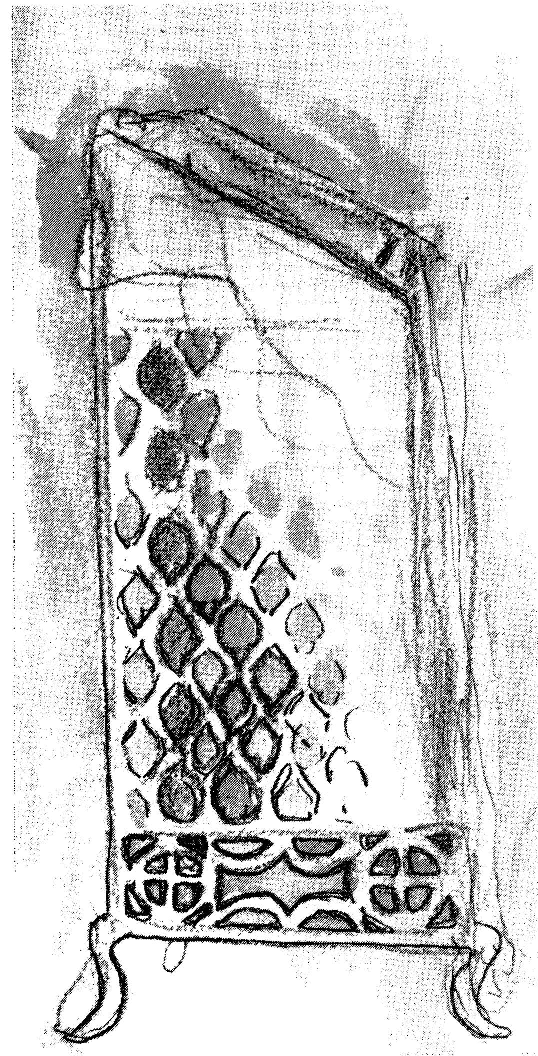

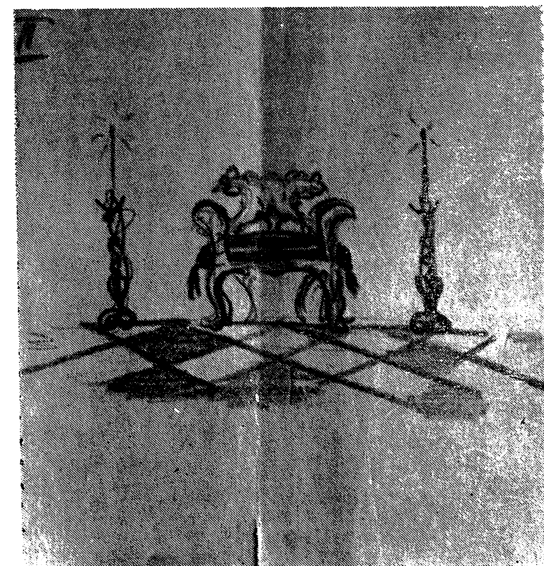

Pristav
Claus —
crainic
sol —
trimis:
Helm = coif

DECOR LA MOTANU ÎNCĂLȚAT

FANTASIO

TEATRU DE COPII

DRAMA ȘI COMEDIE

DIRECTOR A. MANIU

MATINEU

PRINȚESA DIN CHIM

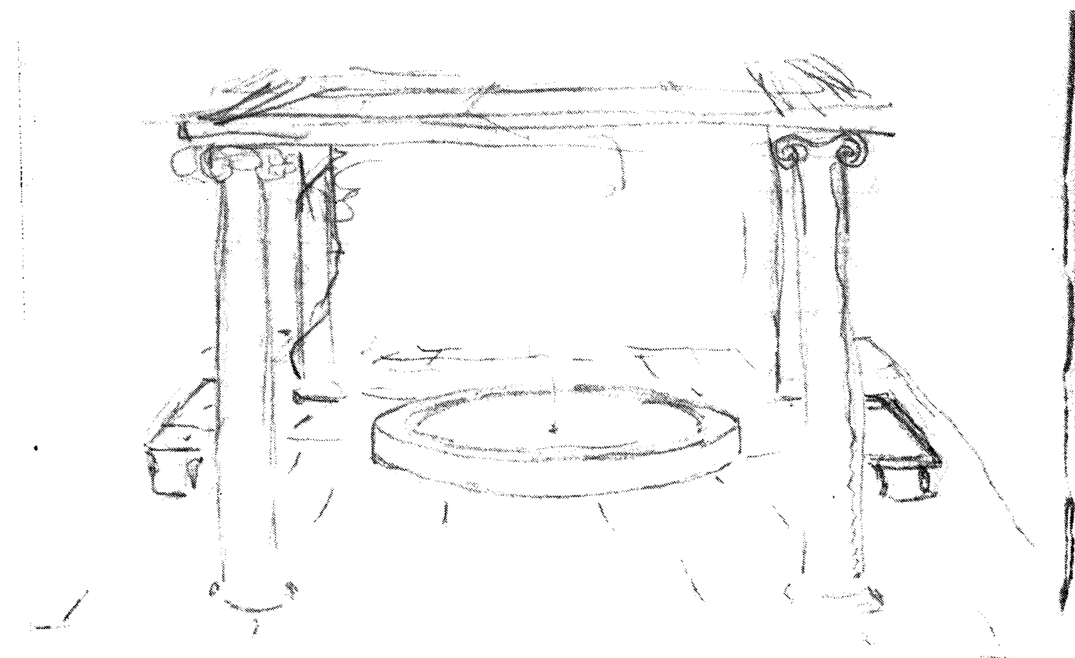
DISTRIBUȚIA

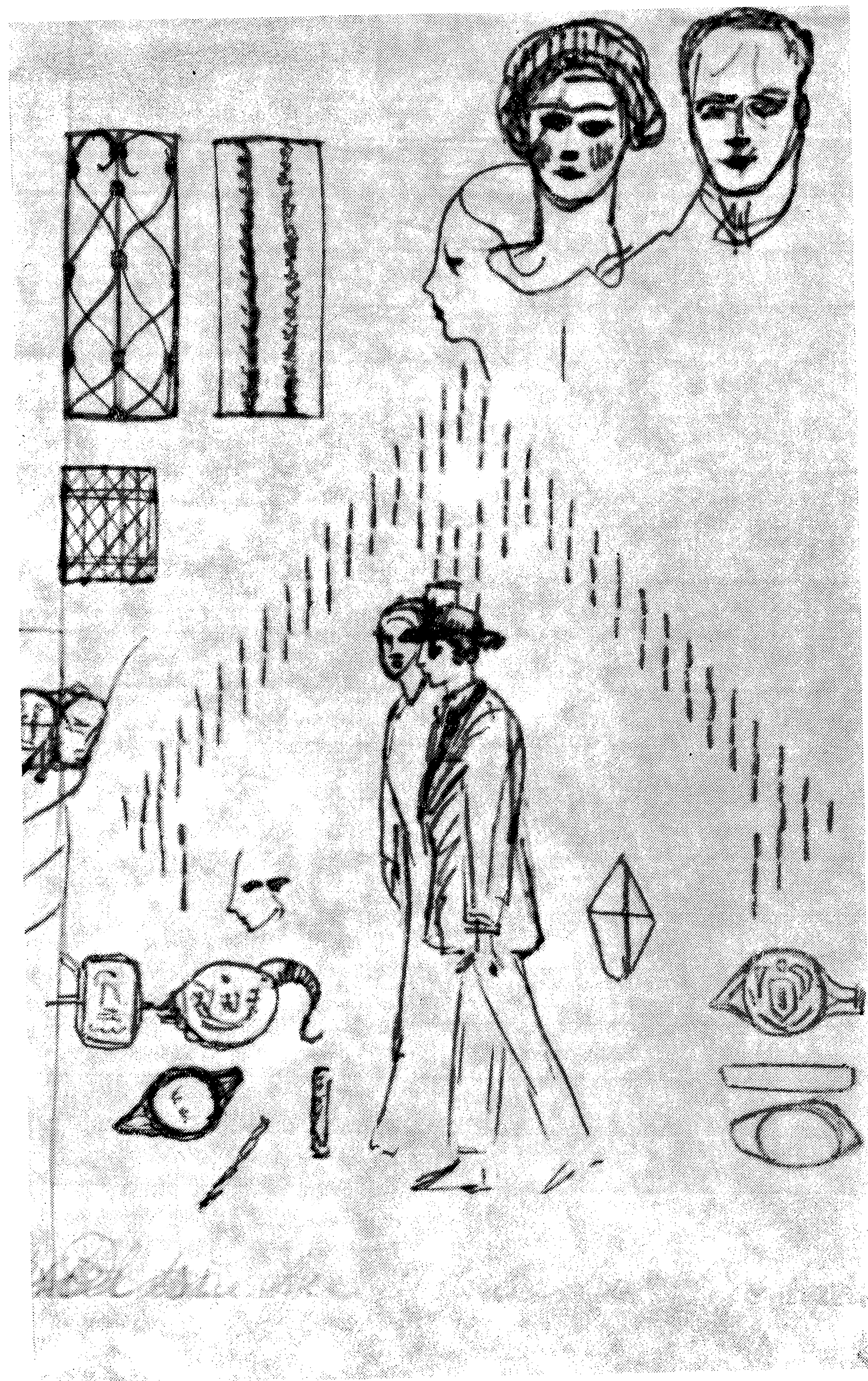
Actul I. Terasă la munți
se vede locul unde va fi așezat
monumentul.

Decor

~~O cârciumă~~
Un colț de cimitir la
mormântul lui.

ELENA VĂCĂRESCU — TESTAMENT:

NEPOATĂ A LUI IANCU VĂCĂRESCU — fiica lui Ioan, unul dintre cei şapte copii ai poetului — Elena Văcărescu (1864—1947) a dat o ultimă strălucire literară numelui străbun la sfîrşitul secolului trecut şi prima jumătate a veacului nostru. Poetă şi prozatoare de talent, diplomată şi militantă patriotă de o impresionantă cultură, Elena Văcărescu şi-a înscris numele cu cinste în rîndurile elitei spirituale europene.

Silită « din cauza împrejurărilor nenorocite ale vieţii mele » — cum va mărturisi ea cu durere în Testamentul *ce-l reproducem aici — la autoexil încă din anii tinereţii, poeta se stabileşte la Paris, unde va rămîne pînă la sfîrşitul zilelor sale. Cu toate astea, « departe de România, inima mea nu a încetat un singur moment a bate pentru dînsa », va spune mai tîrziu, cu mîndrie şi rară dragoste de patrie, urmaşa Văcăreştilor.*

Timp de aproape o jumătate de veac, Elena Văcărescu s-a considerat « un sol al pămîntului românesc, sortit să-i cînte destinele, să-l împărtăşească prietenilor şi neprietenilor, să-l apere, să-l preamărească »[1]*. Mărturia vie a acestor alese sentimente o aflăm atît în paginile întinsei sale opere (aproape 20 de volume de versuri, proză artistică, memorii, conferinţe), cît şi în activitatea publicistică şi diplomatică. Serviciile aduse pe alte meridiane pentru cunoaşterea poporului român şi a culturii sale, înaltele idei umanitare cărora le-a dat glas cu un patetism deosebit o impun în conştiinţa epocii sale ca pe o prezenţă distinctă, ambasadoare a vocaţiei creative a neamului nostru.*

[1] Elena Văcărescu, *Discurs de recepţie la Academia Română*, februarie 1934.

Sentimentul apartenenţei la fiinţa naţională şi la stirpea Văcăreştilor « româncă şi ultima Văcărescu »[2]*, scrie ea undeva cu necenzurată mîndrie — i-a dat tăria de a se simţi totdeauna legată de ţară şi i-a hrănit statornic dorinţa de a se reîntoarce printre ai săi. « Je veux dormir, là-bas, dans le grand paysage/ Sous les horisons réposants/ Au cimetière du village,/ Tout près de mes chers paysans » se exprimă ea într-un poem-testament*[3]*.*

Cea mai răscolitoare expresie a dragostei de patrie rămâne însă testamentul *Elenei Văcărescu*[4]*.*

Acest document a fost redactat la 15 septembrie 1945, dar a devenit cunoscut abia la moartea scriitoarei, survenită un an şi jumătate mai tîrziu, cînd actul a şi fost înregistrat şi contrasemnat pentru autentificare de ministrul României la Paris, prof. Simion Stoilov. Testamentul acoperă cinci pagini cu un scris încă sigur şi viguros, cu fraza perfect clară, dovedind o uluitoare limpezime de spirit la cele peste opt decenii de viaţă pe care le-a străbătut poeta.

[2] *Le Roman de ma vie*, ms. dactilo, p. 177., Biblioteca Academiei R. S. R., Arhiva Elena Văcărescu.

[3] *Je veux dormir*, în vol. *La Dormeuse éveillée* (1914). Trad. rom.: Vreau să dorm acolo, în vastul peisaj/ Sub orizonturile-i odihnitoare,/ În cimitirul satului/ Alături de ţăranii mei dragi.

[4] O fotocopie a manuscrisului olograf al testamentului am aflat-o la o rudă îndepărtată a scriitoarei, care locuieşte în Franţa. Această rudă n-a putut să ne spună unde se află originalul actului şi nici noi n-am reuşit pînă acum să-i dăm de urmă. Deţinem însă această fotocopie foarte clară, cu scrisul perfect lizibil, ceea ce ne-a îngăduit copierea textului fără dificultăţi.

Importanța documentului nu are, credem, specială nevoie de a fi subliniată. Oricine îl are în față își dă seama de semnificațiile deosebite ale prevederilor înscrise acolo de mîna urmașei Văcăreștilor.

Deși în litera lui, inedit pînă azi, testamentul *Elenei Văcărescu a fost, în anumite idei ale sale, cunoscut datorită faptului că scriitoarea a reluat unele prevederi de aici și le-a consemnat în paginile ultimei sale scrieri memorialistice*[5]. *Dar acest lucru nu știrbește cu nimic valoarea lui.*

Prezentîndu-l publicului larg, am dori numai să ne exprimăm speranța că principalele prevederi testate — privind destinația parcului de la Văcărești și instituirea unui premiu purtînd numele Văcăreștilor — vor constitui, poate, în sfîrșit, subiectul unei preocupări speciale din partea forurilor centrale și locale în drept, în vederea luării unor hotărîri întru cinstirea memoriei acestor începători de slovă românească, potrivit dezideratului ultimului vlăstar.

I. STĂVĂRUȘ

« ...lîngă marele nostru Enăchiță a cărui nedemnă urmașă am fost »

Pentru plata taxelor succesorale precum
și pentru îndeplinirea tuturor dispoziţiu-
nilor coprinse în presentul act ce va
ipoteca sau vinde o porţiune din partea
mea indiviză după cum va crede de
cuviinţă surora mea Zoe Colonel Caribol.
Las executor testamentar pe
vărul meu Dimitrie Negulescu
judecător la Inalta Curte Internaţională
de Justiţie din Haga şi profesor
onorar la Facultatea de drept
din Bucureşti. Dumnezeu pentru
ces ajutorul lui mult iubita mea
casă. Pentru mult iubita în lucruri
surora Zoe Colonel Caribol şi România
me voi închina pentru România
Testamentul acesta a fost scris în întregime
semnat şi datat de mine astăzi 15 Septembrie
1945 la Paris 7 Rue de Chaillot
Elena Văcărescu

văzut 17 Febr. 1947

Mss. testamentului Elenei Văcărescu.

Testamentul meu scris de mîna mea azi[,] 15 septembrie 1945, Paris, 7, Rue de Chaillot.

Subsemnată Elena Văcărescu, în plenitudinea facultăților mele[,] doresc ca după moartea mea averea mea mobilă și imobilă situată în România și în Franța să se împartă în modul următor:

Las ca legatară universală pe iubita mea vară Alexandra Fălcoyanu, cu care am trăit în cea mai bună armonie tot timpul vieței mele și care în cei șase ani de grijă și de jale petrecuți în Franța (1939—1945) mi-a arătat un devotament și mi[-]a adus un ajutor fără de pereche și pentru care din tot sufletul o mulțumesc.

Deși am fost adusă în cauza împrejurărilor nenorocite ale vieții mele să trăiesc departe de România[,] inima mea nu a încetat un singur moment de a bate pentru dînsa.

Toată activitatea mea de aproape o jumătate de veac a fost consacrată intereselor neamului nostru căutînd să strîng raporturile dintre Franța și România, Franța care a fost pentru mine a doua

[5] Vol. *Mémorial sur le mode mineur* (1946). Părți din această evocare au fost publicate în traducere românească de Augustin Z. N. Pop, sub titlul *Testamentul literar al Elenei Văcărescu* („*România literară*" din 7 noiembrie 1968), precizîndu-se însă eronat că textul reprezenta « ultima scriere inedită în limba franceză a Elenei Văcărescu ».

mea patrie şi unde din fericire numele meu este şi va rămîne simbolul al celor două popoare pe care le slăvesc*.

Mor în religia ortodoxă a părinţilor miei [*sic !*] şi doresc să fiu îngropată lîngă mormintele lor, lîngă Părintele Poeziei române Iancu Văcărescu, lîngă marele nostru Enăchitză [*sic !*] a cărui nedemnă urmaşă am fost.

Legatara mea universală Alexandra Fălcoyanu [,] care are dreptul de proprietate asupra tuturor publicaţiunilor mele [,] va începe publicarea sau traducerea lor în limbele streine în momentul ce va crede că este propice.

Mult iubitei mele surorǎ [*sic!*] Zoe Colonel Caribol [,] care prin admirabilul devotament de a păstra pămîntul străbunilor noştri Văcăresci [*sic !*] a cultivat singură moşia Văcăresci din judeţul Dîmbovitza[,] îi las usufructul părţei mele indiviză de pe moşie împreună cu Conacul şi Parcul în întinderea sa.

Eu şi surora mea[,] în dorinţa noastră ca numele Părinţilor şi al iubitului meu cumnat Colonelul Caribol precum şi al străbunilor noştrii [*sic !*] să fie amintiţi generaţiilor viitoare[,] am hotărât a lăsa Academiei Române nuda proprietate a părţei mele indiviză a Conacului şi Parcului specificate mai sus.

Toată suprafaţa nudei proprietăţi ce las Academiei Române în scopul şi în condiţiunile arătate mai sus este cu rezerva dreptului asupra subsolului sau asupra redevenţei după cum va dispune legislaţiunea română în momentul morţei mele.

Asupra acestui drept[,] surora mea Zoe Colonel Caribol va avea usufructul[,] iar la moartea iei [*sic !*] dreptul se va împărţi în părţi egale între verile [*sic!*] mele primare[:] Alexandra Fălcoyanu şi Natalia General Darvary.

---

* Publicăm în notă evocarea pe care scriitorul Al. Duiliu Zamfirescu i-a închinat-o Elenei Văcărescu într-o conferinţă radiofonică din 25 ianuarie 1968. Am considerat nimerită reproducerea acestui text aici, deoarece autorul se referă în însemnările sale mai ales la ultimii ani de viaţă ai poetei, perioadă în care de altfel a şi cunoscut-o.

N. R.

«...HARUL DE A AŞEZA SPECIFICUL ROMÂNESC PE PLANUL UNIVERSAL AL CULTURII»

Elena Văcărescu! Nume răsunător al literelor, nume strălucit pe arena politică europeană din prima jumătate a veacului nostru. Elena Văcărescu; evocarea figurii ei poetice pare potrivită în acest interludiu ca un antract muzical. Într-adevăr, totul la ea era ritm şi armonie: lirica ei şi chiar vocea, — una din acele voci de aur cu care a fermecat auditorii imense, fie recitind versuri, fie conferenţiind în nenumărate foruri politice internaţionale, unde vreme de ani îndelungaţi a apărat cauza României şi a păcii alături de Nicolae Titulescu. De el, o lega nu numai prietenia şi similitudinea gîndirii, dar şi acelaşi patriotism fierbinte. Poetă şi orator: 10 volume de versuri, dintre care mai multe distinse cu pre-i mii ale Academiei Franceze; membră de onoare a Academiei Române; autoare de romane şi chiar a libretului operei Cobzarul, prezentată cu

Elena Văcărescu cu Th. Pallady.

Academia Română va crea o instituțiune culturală ce va purta numele: Fondațiunea Elena Văcărescu și Colonel și Zoe Caribol.

În momentul decesului surorei mele[,] care este usufructoară[,] Academia Română va intra în deplină stăpînire a bunurilor specificate. Este bineînțeles că clausa aceasta[,] adică darul meu Academiei Române[,] va produce efect numai în cazul cînd surora mea Zoe Caribol va lega sau va dona Academiei Române ce l'altă [*sic !*] jumătate indiviză asupra acelorași bunuri.

În cazul cînd Fondațiunea prevăzută aici nu se va putea înfăptui[,] las Academiei Române acțiuni de stat în valoare nominală de un milion lei 1 000 000 — din a [*sic !*] căror venit se va forma premiul Elena Văcărescu, ce se va da în fiecare an celei mai bune lucrări asupra familiei Văcărescu.

Las Academiei de Științe Morale și Politice din Bucuresci [*sic!*] acțiuni de Stat în valoare nominală de un milion lei 1 000 000, din a căror venit se va forma Premiul Elena Văcărescu, ce se va da în fie care an celei mai bune lucrări asupra organisărei internațională [*sic!*] a păcei.

Las surorei mele Zoe Caribol inelul meu compus de un [*sic !*] briliant și pe care mi l-a împrumutat.

Elena Văcărescu cu Maurice Chevalier.

succes în Franța. Legenda cobzarului este o prelungire a vestitei culegeri de poeme intitulată Rapsodul Dîmboviței, cu care tînăra poetă și-a deschis porțile literaturii franceze — traduse apoi în 11 limbi, inclusiv limba hindi. Și nu a fost o culegere de folclor, ci mărturisirea originală a tinerei care a moștenit harul marilor antemergători: cei patru poeți, filozofi și literați Văcărești, — pe aceleași meleaguri ale Văcăreștilor din Dîmbovița. Ruinele vechii cetăți deasupra văii Răstoace înspre Tîrgoviște s-au aflat încă, lucru rar, în stăpînirea poetei, ultima purtătoare a numelui. Acolo, în casa bătrînească, în așa-zisul «chioșc al poeților» aninat în duiosul peisaj, Elencuța, precum i se spunea în familie, a primit pecetea talentului o dată cu harul de a așeza specificul romînesc pe planul universal al culturii.

Astfel se poate explica ceea ce s-a calificat la Paris «fenomenul Văcărescu», adică încetățenirea gîndirii române transpusă în literile franceze a românceei care timp de aproape 60 de ani a fost prezentă în cultura și în politica mondială.[...] Elena Văcărescu a revărsat, în versurile ei, pasiunea unei inimi înflăcărate, rămasă pe toată viața credincioasă sentimentului ei. Dar tocmai firea generoasă, patriotismul și talentul a înțeles să le pună în slujba țării. Astfel se explică cum, an de an, afirmîndu-se nu numai în artă și în politică, poeta exilată a fost numită de Titulescu reprezentanta României la Societatea Națiunilor și denumită de publicul parizian: «Ambasadoarea permanentă a României».

Mi-ar fi greu să termin această prea fugară viziune a unei atît de multilaterale personalități,

Ăi [*sic !*] las şi toţi bani[i] numerari sau în acţiuni ce se găsesc sub numele meu în România afară de suma de 3 000 000 trei milioane lei[,] ce va fi preluată de legatara mea universală Alexandra Fălcoyanu[,] precum şi suma de 400 000 patrusute mii lei bunilor mei oameni de serviciu[,] şi anume 200 000 două sute mii lei Carolinei Ghenea şi 200 000 două sute mii lei lui Dumitru Ghenea.

Las bisericei române din Paris icoana Sf. Constantin şi Elena[,] precum şi suma de cinci mii franci (5 000) spre pomenirea odihnei sufletelor al meu şi al părinţilor mei.

Las bisericei noastre din Parcul de la Văcăresci cele l'alte icoane ale mele, precum şi suma de 100 000 una sută mii lei.

Pentru plata taxelor succesorale precum şi pentru îndeplinirea tutulor [*sic !*] dispoziţiunilor coprinse în presentul act se va ipoteca sau vinde o porţiune din partea mea indiviză după cum va crede de cuvinţă [*sic!*] surora mea Zoe Colonel Caribol.

Las executor testamentar pe vărul meu Dumitru Negulescu[,] judecător la Înalta Curte Internaţională de Justiţie din Haga şi profesor onorar la Facultatea de drept din Bucuresci.

Cer ajutorul lui Dumnezeu pentru ţară şi pentru mult iubita mea suroră Zoe Colonel Caribol şi în Ceruri me voi închina pentru România.

Testamentul acesta a fost scris în întregime[,] semnat şi datat de mine astăzi[,] 15 septembrie 1945[,] la Paris, 7 Rue de Chaillot.

Elena VĂCĂRESCU

---

fără a interveni cu o singură amintire personală. Una singură, căci ar fi atîtea!...

Chiar din copilărie, deoarece venerabila mamă a Elencuţei, « tuşa Frosa », a fost la Roma naşa celor 3 copii ai lui Duiliu Zamfirescu. Evoc: mă aflam la rîndul meu, prin anii 1930, ca reprezentant al ţării în Portugalia, cînd celebra universitate din Coïmbra invitase pe ilustra poetă prin glasul scriitorului Eugenio de Castro, autorul Lusiadei. Astfel, după conferinţa care stîrnise entuziasm indescriptibil, în ceaţa aurie a apusului de soare, pe malurile vestitului din antichitate rîu Mondego zis, şi el « de aur », pentru că din munţii Estrela duce spre mare paiete din acel preţios metal, subsemnatul am ascultat pînă noaptea tîrziu, pe terasa castelului medieval din Bussaco, cunoscut pentru vinul spumos, şi el auriu, pe cei doi barzi care, în ciuda vîrstei lor înaintate, întineriseră, evocînd vestita legendă a dragostei dintre Doña Inès şi tînărul fiu de rege Don Pedro, al cărui părinte crunt pusese să ucidă domniţa scumpă inimii prinţului, căci dînsa era fiica unui rege vrăjmaş din Spania.

La sfîrşitul evocării, o clipă ochii poetei rămaseră pierduţi în zare peste înalţii chiparoşi, iar Eugenio de Castro şi subsemnatul tăcuserăm, respectînd o tainică durere.

Concluzia vieţii Elenei Văcărescu a fost logică, precum a fost şi viaţa ei. După sfîrşitul celui de al doilea război, cînd ţara noastră, ridicîndu-se din cumplita ei încercare, trebuia să-şi salveze fiinţa, Elena Văcărescu a ţinut să facă parte din delegaţia noastră la Conferinţa pentru Tratatul de Pace din Paris în 1946. Apariţia ei în sala de şedinţe a stîrnit admiraţie în tribuna presei. Cîţi din acei ziarişti nu o văzuseră în culmea succesului: în 1919, la Conferinţa de Pace a primului război, apoi la tribuna genevează!

Tot atît de consecvent i-a fost sfîrşitul. Invitată în toiul iernii să ţină în folosul tinerilor literaţi o prelegere urmată de vînzarea operelor lor, cu toată vîrsta ei înaintată, a ţinut, precum spunea, să « nu desamăgească pe acei tineri colegi de breaslă ». Sala nu era încălzită. Conferenţiara a fost victima ultimului ei gest generos...

Anul trecut, cu prilejul unei duioase comemorări, ca pentru alte ilustre figuri pariziene, s-a aşezat, la intrarea ultimului domiciliu al Elenei Văcărescu, o placă de marmoră care perpetuează amintirea ei.

Potrivit dorinţei, trupul i-a fost readus în ţară, unde odihneşte alături de marii ei strămoşi.

Al. Duiliu ZAMFIRESCU

Valéry LARBAUD inițiat în literatura română de Ion PILLAT

A. O. BARNABOOTH, JOURNAL INTIME *(1913) al lui Valéry Larbaud, de fapt un jurnal de călătorie, este prima carte scrisă după emanciparea legală a tînărului scriitor, expresie a gestului de independență, a plăcerii de a vedea, de a se integra unor noi realități, reacție firească după o adolescență petrecută în permanenta companie a mamei. Filele accestui jurnal sînt, totodată, rezultatul unui destin particular, legat în permanență de* călătorii, *pentru că Valéry Larbaud a cunoscut Europa în toată varietatea ei geografică și în toată bogăția patrimoniului ei cultural și, pentru că, autorul* Ferminci Marquez *a fost un peregrin de tip special.*

Mai presus de orice însă, cartea aceasta este un elogiu adus călătoriei, necesității de a străbate intelectual spațiile geografice, de a cunoaște oameni, de a stabili prietenii.

Portret al artistului în tinerețe, A. O. Barnabooth este purtătorul preferințelor literare, al influențelor pe care scriitorul însuși le-a asimilat: Whitman, Laforgue, Rimbaud; este atras de mirajul descoperirilor intelectuale, manifestă o curiozitate mereu trează pentru surprinderea și descrifrarea oricărei forme estetice noi.

Devoțiunea lecturii în numele căreia nici o idee, nici un proiect nu este amînat sau abandonat, înseamnă pentru Larbaud o adevărată aventură spirituală care lărgește hotarele înțelegerii, adîncește puterea de apreciere.

Există în fond aici o concepție despre cultură al cărei fundament filozofic îl vom afla, bunăoară, la un Ortega Y Gasset, pentru care «cultura este fiica plăcerii, nu a efortului». În viziunea lui Valéry Larbaud însă, ea implică și un sens etic: disciplina informației, exigența ei. Afirmația lui Barnabooth: «sînt un patriot cosmopolit» — cuprinde în esență umanismul generos al acestui cetățean liric al Europei.

Pasiunea călătoriei este dublată la Valéry Larbaud și de o deosebită disponibilitate lingvistică. Scriitorul stăpînea perfect limbile: engleză, germană, spaniolă, italiană, portugheză, consacrînd o mare parte a activității sale tălmăcirii în franceză a unor im-

portante opere din literatura engleză şi americană modernă. (Este cunoscută conştiinţa exemplară cu care a realizat traducerea din Joyce[1] *sau din Samuel Butler.) Într-un articol din 1927, apărut în* „Les Cahiers du Sud", *Larbaud punea în discuţie problema cunoaşterii profunde a literaturilor străine, a cooperării intelectuale. Începînd din 1924, de altfel, el conduce, împreună cu Paul Valéry şi Léon Paul Fargue, noua revistă* „Commerce"[2] — *unde-i apar cele mai multe dintre tălmăcirile pe care le semnează în cursul timpului.*

Marea autoritate de care se bucură între anii 1920—1935 (perioada deplinei maturităţi) în cercurile literare pe care le frecventa, i-a oferit prilejul de a cunoaşte numeroşi confraţi, statornicind relaţii scriitoriceşti dintre cele mai cordiale, care pot fi urmărite şi în masiva corespondenţă aflată astăzi, în bună parte, la Biblioteca Municipală din Vichy.

Prietenia ce l-a legat pe Valéry Larbaud de poetul român Ion Pillat datează din perioada anilor 1928—1930, cînd s-au cunoscut prin intermediul lui Benjamin Crémieux, italienistul autorizat al Editurii „Gallimard". *Structuri psihologice aparent contradictorii, cei doi scriitori se regăsesc în interesul maxim manifestat faţă de destinele liricii contemporane, în ecourile pe care călătoriile le-au găsit în operele lor. (Să nu uităm că ciclul de poezii al lui Ion Pillat* Scutul Minervei *imortalizează liric impresiile unei călătorii în Grecia.)*

Poate că nimic nu i-a apropiat însă mai mult pe cei doi scriitori decît ideea schimburilor culturale, la care ţineau deopotrivă. Acelaşi Crémieux, « naşul » acestei amiciţii, fixa ca esenţă a umanismului şi a europenismului lui Larbaud sentimentul solidarităţii latine. La rîndul său, Pillat recunoaşte în poetul francez pe exponentul acelui « sentiment de intimitate cu tot globul, nou în poezia franceză ». (Vezi Aspecte din lirica modernă franceză, *în* Portrete lirice*).*

În afara vizitelor pe care i le făcea cu regularitate ori de cîte ori se afla în Franţa, Ion Pillat a întreţinut cu scriitorul francez şi un schimb epistolar deosebit de afectuos.

Cea dintîi scrisoare (dintre cele pe care le deţinem), trimisă de la Valbois — loc de meditaţie al scriitorului francez — exprimă bucuria de bibliofil pe care o încearcă Larbaud la primirea exemplarului românesc al poemului lui Saint-John Perse, Anabasis[3]. *Cu marca lui pasiune pentru deprinderea limbilor străine, Larbaud, care începuse să înveţe româneşte, descoperă uimit calităţile tălmăcirii semnate de poetul român.*

*

B. A. R. S. R.
S $\frac{7(1)}{\text{CDXXVIII}_2}$

[Antet]
Valbois
Par Saint-Pourçain-sur Sioule
Allier

21 janvier 1933

Monsieur,

*je vous remercie de m'avoir envoyé ce bel exemplaire de votre traduction d'*Anabase, *et votre appréciation de ma préface pour la traduction russe m'a vivement touché.*

Ma connaissance du texte m'a permis de lire votre traduction, qui m'a paru excellente : tout le sens est rendu et, il me semble aussi, l'harmonie du texte français. Şi je savais prononcer l'â et l'î [sic!] *du*

[Antet]
Volbois
Par Saint-Pourçain-sur Sioule
Allier

21 ianuarie 1933

Domnule,

Vă mulţumesc că mi-aţi trimis acest frumos exemplar din Anabasis, *în tălmăcirea dumneavoastră : aprecierea asupra prefeţei mele pentru traducerea poemei în limba rusă*[4] *m-a emoţionat puternic.*

Cunoaşterea textului mi-a permis să citesc versiunea dumnevoastră, care mi s-a părut excelentă : sensul este redat în între*gime şi, de asemenea, armonia textului francez. Dacă aş şti să pronunţ „ă"-ul şi*

---

[1] Încă din 1927 lucra la revizuirea traducerii sale din *Ulysse*, a cărui versiune franceză va apărea în 1929.

[2] Una din revistele literare de elită, apare între 1924—1931, avînd printre colaboratori condeie de seamă ale epocii: André Gide, Jean Giono, Saint John Perse, André Malraux, T. S. Eliot, Faulkner, Joyce, Ungaretti, Pasternak, Kafka, Rilke.

[3] În româneşte de Ion Pillat, Bucureşti, Editura *"Cartea Românească"*, 1932.

[4] Valéry. Larbaud publicase, în *"La Nouvelle Revue Française"* (1 ianuarie 1926), articolul: *Préface pour une traduction russe d'Anabasis.*

roumain je crois que j'aurais plaisir à me lire à moi-même cette Anabase, *comme j'ai plaisir à me reciter l'original français.*

Veuillez agréer, Monsieur, avec mes confraternelles salutations, l'assurance de mes sentiments les meilleurs

Valéry LARBAUD.

„î"-ul din română, cred că aș putea avea plăcerea să-mi citesc mie însumi acest Anabasis, *așa cum îmi place să recit originalul francez.*

Primiți, domnule, împreună cu salutările mele frățești, asigurarea celor mai bune sentimente

Valéry LARBAUD

Celălalt mesaj, din martie 1935, exprimă regretul poetului francez de a nu-și fi văzut prietenul român în ziua anticipat stabilită.

Camera de lucru a scriitorului (Biblioteca Municipală din Vichy).

Scrisoare Valéry Larbaud.

mercredi 6. III. '35

Cher Monsieur,

je regrette vivement de ne vous avoir pas rencontré. Toute ma journée de demain jeudi est prise, sauf la fin de l'après-midi (6–7 p.m.) où je serai sûrement chez moi. Ou bien alors, sauf contre-avis de votre part, après-demain Vendredi entre 4 1/2 et 5 1/2 au Weber, rue Royale, salle de droite en entrant.

Votre cordialement dévoué,

Valery Larbaud.

M. L. R.

[Antet imprimat]
HOTEL VENDÔME
1, Place Vendôme
PARIS

mercredi 6. III. '35

Cher Monsieur,

je regrette vivement de ne vous avoir pas rencontré. Toute ma journée de demain jeudi est prise, sauf la fin de l'après-midi (6–7 p.m.) où je serai sûrement chez moi. Ou bien alors, sauf contre-avis de votre part, après-demain vendredi *entre 4 1/2 et 5 1/2 au Weber, rue Royale, salle de droite en entrant.*

Votre cordialement dévoué,

Valéry LARBAUD

[Antet imprimat]
HOTEL VENDÔME
1, Place Vendôme
PARIS

miercuri 6. III. 1935

Dragă domnule,

Regret din suflet că nu v-am întîlnit. Toată ziua de mîine, joi, e ocupată, în afară de sfîrșitul după-amiezii (6–7 p.m.) cînd voi fi sigur acasă. Sau, fără nici o altă veste din partea dumitale, poimîine, vineri, *între 4 1/2 și 5 1/2, la Weber, strada Regală, sala din dreapta, cum intri.*

Al dumneavoastră devotat,

Valéry LARBAUD

În dorința de a se iniția în cultura românească și de a învăța cît mai bine limba, Larbaud îi solicită, printre altele, lui Pillat o listă cu lucrările cele mai reprezentative privind literatura noastră. Poetul român nu numai că întocmește cu meticulozitate lista de cărți, clasîndu-le pe lucrări de istorie literară, proză și poezie, dar expediază, probabil, mare parte din ele. Bucuria încercată de Larbaud, la primirea acestor volume, reiese, din scrisoarea de mulțumire datată: 25 august 1935, după numai 20 de zile de la congestia cerebrală care-i va schimba total existența.

La rîndul său, Valéry Larbaud îi trimitea confratelui român ediții din autorii francezi. Din păcate, volumele cu dedicații trimise lui Pillat nu s-au păstrat, după cum nici acel prețios exemplar din Ulysse *— în versiunea franceză a lui Valéry Larbaud, dăruit poetului din Miorcani, de atîtea ori confidentul dificultăților întîmpinate în găsirea echivalențelor lingvistice ale romanului lui Joyce.*

[Antet] 71 Rue du cardinal-Lemoine V-è *25 Août 1935*	B. A. R. S. R. S $\frac{7(1)}{CDXXVIII(1)}$	[Antet] 71 Rue du cardinal Lemoine V-è *25 august 1935*

Cher Monsieur,

en rentrant ici, j'ai trouvé une nombreuse collection de Classiques Roumains, grâce à laquelle ma Bibliothèque Roumaine se trouve quadruplées. Aucune lettre n'accompagnait l'envoi, mais j'ai bien, de croire que vous êtes le généreux donateur, et je vous en remercie de tout coeur.

Veuillez agréer, cher Monsieur, mes bien cordiales salutations,

V. LARBAUD

Dragă domnule,

La întoarcerea mea, am găsit o bogată colecție din clasici români, grație căreia biblioteca mea românească va crește încă de patru ori. Nici o scrisoare nu însoțește pachetul, dar sînt îndreptățit să cred că dumneavoastră sînteți generosul donator și vă mulțumesc din toată inima.

Vă rog să primiți, dragă domnule, afectuasele mele salutării,

Valéry LARBAUD

Valéry Larbaud avea la Valbois o bibliotecă de aproape 15.000 de volume, cuprinzînd autori de la clasicii greci și latini, la autorii moderni francezi și străini. Cărțile, clasificate pe literaturi naționale (italiană, engleză, portugheză, catalană, română etc.) erau legate, în mare parte, în culorile drapelului național al țării căreia îi aparțineau autorii; printre ele se află, probabil, și volumele trimise de Ion Pillat[5].

În 1950, biblioteca a fost cedată Primăriei din Vichy și a fost redeschisă pentru public în 1961, o dată cu inaugurarea Centrului Valéry Larbaud.

Diana CRISTEV

---

[5] Transcriem, în notă, lista de cărți întocmită de Ion Pillat, cu mențiunea «Pentru Valéry Larbaud» — care corespunde, credem, celei trimisă poetului francez:

«Pentru Valéry Larbaud

Istoria literaturii etc...

N. Iorga — *Istoria literaturii românești* (schiță sumară)
Loghin — *Istoria literaturii române Ed. V*
Ovid Densusianu — *Istoria literaturii române moderne* (3 vol.)
Sextil Pușcariu — *Istoria literaturii române vechi*
S. Mehedinți — *Le pays et le peuple roumain*
Em. de Martonne — *La Roumanie* (Géographie Univ. Europe Centrale vol. II)
N. Iorga — *Histoire du peuple roumain*
Ov. Densusianu — *Histoire de la langue roumaine*

Proză

Din cronicari — I. Neculce
— M. Costin
Noul Testament. (Galaction)
I. Creangă — *Opere*
Ispirescu — *Basmele Românilor*
I. Ghica — *Scrisori către Alecsandri*
Filimon — *Dinu Păturică* [*sic !*]
Al. Odobescu — *Pseudocynegeticos* [*sic !*]
C. Negruzzi — *Lăpușneanu*
C. Hogaș — *În munții Neamțului*
D. Zamfirescu — *Viața la țară*
I. L. Caragiale — *Nuvele*

Romane moderne

C. Stere — *În preajma revoluției*
L. Rebreanu — *Pădurea spînzuraților*
— *Ion* (2 vol.)
Ionel Teodoreanu — *Medeleni*
Gib. Mihăescu — *Rusoaica*
Jean Bart — *Europolis*
Em. Bucuța — *Fuga lui Șefki*
M. Sadoveanu — *Baltagul*

Poezie

Gr. Alecsandrescu [*sic !*] — *Poezii*
Vasile Alecsandri — *Poeziile populare*
— *Pastelurile*
M. Eminescu — *Poezii*
G. Coșbuc — *Balade și Idile*
D. Anghel — *Poezii*
O. Goga — *Poezii*
Tudor Arghezi — *Cuvinte potrivite*
G. Bacovia — *Poezii*
N. Crainic — *Țara de peste Veac*
Adrian Maniu — *Lîngă pămînt*
— *Drumul spre stele*
Lucian Blaga — *În marea trecere*
— *Lauda somnului*
V. Voiculescu — *Poeme cu îngeri*
— *Destin*
Antologia Poeților de Azi (2 vol.)
I. Barbu — *Joc secund*

ARHIVĂ SENTIMENTALĂ

SOCIETATEA ACADEMICĂ SOCIAL-LITERARĂ
„ROMÂNIA JUNĂ"

MEMBRU DE ONOARE

FRANYÓ ZOLTÁN: «BLAGA M-A INTRODUS CU ADEVĂRAT ÎN EMINESCU»

Î. — Încercînd să găsiți o explicație pasiunii în numele căreia ați consacrat peste 5 decenii tălmăcirii liricii românești în limba maghiară și germană, mărturiseați, în articolul Ce-mi spune mie poezia românească, viziunea cuprinzătoare asupra poeziei românești, permanenta strădanie de a-i descifra și transmite timbrul specific, de a păstra « profunda sa originalitate » în circuitul valorilor universale.

Sînteți realizatorul unei excelente ediții trilingve (română, maghiară, germană) a poeziilor lui Eminescu, de curînd apărută la Editura „Facla" din Timișoara. Ați tălmăcit versurile unor mari poeți, ca Lucian Blaga, Ion Pillat, Adrian Maniu.

Ce influență s-a pronunțat în mod hotărîtor asupra activității dumneavoastră, care au fost primele opțiuni estetice asupra autorilor români, opțiuni ce au constituit tot atîtea îndemnuri pentru descoperirea vocației de traducător, pe care o urmați cu o rară dăruire?

R. — Unul nu pot să spun. Primul a fost Eminescu și cred că pentru toată viața. Blaga, după el, mi-a făcut o mare impresie.

Sînt « în puterea farmecului eminescian » din 1910, cînd, tînăr ziarist la Arad, profesorul român Ioan Costa mi-a citit și mi-a tradus pentru prima oară din Eminescu și a căutat să mă informeze despre poezia lui. Tot el mi-a citit din Coșbuc, Iosif și Goga.

După primul război mondial, am trăit la Viena ca student emigrant. Mai precis, după căderea dictaturii proletare din Ungaria, în vara lui 1919.

Eram directorul ziarului *„Drapelul roșu"* (*„Vörös Lobogó"*) și consilier ministerial la Ministerul Culturii, pe lîngă profesorul Geörg Lukacs, iar soția mea — bibliotecară pentru limba germană. Silit de împrejurări, am părăsit Budapesta numai cu un rucsac, lăsînd o bibliotecă cu 7000 de cărți, cu incunabule, mobile, tot, tablouri de Dufy, Matisse, Braque.

Imediat, la Viena, am lucrat în redacția emigranților antihorthiști și în redacția cotidianului *„Arbeiter Zeitung"*, al partidului social democrat din Austria. M-am înscris la Universitate, unde am urmat filologia elină și orientalistica.

Imediat am căutat legătura cu „România Jună", al cărei președinte era Octav Moșescu. După reinaugurare, au fost membri: Lucian Blaga, Emil Dinu Riegler (muzicolog, căsătorit cu fiica lui Slavici), Mladin, mitropolitul Sibiului, dr. Vuia, Cornel Brediceanu, Zeno Vancea, Nichifor Crainic, Traian Grozăvescu (pe care eu l-am introdus la Opera din Viena, obținînd să fie angajat, după interpretarea rolului Mario Cavaradossi din *Tosca*) și Al. Busuioceanu, traducătorul lui Walt Whitman.

În 1922, la inițiativa mea, a fost sărbătorit semicentenarul asociației al cărei prim președinte a fost Slavici și prim bibliotecar Eminescu.

În timpul pregătirii festivităților, am stat 4 luni la Viena, unde a locuit Eminescu. El a avut multe locuințe. Le schimba mereu, fiindcă știți, cînd primea puținii bani, plătea datoriile... În strada Koler nr. 3, unde a locuit un timp, am pus atunci o placă.

La sărbătorirea semicentenarului a participat și N. Iorga și profesorul romanist, de talie europeană, Hugo Wincler, care a colaborat o viață întreagă cu Sextil Pușcariu.

Î. — Ați fost ales membru de onoare al Asociației...

R — Da. A fost foarte frumos, foarte solemn. Festivitățile semicentenarului au durat 5 zile.

Tot eu am făcut demersuri și în 1971 pentru sărbătorirea centenarului. Am și o fotografie a celor care au fost acolo: Remus Doctor, dr. Octavian Lupu, un folclorist de la Academie al cărui nume îmi scapă, Dumitru Aninoiu, ambasadorul nostru la Viena, prof. Gh. Moisescu, Octavian Moșescu — președintele.

Am organizat împreună cu Moșescu și o expoziție pentru care am cercetat arhivele din țară și din Viena. (În timpul războiului al doilea mondial n-a mai existat „România Jună"; atunci, diferite procese-verbale și toate actele au intrat în arhivele de stat pe care le-am cercetat.) Au figurat în expoziție fotografiile lui Eminescu, fotocopii după cărțile ocazional apărute, în legătură originală, și articolele din presă despre „România Jună".

Î. — Ce importanță a avut pentru formația dumneavoastră perioada de studii la Viena?

R. — Eu *atunci* am început cu Eminescu. Blaga m-a introdus cu adevărat în Eminescu. L-am cunoscut pe Blaga în 1920, cînd a venit la Universitate. Am fost împreună acolo 4 ani. Un om excelent! Am cunoscut-o și pe soția lui, Cornelia.

Activînd în „România Jună", cu ocazia semicentenarului, am ținut o conferință în limba germană despre viața și poezia lui Eminescu, exemplificînd cu versuri în tălmăcirea mea.

Prima traducere din Eminescu am desăvîrșit-o, însă, sub îndrumarea lui Blaga, care mi-a stilizat textul. Era sonetul *Trecut-au anii*, în versiune maghiară și germană, apărut în revista *„Focul"* (*„Tűz"*) — săptămînal literar el emigrației maghiare —, numărul din 8 octombrie 1922.

Î. — Acesta a fost, deci, debutul dumneavoastră ca traducător. Dar debutul propriu-zis?

R. — Acesta-i mult mai vechi. Trebuie să mă întorc mult în urmă.

Fotografie de familie

Î. — Am să vă rog, atunci, s-o luați de la-nceput, încercînd să schițați o « fișă autobiografică ».

R. — M-am născut la Marghitița, în Banatul sîrbesc, care aparținea în acea vreme de Ungaria.

Tatăl meu era inginer și a lucrat atunci la dirijarea canalului Bega.

Mama a trăit pînă în 1920, cînd am revenit la Arad pentru ea. Se numea Ludmila Mollnar.

Copilăria mi-am petrecut-o la Ineu. Școala elementară am făcut-o în județul Arad. N-am fost un școlar bun decît în școala elementară. În gimnaziu nu-mi plăcea latina, pe care o am acum ca specialitate, eram bun la fizică și la matematică.

Liceul l-am urmat la Arad, la „Moise Nicoară", unde am avut la latină un profesor riguros, profesorul Pop, c-o barbă lungă... Învățam fiindcă avea trei fete, una mai frumoasă ca alta. N-am crezut niciodată, atunci, că prima mea ocupație va fi limba și literatura elină și latină.

La 14 ani, am fost trimis la liceul militar din Șopron, unde cu un an înainte venise Rebreanu. Eu mă ocupam cu arta plastică. Nici unul nu se ocupa cu literatura.

După trei ani, am ajuns la Academia „Ludovica" din Budapesta, unde Rebreanu era șeful promoției. Foarte sever, foarte disciplinat, impozant, reușea să păstreze o disciplină neforțată printre noi.

În 1905, într-o bună zi, s-a observat la școală că o revistă maghiară din Budapesta a publicat o nuvelă de Rebreanu și poezii de-ale mele. Un ofițer ne-a reclamat și am fost chemați la raport de către comandantul Academiei. Nu era permis să publici fără aprobare ceva care nu are legătură cu viața militară. Am căpătat 30 de zile de consemnare în cazarmă. Așa am aflat unul de altul că scriem și ne-am împrietenit. Devenisem deja colaboratori ai unor ziare ca: *„Săptămîna"* (*„A hét"*) și *„Cotidianul budapestan"* (*„Budapesti Napló"*) — ziar la care a lucrat Ady Endre.

Rebreanu a fost promovat în 18 august 1906 ca sublocotenent în regimentul 2 infanterie la Gyula, iar eu, în 1907, tot la 18 august, la cavalerie.

Din anii de « viață militară », rețin o conferință, organizată la Timișoara în septembrie 1909, unde au fost invitați de la revista *„Vest"* (*„Nyugat"*) — o revistă lunară renumită, ca *„Viața Românească"*. Tot în 1909, la Oradea, am fost primit în grupul poeților noi: „Mîine" („Holnap"), care era condus de Ady.

Pînă în 1910, am rămas în serviciul militar și am avut unele conflicte, fiindcă aveam preocupări literare progresiste și păstram legătura cu scrisul.

În 1910, am intrat în rezervă și am ajuns redactor-șef adjunct la *„Fujetly"*, un ziar arădean.

Legăturile cu Rebreanu nu mai erau așa strînse, viața ne depărtase, dar asta nu mă

împiedica să mă emoţionez de fiecare dată cînd îi întîlneam numele prin reviste. Abia prin 1923, mi-a scris Rebreanu. Păstrez scrisoarea. E scrisă în ungureşte.

Î. — **Ne permiteţi s-o reproducem?**

R. — Desigur. Să-ţi traduc textul.

« Dragă Franyó,

În grabă, deocamdată atît: îţi poţi închipui ce bucurie m-a cuprins cînd am auzit că Franyó nu numai că trăieşte, dar chiar e unul dintre cei mai buni tineri poeţi maghiari. Căci eu, ce să-i faci, mai bine de vreo 15 ani de-acum, n-am prea văzut carte ungurească, deşi cîndva mă prăpădeam după ea. Totuşi, pe ici pe colo, am mai dat, mai ales în cotidiane, de Franyó zoltán, dar, trebuie să mărturisesc, n-am putut crede că era vorba despre vechiul meu coleg de şcoală. Acum însă, am început să fiu curios şi să vreau să cunosc mai de aproape activitatea ta literară şi aştept să-mi trimiţi din lucrările tale. Trece cu vederea cît de prost scriu acum ungureşte şi crede-mă că ştiu să savurez şi azi încă, ca cititor, frumuseţile ungureşti...

Cu altă ocazie mai mult şi mai detaliat.

Cu vechile strîngeri de mînă colegiale,

Liviu REBREANU

15.II.23. Bucureşti.»

Î. — **Vorbiţi-mi despre anii de studii la Viena...**

R. — Filologia orientală am făcut-o la Viena: filologia sanscrită, chineză. Am fost nebun! În timpul studenţiei, am lucrat în redacţia emigranţilor. Seara lucram la gazetă, dimineaţa la 8 eram la Universitate.

Tot atunci, am început activitatea de traducător şi din alte literaturi. Am tradus poezie chineză în limba germană. Prin 1940—41, au apărut în revista „*Sinica*", de la Frankfurt am Mein, apoi în diferite reviste din străinătate.

Î. — **Ce v-a atras spre poezia orientală?**

R. — În primul rînd, nici în lumea literară germană şi nici în cea maghiară nu era pe atunci cunoscută poezia chineză şi cea arabă şi am hotărît să studiez limba ca să pot traduce din original. Nemţii nu aveau poeţi specialişti în tălmăciri de acest fel. Vedeţi, tot acest raft din bibliotecă e literatură chineză. Vreau să vă arăt un dicţionar al celor 6.400 de semne care sînt greu de folosit — cel mai bun dicţionar chino-german de Rüdenberg Werner, publicat la Hamburg în 1936. Ca să-l poţi utiliza, mai întîi trebuie cunoscute cele 216 radicale, fără de care nu se poate folosi nici dicţionarul. Şi aici am nişte cărţi rare. Iată, prima carte sanscrită tipărită în Europa — *Sakuntala*, text original, din 1842, scoasă la Bonn, la Editura „*Koenig*", de către Otto Boehtlingk; sau ediţia cea mai veche de *Poezii arabe*, editată de profesorul Rudolf Geiger (1908; Leipzig—New York).

Iată aici prima mea traducere din literatura franceză, din Baudelaire. Volumul a apărut în emigraţie, la Viena, în 1921, la „*Hellas Verlag*", text bilingv, plus cele şase poezii « condamnate ». Manuscrisul poeziei *Obsession* este facsimilat.

Să-ţi arăt acum o carte interesantă — *Viaţa aventuroasă* a lui Rudolf Abicht, cu poezii de arabi *hudaligi* (t duini din tribul hudaligilor). El a făcut traducerea doar în proză, a trimis-o lui Hommel cu dedicaţia: « 3 august 1887 » — însemnare ce coincide cu data naştei mele. Profesorul Hommel a lipit cîte o hîrtie albastră în dreptul fiecărei poezii ş din diferite biblioteci din Europa şi Orientul Apropiat, a copiat textul original cı mîna lui. Acesta este singurul exemplar al lucrării, n-a fost editat.

Apoi, Hommel l-a dat st dentului său Iosef Hell şi l-a rugat să facă pentru fiecare poet un index. Acesta, îna .te de a muri, l-a predat profesorului Geyer ca să-l pună

la punct. Cînd am fost studentul lui, Geyger m-a rugat pe mine s-o continui. Am făcut indexul pentru fiecare poezie. A rămas aici. Unde este editura care să tipărească această muncă uriașă, aici sau în lume? Pînă acum nu s-a găsit litera. Nici la Viena n-au putut s-o facă.

Î. — Cînd v-ați stabilit definitiv în țară?

R. — După Viena, am venit la Arad. Imediat ce am sosit, am organizat clubul „Union" (1924), cu gînduri de prietenie și colaborare româno-maghiară. Asta a fost intenția mea totdeauna: să fie o prietenie strînsă. Clubul a avut 2 președinți, între care și Al. T. Stamatiad. Ziarul *„Temesváry hirlap ("Informația Timișoarei")* a consemnat înființarea clubului. Cu această ocazie, au venit C. Mille, Cincinat Pavelescu. S-au ținut conferințe, am fost în comunele de prin împrejurimi cu diferite șezători literare. A fost o sărbătoare excelentă. Festivitățile s-au ținut în sala hotelului „Central" din Arad. A fost și Aristide Demetriad, care a interpretat în sala teatrului un fragment din *Vlaicu-Vodă.*

De atunci a început activitatea mea la Arad. În 1924, am inițiat prima revistă de cultură internațională — *„Genius"*, la care colaborau cu regularitate: Ady Endre, Nagy István. Doream să facem un orizont mondial. Și Al. Negură a fost colaboratorul meu.

Revista avea reproduceri de artă, *Revista revistelor* recenza permanent *„Gândirea"*, *„Viața Romînească"*, *„Adevărul literar"*, *„Revista vremii"*, *„Năzuința"*, *„Omul liber"*, în general toate revistele care aveau importanță. Am publicat în traducerea mea chiar poezii de Nichifor Crainic, cînd nu era fascist încă, apoi din Lucian Blaga, Ion Pillat, Philippide, Alfred Moșoiu. Am publicat și poezie arabă clasică, foarte multă.

Revista a apărut, pînă în 1926, lunar. Atunci m-am mutat la Timișoara, unde am fost chemat să tipăresc un cotidian progresist.

În 1931, a apărut *„Esti Lap" („Ziarul de șase ore")* — ziar prin care păstram legături cu partidul. Tirajul era de 5.000 de exemplare. O mare parte din publicațiile antifasciste au apărut în acest an. Am tipărit acest ziar între noiembrie 1931 și 16 decembrie 1940, ziua cînd a venit la Timișoara Romulus Dianu, reprezentant al cenzurii, și a suprimat ziarul. Legionarii l-au suspendat de trei ori. Romulus Dianu a spus că este un ziar subversiv, în legătură cu comuniștii. Trebuia aruncat zațul. Nu numai că nu s-a întîmplat asta, dar a apărut în 35.0000 de exemplare, și în sîmbăta următoare în 40.000 de exemplare. Optzeci de oameni au rămas atunci fără pîine. Peste două săptămîni am fost arestat; am fost oprit să public timp de șase săptămîni. Cînd am fost eliberat, am început să traduc masiv din Eminescu.

Atunci, am tradus pentru prima dată *Luceafărul*, care a apărut abia în 1946. Traducerea datează însă din 1940. Totodată, făceam traduceri din lirica elină, publicate apoi în *„Editura Academiei"* din Berlin.

Prima serie din traducerile mele din lirica românească a apărut în 1932, în volumul *Rumänische Dichter (Poeți români)*, din care am trimis 300 de exemplare la Congresul P. E. N. Clubului care a avut loc în acel an la Budapesta. Tot în 1932, a apărut și ediția a doua.

Î. — În vasta dumneavoastră bibliotecă, printre nenumăratele volume ale autorilor români, observ că multe dintre ele poartă dedicații. Cu care dintre scriitorii români ați avut relații mai strînse?

R. — Cele mai strînse legături, pînă la moartea lor, le-am avut cu Blaga și cu Voronca. În 1923, Blaga îmi trimitea volumul *Tulburarea apelor*, cu următoarea dedicație: « Doamnei și Domnului Franyó, stimă și simpatie, Lucian Blaga. »

Cu Arghezi am făcut cunoștință în 1926, la apariția *Cuvintelor potrivite*, și-l întîlneam apoi, cînd treceam prin București, la *„Bilete de papagal"*. În 1929, am primit un exemplar cu dedicație din ediția a treia a *Cuvintelor potrivite*. « Domnului Franyó Zoltán, cu omagiile literare ale autorului. T. Arghezi, 15 Ianuar 1929, București. »

LIVIU REBREANU
STRADA PRIMĂVEREI 19
BUCUREȘTI

Kedves Franyó,

Hamarjában csak ennyit: elképzelheted milyen öröm volt mikor hallottam hogy Franyo nemcsak él, de egyike a legjobb fiatal magyar poétáknak! Mert én bizony több mint 15 éve ~~nem~~ magyar könyvet nem igen láttam, ámbár valamikor rajongtam értük. Mégis itt-ott, különösen napi lapokban, rábukkantam Franyó Zoltánra de, meg kell vallanom, nem hittem hogy régi kedves iskolatársamról volna szó. Most azonban kiváncsi lettem és közelebbről is akarom ismerni irodalmi működésedet és elvárom hogy elküldöd nekem is könyveidet. Ne nézd milyen rosszul irok most magyarul és hidd el hogy képes vagyok még ma is élvezni, olvasásban, a magyar szépséget...

Más alkalommal többet és részletesebben.

Régi kollegiális üdvözletekkel

15. II. 23. Buc.

Liviu Rebreanu

Domnului Zoltan Franyo cu profunde sentimente de gratitudine pentru felul minunat în care mi-a tradus cele două poeme și cu devotată prietenie

Ilarie Voronca

7 Noemvrie 1932

PETRE SCHLEMIHL

Cu Voronca am fost în relații foarte apropiate pînă a plecat la Paris. Ne-am cunoscut la București, la „Caffé de la Paix“, și, după mulți ani, tot la București ne-am revăzut. Păstrez volumul *Petre Schlemihl* cu dedicația: « Domnului Zoltán Franyó, cu profunde sentimente de gratitudine pentru felul minunat în care mi-a tradus cele două poeme și cu devotată prietenie, Ilarie Voronca, 7 noembrie 1932. »

Am cunoscut majoritatea scriitorilor români. Îl cunoșteam bine pe Minulescu; a fost la mine la Timișoara, i-am tradus, de altfel, și o piesă. Cunoșteam și pe Camil Baltazar, pe Sașa Pană; cu Zaharia Stancu am făcut cunoștință încă din 1926: i-am tradus atunci trei poezii din *Poeme simple*; tot eu am tradus romanul său *Desculț* în limba germană, apărut la *„Aufbauf Verlag“*.

Î. — În prefața volumului de publicistică Bătălia condeiului, sugestiv intitulată: În chip de confesiune, **mărturiseați imperativul atitudinii responsabile față de evenimentul cotidian, politic și cultural, comandament mereu prezent în articolele dumneavoastră.**

Ați debutat în publicistică, iar primul dumneavoastră volum, Fratele dușman, **este tot o carte de atitudine, de mesaj antirăzboinic, consemnînd impresiile trăite de scriitorul combatant în primul război mondial. Cum priviți în activitatea dumneavoastră gazetăria: ca pe o activitate complementară celei de traducător sau ca pe o manifestare civică?**

R. — Întotdeauna am fost gazetar. La ziarul maghiar *„Independența“ („Szabadság“)* am colaborat cu publicistică la zi.

În 1910, la Budapesta, am fost redactor șef la *„Revista nouă“ („Ujrevu“)*. La *„Vocea poporului“ („Népszava“)* — cotidian al partidului social democrat — am publicat

poezie originală, nuvele şi articole contra lui Ştefan Tisza, prim-ministru reacţionar, care, în luna mai 1912, a aruncat cu forţa afară din parlament pe toţi deputaţii de stînga, şi consecinţa a fost că întreaga muncitorime a protestat în faţa parlamentului. Cînd poliţia i-a atacat pe muncitori, am protestat şi eu, scriind în revista *„Secolul XX“*, revistă de orientare socialistă condusă de Oscar Jászi.

Î. — Pregătiţi pentru editura „Bergland“ din Viena volumul al doilea al antologiei de poezie românească. Ce surprize plăcute v-a prilejuit în ultimul timp această muncă de echivalenţă o dimensiunilor liricii româneşti contemporane?

Doamnei şi Domnului Franyó stimă şi simpatie Lucian Blaga

R. — *Rumänische Lyrik* — volumul al II-lea, care va apărea în toamna acestui an la Viena, reuneşte numai poeţi contemporani. Chiar în primul volum erau cuprinse poezii de la Eminescu şi Macedonski pînă la Ion Alexandru şi Adrian Păunescu. Tot la *„Bergland Verlag“*, pregătesc un volum de versuri ale lui Zaharia Stancu, cu 50 de poezii alese din *Cîntec şoptit.*

În vederea antologiei, citesc mii de pagini, pînă la 3—4 dimineaţa, apoi sînt pus la grea încercare, pentru că vine momentul de cumpănă, cînd mi-e greu să aleg, mai cu seamă că nu vreau să fac vreo nedreptate, să neglijez pe cineva care ar merita să fie inclus în antologie.

Î. — Ce credeţi despre mişcarea lirică contemporană?

R. — Primesc toate revistele literare din ţară şi din Austria, Germania, Anglia. Ceea ce mă interesează, în special poezia o citesc cu regularitate.

Se publică foarte multă poezie şi nu văd deocamdată o selecţie riguroasă a poeţilor, sau sînt foarte mulţi poeţi care cred că versurile albe generează o poezie nouă. Ei cultivă îndeosebi *forma.* Au descoperit suprarealismul după 50 de ani şi cred că numai dictèul liric este poezie modernă, fără să-şi dea seama că nu există o coeziune internă, o logică poetică. Mulţi epigoni, şi nici un epigonism nu e valoare în literatură. Am observat că lirica americană, engleză, suedeză a revenit la forma clasică închisă, ca o reacţiune. Tineretul are dreptul la experiment, dar nu la experimente epigonice.

răvașe de la IORGA și ARGHEZI

AR PĂREA CIUDATĂ APROPIEREA ÎNTR-UN text evocativ a numelor lui Iorga și Arghezi, întrucît cei ce le-au purtat au dus război de idei « o viață », dacă ar fi să-l citez pe ultimul. S-au întîlnit însă în bună pace în biblioteca și pe masa mea de lucru.

Scrisul primului l-am deprins din *„Neamul romănesc pentru popor"*, foaie abonată de tatăl meu, și din *Istoria românilor*, dăruită mie, în 1911, de către librarul I. V. Ionescu, patronul librăriei „Viața românească" de pe Lăpușneanu.

Al doilea mi-a întins cuvîntul, cam în același timp, din paginile *„Vieții romînești"*, pe care le citeam pe furiș în podul școlii satului meu, colecția de reviste fiind a învățătorului din sat.

Scrisul arghezian m-a prins, ca de altfel și a primului, fără ciceroni și fără dascăli. Cuvîntul lui Tudor Arghezi mi-a mers repede la inimă, fapt care m-a determinat, mai tîrziu (1925), să fiu « unul din primii și puținii subscriitori » la prenotarea primelor cinci volume pe care intenționa să le publice desțelenitorul Mărțișorului. O spune el, la 12 septembrie 1927, în dedicația de pe exemplarul nr. 19 din prima ediție a *Cuvintelor potrivite*.

Prenotarea celor cinci cărți, anunțate întîi în penultimul număr din anul 1923 al *„Adevărului literar"*, printr-o « poștă a autorului », am făcut-o printr-un mandat poștal. La o săptămînă, am primit, în satul în care dăscăleam, o caldă și măgulitoare scrisoare, al cărei text îl port complet în memorie, deoarece autograful mi-a dispărut fără urme în timpul studenției.

În 1926, obligații de serviciu impunîndu-mi să țin o conferință despre Beethoven și neaflînd în Iași, pentru documentare, decît 2—3 daghereotipuri cu chipul uriașului de la Weimar, pe la anticarii Șaraga și Kupermann, mă aflam în pericol să nu mă pot ține de cuvîntul dat. Gîndindu-mă cum s-o scot la capăt, mi-am aruncat ochii pe reclamele unui cotidian din Capitală și am descoperit că la cinematograful „Capitol" (cel de atunci) se află pe afiș *„Viața lui Beethoven"*.

Cu primul tren am plecat la București. După o odihnă de cîteva ore la o cunoștință veche, m-am îndreptat spre cinematograf cumpărînd în drum *„Adevărul literar și artistic"*.

Deschizînd în pauză hebdomadarul, am citit editorialul, poate cea mai frumoasă pagină ce s-a scris, la noi, despre autorul *Missei solemnis*. Copleșit de emoție, mi-am zis: « Ce-ar fi ca, după film, să merg în Bulevard, la nr. 42, să-l văd pe făurar? »

De citit, îl citisem eu, mereu, dar de văzut la față, nici gînd pîn-atunci. Așa se face că înspre seara unui minunat 7 septembrie 1927, mînat de tinerețe și de ceva îndrăzneală, am sunat. Mi-a deschis însuși amfitrionul, întîmpinîndu-mă cu cuvintele: « Ce faci, meștere Sânzianu? » Cum nu mă văzuse niciodată și de la scrisoarea ce-i trimisesem trecuseră mai mult de doi ani, am întrebat de unde știe cine sînt, și mi-a răspuns: « M-am gîndit ieri și azi la dumneata!»

Explicația mi-a dat-o peste patruzeci de ani sub vișinii din Mărțișor, și poate că voi spune-o cu alt prilej. Cert este că de la acea dată, pînă în pragul trecerii sale în eternitate, nenumărate ne-au fost întîlnirile și îndelungi convorbirile, stîndu-i tot timpul, după puteri, alături.

Lui Nicolae Iorga i-am fost student și, săptămînal, timp de trei ani, i-am prezentat, în biroul de lucru din strada Bonaparte nr. 9, notițele, aproape stenografice, luate de mine la toate prelegerile pe care ni le ținea la Universitate. În felul acesta am putut să-l văd și plin de zîmbet, dar și întunecat, scăpărînd trăsnete și fulgere.

Iorga n-a bănuit niciodată că studentul ce-i aducea fără greș notițele de la cursuri îl frecventa, în aceeași măsură, pe autorul *„Biletelor de papagal"*

şi al *Tabletelor din ţara de Kuty*. De-ar fi ştiut, de bună seamă, asupra neofitului s-ar fi descărcat toate fulgerele Olimpului şi uşa nu i s-ar mai fi deschis niciodată.

Am stat, deci, între cei doi o bună bucată de timp, suficient pentru a le cunoaşte sentimentele pe care le nutreau unul faţă de celălalt în lupta cu armele cuvîntului, de multe ori necruţător.

Nu mă pot stăpîni să nu prezint o părere intimă a lui Tudor Arghezi despre Nicolae Iorga, pe care nu-l cruţa, deşi îi mărturisise în public recunoştinţa pentru gestul care a dus la eliberareia din Văcăreşti a colaboraţioniştilor cu ocupanţii germani din 1916—1918.

Lucrul la care mă refer este aprecierea pe care Tudor Arghezi o făcea cu privire la cărţile Profesorului, spunîndu-mi:

«Cărţile lui Iorga nu-s nişte simple şi, poate, bune dicţionare în care, pornind de la nişte indicii sau, sub voce, să cauţi o pagină pe care să găseşti sau nu dezlegarea unei probleme, după care să le aşezi la locul lor în raft.

Scrisul lui Iorga este altceva, nu e sec, nu-i rece... porneşte de la inimă, este un clocot vulcanic, este o flacără uriaşă care arde, încălzind, de la primul pînă la ultimul cuvînt. Numai agramaţii se pierd în notele simfoniei care este scrisul lui, greu de sens. Acest scris nu se reduce la subiect şi predicat... are ceva mai mult de spus..., şi trece dincolo de cuvînt... e numai al lui şi este inimitabil.»

Aşa gîndea, în intimitatea lui, Tudor Arghezi despre Nicolae Iorga.

*

Prezentăm mai jos cîteva din scrisele lui Nicolae Iorga, două din ele edificatoare pentru unele momente din mult zbuciumata viaţă a omului care a putut fi, pe bună dreptate, comparat cu o adevărată forţă a naturii.

Începem cu copia de pe o intervenţie adresată de Profesor cenzurii Corpului II Armată, indicînd despre ce anume va trata conferinţa *Spiritul clasic în evul mediu*, conferinţă pe care a ţinut-o în sala Fundaţiei, la 27 ianuarie 1934.

«*14 ianuarie 1934*
Pentru Cenzură[1]
Conferinţa despre Spiritul clasic în evul mediu va căuta să arate strînsa legătură care există între Nabuhodonosor, cultura mongolică, Juvenal, autorul cunoscutului vers:
„Difficile este retoria non scribere"
şi Virgiliu mergînd în infernul lui Dante, ca să găsească acolo pe marii vinovaţi de reclamă în formaţiunile politice care au precedat Societatea Naţiunilor.[2] »

[Rezoluţia Cenzurii Corpului II Armată]

«Pe viitor, D[omnu]l Profesor Iorga este scutit de a mai trimite manuscrisele conferinţelor la cenzură.

Gen. [Ionescu-Sanitaru]»

Scrisoarea ce urmează, dacă nu e cea din urmă, este, în tot cazul, printre ultimele pe care le-a scris cea mai prodigioasă pană din cîte au fost dăruite omenirii de acest pămînt al nostru românesc. Textul denotă jena financiară în care se afla ctitorul Aşezămintelor de la Vălenii de Munte. Aceste rînduri mai sînt mărturia unor serioase nelinişti sufleteşti întrucît, altfel, ar fi fost cu neputinţă ca în condiţii normale Profesorul Iorga să poată scrie: „*...îţi ofer a-ţi ceda ... cedarea...* " Dar să vorbească textul:

« 24 no[i]embrie 1940 / Domnule Carabaş, /Avînd grele nevoi ale tipografiei/ îţi ofer a-ţi ceda din depozitul mieu/ provizoriu în Soseaua Jianu 1, cedarea / unei mari părţi a publicaţiilor/ mele, pe un preţ ce-l vei fixa cu fiul/ mieu Valentin./ Te-ai putea înţelege şi cu/ d[omnul] librar Cioflec./Primeşte, te rog, salutările mele/ N. Iorga/ Plata ar trebui să fie anticipată. »

O altă scrisoare, aceasta adresată mie, poartă data de 12 iulie 1935.

« Domnule Sînzianu,/ Şi eu cred că ar fi de revenit / asupra recomandaţiei./ La venirea domnului director Ianculescu/ voiu vedea dacă şi ce

---

[1] Intervenţia s-a făcut la cererea „Societăţii studenţilor clasicişti", sub auspiciile căreia, printre alte manifestări cu caracter cultural, se numărau şi conferinţele publice ţinute de personalităţi proeminente ale culturii româneşti.

[2] Aluzia la polemica cu Nicolae Titulescu, din „*Neamul...*" şi *Memorii...*

e de făcut./ Ceva din lucrările d[umi]tale cunosc. Sunt bune./ Primește salutările mele./ N. Iorga.»

Aceste rînduri sînt răspunsul la o scrisoare trimisă de mine Profesorului, ca protest împotriva unei hotărîri a Consiliului profesoral al Facultății de filozofie și litere, cu privire la recomandările de noi membri pentru Școala română Fontenay aux Roses.

*

Din partea lui Tudor Arghezi, pe lîngă nenumăratele convorbiri avute în aproape jumătate de secol, am primit și unele scrisori, dar mai ales multe dedicații puse pe volumele de poezii și proză ce i-au apărut în timp.

Scrisoarea pe care o comunic este mărturia unor timpuri de război, pline de lipsuri și speranțe...

«Iubite Domnule Sânzianu,/ Ce frumoasă surpriză pulberea de ciucălăi de aur, pe care/ mi-ai trimis-o! Nu știu cum să-ți mulțumesc. Toată scena/ e adecuată, mălai, țăran cu căciulă și cojoc și limba fru-/moasă a simpaticului aducător. Numai mustățile i-ar fi/ stat mai bine neplivite./

Îi trimite și nevastă-mea Doamnei o țîră de vișinată din/ vremurile bune, fabricația gospodăriei. N-avem ce vă trimite altceva și/ ne pare rău./

Despre ceea ce vorbirăm rîndul trecut am luat informații la/ sursă. Nu s-a hotărît încă nimic pentru februarie nici/ pentru martie și nici nu s-a emis o concepție în această privință/ atît de complicată. Simple zvonuri și ipoteze./

Dă-mi voie să te îmbrățișez și sărută mîna cuconiței și din/ partea mea, asociat cu sentimentele bune ale Paraschivei./ Al Dumitale/ T. Arghezi. 8 februarie 1943.»

Închei cu următorul catren: autograf inedit de pe volumul nr. 1915 din ediția a III-a a *Versuri*-lor:

**«Să cărăm în tîrg de mînă,
Apa toată din fîntînă.
Cît izvorul e de mare
Intră-n două degetare[1].
1946/ T. Arghezi»**

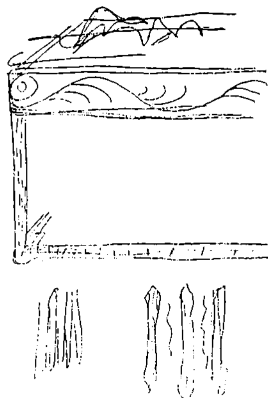
urmat de dedicația:

«De la Coarnele Caprei la/ București cu sarica și dăsaga-n spinare/ și de la Jiu la Dîmbovița, doi țărani, Mihai Sânzianu și/ Tudor Arghezi./ 16 februar 1927./ Mărțișor».

Mihai SÎNZIANU

[1] Aluzie la colaborarea cu cele 20 desene (peniță și acuarelă) ale Mitzurei Arghezi, distribuite în volum (pe text 22 și 4 h.t.).

CRONICA EDIȚIILOR

CONVERSAȚIUNI EPISTOLARE *

NOI, OAMENII ACESTUI VEAC AL ÎNSTRĂINĂRII și suspiciunilor, am pierdut gustul « conversațiunii epistolare », regăsit cu uimire sau nostalgie ca o componentă indisolubilă a marilor personalități din cultura trecutului românesc. Trei epistolieri pasionați, restituiți în prestigioasa serie Studii și documente literare *a editurii* „Minerva" *pe parcursul unui singur an, ne dezvăluie destinele paralele, implicațiile de frescă social-politică, prospecțiunea psihologică și desenul fin de stampă al unor biografii exemplare. Doi dintre ei, Heliade Rădulescu și G. Barit, ilustrează unul și același moment revoluționar și literar, fiind ei înșiși protagoniștii, nu o dată controversați, ai dramaticelor evenimente de la 1848, ctitori în felul lor, fiecare în provincia sa, ai unor trasee de cultură modernă cu bogate repercusiuni în gîndirea și creația românească. Legați totodată de sentimentul unei stime amicale, aplicați la ideea unei colaborări, cunoscînd patima ziaristicii și risipirea în diverse direcții a energiilor, așa cum tensiunea istorică a vremii le-o cerea, ei ar fi dorit să statornicească un dialog epistolar menit notorietății,* scrisoarea *fiind în ultimă instanță un schimb de opinii și stimulul « polemeic » deliberat: « vom începe o astfel de încuviințată și vrednică de cugetele noastre polemică », îi propunea Heliade lui G. Barit în 1839; « corespondența noastră va putea fi model de cum s-ar putea face o polemică, fără supărarea nimului și în folosul obștii și însuși a autorilor critici și criticați ». Ceva din substanța intelectuală a unor atari intenții se regăsește și în antrenantele epistole ale lui Dobrogeanu-Gherea către marele Caragiale ori adresate unui spirit atît de opus în meditația estetică, ginerelui său Paul Zarifopol. Căci, dincolo de tranșante diferențieri (nu numai temporale, firește) care disting în optica noastră portretele celor trei literați, o trăsătură măcar tot îi unește: marele lor respect pentru idee și, implicit, pentru ideile altuia (de unde dezbaterea loială, francă, condensată în argumentații și totdeauna pasionată, aprinsă); apoi, apetitul colocvial, izvorît dintr-un sentiment foarte viu de sociabilitate, de nevoie continuă a descărcării confesive, de justificare a ideilor și actelor, nu la modul egotist, ci în forul amicilor de concepție, între care ei își caută interlocutorul cel mai dispus să-i aprobe și să-i înțeleagă. Asemenea apropieri rezistă dincolo de tranșante deosebiri temperamentale: Heliade e agitat anxios, versatil, bănuitor, rînd pe rînd entuziast și depresiv; Barit (așa cum portretul său psihologic se reconstituie, indirect, din materia corespondenților săi apropiați) e ponderat, reticent, cenzurat în emoții, plin de rezervă ardelenească, stîrnind confidența celorlalți prin calcul și tăcere diplomatică; Gherea e, dimpotrivă, bavard, sentimental, prevenitor, gata de gesturi mari, niciodată deconcertat, păstrîndu-și umorul în cele mai dificile situații. În fond, mai mult decît scrierile lor, personalitatea acestor*

---

* Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ediție îngrijită, texte alese, glosar, indice de George Potra, Nicolae Simache și George A. Potra. Editura „*Minerva*", 1972, 677 p.; *George Barit și contemporanii săi*, vol. I. Corespondența primită de la Aron Florian, August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu, ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș și Titus Moraru. Editura „*Minerva*", 1973, 479 p.; C. Dobrogeanu-Gherea, *Corespondență*. Ediție, studiu introductiv și note de Ion Ardeleanu și Nicolae Sorin. Editura „*Minerva*", 1972, 362 p.

scriitori se desface plină de o tulburătoare realitate din dialogul tihnit, turbulent sau crispat, al ocurențelor celor mai diverse, din care un puls vital nu încetează să bată, cu o neliniștită precizie. « Romanul » vieții fiecăruia se proiectează, astfel, pe fundalul Timpului căruia i-au fost prizonieri.

Un « roman » pasionant sînt scrisorile lui Heliade Rădulescu adresate lui G. Bariț, C. Negruzzi, C. D. Aricescu, I. Ghica, Gh. Magheru, Christian Tell, Gr. Pleșoianu, I. D. Negulici, emigranților de la Brussa ș. a. În majoritatea lor, depozițiile lui răstoarnă sau corectează imaginea unilaterală, transmisă prin prejudecată și hrănită prin animozitățile generației sale, despre omul cu mantie albă. Nu se poate nega patetismul său, dincolo de poză și emfază, o bună doză de sinceritate în explicațiile raporturilor complicate cu ceilalți tovarăși de idei, întotdeauna colorate temperamental, și unde « partea de vină » nu-i revine numai lui Heliade. Neînțelegerile îl demoralizează, gesturile îi sînt răstălmăcite, oricît de « filosof », omul se pomenește « desconsiderat » și se simte « rănit », încît intrigile țesute în juru-i îl fac « să piardă și singura mîngîiere a scrisului ». Exilul este pentru Heliade o suferință (« Cum aș dori să scap o dată din Paris. Mi s-a acrit de străinătate »), iar contactul cu societatea franceză — mult idealizată în imaginația tuturor românilor — o cumplită decepție : « cum îmi închipuiam pe francezi pînă să nu-i vedem » devine un leit-motiv de meditație distilată în paginile Impresiilor unui proscris, la care tocmai lucrează. Micul op devine expresia secretă a unei staze biliare, eliberată prin sarcasm : « Cîte îmi scrii despre greci și-au aflat locul în Impresiile unui proscris. Cred că ți-am brodit cugetul și îți va plăcea », îl anunță pe Tell. Calitatea majoră ce-și revendică ar fi luciditatea : « în chestiunile grave, ca și la morburile amenințătoare de viață, cea dintîi calitate ce se cere de la patrioți și de la medici este diagnosi ». Atacurile le respinge superior : « pentru că muncesc și nu mă preumblu » ; reacțiile lui nu sînt dictate de conjunctură : « nu sunt om de tarafuri a lăuda pe cei ce mă laudă, a denigra pe cei ce mă contrarie și a fi indiferent către cei indiferenți către persoana mea ». Idealul stă în unirea forțelor, peste inimiciții și răfuieli personale : « să fim bărbați înainte de toate. Totdeauna asta ți-am zis. Să lăsăm toate dar și să ne dăm mîna pentru un bine ». Cînd însă își propune să rememoreze evenimentele de la 1848, el nu poate face abstracție de rolul fiecărui participant văzut ca un « personaj » angrenat într-o acțiune istorică : « Istoria, frate, e ca și un tablou istoric. Poți depinge un tablou istoric fără personaje ? Poți face o dramă fără actori ? » Un interesant « roman al romanului » se constituie, astfel, din lămuririle cu privire la scrierea Memoriilor asupra istoriei regenerației, unde implicațiile documentului și o adevărată teorie asupra ficțiunii în narațiunea istorică ne propun imaginea unui Heliade extrem de modern, foarte aproape de « autenticitatea » camilpetresciană. Raportul dintre istorie și conștiința fiecărui erou în parte e condiționat de respectul adevărului (« mă mărginesc a spune fapte și documente »), dar cunoașterea rămîne subiectivă : « Nu că doară memoriurile unui om pot să facă o istorie, pentru că fiecare din noi are memoriurile sale, ce singur le cunoaște și pe care nu le-a comunicat. Eu nu poci comunica decît numai pe ale mele». Sau, și mai explicit : « Eu nu spun decît cele ce am văzut». Istoria poate să rezulte din confruntarea memoriilor diverse, exprimate cu liminară sinceritate («Scriind mai mulți memorialele lor, se va face materie de istorie ») ; expresia particulară nu poate pretinde accesul la sinteza obiectivă : « Eu iară nu scriu la istorie, scriu memoriale[le] mele, și nu pot [a] mă încărca cu ale altuia, cum poci să știu eu din București cele ce s-a fost [făcut] în Craiova, sau Giurgiu, în Focșani ? » Neputînd fi onest (în sens camilpetrescian) decît în cadrele narațiunii la persoana întîia, Heliade își asumă aici drepturile unei totale confesiuni, pledoarii, justificări — așa cum fiecare memorialist, la rîndul său, poate uza de aceleași prerogative. « Să scrie dar fiecare pentru sine, a se apăra, a se înălța mai sus, a se face cunoscut, interesant, să nu spuie minciuni. Minciuni nu am spus, și din adevăruri am lăsat multe. Unde vorbesc de Eliade, este că nevoia mă face să pui pe actor în scenă. Acum mă căiesc că n-am spus toate. Stare cîtă am avut-o s-a dus ca pulberea. Să-mi las și numele în batjocură Rosetiștilor și Sarsaililor, tuturor invidioșilor și nemiruiților și nedușilor la biserică. Rău am făcut de am lăsat. Cine scrie, să scrie, să nu ascunză istoria, să nu o prade, să nu o fure.»

Bogatul capitol al corespondenței matrimoniale constituie un alt « roman în roman », în spiritul celebrei Physiologie du mariage foarte apreciată în epocă, a cărei tălmăcire Heliade însuși o încercase. Savoarea scrisorilor stă în stilul rînd pe rînd oral, frust, trivial sau alterat de artificiozitatea literaturii la modă. Singure epistolele Mariei Rădulescu amintesc umorul involuntar al

Amintirilor colonelului Lăcusteanu, *document psihologic şi de epocă (dar şi lingvistic) de prim ordin. Insinuant, posedat, ceremonios, capabil de disimulări şi badinaj, stilul lui Heliade construieşte adesea arhitecturi baroce care învăluie verbul crud în decoraţii savante, potenţînd efectul final usturător în tradiţia marii oratorii ecleziastice: « Nu matroana, ci curtezana desfruntată ce-şi speculă tinereţele, nu femeia virtuoasă, ci* dama, *ce şi-a amăgit soţul, zice păcătoasei, pe care societatea a dezmoştenit-o, ş-a respins-o pînă întru a-şi sacrifica sufletul, ca să poată afla o pîine neagră spre a-şi nutri corpul, nu o martiră Ecaterina, ci o Erodiadă ar zice Magdalinei* curvă ».

•

Cu totul impresionantă e corespondenţa lui G. Bariţ cu numeroşi contemporani (aproximativ 11.000 scrisori risipite în diverse arhive), din care istoricul literar I. Pervain, împreună cu un colectiv de tineri colaboratori, dă o primă selecţie. Ideea unui « corpus » al arhivei epistolare Bariţ se află de mulţi ani în dezbaterea colectivului de istorie literară condus de I. Pervain, profesorul fiind cel mai iniţiat în complicatele culise ale relaţiilor culturale, ziaristice, politice a căror expresie pitorească şi de o concreteţe ades derutantă sînt schimburile de scrisori cu mentorul „Gazetei Transilvaniei". *Editarea unui atare « corpus » întrecea simţitor puterile unui singur om, ceea ce l-a şi îndemnat pe profesorul clujean să-şi alieze cîţiva foşti studenţi, iniţiaţi de domnia-sa în multiplele probleme ridicate de editarea probă a textelor, evitîndu-se erorile unor predecesori (pomeniţi în menţiunea* Cuvîntului înainte *la p. V). Contribuţia fiecărui membru al colectivului volumului I rezultă cu claritate din* Cuprins. *Prefaţa, contrasemnată cordial, îşi menţine concizia stilistică şi formele familiare de expresie ce caracterizează scrisul lui I. Pervain, aşa cum îl cunoaştem din multe lucrări anterioare. Acest cel mai erudit specialist în problemele culturii transilvane din secolele XVIII şi XIX dorea, prin editarea tezaurului de documente Bariţ, să deschidă o mare serie arhivistică în stare să defrişeze terenul sintezei culturale ce aşteptăm de la domnia-sa. Pe linia mai vechilor deschideri iniţiate de G. Bogdan-Duică şi Ion Breazu, care fuseseră şi ei ispitiţi de personalitatea lui Bariţ, istoricul literar clujean era în măsură, fără nici o mezalianţă, să ne ofere — cum de altfel a şi izbutit, căci toată lucrarea îi poartă amprenta unică şi recognoscibilă, — o operă necesară şi de mare seriozitate ştiinţifică. Volumul prim cuprinde scrisori trimise lui Bariţ de către Aron Florian (introducere, text îngrijit şi note de Iosif Pervain), August Treboniu Laurian (introducere, text îngrijit şi note de I. Chindriş), Ioan Maiorescu (introducere, text îngrijit şi note de Titus Moraru). Au mai contribuit la « gospodăria » ediţiei: Ana Ciurdariu, consultantă pentru limba germană, Carol Engel, consultant pentru limbile maghiară şi latină, Virginia Negru (fotograf). Foarte interesante sînt scrisorile lui Ioan Maiorescu, semnificative în dublu sens, atît pentru înţelegerea unui climat contemporan (ale cărui coordonate sînt evidenţiate cu incisive observaţii), cît şi pentru rezistenţa ideilor cărturarului craiovean în opera fiului său, Titu Maiorescu. O « lectură paralelă » a celor doi, cu numeroase interpretări, aprehensiuni, intoleranţe, animozităţi transmise fiului ne-ar oferi interesante sugestii. Paradoxal, ardelenismul riguros al părintelui, afişat ca un blazon de superioritate morală, prin prisma căruia sînt filtrate moravurile ciscarpatine, se va metamorfoza într-o rezervă anti-ardelenească în concepţia fiului. Rigorismul acestuia va fi fost totuşi hrănit din familie, faţă de tabloul social-politic şi cel cultural despre care Ioan Maiorescu îi relata cu stupoare sau cu îndîrjire amicului său de la Braşov. « Pe supt ascuns se rod şi se mănîncă unii pe alţii »; « Toate merg la o spoitură pe dinafară »; « Tac* luxul *cel mistuitor, tac* vicleniile *ş. c. l. »; « Apucăm lucrurile de* vîrf, *neîngrijind de rădăcină. Adevărat, organizaţia* din afară, *formalităţile — este mai bună decît în şcoalele Austriei dar cea dinăuntru nu este aşa »; « Sfaturile noastre nu se ascultă. A te scula asupra tuturor acestora atît va să zică, cît a-ţi aprinde paie în cap »; « Ca să te încredinţezi tu de lipsa solidităţii la noi, ascultă ce am aflat ieri de la directorul. I-am zis că de ce nu punem o catedră de filozofie, cel puţin de logică şi de moral, precum şi de dreptul naturei. Asta, am zis, ar fi mai bună decît catedra de literatura franţozească, pentru care s-a adus acum un profesor, cu 300 galbini împăr[ăteşti] pe an. Mi-a zis: „Filozofia, au şi numai logica şi dreptul naturei, nu ne sînt de trebuinţă.* Aceste sînt nimicuri, *lumea se bate acum după pozitiv" !! Sînt chiar cuvintele lui. Îţi mărturisesc că am rămas încremenit şi mi-am astupat gura. Socoteşte acum! Ce folos că se sileşte, dacă nu ştie ce să facă »; « Noi n-avem publicitate decît ciomagul. Care nu se sfieşte a da cu bolovan e învingător, înţeleptul trebuie să se tragă după uşe ». Etc. etc. Diagram*

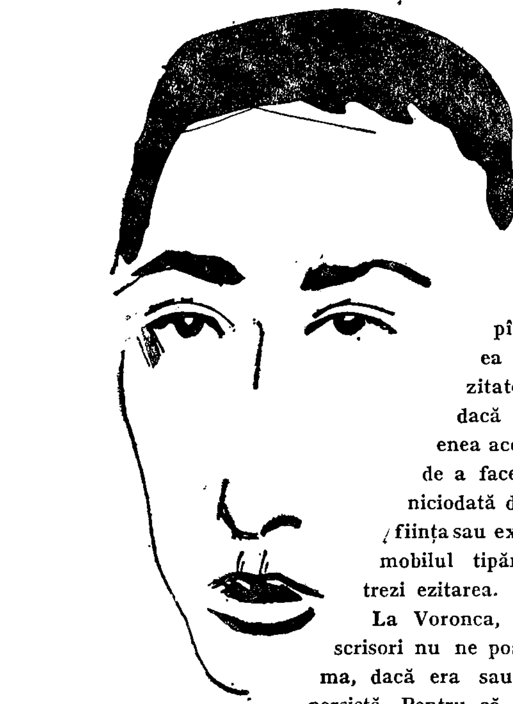
constatărilor lui Ioan Maiorescu poate fi astfel urmărită descendent, în distilarea ei abstractă din teoria « formelor fără fond », iar expresia lor frustă, aproape țărănească în mimarea uimirii prevestește (ca în ultimele notații citate) verbul arghezian din Hore. *Observatorul este avid, bine informat, insinuant (« Eu cunosc pe oamenii cei de aici pînă în măruntaiele lor »), aparențele nu-l pot induce în eroare: « îmi place a cerceta lucrul mai la rădăcină și a privi în viitor, nu mă va înșela forma din afară niciodată »; scrisorile lui sînt « tainice », concepute ca adevărate rapoarte destinate posterității, cu convingerea producerii unui* document: *« Aceste scrisori ale mele să nu le pierzi; ce știi, or fi bune pentru urmașii noștri, să-și deslușească multe încurcături din țara asta, măcar că vezi că cu mă grăbesc totdeauna și mai cu seamă acum, scriind ce-m[i] vine mai în grabă în cap. Fii însă încredințat că-ți scriu adevăruri curate ». Fibra aceasta de austeritate patriarhală, înspăimîntată de aspectele derutante ale unei societăți în plin impact al civilizației capitaliste se va păstra, intactă, în profilul intelectual al lui Titu Maiorescu însuși.*

*

Mai mult. O neașteptată înrudire a viziunii ne întîmpină peste multe decenii în corespondența lui Dobrogeanu-Gherea. În special scrisoarea din 1902 adresată fiicei sale Ștefania și soțului acesteia, Paul Zarifopol, adevărat testament spiritual, cu trecerea în revistă a unei vieți trăită în tensiunea unor « tours de force » e revelatoare. Scrisă probabil sub impresia nestinsă a decapitării mișcării socialiste prin « trădarea generoșilor », rememorarea biografică se vrea o justificare și un pro domo *al unei lupte asumate pînă la capăt, în anii bătrîneții chiar, cînd criticul e conștient că « împreună cu pierderea puterii de a face niște strașnice coup de force nu pierzi și discernămîntul pentru ele. Dimpotrivă ». A ieși însă în arenă, singur împotriva tuturor, îi pare în cele din urmă un adevărat « salto mortale », analizat în componența ridicolului său tragic: «Pentru că a spune adevărul, tot adevărul e periculos în orice țară, dar la noi în țară unde nu se știe acuma așa ceva, e extraordinar de periculos, împotriva unui astfel de temerar s-ar răscula toate puterile întunericului țării noastre pentru a-l distruge ». Cine să-și asume un asemenea risc? « După dispariția grupei socialiste, nu văd absolut pe nimeni care ar fi avut și destul talent și destul devotament pentru o idee abstractă, și destulă iubire de adevăr și mai ales destulă abnegație, curaj și jertfire de sine. Generația trecută a dispărut, alții nu se ridică ». Gherea simte răspunderea ce apasă pe umerii lui, răspundere* morală *în primul rînd, ca unul ce trecuse prin multe, dar condiția lui punea piedici, analizate lucid, în calea asumării unei noi bătălii, pe cont propriu. Temperament de franc-tiror, el rămîne torturat de conștiința* necesității, *neputincios în a o traduce în practică. Asemenea unei otrăviri, luciditatea croului (din nou raportabil la galeria camilpetresciană!) se transformă într-o « boală grea »,* a cuvîntului nespus, *care-l pune într-o « situație falșă » în fața istoriei, a propriei lui conștiințe, revoltată de « o conspirație generală a falsificării adevărului » și mitridatizată prin resemnare. « Rămîne deci... resemnare », conchide cu auto-stupoare criticul, dezarmînd cu speranța că « poate în viitor, poate mai tîrziu, se va găsi o grupare mai mare de oameni apți și hotărîți să facă ceea ce cred că ar trebui făcut și pe lîngă care să mă alătur și eu. Mai tîrziu da, poate, da' să nu fie prea tîrziu — pentru mine, cel puțin ». Asemenea mărturii, înrudite cu ciclul « scrisorilor de taină » adresate lui Bariț de corespondenții săi, apropiate prin strigătul neputincios al lucidității dezarmate (fiindcă este singură) din apelurile lui Heliade către emigrația de la 1848 — constituie liantul ideologic al unui formidabil « roman » de epocă, zguduitor fiindcă este absolut real și fiindcă angajează destinul unei întregi spiritualități. Morala personajelor familiare romanelor românești interbelice își trage seva din exemplaritatea acestor destine istorice. Cît privește corespondența familială a lui Gherea, despre care am mai avut prilejul să refer (vezi* Colaje, *capitolul* Gherea intim*), ea constituie încă o dată spovedania mișcătoare a unui sentimental.* Sentimental *era și Heliade, ale cărui scrisori către soție sînt comedia conjugală de esență caragialiană; epistolele lui Gherea* ad uxorem *sînt însă o delicată cantată a fericirii casnice prin nimic contrariată.*

Mircea ZACIU

Ilarie Voronca popularizator al literaturii românești

Ilarie Voronca — desen de Sonya Delaunay.

ILARIE VORONCA — printre puținii scriitori, de altfel, — ne-a făcut întotdeauna impresia că față de el memorialistica trebuie să fie prudentă pînă la extrem, că setea de inedit, în cazul său, trebuie să se atenueze. De ce? Rareori ne întrebăm pînă unde poate merge—fie ea și profesională — «curiozitatea științifică». Dar, chiar dacă există îndeobște o asemenea acoperire (și de obicei există) de a face lumină pe un teritoriu, niciodată definitiv cucerit, cum este ființa sau existența creatorului, tocmai mobilul tipăririi documentului poate trezi ezitarea.

La Voronca, tocmai publicarea unei scrisori nu ne poate lăsa nepăsători. Dilema, dacă era sau nu preferabilă tăcerea, persistă. Pentru că o scrisoare de-a lui, dincolo de faptul că angajează o corelație strictă, îl angajează primordial pe el. Noblețea umană pe care o respiră opera sa își află și aici întregul suport psihologic. Și-atunci gestul de interpretare nu poate să nu se debaraseze de canoane; nu-l poate ignora pe creatorul însuși...

Cu două scrisori semnate: Voronca — adresate la interval de șapte ani[1] lui Ion Pillat — ne situăm în cel mai propriu univers al său, unde granița biografie-operă se estompează, efortul de delimitare nemaiavînd nici o valoare.

Din primul moment, scrisorile pot fi privite ca o confirmare a apropierii de virtuțile imagismului pillatian (pe care l-a relevat, întîiul, Perpessicius). Cel puțin una dintre scrisori exprimă din partea autorului ei descoperirea unei comuniuni de sensibilitate: «...oricît de mult aș fi iubit poemele Dumitale, n-aș fi putut totuși bănui altitudinea și poezia nealterată, de care întreaga d-tale făptură e învăluită».

Stîrnit de un neobișnuit gest de umanitate, răspunsul său epistolar devine un prilej de revărsare a unui nestăvilit elan de dragoste față de om — în persoana unui confrate. Indiferent care a fost binele pe care Pillat i l-a putut face, la ce ar folosi iscoditoarea noastră curiozitate, de a-l concretiza, de vreme ce gestul în sine a avut atîta valoare încît să se fi convertit într-un elogiu al prieteniei. Scrisoarea — cel mai apt gen al comunicării — se dovedește în acest caz improprie... prin inevitabilul coeficient de «superficial» și «literar» pe care-l implică. Cuvîntul i se pare incapabil să exprime imensa «bucurie umană» în momentul în care întîlnește ceea ce toată viața a căutat în om — poezia. Pentru că poezia, o spune doar într-o paranteză: «Poezia, care e o atingere de stele, e altceva decît literatura ». Literatura, cu toată zbaterea creatorului de a o despovăra de artificii (și el a fost unul dintre aceștia), rămîne, cu alte cuvînte, tributară comunicării.

Nu e, de altfel, prima oară cînd mesajele sale epistolare lasă să transpară spaima incomunicabilității. Scriindu-i în tinerețe unui prieten într-un moment de supărare — picat catastrofal în exis-

---

[1] Referința rămîne în exclusivitate valabilă pentru scrisorile aflate în colecția M. L. R.

tența sa — cuvintele urmînd să hotărască destinul prieteniei lor se dovedesc ambigui: « ... să-ți povestesc cum mă înseninau cuvintele d[umi]tale blajine — păsări pe care le închideam blînd în suflet » — pentru că tot ele, cuvintele, ar putea lipsi: « Florile cîmpului sau păsările cerurilor nu rostesc niciodată cuvinte de întunerec... »[2].

Un exeget al său — Denys-Paul Bouloc — face în acest sens o remarcă definitorie: « Par son oeuvre, il s'est livré à une tentative de communication avec tous... »[3] Ca atare, lui însuși, cît și lui Decaunes, opera lui Voronca le-a sugerat succesiv studiile: L'ami des Hommes[4] și, respectiv, Ilarie Voronca ou les Amis des Hommes[5].

Deplina corespondență între « proza » unei scrisori și universul operei voronciene nu trebuie expres căutată. Întreaga existență a poetului s-a consumat pe un drum, în întîmpinarea omului. Omul este temă, dacă se poate spune că lirica uzează de așa ceva, este crezul, mesajul, universul poeziei sale. Cîteva titluri ale poemelor sale din variatele cicluri sînt, altminteri, revelatorii: Poeme printre oameni, Bucuria e pentru om, Unde sînt oamenii, Casele și oamenii, Mama mea umanitatea. Primind — prin bunătatea unui prieten — confirmarea unui crez vechi al său, îl face să mărturisească entuziast că tipul de bunătate al prietenului său « răscumpără oricîtă răutate omenească ». « Acea bunătate pe care am încercat să o cînt în La joie este pour l'homme. »

Dacă mai toți comentatorii lui Voronca au fost tentați să analizeze, fiecare din unghiul său, alcătuirea temperamentală a poetului, prietenii săi au lăsat mărturii nu mai puțin definitorii. Astfel, Tristan Tzara remarca: « Exaltarea de care a fost însuflețit, ce spun, care era însăși structura personalității sale, făcea să confunde într-o unică înțelegere lumea visurilor sale, a acelora pe care el le întruchipa. În plină conștiință a acestei fuziuni magice și suprem umane, ca odinioară pentru Maiacovski, pentru el asemenea barca dragostei s-a sfărîmat contra vieții curente »[6].

De aceea — poate — o prietenie, pe care el o crede mare, poate fi o oază într-o viață de neostenite căutări. În anumite împrejurări chiar, poetului îi dă dreptul să spere: « ... o comprehensiune și o afecțiune ca ale Dumitale mai pot salva omenirea din dezmățul în care se zbate ».

Constandina BREZU

[2] Scrisoare către Camil Baltazar, 10 februarie 1923.

[3] *Ilarie Voronca* par Denys-Paul Bouloc. *Poèmes inedits*. Col. Visages de ce temps. Ed. „*Subervie*", 1961.

[4] Denys-Paul Bouloc, *L'Ami des Hommes* (*Rimes et Raison*, 1946); *Ilarie Voronca l'Ami des Hommes* (Imigration No. 1).

[5] Luc Decaunes, *Ilarie Voronca ou l'Ami des Hommes* (*Cahiers France — Roumanie*, 1948).

[6] Ilarie Voronca, *Poèmes choisis*, avec une introduction de Tristan Tzara (1956), Ed. „*Seghers*", 1967.

[I]

Ilarie Voronca

București 26—I—1930

Iubite Domnule Pillat[7],

Dacă știu pe de o parte magia pe care o desfășoară uneori cuvintele, putința de evocare închisă în ele, știu de asemeni și slăbiciunea și artificialul lor. De aceea îmi pare rău că nu mă voi sluji decît de cuvinte pentru a-ți mărturisi emoția de adevărată artă și bucuria umană pe care prezența și puritatea D[umi]tale mi le-au dăruit. Iartă-mă: orice ți-aș scrie ar fi stîngaci, superficial, literar. Și ceea ce aș voi să-ți dezvălui astăzi în mine e un clocot de viață (poate de suferință) neacceptînd nici o formulă literară. (Poezia, care e o atingere de stele, e altceva decît literatura.) Cum să nu falsific ceea ce vreau să-ți spun? Iată: am cunoscut într-atît de aproape invidia, răutatea, micimea oamenilor, încît oricît de mult aș fi iubit poemele D[umi]tale, n-aș fi putut totuși bănui altitudinea și poezia nealterată, de care întreaga D[umi]tale făptură e învăluită. Firește, numai înțelegerea și dragostea cu care răsfoiești o carte de cîntece, numai

[7] Scrisoarea din 26 ianuarie 1930 ar fi prima care marchează începutul prieteniei Voronca — Pillat. Deși cei doi poeți făceau parte din grupări de orientare artistică diferită, faptul nu era o piedică a prețuirii lor reciproce. Voronca — ne-o dovedesc scrisorile — îl apreciază pe Pillat-poetul, cum îl apreciase — de altfel — pe un Perpessicius (căreia îi închinase în *A doua lumină* un gînd de stimă), pe un Rilke și alții. Apropierea de Pillat putea să fie motivată și de intrarea lui Voronca în S. S. R. (februarie 1932), fapt care avea să cîntărească în « ruptura » de gruparea de la „*Unu*".

Ilarie Voronca şi Victor Brauner.
Dedicaţie către Ion Vinea.

Poetului Ion Vinea
cu vechile sentimente de
admirație și dragoste
Ilarie Voronca

PATMOS
ŞI ALTE ŞASE POEME

sensibilitatea suavă din oricare vers al D[umi]tale, te izolează şi te situează îndeajuns deasupra unei realităţi mărunte. Dar a trebuit să fac cunoştinţă şi cu bunăvoinţa şi atenţia D[umi]tale, cu entuziasmul şi spontaneitatea de adevărat poet, cu tinereţea şi lipsa de îngîmfare din glasul şi gestul D[umi]tale pentru ca bucuria şi elanul meu să atingă o nebănuită intensitate. Indiferent de reuşita sau nereuşita ostenelii D[umi]tale de a găsi o posibilitate de muncă pentru mine şi pentru soţia mea, recunoştinţa mea îţi era definitiv cîştigată în faţa miracolului prieteniei D[umi]tale. Pînă la întîlnirea cu D[umnea]ta, n-am găsit nici în cei mai apropiaţi prieteni o asemenea puritate şi înţelegere. Şi doar, înainte de acestea nu ne vorbisem decît foarte puţin. Cum să fac să înţelegi? (tot cu cuvinte). Sînt emoţionat de a fi găsit într-un om — un adevărat poet e aşadar mai mult decît un om? — o asemenea capacitate de pătrundere şi de prietenie, după ce atîţia oameni, înaintea lui, mi-o negaseră.

Pentru această emoţiune, pentru acest refugiu în speranţa că nu toţi oamenii sunt încătuşaţi în lanţul unui terestru egoism, pentru întreg exemplul de puritate pe care sensibilitatea D[umi]tale mi-l propune dinainte, dă-mi voie să-ţi mulţumesc,

din toată inima şi să-ţi rămîn
mereu recunoscător,
cu cea mai aleasă prietenie

Ilarie VORONCA

[II]

Paris 1 Ianuarie 1937 (seara)

Mult iubitul şi marele meu Prieten,

Cît de mult mă emoţionează scrisoarea Dumitale. Iartă-mă dacă nu-mi pot stăpîni bătaia inimii şi dacă las frîu liber cuvintelor fierbinţi care dau năvală ca nişte mînji înspumaţi spre Dumneata. Ţi-am mai spus că bunătatea şi generozitatea Dumitale răscumpără oricîtă răutate omenească mi-ar mai fi dat să întîlnesc. Cred că numai o comprehensiune şi o afecţiune ca ale Dumitale pot salva omenirea din desmăţul în care se zbate. Acea bunătate dintr-o lume invizibilă (poate a îngerilor din *Elegiile*

lui Rilke) pe care am încercat să o cînt în *La joie est pour l'homme*. Crede-mă: prin odaia Dumitale din str[ada] Pia Brătianu cu luminoase cărți și plină de prezența Dumitale de neîntrecut Poet trece axa care străbate inima mea și în jurul căreia își urmează lenta ei rotație de soare interior. Mai că-mi vine să-ți scriu o scrisoare de dragoste, de înaltă dragoste pentru Poetul și Omul Bun. Lasă-mă să-ți spun simplu și românește: mulțumesc pentru tot ceea ce faci pentru mine și pentru Colomba.

Iată, îți trimit cele două cereri.

Azi am ținut a doua conferință la Sorbona [8] despre Carageale [*sic !*] (și întors acasă am găsit darnica Dumitale scrisoare). Am descoperit cu ocazia studiului pe care îl fac despre Carageale (voi mai ține încă două despre marele dramaturg) că pot fi critic literar. Voi continua cu un curs despre proză. Deabia la 25 februarie țin prima conferință la Radio: *Romanul românesc*. Vor urma în 10 și 25 martie și 20 aprilie conferințele despre poezie, despre teatru și despre eseul românesc [9].

Chiar mîine voi lua contact cu tipograful [10] și îți voi scrie în curînd condițiile. Dar te rog să-mi faci orice observație și orice sugestie căci știi franțuzește mai bine decît mine. Îți voi trimite la timp prefața mea.

Încă ceva: între 8 și 11 august se va ține aici un mare și serios congres mondial de Estetică. Profesorul Lalo [11] pe care l-am întîlnit la Enciclopedie mi-a cerut o comunicare. Poate voi face una, dacă voi mai fi la Paris, despre poezia românească. Nu vrei să te înscrii și Dumneata cu o comunicare? Rezumatul comunicării trebuie depus pînă la 1 martie. Acest rezumat nu trebuie să depășească trei pagini de manuscris. Trimite-mi te rog o comunicare-rezumat (alege orice subiect vrei și eu o voi traduce și o voi depune înainte de 1 martie). Din țară și-au anunțat comunicări D[om]nii Tzigara-Samurcaș și T. Vianu [12]. (Fiecare comunicare e de 15 minute.)

Te rog încă o dată să crezi în profunda mea afecție și recunoștință

15. 1. 37 Ilarie VORONCA

P. S. Soția mea — care vă exprimă alături de mine sentimentele ei de afecție și gratitudine — are un concediu de o lună — care expiră la sfîrșitul lunii — pentru pleurezie. O rog pe sora mea, D[omnișoa]ra D[octo]r Marcu să vă deranjeze la telefon și să vă întrebe dacă aveți nevoie, pentru Colomba, de un certificat medical. Certificatul îl poate da un medic din Paris (sora mea mi-l va cere printr-o scrisoare prin avion și eu vi-l voi trimite tot prin avion). Doamne! Să mai îndrăznesc ceva? N-o să mai puteți respira de atîtea supărări pe care vi le tot cășunez. Sora mea, excelent medic de copii — a trecut cor ursul de medic primar — ar voi să colaboreze la una din grădinițele D[oam]nei Eliz Brătianu.

Noroc că nu mai au c, că altfel după ce vă cer concedii, subvenții, intervenții la „*Adevărul*", visuri ale unei surori medicale, te pomenești că dacă scrisoarea nu s-ar termina v-aș mai cere — știu eu ce? — să mă numiți la Academie!!

---

[8] Documentele de față fac — la noi — o primă precizare concretă (din partea autorului) asupra prelegerilor de literatură română ținute la Sorbona în 1937, ca asistent al profesorului Mario Roque. În privirea sa asupra *Poeziei române contemporane* (Oxford, 1934), profesorul îl apreciase — altminteri — pe actualul său colaborator în chip deosebit: « Ilarie Voronca, reprezentantul cel mai notabil al tendințelor recente în poezia română, este un om care abia a depășit treizeci de ani și a produs deja o operă considerabilă ».

[9] Încă de acuma, începe seria conferințelor la Radio-Paris. Activitatea de propagandist al literaturii române, la microfon, își avea deci un istoric, în momentul în care *e numit șeful secției emisiunilor* cu privire la România — numire precizată de Sașa Pană în *Nota biografică* la Ilarie Voronca, *Poeme alese*, Editura „*Minerva*", 1972.

[10] Ar putea fi vorba de o colaborare (?!), alta decît grupajul de poeme, tălmăcite în franceză de Ilarie Voronca și Jacque Lesaigne: *Poèmes en un seul vers* — în „*La Revue hebdomadaire*", 9 iulie 1938, însoțite de o prefață semnată de cei doi traducători.

[11] Profesorul Charles Lalo (1877—1953) a avut, probabil, un rol activ, în calitatea sa de renumit estetician, în organizarea congresului de estetică, ținut la Paris, în 1937.

[12] Tudor Vianu a participat, într-adevăr, în 1937, la congres cu lucrarea *Origine et validité des valeurs* (Cf. I . Pascadi — *Estetica lui Tudor Vianu*, p. 16. Autorul îl numește Congres internațional de filozofie).

PERPESSICIUS CĂTRE AUTORUL «CĂRVUNARILOR»

LA APARIȚIA POVESTIRII ISTORICE CĂRvunarii a lui *D. V. Barnoschi (1885 — 1954) — lucrare care s-a bucurat de o bună primire în atmosfera literară a epocii* — Perpessicius releva în foiletonul său critic din* „Curentul" *« serioase însușiri de creație » ale autorului, impunînd atenției lectorului vocația lui deosebită pentru reconstituirea mediului pitoresc și dramatic al unui trecut epopeic, sugerat mai ales cu surprinzătoare resurse lexicale. Cronicarul stabilea, totodată, sugestive apropieri între figura comisului Ionică Tăutu, căpetenia cărvunarilor români care în 1822 promovaseră un proiect de constituție democratică și eroii sthendal-ieni din* Cronici italiene, *arătînd că « legăturile acestea inițiale cu natura au dat mișcării un aer de mister și de vis nocturn cu totul romantic ».*

Pentru D. V. Barnoschi — ca și pentru alți scriitori români interbelici — oficiul critic al lui Perpessicius a avut o importanță capitală în configurarea și evoluția viitoare a creației lui literare. Autorul Mențiunilor critice *a scris, de asemenea cu înțelegere și intuiție, despre romanul* Neamul Coțofănesc, *remarcînd natura satirică a cărții, latura ei pamfletară.*

Considerațiilor critice perpessiciene, deja cunoscute, le adăugăm acum cîteva opinii generale pe marginea romanului Conspirația Dărmănescului, *înscrise într-o epistolă către D. V. Barnoschi, aflată astăzi în fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R. S. R. Cu recunoscuta lui amabilitate, Perpessicius răspunde prompt întrebărilor neliniștite pe care autorul i le adresează în legătură cu soarta și valoarea literară a cărții sale. Nu lipsesc obiecțiile, ca și aprecierile pozitive dealtfel, învăluite într-o frază elegantă, caldă, ușor persuasivă. Scrisoarea ne apare elocventă și în cunoașterea raporturilor de extremă sinceritate și deplină încredere pe care criticul le stabilea cu scriitorii epocii.*

Eliza-Maria BARNOSCHI

«14 martie 1937

Dragă Domnule Barnoschi,

Cum sunteți, prin tot scrisul d[umnea]voastră, un comentator foarte pătrunzător al istoriei curente, veți fi meditat desigur și veți fi și absolvit această sălbăticire a moravurilor, care ne face, din ce în ce mai puțini atenți la obligațiile epistolare. Telefonul și radio[-ul] au adus în conștiința noastră iluzia suprimării distanțelor și cu dînsa detronarea corespondenții. Ele sunt așa de tiranice, aceste noțiuni moderne, că și cînd nu le putem folosi, tot așteptăm de la dînsele minunea. Pentru ca, mai curînd sau mai tîrziu, să înțelegem că tot leacurile vechi sunt cele mai bune. Sau, în cuvinte mai simple, despre un mod de a simula, în fraze compuse, o scuză datorată pentru o prea lungă întîrziere.

Am cetit Conspirația Dărmănescului **încă de la recepție și, dacă nu voi putea prea mult intra în detalii, e din pricina aceluiași defect profesional,**

---

* În *„Adevărul literar și artistic"*, Mihail Sadoveanu nota atunci: « Am cetit cu emoție paginile dramatice ale prea interesantei cărți a d-lui D. V. Barnoschi ». În aceeași publicație „I. A. Bassarabescu preciza: « Talentul și bogata fantezie a autorului evocă și pune în emoționantă lumină, cu stil meșteșugit și eminamente literar — Moldova» Notăm de asemenea concluzia lui D. D. Pătrășcanu: « Sfîrșitul lui Ionică Tăutu este scris cu mînă de maestru ».

care m-a deprins să mă concentrez și să mă oblig unor răspunderi, numai în fața paginei cu destinația — tipar. Să fi avut, adică, unde scrie, desigur, toate observațiile s-ar fi organizat de la sine și cuvîntul ar fi fost trecut pe sub furci. Pînă la o astfel de posibilitate, să încerc să schițez, la voia întîmplării, cîteva impresii. Vorbesc, să înțelege, fără prea multă grijă de răspundere.

Lectura Dărmănescului mi-a fost, sinceramente una din cele mai plăcute. Un romantism cu parfum de tranziție, o limbă din cele mai atractive pentru amatorul de resurecții și de „antice" lexicale, ce sunt și eu printre alții. Un subiect cu adevărat de senzație, dar și de bogate revelații istorice — iată cîteva din farmecele bunei d[umi]tale cărți îmi spuneam tot timpul, uimit de o așa de adîncă cunoaștere a epocii și de un așa de captivant iz poetic, dacă nu va fi fiind o răușită superioară Cărvunarilor. Dar răspunsul nu l-aș fi putut da decît după o reluare pe o confruntare de texte, posibilă numai în cazul unei obligații de cronicar.

De ce vorbeam, așadar, mai sus de observații? Că mie îmi place Conspirația Dărmănescului și că o accept pentru calități pozitive, chiar cu lacunele ei, e altă chestie. Din punct de vedere al regulilor, cîte s-au cristalizat, și al lectorului de obște, întrebarea este dacă romanul — nu suferă de o mult prea mare documentație și chiar de o ostentativă culoare lexicală, de epocă. Mie îmi plac — sunt lacom de ele. Dar nu împiedică acțiunea, întreb?

Sunt apoi cîteva figuri lăsate în umbră, poate că mă înșel eu, dar episodul Zulnia și genealogia ei, în raport cu restul romanului, îmi pare obscur; episodul Maniuk lăsat și el în umbră — cu toate că, dacă voi fi înțeles bine, lumina din subsol, care uimește își dezarmă pe călăi, pare să fie opera lui și a Egiptenilor — dar mai ales cred, totuși, că romanul sfîrșește prea brusc — desigur, conspirația s-a sfîrșit, dar epilogul, redus la simpla indicație a lecturii Dărmănescului, din mănăstire, mi se pare puțin.

În schimb, cu ce plăcere aș insista pentru atîtea figuri și scene, cu adevărat măiestre, între cari scena asedierii Curții Dărmănescului, scena lojei și a discuțiilor, a divanului, sau la figura călugăriței și cîte altele... În concluzie, o carte cu totul admirabilă — chiar dacă raportul între știință și poezie nu e întotdeauna bine dozat.

Cu acestea, rogu-te scuză-mă pentru rîndurile acestea tîrzii și schițate.

Al d[umi]tale

PERPESSICIUS »

«...a plăcut foarte mult, cu deosebire lui IBRĂILEANU...»

APARIȚIA VOLUMULUI DE NUVELE *Prințesa Bibița* (Editura „*Viața Românească*", Tipografia *Răsăritul*, București, 1923), în urmă cu cinci decenii, i-a prilejuit scriitorului Jean Bart un deosebit succes în rîndurile publicului larg cititor și ale criticii literare. Dintre opiniile critice, exprimate în epocă, amintim, pentru tonalitatea lor aparte, precum și pentru seriozitatea analizei, pe cele ale lui Mihai Ralea, care în cronica închinată cărții și inclusă mai apoi în culegerea sa de articole *Perspective* (Editura „*Casa școalelor*", București, 1928, p. 214) arăta, pe drept cuvînt, referindu-se la nuvela principală ce dă titlul volumului, că « *Prințesa Bibița* nu e nici grotească, nici indecentă. E plină de ridicol, rareori de cruzime, de cele mai multe ori de monotonie ».

Despre ecoul pe care l-a avut în perioada respectivă nuvela *Prințesa Bibița* vorbesc și rîndurile epistolare adresate scriitorului de fratele său Octav Botez, cunoscutul profesor și critic ieșean. Scrisoarea datată « 6 sept[embrie] 1922 » și aflată în fondurile documentare ale Muzeului literaturii române, sub numărul de inventar 15104, consemnează atît atitudinea entuziastă a criticului față de producția literară a lui Jean Bart privit distant, dincolo de relațiile de familie, deși tonul aprins nu prea este conform cu tendința de obiectivitate afirmată:

« Dragă Eugen,

Prințesa Bibița e una din cele mai bune nuvele ale tale. E o bucată plină de viață, poezie și umor. Personajele trăiesc și sfîrșitul îți lasă o imensă emoție. Ar putea figura cu cinste în orice literatură europeană și poate fi pusă alături de unele nuvele ale lui Maupassant.»

Jean Bart la mare.

Numele scriitorului francez și trimiterea făcută de Octav Botez la operele acestuia nu sînt întîmplător amintite aici. Jean Bart manifesta un interes deosebit pentru opera lui Maupassant, care reprezenta una din lecturile sale preferate. Dealtfel e de notat că în *Mărturisirile literare* publicate mai tîrziu, în „*Revista Fundațiilor Regale*" (an XI, 1 martie 1944, pp. 557 – 568), autorul romanului *Europolis* ține să precizeze că în anii lui de formație «**m-a încîntat grozav de mult Maupassant**».

În continuare, informîndu-și fratele asupra efectului produs de lectura nuvelei în cercul „*Vieții Românești*", Octav Botez notează:

«Defecte nu are, decît cîteva neglijențe de stil, care pot fi ușor reparate. Ea a plăcut foarte mult, cu deosebire lui Ibrăileanu, atît de dificil în materie. El spune că te afli acum în maturitatea talentului, dorește numai să ai posibilitatea de a scri mai mult.

Dacă e bine să dai titlul volumului Prințesa Bibița **nu aș putea spune, căci chestia atîrnă de conținutul celorlalte bucăți și afară de cele 2** Cu Rușii în Deltă **nu știu ce-o să mai intre în volum [...]»**

Scrisoarea lui Octav Botez provine deci din epoca în care scriitorul definitivase structura volumului său. Avea vagi nelămuriri în privința titlului, dar acesta era obiceiul lui specific, găsirea *titlului* fiind o chestiune de mare semnificație în procesul de creație al prozatorului. Un exemplu elocvent îl oferă chiar oscilațiie titlului pentru nuvela care și-a împrumutat numele cărții la care ne referim. Variantele diverse ale manuscrisului, aflat de asemenea în arhiva Muzeului literaturii române, poartă succesiv următoarele titluri: *Prințesa, Bibița Garoflides, Prințesa Bibița Luludi, O farsă de tinerețe*.

Schimbarea titlului indică de obicei și modificările intențiilor autorului, ca atare anularea unor episoade sau introducerea altora, pînă la cristalizarea finală a operei publicate.

Dintre episoadele care au rămas în afara paginilor cunoscute ale nuvelei, reproducem mai jos portretul eroinei schițat doar din cîteva linii și detalii psihologice.

«((**Prințesa**)) Bibița Garoflides

Tipul. **Fiică de consul — știe ce importanță au consulii în ((Sulina și în tot)) Orientul. Ea învățase la Institutul American de la Constantinopol...**

Cîteva romane sentimentale <și> în apă de roză. Se plimba pe aleea suspinelor de la Sulina. ((Fetele răutăcioase o tachinau. Așteaptă să se mărite cu diadohul. „Citea romane zaharisite".))

De o candidă onestitate, pură, tandră (o rezervă de tandrețe) martiră, bigotă. De o gravitate monastică...

Intr-o lume ((ușoară[,] veselă)) coruptă ea rămîne pură[,] diafană și mîndră. [...]

Pe rînd toate fetele de vîrsta ei se măritase [sic!] numai ea rămînea o fată bătrînă. De ce?»

În transcrierea acestui scurt pasaj am păstrat atît particularitățile lingvistice specifice autorului și epocii, cît și modalitatea de transcriere proprie publicației de față.

Rodica OLTEANU

«... vei primi prin Vlahuţă o serie de manuscripte...»

SOARTA MANUSCRISELOR AUTORULUI *Scrisorii pierdute* a constituit imediat după dispariţia neaşteptată a scriitorului, la Berlin, o problemă de ordin naţional. Intrarea lor în fondurile documentare şi arhivistice din ţară, realizarea, în ultima instanţă, a unui fond manuscriptic I. L. Caragiale au devenit preocupări constante ale bibliotecilor şi fundaţiilor culturale româneşti ale epocii.

În munca de achiziţionare şi de completare a colecţiilor Fundaţiei universitare cu lucrări şi documente de valoare pentru istoria literaturii noastre, Al. Tzigara-Samurcaş, director al instituţiei respective vreme de aproape o jumătate de veac, adresa în 1914 lui Luca Ion Caragiale rugămintea de a dona Fundaţiei unele dintre manuscrisele ilustrului scriitor.

Răspunsul fiului mai mic al dramaturgului indică nu numai manuscrisele ce au fost trimise ulterior, dar şi «importantul dosar care trebuia să servească la o piesă de teatru» şi care nu a mai intrat pînă la urmă în fondurile Fundaţiei universitare. Este vorba desigur de proiectul comediei *Titircă Sotirescu et Comp*, şi epistola lui Luchi consemnează pentru prima dată existenţa lui. Documentul, evident ca importanţă, a fost donat mult mai tîrziu Muzeului literaturii române de Ecaterina Caragiale-Logadi şi publicat în paginile acestei reviste (an II, nr. 2(3), 1971).

Iată textul scrisorii din primele luni ale anului 1915, expediată de Luchi Caragiale lui Al. Tzigara Samurcaş:

« Mult iubite domnule Tzigara-Samurcaş, iartă-mă că am tot întîrziat cu răspunsul la scrisoarea D[umi]tale şi mai iartă-mă că nici nu ştiu veni măcar cu vreo scuză plauzibilă.

În curînd vei primi prin Vlahuţă o serie de manuscripte din operele publicate în timpul vieţii; mai tîrziu vei mai primi încă două manuscripte, anume: Abu-Hassan **şi un fragment de poveste netipărite încă şi care vor ieşi în curînd în volum ca opere postume. La Berlin posed şi importantul dosar care trebuia să servească la o piesă de teatru. Dintre manuscripte, desigur acesta ieste** [sic!] **cel mai important. Îmi rămîne încă să ştiu cum să-l expediez. Prin poştie nu-l pot trimete, riscul de-a se pierde fiind prea mare; de plecat nu pleacă nimeni în ţară ca să pot să-l dau, cel mult prin legaţie poate îl vei primi.**

O călduroasă strîngere de mînă de la al d[umi]-tale

L. CARAGIALE*

La puţin timp după această scrisoare, în martie 1915, Fundaţia universitară confirmă expeditorului, revenit în Bucureşti, primirea celor două manuscrise anunţate pentru a doua etapă, îngrijindu-se să facă public, în acelaşi timp, gestul de mărinimie al donatorului, prin publicarea unei note în „*Monitorul oficial*“:

«12 . III . 15

Onorate Domn

Primind din partea Domniei Voastre preţioasele manuscrise ale mult regeretatului D[umnea]v[oastră] părinte, şi anume 28 foi din manuscrisul intitulat O poveste **şi 86 foi din** Abu-Hassan, **mă grăbesc a vă exprima cele mai vii mulţumiri pentru preţioasa D[umnea]v[oastră] contribuţie la sporirea Secţiunei de manuscrise a Fundaţiunii universitare.**

Primiţi, Vă rog, onorate Domn, asigurarea osebitei mele consideraţiuni.

Director,
[Al. TZIGARA-SAMURCAŞ]
Domniei-sale
Domnului L. CARAGIALE
Str. Cernica, 9»

Cele două manuscrise caragialiene se păstrează astăzi în fondurile documentare ale bibliotecii Academiei R. S. R., unde au intrat încă din 1952.

Ion STOICA

---

* Arhiva B. C. U., Bucureşti. Dosar 51 (1914—1915), f. 204.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 aprilie — 30 iunie 1973)

A

AGÂRBICEANU (Ion)

* * * — Feciorii. [Fragment *Din pragul marii treceri.*] „*Tribuna*“, 26 aprilie 1973, anul XVII, nr. 17 (853), p. 6.

Rebreanu (Vasile) — Ion Agârbiceanu — inedit. Din Fonoteca de aur a Studioului de radioteleviziune Cluj. „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 18 (854), 3 mai 1973, pp. 6—7.

Rebreanu (Vasile) — Ion Agârbiceanu în mijlocul copiilor. Din Fonoteca de aur a Studioului de radioteleviziune, Cluj. „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 22 (858), 31 mai 1973, p. 5.

ALECSANDRI (Vasile)

Tappe (Eric) — Vasile Alecsandri la British Museum. [Dedicație și scrisoare către direcția Muzeului Britanic din Londra, însoțind volumul *Teatrul românesc. Repertoriul dramatic al d-lui V. Alecsandri*, datate 1853.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, pp. 157—158.

Vezi: Bălcescu, Nicolae (Ungureanu, Gh.); Sion, Gheorghe (Ivănescu, D.; Isac, Virginia).

AMARU (Bogdan)

Curticeanu (Mircea);

Mitrana, (D.) — Bogdan Amaru inedit. Scrisori din anii studenției (I), (II). [Nouă scrisori către familie din: 19 septembrie 1928, 3 februarie 1930, 4 martie 1930, 15 octombrie 1929, mai 1930, octombrie 1930, octombrie-noiembrie 1930, decembrie 1930, 9 februarie 1931.] „*Echinox*“ anul V, nr. 3, pp. 22—23; nr. 4, p. 22.

ARGHEZI (Tudor)

* * * — Tudor Arghezi — inedit. *Vrăbiile.* [Versuri.] „*Contemporanul*“, nr. 19 (1382), vineri 4 mai 1973, p. 1.

* * * — Tudor Arghezi inedit. *Inscripție*, *Pitpalacul în grîu.* [Versuri datate 1963 și 1965.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 20 (577), sîmbătă 19 mai, 1973, pp. 1—3.

Arghezi (Baruțu T.) — Hotare. Însemnări din aprilie. [Trei scrisori adresate lui Teodor Scarlat, datate: 22 februarie 1943 și 19 aprilie 1953, a treia fără dată.] „*Steaua*“, nr. 9, anul XXIV, serie nouă, 1—15 mai 1973, p. 4.

Dima Drăgan (Cornelia);

Vasilescu-Capsali (N.) — Scrisori din închisoare. [Datate: 19 aprilie 1919, 10 mai 1919, 29 septembrie 1919, noiembrie 1919.] „*Ateneu*“, nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

ARICESCU (C. D.)

Simonescu (Dan) — Costache (D.) Aricescu — martor al revoluției din 1848. *Memoriile mele*, partea [a] IV[-a]. *Exilul meu la Snagov (1848—1851)*, XVII. *Rolul meu în timpul revoluțiunii.* „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 31—37.

B

BĂLCESCU (Nicolae)

Liu (Nicolae) — Note pentru continuarea istoriei *Românii subt Mihai Voevod Viteazul.* [Extrase din de Thou şi Istvánffi.] „*Manuscriptum*", nr. 2(11) 1973, anul IV, pp. 10—15.

Ungureanu (Gh.) — Documente ale revoluţiei de la 1848 în Ţările române. [O scrisoare către C. Negri şi V. Alecsandri, din 9 iulie 1848.] „*Convorbiri literare*", nr. 10 (34), 30 mai 1973, pp. 2—3.

BIANU (Ion)

Buzaşi (Ion) — Ion Bianu şi Blajul. [Două scrisori datate: 19 martie 1931 şi 5 iulie 1952.] „*Vatra*" 4, anul III, nr. 25, 20 aprilie 1973, p. 9.

BLAGA (Lucian)

* * * — Scrisori către Ion Breazu. [Patru scrisori adresate lui Ion Breazu în anii 1930, 1931, 1934, 1935.] „*Tribuna*", anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, pp. 6—7.

Gruia (Bazil) — Receptivitatea „Cosînzenei". [Dedicaţie către Teofil Bugnariu pe *Cruciada copiilor* din 1930.] „*Luceafărul*", anul XVI, nr. 25 (582), sîmbătă, 23 iunie 1973, p. 7.

BOGDAN-DUICĂ (Gh.)

Panaitescu (Dumitru D.) — Ramiro Ortiz către prietenii săi români. [Scrisoare adresată lui Bogdan-Duică pe data de 2 mai 1919.] „*Steaua*" 8, anul XXIV, serie nouă, 16—30 aprilie 1973, p. 29.

Vezi: Breazu, Ion.

BOTEZ (Demostene)

* * * — Mă doare primăvara. Postume. [Versuri]. „*Viaţa românească*", anul XXVI, nr. 3, martie 1973, p. 4.

BREAZU (Ion)

* * * — Kogălniceanu. O scrisoare către G. Bogdan-Duică. [Studiu şi scrisoare din 1928.] „*Tribuna*", anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 4.

Vlad (Ion) — Generaţia de la 1848 într-un curs al profesorului Ion Breazu. [Prezentarea cursului *Generaţia română de la 1848*, ţinut la Cluj în anul universitar 1948—1949.] „*Tribuna*", anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 6.

Vezi: Blaga, Lucian; Bucuţa, Emanoil; Cartonaj, N.; Puşcariu, Sextil; Sadoveanu, Mihail; Vianu, Tudor.

BUCUŢA (Emanoil)

* * * — Scrisori către Ion Breazu. [O scrisoare din 9 august 1929.] „*Tribuna*", anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

C

CANTEMIR (Dimitrie)

Cândea (Virgil) — Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane. (Text inedit în limba română.) [Capitolele: *Despre religia muhammedană; Bogăţia limbei arabe; Portretul lui Muhammed; Ospitalitatea în Dobrogea şi Iconia; Dervişii mevlevi; Ştiinţele la musulmani; Prima învăţătură: Scrisul, gramatica şi compunerea.* Traduse pentru prima dată în română după originalul inedit în latină.] „*Luceafărul*", anul XVI, nr. 21 (578), sîmbătă 26 mai 1973, p. 3.

CARTOJAN (N.)

* * * — Scrisori către Ion Breazu. [O scrisoare din 7 iunie, 1941.] „*Tribuna*", anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

CAZIMIR (Otilia)

Comarnescu (Petre) — « Patima de sub ulmi » o piesă dificilă. [Referat asupra spectacolului Teatrului Naţional din Iaşi.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 120 — 128.

CERNA (Panait)

Ispăşoiu (Eliza) — Versuri din ciclul *Vîrful cu dor.* [*Pe piscul clinelui... ; şi fulger după fulger izbucneşte... ; cum arde cugetul în mine...*] „*Manuscriptum*", nr. 2(11) 1973, anul IV, pp. 45—49.

CHENDI (Ilarie)

Netea (Vasile) — Şapte scrisori din tinereţe. [Adresate lui Valer Moldovan de la Cîmpeni datate: 29/I, 10/II 1895, 13/II, 17/III, 15/X, 13/XII 1896, una nedatată.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 129—145.

COMARNESCU (Petru)

Cubleşan (Constantin) — Post scriptum. [Articolul *Otilia Cazimir « Patima de sub ulmi » o piesă dificilă.*] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 120—123.

CONSTANTINESCU (Pompiliu)

Papadima (Ovidiu) — Pompiliu Constantinescu student al lui Mihail Dragomirescu. *Analiza poeziei* Epigonii *de Mihai Eminescu.* [Caiet de seminar.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 74—83.

D

DEMETRESCU (Traian)

Diaconescu (Ion) — Versuri de Iulia Hasdeu în traducerea inedită a lui Traian Demetrescu. [*Dispreţul, Ţiganca, Clopoţelul, La ce cugetai? Nu-ndrăznesc, Patria, Văr şi Vară.*] „*Ramuri*", anul X, Nr. 6 (108), 15 iunie 1973, p. 16.

DENSUSIANU (Ovid)

Panaitescu (Dumitru D.) — Ramiro Ortiz către prietenii săi români. [Scrisoare adresată lui Ovid Densusianu, datată 11 iulie 1932.] „*Steaua*" 8, anul XXIV, serie nouă, 16—30 aprilie 1973, p. 29.

DRAGOMIRESCU (Mihail)

Ciurdariu (M.) — Mihail Dragomirescu şi « păcatele secolului » (O scrisoare inedită din tinereţe, Paris, 1893.) [Adresată lui N. I. Basilescu.] „*Viaţa românească*", nr. 3, martie 1973, anul XXV, p. 4.

E

EMINESCU (Mihai)

Munteanu (George — Din problemele corespondenţei Eminescu — Veronica Micle. [Publicarea într-o descifrare mai atentă a scrisorii Eminescu — Veronica Micle înregistrată la B.A.R.S.R. sub cota MS. 2255.] „*Tribuna*", anul XVII, nr. 15 (851), 12 aprilie 1973, p. 14.

Ursu (G. G.) — « ...aveţi bunătatea a mi-l aduce pe Mihai... » [Scrisoare Henrietta Eminescu adresată Corneliei Emilian şi datată 1889, 20 aprilie.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, pp. 162—163.

F

FĂGEŢEL (Şaban)

vezi: Ionescu-Şişeşti, G. C. (Firan, Fl.)

G

GALACTION (Gala)

Vârgolici (Teodor) — Pagini inedite din « Jurnalul » lui Gala Galaction (IV, V, VI, VII). [Din anii 1919, 1923, 1924, 1926, 1935, 1936, 1938.] „*Steaua*", nr. 7, 9, 10, 12, anul XXIV, serie nouă. 1—15 aprilie, pp. 22—23; 1—15 mai, pp. 14—15; 16—31 mai, pp. 16—17; 16—30 iunie 1973, pp. 22—23.

GHIBU (Onisifor)

* * * — George Coşbuc. — „*Vatra*", nr. 6 (27), serie nouă, anul III, 20 iunie 1973, p. 7.

* * * — Amintiri despre Octavian Goga. „*Steaua*", nr. 11, anul XXIV, serie nouă, 1—15 iunie 1973, pp. 22—23.

GHICA (Ion)
Bodea (Cornelia) — Un singur subiect: patria noastră (II). [Două scrisori adresate lui C. A. Rosetti, datate 5 mai 1850 şi 14 iulie 1850.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 16—30.
GOLESCU (A. G.)
Cristev (Diana) — A. G. Golescu către Tell şi Eliade. [Două scrisori din 5 martie 1849 şi 8 martie 1849.] „*Manuscriptum*" nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 38—42.

H

HOTINCEANU (Ovidiu)
* * * — Poeme inedite. „*România literară*", anul VI, nr. 14, joi 5 aprilie 1973, p. 4.
* * * — Versuri. [*Întemeiere; La România; S-adormi adolescent; Merinde de putere, Cuvine-se; Doamnă Ţară; Lumină să bea; Vine-un timp; Vine-o clipită; Veniţi să luăm vedere.*] „*Ramuri*", anul X, nr. 4 (106), 15 aprilie 1973, p. 15.
HURMUZAKI (Alexandru şi Nicolae)
Ivănescu (I.);
Isac (Virginia) — Scrisori inedite. [Scrisoare de felicitare adresată lui Alexandru Ioan Cuza cu ocazia alegerii de la Iaşi.] „*Convorbiri literare*", nr. 9 (33), 15 mai 1973, pp. 2—3.

I

IBRĂILEANU (G.)
Drăgan (Mihai) — Ibrăileanu despre Arghezi. [Note de lectură.] „*Ateneu*", nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.
Drăgan (Mihai) — Ibrăileanu despre Rebreanu. [Note de lectură.] „*Ateneu*", nr. 4 (105), anul X, aprilie 1973, p. 7.
IONESCU (Eugen)
Florescu (Nicolae) — Eugen Ionescu sau teribilismele unui sentimental timid. [Versuri, însemnări, desene; dedicaţie şi scrisoare din 1931 către Octavian Şuluţiu.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 151—156.
IONESCU-ŞIŞEŞTI (G. C.)
Firan (Fl.) — G. C. Ionescu-Şişeşti în corespondenţă cu revista „*Ramuri*". [Şase scrisori către Şaban Făgeţel datate: 12/25 decembrie 1910, 10 iulie 1910, 5 august 1911, 8 noiembrie 1914, 6 ianuarie 1914, 5 februarie 1914.] „*Ramuri*", anul X, nr. 4 (106), 15 aprilie 1973, p. 14.
IORGA (Nicolae)
Simonescu (Dan) — Nicolae Iorga «instigator» în 1907. [Scurtă epistolă din 21 martie 1907 adresată [illegible]inisterului de Interne şi scrisoare către Primarul oraşului Craiova, din 9 iulie 19[illegible].] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 146—150.
ISAC (Emil)
Micu (D.) — Îmi[illegible]ria Emil Isac. [Opt scrisori datate: 1 mai 1923, martie 1952, 23 ianuarie 1953, 24 [illegible]bruarie 1953, 14 iunie 1953, 16 septembrie 1953, 18 octombrie 1953, 18 noiembrie [illegible]53.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 177—182.
ISTRATI (Panait)
* * * — Căut[illegible]rii de credinţă. În docurile Brăilei. (II) [În româneşte de Al. Talex.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 50—73.
Ciucă (Valentin) — I. I. Mironescu. Contribuţii documentare [Două dedicaţii către I. I. Mironescu pe volumele: *Présentation des haïdoucs* şi *Le refrain de la fosse.*] „*Cronica*", nr. 2[illegible] (386), anul VIII, vineri 22 iunie 1973, p. 14.

K

KARNABATT (D.)
Dima-Drăgan (Corneliu); Vasilescu-Capsali (N.) — Scrisori din închisoare. [Două scrisori datate 10 mai 1919 şi noiembrie 1919.] „*Ateneu*", nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

KOGĂLNICEANU (Mihail)
Ivănescu (D.);
Isac (Virginia) — Alexandru Ioan Cuza — documente inedite. [Ciorna ofisului domnesc din 4 octombrie 1851, cu corecturi şi adnotări făcute de M. Kogălniceanu.] „*Convorbiri literare*", nr. 9 (33), 15 mai 1973, pp. 2—3.
Ţurcanu (Georgeta) — Documente despre opera lui Dimitrie Cantemir. [Memoriul prin care solicită aprobarea de a se edita opera Cantemireştilor.] „*Cronica*", nr. 23 (384), anul VIII, vineri, 8 iunie 1973, p. 14.

L

LAMBRINO (Scarlat)
Ivănescu (D.);
Isac (Virginia) — Scrisori inedite. [Scrisoare datată: «1859 ghenarie 27».] „*Convorbiri literare*", nr. 9 (33), 15 mai 1973, pp. 2—3.

M

MAIORESCU (Titu)
Sterescu (Radu A.) — «...nu se publicau de nu erai D-ta secretar...» [Scrisoare către Ion Slavici, datată 19/31 octombrie 1886.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, pp. 164—166.
MANIU (Adrian)
* * * — Adrian Maniu — inedit. Un clopot suna seara. [Versuri.] „*Contemporanul*", nr. 17 (1280), vineri 20 aprilie 1973, p. 1.
* * * — Adrian Maniu — inedit. Spleen. Elegie. [Versuri.] „*România literară*", anul VI, nr. 16, joi 19 aprilie 1973, p. 20.
MICLE (Veronica)
Vezi: Eminescu, Mihai (Munteanu, George).
MIHĂESCU (Gib.)
Oprea (Al.) — Mitul femeii ideale şi travaliul artistic. [Versiunea în şpalt a finalului *Donei Alba*.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 112—119.
MIRONESCU (I. I.)
Vezi: Istrati, Panait (Ciucă, Valentin).

N

NEGRI (C.)
Păltănea (Paul) — C. Negri epistolograf. [Scrisoare din 15 februarie 1859 către Alexandrina Ghica.] „*Manuscriptum*", nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 43—44.
Vezi: Bălcescu, Nicolae (Ungureanu, Gh.).
NEGRUZZI (Costache)
Ţurcanu (Georgeta) — Documente despre opera lui Dimitrie Cantemir. [Memoriu prin care se solicită aprobarea de a edita opera Cantemireştilor.] „*Cronica*", nr. 23 (384), anul VIII vineri, 8 iunie 1973, p. 14.

P

PANDREA (Petre)
Gheliuc (Jean) — Popa Şapcă în folclor. „*Săptămîna*" serie nouă, nr. 129, vineri 25 mai 1973, p. 3.
PARASCHIVESCU (Miron Radu)
* * * — Jurnalul unui cobai. [Din anii 1940—1941.] „*Luceafărul*", anul XVI, nr. 17 (574), sîmbătă, 28 aprilie 1973, pp. 5—6.

PETRESCU (Camil)

Rusu (M. N.) — Substanţialismul 1928. Fragmente (II), „*Tînărul leninist*“, nr. 3, martie 1973, pp. 30—31.

Rusu (M. N.) — Camil Petrescu şi Teatrul Naţional. [Note la condica de spectacole a Teatrului Naţional din anul 1933.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 17 (574), sîmbătă, 28 aprilie 1973, pp. 5—6.

Rusu (M. N.) — Note inedite de arhivă: Camil Petrescu [Procese verbale ale Comitetului de lectură şi de direcţie ale Teatrului Naţional din Bucureşti, referate şi însemnări. Textul integral al *Directivelor artistice şi tehnice pentru „Şcoala de regie experimentală“*] „*Alma mater*“, anul V, nr. 2—3 (26—27), februarie-martie 1973, pp. 14—15.

PETRESCU (Cezar)

Firan (Fl.) — Cezar Petrescu în corespondenţă cu revista „*Ramuri*“. [Opt scrisori din anii 1924 şi 1928.] „*Ramuri*“, anul X, nr. 5 (107), 15 mai 1973, p. 13.

PETROVICI (Ion)

Panaitescu (Dumitru D.) — Ramiro Ortiz către prietenii săi români. [Trei scrisori Ramiro Ortiz către Ion Petrovici, datate: 13 februarie 1941 şi 26 decembrie 1941, una fără dată.] „*Steaua*“ 8, anul XXIV, serie nouă, 16—30 aprilie 1973, p. 29.

PILLAT (Ion)

Raicu (Al.) — « E bine şi frumos să te înalţi, dar nu pe jumătate ». [Dedicaţie către Al. Philippide pe volumul *Scutul Minervei*, 1933.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 25 (582), sîmbătă, 23 iunie 1973, p. 3.

POPA (Gr. T.)

Ciucă (Valentin) — I.I. Mironescu — Contribuţii documentare. [Trei scrisori către I.I. Mironescu datate: 6 decembrie 1937, 13 şi 22 ianuarie 1938.] „*Cronica*“, nr. 25 (386), anul VIII, vineri 22 iunie 1973, p. 14.

PUŞCARIU (Sextil)

* * * — Scrisori către Ion Breazu. [Trei scrisori din 24 septembrie 1938, 20 august 1939 şi 1 ianuarie 1946.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

R

RĂDULESCU (Ion Eliade)

Vezi: Golescu, A. G. (Cristev, Diana).

REBREANU (Liviu)

Gafiţa (Mihai) — Un document inedit excepţional. Pagini din Jurnal. [Anii 1927, 1928.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 16 (573), sîmbătă, 21 aprilie 1973, pp. 1—3.

Gheran (Nicolae) — „Adam şi Eva“. (Trepte şi confluenţe.) [Notaţii din perioada elaborării romanului *Adam şi Eva*.] „*Ramuri*“, anul X, nr. 5 (107), 15 mai 1973, p 14.

Liu (Nicolae) — Din popasurile europene ale lui Liviu Rebreanu. Însemnări zilnice: centenarul Ibsen. „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 97—110.

ROSETTI (C. A.)

Bodea (Cornelia) — Un singur subiect: Patria noastră (II). [Trei scrisori către Ion Ghica datate: 10 aprilie 1850, 8/22 mai 1850 şi 16 septembrie 1850.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 16—30.

S

SADOVEANU (Mihail)

* * * — Scrisori către Ion Breazu. [O scrisoare datată 17 martie 1939.] „*Tribuna*“, anul XVIII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

Raicu (Al.) — « E bine şi frumos să te înalţi, dar nu pe jumătate ». [Dedicaţie către Al. Philippide, pe *Opere* I, 1940.] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 25 (582), sîmbătă, 23 iunie 1973, p. 3.

SEBASTIAN (Mihail)

Demetrius (Lucia) — «. . . prezenţa scînteietoare a lui Mihail Sebastian» [Scrisoare din 1942.] „*Manuscriptum*“, nr. 2 (11) 1973, anul IV, pp. 174—176.

SION (Gheorghe)

Ivănescu (D.);

Isac (Virginia) — Scrisori inedite. [Telegramă din Bucureşti, 18 ianuarie 1859, către V. Alecsandri.] „*Convorbiri literare*“ nr. 9 (33), 15 mai 1973, pp. 2—3.

SLAVICI (Ioan)

Dima-Drăgan (Cornelia);

Vasilescu Capsali (N.) — Scrisori din închisoare. [O scrisoare datată 10 mai 1919.] „*Ateneu*“, nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

Vezi: Maiorescu, Titu (Sterescu, Radu).

STREINU (Vladimir)

Muntean (George) — Vladimir Streinu inedit. [Studiu din 1944 despre La Rochefoucauld.] „*Argeş*“, mai 1973, anul VIII, nr. 5 (84), p. 8.

Ş

ŞULUŢIU (Octavian)

Vezi: Ionescu, Eugen (Florescu, Nicolae).

T

TECULESCU (Horia)

Vezi: Teodoreanu, Ionel.

TEODOREANU (Ionel)

Racotă (Tuliu) — Ionel Teodoreanu la Sighişoara. [Scrisoare din 24 martie 1938 către Horia Teculescu.] „*Vatra*“, nr. 5 serie nouă, anul III, nr. 26, 20 mai 1973, p. 16.

Tomuş (Silvia) — Forme ale eului la Ionel Teodoreanu. [Fragment dintr-o scrisoare literară.] „*Steaua*“, nr. 12, anul XXIV, serie nouă, 16—30 iunie 1973, pp. 24—25.

THEODORESCU (Dem.)

Dima-Drăgan (Cornelia);

Vasilescu-Capsali (N.) — Scrisori din închisoare. [2 scrisori datate: 10 mai 1919 şi noiembrie 1919.] „*Ateneu*“, nr. 5 (106), anul X, mai 1973, p. 7.

THEODORIAN (Caton)

Firan (Fl.) — Caton Theodorian în corespondenţă cu revista „*Ramuri*“ (I). [Şase scrisori către Ş. Făgeţel datate: 26. 8. X. 1909, 12 noiembrie 1909, 7. XII 1909, 30. I. 1910, 31. I. 1910, una nedatată] „*Ramuri*“, anul X, nr. 6 (108). 15 iunie 1973, p. 2.

V

VARLAAM

Istrate (Petru);

Manolache (Mihai) — Un manuscris necunoscut al Cazaniei lui Varlaam în Biblioteca Muzeului Culturii Româneşti din Scheii Braşovului. [O copie transilvăneană.] „*Astra*“, nr. 4 (83), anul VIII, aprilie 1973, pp. 7, 18.

VIANU (Tudor)

* * * Scrisori către Ion Breazu. [Două scrisori datate: 6 aprilie 1942 şi 27 mai 1942.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 19 (855), 10 mai 1973, p. 7.

VOICULESCU (V.)

* * * — V. Voiculescu — Inedite. Anton Pann, Doctrina culturii, Arta şi naţionalitatea. [Datate respectiv: 11 aprilie 1927, 7 iunie 1926, 9 iulie 1926.] „*Orizont*“, serie nouă, anul XXIV, joi, 19 aprilie 1973, nr. 16 (269), p. 3.

* * * — Campania culturală de vară. [Datat 13 iunie 1927.] „*Tribuna*“, anul XVII, nr. 15 (851), 12 aprilie 1973, p. 15.

Creşterea colecţiilor

1 aprilie — 30 iunie 1973

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Manuscrise:

G. CĂLINESCU, *V. Alecsandri* (micromonografie); *Gr. M. Alexandrescu* (monografie); *N. Filimon* (monografie); *Estetica basmului*; Articole şi conferinţe din literatura străină: *François Rabelais, umanist*; *Bernardin de Saint Pierre; Marmontel; Georges Sand; Iacoppone da Todi. Magie şi alchimie.*

Tristan BERNARD, *Catren* către Paul Valéry.

Corespondenţă:

V. Alecsandri, T. Arghezi, I. Al. Brătescu-Voineşti, G. Călinescu, O. Densusianu, N. Iorga, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, A. Şaguna, Elena Văcărescu.

Carte românească veche:

*** *Catavasier*, Bucureşti, 1713.

*** *Sfintele şi dumnezeieştile liturghii*, Rîmnic, 1759.

*** *Penticostar*, Sibiu, 1805.

*** *Catehismul cel Mare*, Blaj, 1815.

D. L. ARAMĂ

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

Camil PETRESCU, 36 caiete din perioada de documentare în vederea elaborării piesei *Bălcescu* şi a romanului *Un om între oameni. Bălcescu* — piesă (dactilogramă, cu cîteva corecturi şi adaosuri); *Bălcescu* — scenariu de film (7 versiuni, dactilograme cu corecturi şi adnotări).

Ion PILLAT, *Ţara pustie* (de T. S. Eliot, traducere); *proiect de antologie*; catalogul bibliotecii de la Miorcani; listă de cărţi româneşti, întocmită pentru Valéry Larbaud; *Cîteva versuri* — caiet din 1938—1939; poezii incluse în volumele: *Umbra timpului* şi *Împlinire*; 19 poezii, apărute în prima ediţie a volumului *Caietul verde.*

N. DAVIDESCU, *Helada*, poem.

Corespondenţă:

Ioan Slavici, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Gala Galaction, Emanoil Bucuţa, Aron Cotruş, Rădulescu Motru, Victor Ion Popa, Emil Isac, Iser, Giovanni Papini, Eugenio Montale, Valéry Larbaud.

Tipărituri:

Calendar popular al anului 1847, tipărit de C. A. Rosetti şi E. Winterhalder.

Calendarul lui Nichipercea pe anul 1862, editat de N. T. Orăşeanu, Bucureşti, 1862.

Carte românească veche:

*** *Penticostariu*, Episcopia Rîmnicului, 1743.

*** *Antologhion adecă Floarea cuvintelor*, tipărit în perioada 1788—1790, cu autograful domnitorului Nicolae Petru Mavrogheni.

Fotografii:

Ion Pillat, Titu Maiorescu, Al. Davila, N. Iorga, A. D. Xenopol.

V. CĂLNICEANU

BIBLIOTECA MUZEULUI BRUKENTHAL — SIBIU

Carte românească veche:

*** *Evanghelie cu învăţătură*, Alba Iulia, 1641.
*** *Evanghelie*, Blaj, 1765.
*** *Penticostar*, Rîmnic, 1767.
G. BARIŢIU, *Dicţionar unguresc-romănesc*, Braşov, 1869.

C. PASCU

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ — CLUJ

Manuscrise:

M. EMINESCU, versuri transcrise în Albumul dedicat Mitei Kremnitz (datat: Bucureşti, 4 ianuarie 1879).
I. L. CARAGIALE, *Der verlorene Brief* — Lustspiel in vier Akten — Aus dem Rumänischen von Mite Kremnitz.
Şt. O. IOSIF, *Romeo şi Julieta*, traducere, versiune revăzută de P. Grimm.

Acte:

D. ŢICHINDEAL, *Actul de deces* (în limba sîrbă), Timişoara, 20 ianuarie 1818, cu o adnotaţie a lui Vincenţiu Babeş.

Donaţie:

Gabriela Ricci, Scrisoare adresată de Ştefan Micle către fraţii săi, Iaşi, 6/18. II. 1870.

DIRECŢIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI

Manuscrise:

Cincinat PAVELESCU, versuri.
Vasile MILITARU, *Cîntec de leagăn*.
A. de HERTZ, *Aripi frînte* — versuri.

Corespondenţă:

T. Maiorescu, Al. Macedonski, Iacob Negruzzi-Al. Odobescu, Iacob Mureşeanu, P. Cerna, St. O. Iosif, V. Eftimiu, I. Al. Brătescu-Voineşti, V. Branişte, I. Bogdan, G. Bogdan-Duică, Ion Bianu, Z. Bîrsan, Iosif Blaga, Simion Mehedinţi, A. Naum, G. Panu, A. C. Popovici, Th. Speranţia, Z. C. Arbore, I. Athanasiu, N. I. Apostolescu.

Fotografii:

Panait Cerna.

M. SOVEJA

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE:

Lucian Blaga (103, 169); Dimitrie Cantemir (11, 18, 20, 24); Alice Călugăru (114, 115); Octavian Goga (124, 128); Valéry Larbaud (161); Adrian Maniu (32, 34, 150); Camil Petrescu (39); Liviu Rebreanu (90, 92 168); Mihail Sadoveanu (95, 100); Elena Văcărescu (155); Alice Voinescu (144); Ilarie Voronca (168, 179).

FOTOGRAFII:

Tudor Arghezi (120, 123); Jean Bart (183); Lucian Blaga (104, 105, 109); Victor Brauner (179); Dimitrie Cantemir (5, 10); Alice Călugăru (113, 114, 115); Maurice Chevalier (157); Şerban Cioculescu (72, 75, 79, 80, 82); Sidonia Drăguşanu (66); Franyó Zoltán (163, 165); Octavian Goga (124, 129, 131); Eugen Jebeleanu (67); Valéry Larbaud (159, 161); Titu Maiorescu (137); Adrian Maniu (30); Al. Oprea (67, 82); Theodor Pallady (156); Victor Papilian (46, 50, 55, 60, 65); Miron Radu Paraschivescu (66, 67); Ion Pas (87, 123); Camil Petrescu (37); Radu Popescu (67); Mihail Sadoveanu (94, 98, 101); Ioan Slavici (70, 81, 83, 86); Barbu Solacolu (72, 73, 75); D. I. Suchianu (72, 73, 75, 80, 82); Elena Văcărescu (156, 157); Alice Voinescu (140, 143, 144); Ilaric Voronca (179).

INTERPRETĂRI PLASTICE:

I. Anestin — Adrian Maniu (33); **Sonya Delaunay** — Ilarie Voronca (177); **R. Ladea** — Lucian Blaga (110); **Loewendhal** —Adrian Maniu (28); **Adrian Maniu (28, 29, 44, 118, 134, 139, 147, 151, 152, 153, 8 pag. hors textes, 169, 172); J. Steriadi** — Adrian Maniu (35).

Fotografiile **din acest număr sînt realizate de** Magdalena Buză.

The present issue of „Manuscriptum" *brings to its readers important original documents. First we mention the materials referring to the personality of the scientist, prince Dimitrie Cantemir, this year included in the UNESCO anniversaries.* Virgil Cândea, *a wellknown-researcher, presents in a Romanian version the manuscripts in Arabic of the Moldavian prince.*

The column Poetry, Prose, Theatre *presents this time three modern literary works: Poems by Adrian Maniu, the short story* The Sick Princess *by Camil Petrescu and the tragi-comedy* Simona *of* The Consort Prince *by Victor Papilian, which come to complete the literary prophile of the respective writers.*

The confessions in this issue deal with the «reconsideration» or «re-judgement» — in the contemporary perspective under the chairmanship of professor Şerban Cioculescu — of the Ioan Slavici case *in the famous trial of the journalists after the first world war. To give evidence are the writers Ion Pas, D. I. Suchianu and Barbu Solacolu who elucidate and definitively shatter the slanderous accusation of antipatriotism which darkened the last years of Ioan Slavici's life. A document which at first sight appears rather strange, but which reveals a special aspect, full of originality,*

Le présent numéro de „*Manuscriptum*" met sous les yeux du lecteur des documents-inédits de première main. D'abord, nous signalons les matériels concernant la personnalité du voïvode savant Dimitrie Cantemir, inclus dans les anniversaires UNESCO de cette année. Un bienconnu chercheur de l'oeuvre du savant, monsieur Virgil Cândea, présente en version roumaine les manuscrits arabes du voïvode moldave.

La rubrique *Poésie, prose, théâtre* nous offre, cette fois, trois ouvrages littéraires modernes: des vers d'Adrian Maniu, la nouvelle *La Princesse malade* de Camil Petrescu et la comédie tragique *Simona* ou *Le prince consort* de Victor Papilian, récuperations précieuses destinées à compléter les profils littéraires des écrivains en question.

Les confessions de ce numéro ont pour thème « le rejugement », en perspective contemporaine — sous la prèsidence du professeur Şerban Cioculescu — du *cas* Ioan Slavici dans le cadre du célèbre procès des journalistes d'après la première guerre mondiale. Les écrivains Ion Pas, D. I. Suchianu et Barbu Solacolu ont déposé leur témoignage là-dessus, élucidant et anéantissant définitivement l'accusation d'antipatriotisme qui a plané

Die vorliegende Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum" *bietet dem Leser erstrangige unveröffentlichte Urkunden. Wir verweisen zuerst auf die dem Wojewoden Dimitrie Cantemir gewidmeten Beiträge, dessen 300. Geburtsjahr ins diesjährige UNESCO-Programm aufgenommen wurde. Herr Virgil Cândea, ein bekannter Cantemir-Forscher, veröffentlicht in rumänischer Übersetzung die arabischen Manuskripte dieses Herrschers der Moldau.*

Die Rubrik Poesie, Prosa, Theater *bringt diesmal moderne literarische Schriften: Gedichte von Adrian Maniu, die Novelle* Die kranke Prinzessin *von Camil Petrescu und die Tragikomödie* Simona *oder* Der Prinzgemahl *von Victor Papilian; all diese wertvollen Beiträge runden das literarische Profil der betreffenden Schriftsteller ab.*

Die Geständnisse dieser Zeitschriftennummer nehmen den Fall *Ion Slavici im berühmten Prozess der Journalisten nach dem Ersten Weltkrieg wieder auf. Den Vorsitz führte Prof. Şerban Cioculescu; die Zeugenaussagen der Schriftsteller Ion Pas, D. I. Suchianu und Barbu Solacolu widerlegten endgültig die Anklage, die verleumderischerweise auf Antipatriotismus lautete und in den letzten Lebensjahren auf Ion Slavici gelastet hat. Ein auf den ersten Blick geradezu sonder-*

Настоящий номер журнала „*Манускриптум*" представляет своим читателям ряд неопубликованных документов из первых источников. Просим обратить внимание на материалы, касающиеся личности воеводы ученого Димитрия Кантемира, включенного в этом году в юбилейную годовщину ЮНЕСКО. Известный исследователь господин Вирджил Кындя представил в переводе на румынский язык арабские рукописи молдавского воеводы.

Раздел *Поэзия, проза, театр* предлагает нам, в этом номере, три современных литературных произведений: стихи Адриана Маниу, повесть *Больная графиня* Камила Петреску и трагикомедия *Симона* или *Принц супруг* Виктора Папилиан, ценные вклады предназначенные комплектировать литературный профиль соответствующих писателей.

Признания, в этом номере, имеют как тему «просмотр» *дела* Иоана Славича, под председательством профессора Шербана Чокулеску — дело из известного, в свое время, процесса журналистов после Первой всемирной войны. Представили свидетельские показания писатели Ион Пас, Д. И. Сукиану и Барбу Солаколу, которые внесли ясность в этот процесс и этим рассеяли обвинение в антипатриотизме, которое планировало клеветнически над последними годами Иоана Славича.

of the personality of the writer Liviu Rebreanu, is the text of the letter addressed to the writer by the main character of his novel Ion, *a letter published now by Nicolae Gheran. Alexandru Oprea makes an ingenious of analysis Sadoveanu's creation laboratory.*

The different columns of the present of „Manuscriptum" *are extremely varied and significant: the column* Passion for Essay *brings to the readers the surprising introductory lecture of Lucian Blaga to his* Course of the Philosophy of Religious *held more than thirty years ago at the University in Sibiu. Professor Tudor Bugnariu signs the foreword to the text. Another column* Restituiri *brings us an excerpt of great attractiveness from a novel of adventures by Tudor Arghezi entitled* The Rash Man. *Finally the column* Ideas, People, Facts *comprises Ioan Petrovici's notes on Titu Maiorescu. A real revelation for the literary history is the correspondence of Octavian Goga with Ilarie Chendi and Ilarie Voronca with Ion Pillat.* Pages of an Album *include drawings and water-colours by Adrian Maniu commented by Ion Frunzetti.*

Suffice it to peruse these odcuments so varied through their content, to realize the vital happy

calomnieusement sur les dernières années de l'existence de Ioan Slavici. Un document qui paraît tout d'abord étrange, mais qui relève un côté spécial, plein d'originalité de l'écrivain Liviu Rebreanu, est le texte de la lettre expédiée à l'auteur par le héros de son célèbre roman *Ion*, lettre publiée maintenant par Nicolae Gheran. Alexandru Oprea entreprend une ingènieuse analyse du laboratoire de création sadovénienne.

Les rubriques de ce numéro de la revue sont particulièrement variées et significatives: la *Passion de l'essai* nous découvre une surprenante leçon introductive de Lucian Blaga à son *Cours sur la philosophie des religions*, tenue, il y a plus de trois décennies à l'Université de Sibiu. Le texte est préfacé par le professeur Tudor Bugnariu. Une autre rubrique, *Restitutions*, nous fait connaître un fragment très attractif d'un roman d'aventures de Tudor Arghezi, intitulé *L'homme brusque*. En fin, la rubrique, *Idées, hommes, faits* groupe des notes de Ion Petrovici sur Titu Maiorescu. Des témoignages révélateurs pour l'histoire littéraire apporte la correspondance entre Octavian Goga et Ilarie Chendi, de même que celle entre Ilarie Voronca et Ion Pillat. Les *Feuilles d'album* comprennent, cette fois-ci, des dessins et des aquarelles d'Adrian Maniu, commentés par Ion Frunzetti.

bares Dokument, das aber einen aparten, vollauf originellen Zug des Schrifstellers Liviu Rebreanu enthüllt, ist der Brief, den der gleichnamige Hauptheld des berühmten Romans Ion *an den Autor selbst richtet; der Brief wird nun von Nicolae Gheran veröffentlicht. Eine sinnvolle Analyse der künstlerischen Werkstatt Sadoveanus unternimmt Alexandru Oprea.*

In dieser Nummer sind die Rubriken der Zeitschrift besonders vielfälting und bezeichnend: in Leidenschaft des Essays *entdecken wir eine erstaunliche einleitende Vorlesung zum* Kursus der Religionsphilosophie, *den Lucian Blaga an der Universität von Sibiu vor drei Jahrzehnten gehalten hat. Für das Vorwort zeichnet Prof. Tudor Bugnariu. Eine andere Rubrik* — Restitutionen — *macht uns bekannt mit enem äusserst reizvollen Bruchstück aus einem Abenteuerroman von Tudor Arghezi:* Der barsche Mensch. *Schliesslich vereinigt die Rubrik* Ideen, Menschen, Taten *die Aufzeichnungen von Ioan Petrovici über Titu Maiorescu. Für die Literaturgeschichte aufschlussreiche Bekenntnisse enthält die Korrespondenz zwischen Octavian Goga und Ilarie Chendi und zwischen Ilarie Voronca, und Ion Pillat. Die* Albumsblätter *enthalten Zeichnungen und Aquarellen von Adrian Maniu;*

Один документ который, на первый взгляд, кажется, страннымно который подчеркивает одну особую сторону, полную оригинальности, писателя Ливиу Ребряну, это текст письма полученного автором известного романа *Ион* от героя этого романа, письмо опубликованное сейчас Николаем Геран. Гениальный анализ садовянского лаборатория творчества производит Александру Опря.

В этом номере разделы журнала особенно разнообразны и многозначительны: *Пристрастие к очерку* раскрывает перед нами изумительную вступительную лекцию Лучиана Благи, к *Курсу философии религий*, прочитанная им свыше трех десятинетий тому назад в Сибиуском университете. Предисловие к тексту написал профессор Тудор Бугнариу. Другой раздел, *Возвращение*, знакомит нас с одним увлекательным отрывком из приключенческого романа Тудора Аргези: *Внезапный человек*. Наконец, раздел *Идеи, люди, дела* группирует заметки Иоана Петровича про Титу Майореску. Разоблачающие признания для истории литературы приносит корреспонденция между Октавианом Гогой и Иларием Кенди и между Иларием Воронкой и Иоаном Пиллат. *Страницы альбома* содержат рисунки и акварели Адриана Маниу, комментируемые Ионом Фрунзетти.

formula of the review which, from the character of a material we could expect to become pedantic, knows how to create an unexpected and exceptionally rich chronicle of the past time of our literary history.

The column dealing with the casual or necessary relations established between the Romanian writers and their colleagues on other meridians reveals interesting aspects of the friendship linking Valéry Larbaud and Ion Pillat, and the Sentimental Archives *records Franyó Zoltán's confessions on his initiation on Eminescu's poetry by Lucian Blaga.*

A document of exceptional value is The Will *of Elena Văcărescu, discovered in a private archive in Paris.*

Rightly considering its duty to methodically comment on the scientific editions issued of late, the review publishes a series of notes by the literary historian Mircea Zaciu. The summary of the present issue is completed, as usually, by the Bibliographic Card Index *and by a precious information on the* Increase of Collections *in the main archives of the country.*

Dragoș VRÂNCEANU

Writer, Visiting Professor at the University of Urbino (Italy)

Il nous suffit de parcourir les thèmes variés de ces documents pour retenir la formule vitale très heureuse de la revue, qui ,vu le caractère d'un pareil matériel qu'on s'attendrait voir glisser vers la pédanterie, sait en faire sortir une chronique imprévue, exceptionnelle et abondante des temps révolus de notre histoire littéraire.

La rubrique des relations casuelles ou nécessaires qui se sont établies entre les écrivains roumains et leurs confrères des autres méridiens dévoile d'intéressants aspects de l'amitié qui a lié Valéry Larbaud et Ion Pillat. *L'Archive sentimentale* consigne les confessions de Franyó Zoltán sur son initiation dans la poésie eminescienne, faite par Lucian Blaga.

Un document d'une exceptionelle valeur est le *Testament* d'Hélène Văcărescu découvert dans une archive privée de Paris.

Considérant, à juste titre, les commentaires méthodiques en marge des éditions scientifiques parues le dernier temps, comme faisant partie de ses obligations, la revue publie une série d'observations de l'historien littéraire Mircea Zaciu. La table du présent numéro est complétée, comme d'habitude, par le *Fichier bibliographique* et par une précieuse information sur l'*Accroissement des collections* des principaux fonds d'archives du pays.

Dragoș VRÂNCEANU

écrivain, chargé de cours de l'Université d'Urbino (Italie)

den Kommentar dazu schrieb Ion Frunzetti.

Wenn man die reiche Thematik dieser Dokumente verfliegt, fällt die lebendige Gestaltung der Zeitschrift ins Auge, die aus einem Material, das pedantisch hätte wirken können, eine unvorhergesehene, ausserordentlich vielseitige Chronik der verflossenen Zeit unserer Literaturgeschichte zusammenstellt.

Die Rubrik der zufälligen oder notwendigen Beziehungen, die sich zwischen den rumänischen Schriftstellern und deren Kollegen aus anderen Ländern angebahnt haben, enthüllt interessante Aspekte der Freundschaft zwischen Valéry Larbaud und Ion Pillat, und das Gefühlsarchiv *verzeichnet Franyó Zoltáns Aussagen über die Art und Weise, wie ihn Lucian Blaga in die Poesie Eminescus eingeweiht hat.*

Ein überaus wertvolles Dokument ist das Testament *Elena Văcărescus, das in einem Pariser Privatarchiv gefunden wurde.*

Da es zu den Aufgaben der Zeitschrift gehört, die wissenschaftlichen Ausgaben der letzten Zeit zu besprechen, veröffentlicht sie eine Reihe von Bemerkungen des Literarhistorikers Mircea Zaciu. Der Inhalt der vorliegenden Nummer wird wie gewöhnlich ergänzt durch den Zettelkasten *und durch wertvolle Hinweise über das* Anwachsen der Sammlungen *in den wichtigsten Archiven des Landes.*

Dragoş VRÂNCEANU

Schriftsteller, Gastprofessor an der Universität zu Urbino (Italien)

Достаточно пройти разнообразную тематику этих документов для того, чтобы понять существенную формулу журнала, который, из особенностей одного материала впадающего в педантизм, сумеет выжать непредвиденную хронику исключительно изобилующей в прошлом времени историю нашей литературы.

Раздел случайных связей или необходимых, которые установились между румынскими писателями и их собратьями с других меридианов, раскривает интересные аспекты дружбы между Валери Ларбо и Ионом Пиллат, а *Сентиментальный архив* отмечает признания Франио Золтана относительно посвящения его Лучианом Благой в познание поэзии Эминеску.

Один документ исключительной важности это *Завещание* Елены Вэкэреску обнаруженный в одном частном архиве в Париже.

Справедливо полагая, что методическое коментирование всех научных изданий, увидевших свет за последнее время, входит в его обязанность, журнал публикует серию замсток литературного историка Мирчи Зачну. Содержание настоящего номера по обыкновению пополнено *Библиографическим справочником* и ценным информированием относительно *Роста колекций* в главных архивных фондах страны.

Драгош ВРЫНЧАНУ

писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

Abonamentul
pe anul
1974
vă asigură prin revista

MANUSCRIPTUM

800
de pagini
de literatură inedită
(texte, iconografie, autografe, facsimile).

Revista
se găseşte la chioşcurile
de difuzare a presei
şi în reţeaua de librării

ABONAMENTELE
se fac la

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE,
expediind
costul abonamentului
prin mandat poştal
sau prin cont virament
64.53.08.96 BNRSR, Filiala Sector I Bucureşti.

Redacţia pune la dispoziţia colecţionarilor

unele numere epuizate în comerţ.

Pictură în ulei de Lucian BLAGA, datînd aproximativ din anii 1913-1914. (Colecția Lelia Gr Rugescu.)

Și aș deschide gurile cerului, să toarne potopul la porțile cetății. Nimeni nu s-ar mai putea apropia de Aulida, nici chiar Iphigenia [...]

Mircea ELIADE — *Iphigenia*

[...] Și a trecut un an. Era joi. Victor a băut în Tradem și a venit spre casă. Îi era dragă femeia lui Ion — Rodovica. S-a abătut pe-acolo. Ceia în afară. Ion ia sapa și-l taie în cinci locuri. La tribunal Ion e achitat... dar femeia lui Victor (care la tribunal cere 1000 fl. pentru Victor ca despăgubire) îl blastămă: Nu-ți ajute Dzeu sfîntul... Și iacă la un an Ion cade la pat. Și se usucă, se topește. Degeaba toate doftoriile babelor. Începe a-i cădea carnea. Și s-a stins și el.

Liviu REBREANU

[C. p. i.]

Chère Madame. Très touché de votre amicale pensée, je vous adresse, avec mes respecteux hommages, tous mes voeux fervents pour cette année 1932 (qui naît sous de si fâcheux présages européens...)

Roger Martin du GARD

Jalba lui Gheorghe Eminovici, versurile lui Lucian Blaga, fragmentele din: corespondența lui B. P. Hasdeu către soție și fiică, din piesa lui Mircea Eliade, dintr-un caiet de creație al lui Liviu Rebreanu și din misiva lui Roger Martin du Gard fac parte din sumarul numărului viitor, din care mai spicuim:

EMINESCU și Veronica MICLE — secvențe documentare;
Un jurnal al «peregrinului transilvan»;
Din nou Mateiu CARAGIALE;
Peter NEAGOE — A. M. SPERBER: proiecte editoriale;
Al. MACEDONSKI: poeme de debut.

Lei 10